

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№1(61)

Алматы, 2018

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Нарбаев Б. Особенности правовой культуры казахского народа: политологические аспекты.....	7
Narbayev B. Features of legal culture of the kazakh people: politological aspects.....	8
Кыдырбекулы Д.Б. Некоторые вопросы об историческом пути Казахстана к независимости в 20 веке.....	11
Khidirbekughli D. The aspects of historical way of Kazakhstan to independence in 20 th century.....	11
Абсаттаров Г.Р. Роль государства в системе правовой культуры.....	20
Absattarov G.R. Role of the state in the system of legal culture.....	21
Azamatova A.B., Tulebekova A.A. Migration crisis in the European Union as a source of conflict.....	25
Азаматова А.Б., Тулеубекова А.А. Еуропалық Одақтағы көші-қон дағдарысы жанжал көзі ретінде.....	25
Сейсен Н.Б. Классификация этнических общностей.....	30
Seisen N.B. Classification of ethnic communities.....	30
Мадалиева Ж.Қ. Жаһандану жағдайындағы ұлттық тіл мәселесі.....	34
Madaliyeva Zh.K. The problem of the national language in the context of globalization.....	34
Сейсен Н.Б., Абдульманова Д.М., Ильяшев А. Мемлекет пен дін арақатынасының қалыптасу тарихы.....	38
Seisen N.B., Abdulmanova D.M., Ilyashev A. The history of formation of state-religious relations.....	39
Rakhimova G.D. Globalization and its reflection in socio-political realities of the country.....	45
Рахимова Г.Д. Жаһандану және оның еліміздің әлеуметтік-саяси болмысындағы бейнесі.....	45

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Аксакалова М.К., Абишев М.А. Особенности социального лифта для современной молодежи: теория и практика.....	49
Axakalova M.K., Abishev M.A. Peculiarities of social elevator to modern youth: theory and practice.....	50
Жаназарова З.Ж., Оспанова А.Н., Касимова Н.Ш. Курс в будущее: духовное обновление.....	53
Zhanazarova Z.Zh., Ospanova A., Kassimova N. The course of the future: spiritual renewal.....	54

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и
политические науки»
№1(61), 2018

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филол.н., проф.
Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:
Г.О. Насимова – д.полит.н., проф.

Редакционная коллегия:
З.К. Шаукенова – член-корр. НАН РК,
д.с.н., проф.,
Г.С. Абдирайымова – д.с.н., проф.,
З.Ж. Жаназарова – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф.
(Южная Корея),
Н.П. Нарбут – д.с.н., проф. (Россия),
И.А. Рау – д.филол.н., проф. (Германия),
Т.Ж. Калдыбаева – д.с.н., проф.,
С.В. Решетников – д.п.н., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
А.И. Шалтыков – д.полит.н., проф.,
Н.Б. Сейсен – к.полит.н., доцент,
Е.А. Харьковщенко – д.филол.н., проф.
(Украина),
Н.П. Медведев – д.полит.н., проф.,
(Россия),
А.Ж. Мукажанова – д.полит.н., доцент,
Ж.А. Нурбекова – д.с.н., доцент
(ответ. секретарь)

© **Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2018**

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 18.05.2018.
Формат 60x84 ¹/₈.
Объем 21 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 210.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического университета имени Абая

Nurbekova Zh.A., Abdrasilov A., Bagdatuly M. Charity of Kazakhstan entrepreneurs: according to the results of sociological research.....	58
Нұрбекова Ж.А., Абдрасилов А., Бағдатұлы М. Қазақстандық кәсіпкерлердің қайырымдылығы: социологиялық зерттеулердің нәтижелері бойынша.....	59
Шеденова Н.У. Родительство в современном обществе в контексте семейной и гендерной политики.....	64
Shedenova N.U. Parenthood in the contemporary society in the context of family and gender policy.....	65
Султанова Ф.М., Пернехан Б. Социально-религиоведческий анализ Конфуцианского учения.....	69
Sultanova F.M., Pernekhan B. Social and religious analysis of Confucian doctrine.....	70
Тұрғынбаева Б.А., Атабекова Б.Б., Абеуова Ш.Қ. Әлеуметтік серіктестік болашақ педагогтарды даярлаудың инновациялық формасы ретінде.....	76
Turgunbaeva B.A., Atabekova B.B., Aueuova Sh.K. Social partnership as innovative form of preparation of future teachers.....	77
Джанкадыров С.С. Международный опыт реализации молодежной политики.....	81
Dzhankadyrov S.S. International experience in the implementation of youth policy.....	82

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF
KAZAKHSTAN AND ABROAD**

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Сновидение и его особенности: социально-системный подход.....	88
Absattarov R.B., Rau I.A. Dream and its features: social and system approach.....	89
Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Религиозная вера и религиозная политика Гейдара Алиева.....	97
Absattarov R.B., Rau I.A. Religious belief and religious policy of Heydar Aliyev.....	98

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

Zadoianchuk O.O. Mediatization of religion in Ukraine.....	108
Задоянчук О.А. Украинада дін саласындағы медиация.....	108
Shwed Z.V. Research principles of the phenomenon of law in judaism.....	112
Швед З.В. Иудаизм үлгісінде құқық феноменін зерттеу принциптері.....	112

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-correspondent of NSA
of RK, doctor of sociological science, professor,*

G.S. Abdirayimova – *doctor of sociological science,
professor,*

Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of sociological science,
professor,*

T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of sociological science,
professor,*

A.I. Shaltykov – *doctor of political science, professor,*

N.B. Seisen – *candidate of political sciences, associate
professor,*

Lim Chae Wan – *doctor of political science, professor
(South Korea),*

N.P. Narbut – *doctor of sociological science, professor
(Russia),*

I.A. Rau – *doctor of philosophical science, professor
(Germany),*

S.V. Reshetnikov – *doctor of political science,
professor (Belarus),*

Lourans Ten – *doctor of sociological science,
professor (France),*

Kharkovshchenko Ye.A. – *doctor
of philosophical science, professor (Ukraine),*

Medvedev N.P. – *doctor of political science, professor,
(Russia),*

Mukazhanova A.Zh. – *doctor of political science,
associate professor,*

Nurbekova Zh.A. – *doctor of sociological science,
associate professor (executive secretary)*

© Kazakh national pedagogical university
after Abai, 2018

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 18.05.2018. Format 60x84 1/8.
Volume – 21 publ. literature. Edition 300 num.
Order 210.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University after Abai

Жумагулов М.О., Тауенов К.Е. Қазақстан Республикасында жастардың құқықтық санасын қалыптастыру мәселелері..... 118

Zhumagulov M.O., Tauenov K.E. Problems of formation of legal consciousness of youth of Kazakhstan..... 119

Абхари Айман Шаукат Фарис. Политическая элита и главный смысл концепции Вильфредо Парето..... 123

Abhari Aiman Shawkat Faris. Political elite and the main sense of the concept of Wilfredo Pareto..... 124

Дүйсенбайқызы А. Қазақстан Республикасындағы миграциялық процестердің әлеуметтанулық арналары..... 128

Duisenbaikizi A. Sociological sources of migration processes of the Republic of Kazakhstan..... 128

Матжанова Қ.К. Діни бірлестіктердің тарихи түрлері: дінтанулық талдау..... 131

Matzhanova K.K. Historical types of religious associations: religious studies analysis..... 131

Набиев В.Г. Сущность и понятие «Диаспора»..... 135

Nabiev V.H. The essence and concept of "Diaspora"..... 136

Батгалов Д.Б. Деятельность религиозных течений: "Общество сознание Кришны" в Казахстане..... 139

Battalov D.B. Activities of religious movements: "Krishna Consciousness Society" in Kazakhstan..... 140

Қабай Ғ.Ж. Абай және Конфуций даналығының үндестігі: әлеуметтік-жүйелік талдау..... 143

Kabay G. Consonance wisdom of Abay and Confucius: socio-systematic analysis..... 143

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Әбсаттаров Р.Б., Шалтыков Ә.Е. Кеменгер қайраткер..... 149

Absattarov R.B., Shaltykov A.I. Outstanding Figure..... 150

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Әбсаттаров Р.Б., Шалтыков Ә.Е. Өмірі өнегелі нар тұлға.. 160

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж. бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

ГРНТИ 11.07.21

Нарбаев Б.¹

*¹доктор политических наук, профессор кафедры международных отношений Университета Международного бизнеса
г. Алматы, Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы особенности правовой культуры казахского народа, которые еще не изучены в политической науке. В статье отмечается, что сегодня появилась потребность перейти на новый уровень осмысления правовой культуры казахского народа от разрозненных отдельных описаний периодов развития к созданию целостной картины специфики и особенности правовой культуры нашего народа. Правовая культура казахского народа представляет собой систему и результат сложнейших социально-правовых, политических отношений между государством и обществом. Качественное состояние правовой культуры казахского народа зависит от обоих субъектов (государство и общество), однако государству в формировании высокого уровня правовой культуры казахского народа принадлежит все же ведущая роль. Вместе с тем в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, общество, человек, народ, право, политика, культура, сознание, демократия, власть, закон, норма, правила, реформа, правопорядок, справедливость

Б.Нарбаев¹

*¹саяси ғылымдар докторы, Халықаралық бизнес университетінің
халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры*

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: САЯСАТТАНУЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада саяси ғылымда әлі де жете зерттелмеген қазақ халқының құқықтық мәдениетінің ерекшеліктері жайлы мәселелер қарастырылған. Мақалада қазіргі таңда қазақ халқының құқықтық мәдениетінің бөлек дара-дара даму кезеңін суреттеуден тұтастай біздің халықтың құқықтық мәдениетінің ерекшеліктерін құруға және оны жаңа деңгейде мәнін түсінуге көшу қажеттігінің туындалып отырғаны атап айтылған. Қазақ халқының құқықтық мәдениеті күрделі әлеуметтік-құқықтық, мемлекет пен қоғам арасындағы саяси қатынастың нәтижесі және жүйесі болып табылады. Қазақ халқының құқықтық мәдениетінің сапалы ахуалы екі субъектіге байланысты (мемлекет және қоғам), бірақ та қазақ халқының құқықтық мәдениетін жоғары деңгейде қалыптастыруда мемлекет басты рөл атқарады. Сонымен қатар, мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: мемлекет, қоғам, адам, халық, құқық, саясат, мәдениет, сана, демократия, билік, заң, шама, ереже, реформа, құқықтық тәртіп, әділдік

B.Narbayev¹

*¹Doctor of political sciences, professor of department
international relations of the University of the International business*

FEATURES OF LEGAL CULTURE OF THE KAZAKH PEOPLE: POLITOLOGICAL ASPECTS

Abstract

In article are considered the questions of feature of legal culture of the Kazakh people which aren't studied in political science yet. In article it is noted that today there was a need to move to a new level of judgment of legal culture of the Kazakh people from separate descriptions of the periods of development to creation of a complete picture of specifics and feature of legal culture of our people. The legal culture of the Kazakh people represents system and result of the most difficult social and legal, political relations between the state and society. The qualitative condition of legal culture of the Kazakh people depends on both subjects (the state and society), however the state in formation of high level of legal culture of the Kazakh people possesses never the less the leading role. At the same time in article is paid attention and to debatable questions.

Keywords: state, society, person, people, right, policy, culture, consciousness, democracy, power, law, norm, rules, reform, law and order, justice

Проблема правовой культуры казахстанского общества как явления, непосредственно связанного с правом, политикой, моралью, которое, в свою очередь, также выступает феноменом культуры общества, обусловлена особенностями нормативно-регулятивной системы упорядочения общественно-политических отношений. В нашем обществе исторически сложилось достаточно своеобразное отношение к правовой реальности.

В связи с этим, следует отметить, что правовая культура казахского народа в политической науке еще не изучена. При этом надо обратить внимание на то обстоятельство, что казахстанские ученые, и не только они, признают особенность правовой культуры казахского народа.

Следует сказать, что правовая культура казахского народа является важнейшей составной частью общей культуры и подчиняется ее общим закономерностям. В то же время правовая культура казахского народа обладает своими, присущими только ей, особенностями и закономерностями.

Правовая культура казахского народа, формировавшаяся на протяжении многих веков, представляет собой достаточно сложное и противоречивое явление, ее научно-политологический анализ – серьезная проблема, которая еще не нашла должного отражения в научных исследованиях. Между тем, по нашему мнению, она является исключительно важной для формирования и развития государственности в нашей стране. При этом государственность является важной чертой правовой культуры казахского народа и всего казахстанского народа.

Конечно, государственность как черта правовой культуры казахстанского общества означает сократительное отношение казахов к своему государству как самостоятельному установлению, преследующему высшие цели – сохранить независимость и суверенность страны. Отсюда вывод: готовность казахов при всяком столкновении с внешней опасностью отдать государству столько богатств, труда и крови, сколько нужно для ее отражения.

Действительно, история учила казахский народ, что обеспечить свое выживание как этноса может только сильная государственная власть, способная добиться свободного, не обремененного иноземным насилием, добровольного подчинения свободного человеческого духа высшей ценности – государственной независимости. Для развития нашей государственной независимости проведена реформа в стране.

Сегодня в Казахстане продолжается активный процесс реформирования всех сторон жизни общества, в том числе и правовой. Для дальнейшего развития и совершенствования правовая культура казахского народа нуждается в поиске и осмыслении собственной сущности, выработке ценностных ориентаций правовых, политических преобразований. Правовая культура казахского народа все еще находится на переходном этапе, связанном с демонтажом старой системы и строительством новой.

Изучение проблем переходности права Казахстана в целом и правовой культуры в частности имеет огромное теоретическое и практическое значение, так как помогает понять причины

естественного отмирания или искусственного разрушения прежней, уходящей политическо-правовой системы, а также четко представить перспективы и возможности становления и развития новой политическо-правовой системы и правовой культуры [1].

Проблема правовой культуры казахского народа наиболее остро встает в периоды общественной трансформации, когда объективно происходит разрушение институциональных и нормативных образцов, меняются цели, ценности, что в настоящее время имеет место в нашей стране.

В последнее время ученые-обществоведы проявляют заметный интерес к исследованию проблемы правовой культуры казахстанского народа. К сожалению, особенности правовой культуры казахского народа пока не стали предметом глубокого анализа ученых-политологов.

Сегодня появилась потребность перейти на новый уровень осмысления правовой культуры казахского народа – от разрозненных отдельных описаний периодов развития к созданию целостной картины специфики и особенностей правовой культуры казахского народа.

В современном Казахстане колоссальные изменения, происходящие в обществе, сформировали особые черты правовой культуры, для которой она только формируется и развивается в условиях принципиально иной реальности.

В казахском обществе специфика, уровень и состояние правовой культуры в значительной степени зависят от функционирования самой государственной власти. Правовая культура казахского народа представляет собой систему и результат сложнейших социально-правовых, политических отношений между государством и обществом. Качественное состояние правовой культуры казахского народа зависит от обоих субъектов (государство и общества), однако государству в формировании высокого уровня правовой культуры казахского народа принадлежит все же ведущая роль. Очевидно, что государство, которое не пользуется авторитетом у народа, не вправе рассчитывать на высокий уровень правовой культуры своего народа. Таким образом, актуальнейшей на сегодняшний день задачей нашей страны является повышение уровня правовой культуры именно государственных структур, учреждений, организаций, государственных служащих и т.д.

Основная масса населения казахского народа склонна к соблюдению закона – это солидная социальная база для построения правового государства, и проблема не в том, что граждане не законопослушны, а в том, что те, кто призван действовать от имени власти в соответствии с законами и формировать благоприятное правовое поле, создают напряженную правовую ситуацию, вызывая тем самым скепсис у некоторых казахов в отношении целесообразности соблюдения законов, и создают ситуацию к нарушению законов.

Одним из ярких примеров в среде казахского населения может служить проблема латентности преступлений, поскольку потерпевшие в большинстве случаев не заявляют о них правоохранительным структурам, тогда как, по сути, незаявленное или незарегистрированное преступление – это прямое поощрение преступности. К основным причинам латентности преступлений в Казахстане следует отнести недоверие казахского населения к правоохранительным структурам, низкий уровень информированности о своих правах и необходимых процессуальных действиях, нежелание сотрудников правоохранительных органов регистрировать поступающие заявления о преступлениях, опасение за свою безопасность, отсутствие сети профильных общественных организаций и информации об имеющихся организациях, созданных для помощи жертвам преступлений, пассивность потерпевшего, его нежелание «тратить время на бюрократические процедуры», которые могут завершаться ничем и т.д.

К сожалению, нарушение прав человека, в том числе казаха в различных сферах нашей жизни стали привычными; не четко отлажены механизмы защиты прав человека и контроля за этим процессом. При этом, отсутствие ответственности за нарушение прав человека, безнаказанность чиновников за бездушное отношение к людям создает атмосферу вседозволенности и отчуждает человека от государства. Это одна из болевых проблем постсоциалистического Казахстана, требующая к себе огромного внимания, постоянного напряжения сил, поскольку без ее решения не может быть ни подлинной демократии, ни правового государства, ни свободы личности и ее уверенности в реальности прав, провозглашенных Конституцией Республики Казахстан: «Права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, определяют содержание и применение законов и иных правовых актов» [2].

Следует отметить, что западноевропейские демократические начала и формы их реализации не универсальны и не идеальны. Поэтому механический перенос их на казахскую землю – в Казахстан не является обязательным условием демократического развития казахского государства.

Ряд казахских ученых высказывают решительное несогласие с теорией «универсализации» прав человека, с глобализацией этих правовых идей и принципов. На наш взгляд, рациональное зерно такой позиции состоит в недопустимости формирования процесса восприятия и заимствования международных правовых норм Казахстаном и всеми другими странами, так как процесс восприятия, приживаемости зависит и от социокультурных традиций и от уровня развития народов.

В практике современных преобразований, к сожалению, недооценивается культурно-историческая специфика правовой культуры казахского народа, и других народов Казахстана, что и вызывает некритичное заимствование чужих правовых форм, их поспешное внедрение и т.д. Как известно, у каждого народа свой опыт, свои традиции, свои способы и методы формирования и совершенствования системы правовой культуры. Поэтому бессмысленно что-то копировать из чужого опыта или абстрактных концепций. Вместе с тем, не «присматриваться к чужому опыту, не учиться на чужих примерах – по меньшей мере, неразумно и слишком расточительно» [3].

Надо отметить, что особенности правовой культуры казахского народа в системе многонационального, многоконфессионального Казахстана позволяют нам сказать, что правовая культура нашего народа явно демонстрирует специфику самобытности по многим параметрам: духовно-социальный статус права и его источников, права человека и их соотношение с властью, природа государственности, особенности правосознания и т.д.

В связи с этим, следует подчеркнуть, что признание своеобразия правовой культуры казахского народа не означает принижения и недооценки иных культур. Специфичность – это духовно-социальная, нравственно-политическая основа казахского права, которая сегодня, как никогда, нуждается в научном осмыслении, защите, развитии и совершенствовании.

Правовую культуру современного казахского народа можно характеризовать как многоаспектное, социально-экономическое, политическое, нравственно-культурное явление, включающее ценностные мотивации разновекторного направления и т.д. При этом правовая культура казахского народа служит каналом взаимодействия, взаимоуважения личности, общества и государства в нашей стране.

Следует сказать, что государственная политика модернизации в стране ясна для казахского и всего казахстанского народа и переводится в практическую плоскость. Между тем в казахстанском обществе вполне определенно ощущается насущная потребность в комплексной, охватывающей все сферы жизнедеятельности страны, точно выверенной новой программе действий государства и общества.

В заключении следует отметить, что необходимость расширения социальной базы, поддержки курса руководства страны на модернизацию и высокотехнологичное развитие Казахстана обязывают все ответственные политические и общественные силы найти компромисс, общий подход по ключевым позициям и включиться в конструктивную работу. При этом требуется установить истинный диалог между обществом и государством по проблемам модернизации в целях выработки и реализации консолидированной политики в стране.

Список использованной литературы:

1 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. – 2009, 27 августа.

2 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.7.

3 Абсаттаров Г.Р. Право. Политика. Сознание. – Алматы: Ғылым, 2016. – С.8-9.

МРНТИ 03.20

Қыдырбекулы Д.Б.¹

¹Международный университет информационных технологий,
г. Алматы, Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ПУТИ КАЗАХСТАНА К НЕЗАВИСИМОСТИ В 20 ВЕКЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрены проблемы исторического присоединения казахской степи к царской России и СССР. Автор дает историографический обзор различных взглядов на процесс присоединения. В статье отражаются аспекты как отечественной, так и всемирной истории, прямо или косвенно оказавшие влияние на развитие казахского общества в период пребывания в составе царской России и СССР. В статье уделяется большое внимание росту национального самосознания и роли казахской интеллигенции (в особенности Алаш-Орды) в просвещении и теоретической выработке современной государственности. В советский период отмечена роль казахских коммунистов из числа национал-уклонистов в защите интересов казахского народа. Автор также приводит доказательства, что произошла подмена исторической вынужденности присоединения добровольностью из идеологических соображений, позиций и подходов.

Ключевые слова: подданство, протекция, аннексия, добровольность, вынужденность, национально-освободительное восстание, автономия, суверенитет

Д.Б. Қыдырбекұлы¹

¹Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті,
Алматы қаласы, Қазақстан

20-ШЫ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІККЕ ТАРИХИ ЖОЛ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ даласының патшалық Ресей мен КСРО-ға тарихи қосылу мәселелері қарастырылған. Мақала авторы қосылу процесі бойынша түрлі көзқарастарға тарихнамалықпен қайта қарауда. Мақалада қазақ қоғамының патшалық Ресей және КСРО құрамында әсер еткен отандық және жаһандық тарих аспектілері көрсетіледі. Сонымен бірге, мақалада ұлттық санасезімнің өсуімен және қазақ зиялыларының (әсіресе Алаш-Орданы айтқанында) оқу-ағарту мен заманауи мемлекеттіктің теориялық жоба жасауындағы роліне назар зор аударылады. Кеңес заманындағы ұлттық бұрылыс қазақ коммунисттердің қазақ халқы мүдделерін қорғау үшін зор үлес қосқаны да келтіріледі. Автор билік идеологиясынан келе жатқан қосылудың тарихи мәжбүрлігін еріктілікпен алмастырғанына көптеген дәлел келтіреді.

Түйін сөздер: азаматтық, протекция, аннексия, еріктілік, мәжбүрлік, ұлттық-азаттық көтеріліс, автономия, егемендік

D.Khidirbekughli¹

¹International Information Technologies University

THE ASPECTS OF HISTORICAL WAY OF KAZAKHSTAN TO INDEPENDENCE IN 20TH CENTURY

Abstract

This article considers the problems of Kazakh Steppe historical joining Czarist Russia and USSR. The author gives historiographical review of different glimpses on joining process. The article attracts aspects of both domestic and world history affected development of Kazakh society in Czarist and Soviet periods. Also, the author pays important attention to the rise of national self-consciousness and role of Kazakh intellectuals especially Alash-Orda leaders in enlightenment and theoretical outworking of modern statehood in this

article. In the Soviet period is marked the role of Kazakh communists among the leaders of national deviation in defense of the interests of Kazakh people. The author gives approvals of substitution of historical forced joining by voluntariness issuing from ideological approaches and positions.

Keywords: nationality, protection, annexation, voluntariness, forced state, national liberation revolt, autonomy, sovereignty

Введение. Казахстан в декабре 2016 года отпраздновал 25-ую годовщину государственной независимости. Весьма несколько драматически и исторически сложилось, что празднование 25-летия Независимости Казахстана совпало и с другими круглыми датами – 25-летием Дня Первого Президента, 30-летием Декабрьских событий и 100-летием национально-освободительного восстания 1916 года. В чем же проявляется их связь?

Если День Первого Президента и День Независимости имеют непосредственную связь между собой и являются праздничными, то две другие даты – это памятные даты, которые тоже нужно отметить поминовением всех погибших, кто отдал жизнь за свободу казахского народа. Ведь 70 лет отделяют Национально-освободительное восстание 1916 года и Декабрьские события 1986 года. И они, будучи духовно связанными между собой, способствовали крушению соответственно Российской империи и Советского Союза. Они и стали главными факторами на пути к национальной самостоятельности и независимости. Поэтому, нужно признать факт двух светлых и двух памятных дат, от чего уйти нельзя или игнорировать. Они исторически связаны между собой, что невозможно их порвать и отделить друг от друга, какую бы иронию не преподнесла историческая судьба. Насколько сложным был путь к независимости? Какие исторические условия и предпосылки для этого существовали?

Известно, что Советский Союз рухнул, прежде всего, по экономическим причинам. Одной из них является низкая эффективность рабочего труда за фиксированный оклад. Значительная часть заработанных денег гражданина уходила в госбюджет, который пополнялся из доходов совхозов, колхозов, заводов и фабрик. Плановая экономика вызывала повальный дефицит. Рухнула также и цена на нефть, благодаря которой СССР смог «достойно» просуществовать в эпоху застоя. Стоило М.Горбачеву начать реформы, сразу же обнажились все наболевшие проблемы не только экономического и социального характера, но и политического и культурного плана.

Первым ярким проявлением этого выхода наружу стали выступления казахской молодежи 17 декабря 1986 года на Новой Площади в Алма-Ате. Безусловно, на тот момент никому в голову не могло прийти мысль о выходе из состава СССР. Здесь стоял лишь вопрос о том, что во главе Казахстана должен стоять казах, или, по крайней мере, неказах, но местный и рожденный в республике. Горбачевское руководство и после декабрьских событий наступало на одни и те же грабли. Серьезный урок не был извлечен. После выступлений в республиках Прибалтики и Кавказа, СССР стал уже еще с большой скоростью разваливаться. Первый съезд народных депутатов в 1989 году наглядно показал открытость проблем советского общества. В московской элите произошел раскол, связанный с разделением на сторонников и противников реформ. Кульминацией всего этого послужил августовский путч 1991 года, в ходе которого противники реформ, представленные ГКЧП или «восьмибоярщиной», потерпели поражение. И Беловежская встреча президентов трех главных республик Союза официально подтвердила факт распада Советского Союза.

1 декабря 1991 года народ Казахстана подавляющим большинством голосов избрал Нурсултана Назарбаева президентом. Таким образом, голосуя за Назарбаева, народ Казахстана фактически проголосовал за независимость республики. И 16 декабря 1991 года парламент республики окончательно принял Декларацию о независимости Республики Казахстан. Республика вышла из состава СССР самым последним по счету.

В результате, таким образом, пребывание Казахстана в составе СССР нельзя никак назвать добровольным также как и в составе Российской империи. Истоки пребывания уходят в дореволюционный царский период. Дореволюционная русская и советская историографии утверждают о добровольности присоединения. Так, великий казахский политик и ученый, глава Алаш-Орды, Алихан Бокейханов также утверждал о добровольном присоединении к России. Но при этом он подчеркивал о нарушениях Россией своих обязательств по отношению к казахскому народу: «...Считая землю своей собственностью, приобретенной кровью отцов, киргизы, при вступлении в русское подданство не подумали, что государство позволит себе посягнуть на частную

собственность; между тем русское правительство создало законы, по которым без всякой мотивировки, просто по праву сильного, все киргизские земли признаются государственной собственностью, последствием чего создалось переселенческое движение в киргизской степи, и самые лучшие участки земли перешли к переселенцам, а худшие – остались за киргизами» [6].

Тем не менее, дореволюционный русский историк, генерал-лейтенант М.А. Терентьев как непосредственный участник военных походов в регион Центральной Азии, написал книгу «История завоевания Средней Азии», где он описывает историю присоединения стран региона к России, подчеркивая политические и экономические интересы царизма и выступая с позиции царского колониализма. Он объективно понимает вынужденность казахов идти под протекцию русского государства: «Вскоре затем умер Тявка, и в ордах начались междоусобия, которыми не преминул воспользоваться Галдан-Цырен, владелец Джунгарии, покоривший в 1723 году Большую и Среднюю орды и оттеснивший Малую от Сыр-Дарьи к Уралу, где она в 1730 году поневоле должна была признать над собой власть России» [4, с. 13]. Он также убежден, что Галдан-Церен воспользовался также и отказом царя Петра I в помощи казахским ханам, в результате чего, гонимые с трех сторон, казахи оказались на грани истребления [4, с. 17-18]. М.Терентьев приводит любопытное сведение, что Хивинское ханство, враждовавшее с Бухарским ханством, по примеру казахских ханов искало «себе прав русского гражданства»: «В сущности расчет Хивы был весьма нехитрый: подчиниться номинально государю, который по отдаленности, не мог пользоваться фактически никакими правами сюзеренства, было конечно, выгоднее подчинения ближайшему соседу. Тем не менее, Петр решил воспользоваться случаем подчинить себе среднеазиатские ханства – в действительности» [4, с. 19]. В 1717 году Петр I послал военную экспедицию в Хиву под главенством князя А.Бековича-Черкасского, которая была разгромлена хивинцами на казахской территории.

Еще до Абулхаира, в 1718 году Каип-хан, брат Тауке-хана, будучи последним ханом Казахского ханства, отправил в Тобольск миссию на установление связей с царем России Петром I и создании совместного союза против Джунгарского ханства. Также он просил разрешить свободную торговлю с русскими владениями. Причем он не просил подданства у Петра I. Но тот дал согласие оказать покровительство и помощь казахам [3, с. 30]. Но реальная помощь от России не поступила. В то же время, Каип-хан не обладал таким авторитетом как у Тауке-хана, что показало его определенную политическую слабость. Каип-хан погиб в одном из боев с джунгарами. Российская империя выжидала момент, когда казахские ханы сами обратятся с просьбой о принятии в подданство. Дореволюционная русская историография несколько искаженно преподнесла этот исторический эпизод: «Постоянные набеги этих кочевников побудили киргизских ханов Тявку, Каипа и Абулхаира в 1717 году обратиться к Петру Великому с просьбой о принятии их в русское подданство; но русские на этот раз не приняли участия в киргизских делах» [5, с. 99]. Также утверждается, что было добровольное принятие подданства и южными казахами: «Киргиз-кайсаки Большой орды, вследствие ослабления китайской власти и усилившихся притеснений кокандцев, добровольно искали русского подданства; но движение русских в эту сторону несколько задержалось нежеланием раздражать китайцев» [5, с. 96]. Как видим, добровольность с позиции России означала вызванную историческими и геополитическими факторами вынужденность народов на принятие российского подданства или протектората.

Теперь рассмотрим позиции казахстанских историков. Историк И.Ерофеева подтверждает разницу между подданством и протекторатом. «Абулхаир стал известен широким массам благодаря своему обращению к императрице Анне Иоанновне о протекторате. Отмечу: ни о каком подданстве речь не шла. Просто в то время в России все обращения о помощи интерпретировались как принятие подданства. И первые грамоты, которые отправлялись казахским ханам, сразу же содержали термин «подданство». На самом деле, казахские ханы подразумевали совсем другой тип отношений: военно-политический альянс по «принципу диалога» под патронатом более сильного союзника, из этого альянса каждый мог спокойно выйти, если его что-то не устраивало. Протекторат мыслился по тому типу отношений, который извечно существовал в Степи: «если хан меня не устраивает, я могу собраться и откочевать... Царская Россия же вкладывала в понятие «протекторат» другое содержание. Это, прежде всего, уплата налогов. Второе – это служба. Служба царю и государству по «принципу монолога»: я приказываю, ты (без права самостоятельной воли) выполняешь и отчитываешься» [7]. Таким образом, казахские ханы не до конца понимали, что равного союза с Российской империей не будет, т.к. ей выгоден более послушный вассал, нежели союзник.

Историк Радик Темиргалиев считает, что присоединение казахских земель к Российской империи было вызвано больше экономическими мотивами, нежели политическими: «Победу в борьбе за контроль над территорией Казахстана обеспечили не генералы и полковники, а фабриканты и купцы» [8]. Российские товары по качеству уступали европейским, но для казахов они представлялись более выгодными по цене и качеству, чем товары ремесленного производства из соседних азиатских государств. Поэтому, «значительная часть казахов Младшего и Среднего жузов сделала выбор в пользу российских товаров. Отары и табуны пошли на север», заключает Р.Темиргалиев. Потеря независимости, начатая джунгарским нашествием, закончилась экономической экспансией российского царизма. Причем, несмотря на переход казахов к оседлости, Россия часто проявляла свою незаинтересованность в хлебопашестве казахских шаруа, т.к. это сократило спрос пшеницы у русских крестьян. И русская администрация предпочитала, чтобы казахи продолжали заниматься скотоводством, ибо казахские шаруа составляли реальную конкуренцию русскому крестьянству в земледелии. А секрет был прост – казахские шаруа использовали поливное земледелие, чего неведомо было русским крестьянам.

В то же время, постсоветская российская историография больше склонна утверждать о присоединении территории бывших советских республик царской Россией как результат завоевательных походов. Такой же позиции придерживаются историки и аналитики постсоветских стран. Так, профессор журналистики Государственного университета Или (Грузия) Олег Панфилов, опираясь на исторические факты, довольно логично излагает: «Очень интересно, что вся российская пропаганда – достаточно шаблонная. Она подменяет историю, манипулирует и скрывает факты. Наиболее распространенный миф – миф о добровольном присоединении к России. Он отработан на всех народах. Но сейчас потихоньку все это вскрывается. Есть правда. Например, правда о том, как Российская империя 150 лет воевала с чукчами, 120 лет продолжалась русско-бурятская война, десятилетиями велась русско-хакасская война. Практически ни один народ в Сибири к России добровольно не присоединился. То же самое было и на Кавказе. Русско-кавказская война в XIX веке продолжалась столетия. Поэтому, все-таки, надо всем объяснять, что РФ – очень искусственная страна» [9].

В 1792 году между Грузией и Россией был подписан Георгиевский трактат. Согласно этому договору, грузинский царь Ираклий II признавал покровительство со стороны России и отказывался от ведения внешней политики. При этом, царица Екатерина II обязалась выступать гарантом независимости и целостности территорий Картли-Кахети, т.е. Грузии предоставлялась полная внутренняя автономия. Однако в 1801 году условия Георгиевского трактата были нарушены, поскольку царь Александр I издал манифест об упразднении Картлийско-Кахетинского царства и вхождении Восточной Грузии в состав Российской империи на правах провинции. Со временем, и Западная Грузия, оставшаяся в составе Османской империи, была присоединена к России. Несмотря на Кавказскую войну против горцев Северного Кавказа, царизм в Грузии вел активную колониальную политику и эксплуатацию через грузинскую знать, которая была противопоставлена как собственному народу, так и против северокавказских повстанцев. Грузинский народ также поднимался на антиколониальную борьбу. Георгиевский трактат оказался такой же фикцией, как обращение казахских ханов к российским царям за помощью и союзом.

Таким образом, эти противоречивые мнения о присоединении нерусских территорий к России были вызваны господством правящих идеологий великодержавия царизма и большевизма, а также сменой политической конъюнктуры в разные исторические эпохи. Российская империя после ряда восстаний казахов стала считаться с позицией местного населения и шла на уступки. «Русское правительство сохраняло существование у киргиз-кайсаков управление, с родоначальниками во главе, а также суд биев, оставляя за собой лишь общий надзор за властями и народом. По мере упрочения в степях русской власти, киргиз-кайсаки постепенно исключались из ведомства министерства иностранных дел» [5, с. 100]. С полным присоединением казахские земли к 1868 году были разделены на четыре области – Уральскую и Тургайскую в составе Оренбургского генерал-губернаторства, Акмолинскую и Семипалатинскую в составе Западно-Сибирского генерал-губернаторства. С завоеванием Средней Азии южноказахские земли были разделены на три области – Семиреченскую, Сырдарьинскую и Закаспийскую в составе Туркестанского генерал-губернаторства.

«В киргизских степях введена русская администрация, действующая, однако, применительно к местным нравам и обычаям. Области разделены на уезды. Управление в каждом уезде, как граж-

данское, так и военное, сосредоточено в лице уездного начальника, при котором состоят два помощника, старший и младший (последний из туземцев), и канцелярия. Уезды разделяются на волости, волости – на аулы» [5, с. 100]. Судебная власть в аулах и волостях была отделена от административной. Бии – судьи выбирались народом на три года. Волостные управители также выбирались на три года. Уголовные и политические преступления передавались в административный суд. Положение это сохранялось до 1914 года, когда Российская империя вступила в первую мировую войну.

На пороге первой мировой войны экономика Российской империи была в росте. Однако неподготовленность к военным действиям привело к огромным людским потерям на фронте и материальным истощениям, а также наживе военно-промышленных и финансовых воротил, которые нещадно эксплуатировали не только промышленные районы внутренней России, но и аграрные районы национальных окраин, что вызывали не только социальные протесты, но и протесты на почве национального гнета. Так, в частности, в эти годы особенно усилились конфискация и экспроприация плодородных земель у казахского населения. Кроме того, мобилизация казахов на тыловые работы в прифронтовую зону вызвало в 1916 году восстание по всей территории, населенной казахами. Но основными причинами восстания стали рост непомерных налогов и русификация населения как основной комплекс военно-колониаторской политики царской России.

Руководителями восстания были Амангельды Иманов и Алиби Джангельдин в Тургае, Бекболат Ашекеев, Токаш Бокин, Узак Саурыков, Жаменке Мамбетов в Жетысу и т.д. Эти имена были широко известны, поскольку эти регионы были самыми крупными очагами восстания. Восстание из социального протеста трансформировалось в национально-освободительное движение против царского колониализма и той части феодальной верхушки, которая служила опорой царизма. Национально-освободительное восстание 1916 года преимущественно имело моноэтнический состав, но в южной половине Казахстана участвовали среднеазиатские этносы – узбеки, уйгуры, киргизы, через которых это восстание эхом вызвало восстания на территории Туркменистана (вместе с Мангышлакским уездом входил в Закаспийскую область), Узбекистана (часть входила в Сыр-Дарьинскую область) и Кыргызстана (большая часть входила в Семиреченскую область). В пределах Казахстана это восстание имело всеказахский характер [10].

В целом, это восстание было направлено против участия России в первой мировой войне, приведшая империю к обнищанию. Восстание подорвало силы царизма, и, несмотря на подавление, способствовало крушению романовского самодержавия в феврале 1917 года. Основной массой участников были крестьяне-шаруа, а также казахский рабочий класс и ремесленники. К восстанию также примкнули бии, байы, волостные управители и интеллигенция, о чем советская историография упорно молчала или отрицала. Поэтому социальная борьба против феодально-капиталистической эксплуатации отошла на второй план [10].

«Главной целью восстания 1916 г. являлось национальное и политическое освобождение, подводившее итог всей предшествующей борьбе казахского народа за свободу и независимость» [10]. Восстание 1916 года действительно было антиколониальным и антиимпериалистическим наряду с восстаниями в странах Азии, Африки и Латинской Америки, имевшими место в этот же исторический период. Это восстание стало продолжением дела и традиций борьбы прежних национально-освободительных движений 19 века. Подавление национально-освободительного восстания 1916 года сопровождалось репрессиями царских властей против казахского народа. Но это не сломило народ, особенно его просвещенную часть.

Неоднозначным оказалось отношение к национально-освободительному восстанию 1916 года у лидеров Алаш-Орды. С одной стороны, Алихан Бокейханов и Ахмет Байтурсынов были против вооруженного выступления, поскольку понимали, что плохо вооруженный народ может погибнуть от рук профессионально вооруженной царской армии. Но с другой стороны, стихийно начавшееся восстание уже невозможно было остановить, и часть алашордынцев поддержала, особенно в Жетысу. И восстание приобретала организованный характер.

Алаш-Орда официально оформилась в 1917 году. Но ее деятели в интересах национально-освободительного движения действовали задолго до революции. В частности, М. Дулатов в 1909 году написал воззвание «Оян, Қазақ!», который был распространен среди грамотной части казахского населения практически во всех областях, населенных казахами. Алашординцы основную ставку в своей борьбе делали на просвещение населения как один из путей национального освобождения. А. Бокейханов избирался в 1906 году в Первую Государственную Думу от Семипалатинской области,

будучи членом партии кадетов. Он не раз поднимал вопросы о положении казахского народа, за что неоднократно подвергался арестам. А.Байтурсынов издавал газету «Қазақ» в Оренбурге в 1913-1918 годах. Несмотря на антиколониальные и антироссийские мировоззрения, лидеры Алаш-Орды призывали к гибкой и последовательной политике национального освобождения казахского народа.

Деятели Алаш-Орды обращались к опыту своих предшественников. Идеи одного из них, великого казахского поэта, философа и мыслителя Абая Кунанбаева стали отправной точкой в деятельности Алаш-Орды. «Лидеры партии Алаш углубили идеи Абая о независимости Казахстана, развитии национального самосознания народа, продолжили поиск наиболее эффективных средств переустройства казахского традиционного общества и хозяйствования, последовательно отстаивали интересы казахов на всех государственных и общественных уровнях власти и управления» [2, с. 105].

Национальное освобождение казахского народа заключалось в создании национальной автономии как формы современной государственности в составе России. Со временем, это государственное образование оформилось бы в независимое государство. Такова была цель алашовцев. В это время от Советской России отделились Финляндия и Польша, независимость которых были признаны большевистским правительством, США, Японией и европейскими странами. Их примеру последовали Литва, Латвия, Эстония, а также Украина, Грузия, Азербайджан. В Туркестане образовались Кокандская автономия и Закаспийское Временное правительство, а также двоевластие в Жетысу и Сыр-Дарьинской области. При этом как Белая армия, так и Красная Армия проявляли жестокость по отношению к коренному населению. Белая армия была за единую и неделимую Россию. Однако победа Красной Армии под лозунгом мировой пролетарской революции дала импульс большевистскому правительству отвоевать мятежные территории в пределах бывшей Российской империи в 1920-1922 годах. В 1922 году большевики учредили Союз Советских Социалистических Республик (СССР) в составе Российской Федерации, Украины, Белоруссии и Закавказской Федерации (причем каждая из них формально считалась независимой).

В декабре 1917 года на втором всеказахском курултае в Оренбурге была провозглашена Алашская автономия со столицей в городе Семипалатинске со всеми государственными структурами, в т.ч. милицией как основой армии [1, с. 88-89]. У простых казахов появилась возможность проходить армейскую службу после более полутора века запрета со стороны царской администрации. До этого в царской армии служили дети ханов и баев, окончивших кадетские корпуса и имевшие офицерские звания. Имевшие опыт участия в восстании 1916 года охотно шли служить либо в армию Алашской автономии, либо в Красную Армию. Председателем Алашской автономии стал А.Бокейханов. Но ни белое движение, ни красное правительство не желали признавать Алашскую автономию, которая прекратила свое существование под давлением большевизма.

Первая мировая война и февральская революция 1917 года привели к крушению Российской империи. Потеряв Финляндию и Польшу, советская Россия в 1920-1921 годах реаннексировала бывшие национальные окраины Российской империи – Украину, Беларусь, Кавказ и Туркестан. Бессарабия оказалась в составе Румынии, прибалтийские страны стали независимыми. Независимость европейских владений царской России была признана странами Европы и США в момент политической ситуации, когда большевистская власть, оказавшись в огненном кольце мировой контрреволюции, вынуждена была признать. Советская Россия не признала независимость Украины, Грузии и Азербайджана и объявила войну национальным правительствам этих государственных образований. Так, на смену царской империи пришла советская империя.

На месте Алашской автономии большевистская власть основала Киргизскую АССР в 1920 году со столицей в Оренбурге. Лидеры Алаш-Орды сумели убедить главу Советской России В.Ленина и наркома по делам национальностей И.Сталина о необходимости федерализации бывшей Российской империи. Надежды на федерализацию появились еще во время Февральской революции. Казахские большевики в вопросах национального освобождения полностью были солидарны и единогласны с алаш-ординцами. Позже их называли национал-уклонистами и репрессировали в 1937 году. Ими были Турар Рыскулов, Ораз Джандосов, Смагул Садуакасов, Нигмет Нурмаков, Сейткали Мендешев, Абдрахман Айтиев и другие. Они возвратили казахскому народу его исконные земли и наделы, реквизированные и конфискованные царской администрацией в пользу переселенцев. В этом у них огромная заслуга перед народом и республикой. Но национал-уклонисты вынуждены были ограничиться автономными и союзными статусами советских республик. Но поскольку статус союзной республики считался национально-государственным образованием, то национал-уклонисты, возглавляя Казахстан, стремились максимально самостоятельно решать проблемы республики.

В 1924-1925 годах произошло национально-территориальное размежевание в Средней Азии, согласно которому территории Сыр-Дарьинской и Семиреченской области, населенные казахами, отошли к Киргизской АССР, вскоре переименованной в Казахскую АССР (такова фонетика на то время как производная от слова *қазақ* до 1936 года). Столица из Оренбурга была перенесена в Кызыл-Орду (бывшая Ак-Мечеть). Вскоре, в 1929 году столица Казахской АССР была переведена в Алма-Ату. Казахстан в качестве автономной советской социалистической республики находился в составе РСФСР. В 1936 году Казахстан из статуса автономной республики была переведена в союзную республику – Казахскую ССР. В Конституции СССР от 1977 года в Разделе III было прописано, что каждая республика Союза имеет право на выход из СССР, который юридически предопределил распад Советского Союза в 1991 году. Казахстан, таким образом, имел формально правовую основу для независимого существования и развития.

Однако укреплялся тоталитаризм с жесткой централизацией и вертикализацией власти, принцип федерализма стал весьма формальным, все проблемы вплоть до мелочей решала центральная власть в Москве, в Кремле. Это влекло за собой человеческие трагедии на всей территории СССР – гражданская война, голод, коллективизация, индустриализация, репрессии, отечественная война, милитаризация, интервенции, экологическая катастрофа, исчезновение культур, гибель миллионов граждан и т.п. Большевицкая власть оказалась более жестокой, чем царская вопреки заявлению советской идеологии равенства и братства.

Казахстан за годы пребывания в составе СССР, с одной стороны, вырос до современного уровня. Но, с другой стороны, казахский народ заплатил дорогой ценой за этот рост. Гибель казахов на советский период пришелся в разы больше, чем в дореволюционный период. За гражданской войной последовал голод, в ходе которого умерло около 1 млн. казахов. Коллективизация также уничтожила только за 1932-1933 годы больше половины казахского народа в ходе голодомора. Статистика дает разные цифры погибших, поэтому точных данных пока никто дать не может. Немало казахов покинуло пределы республики, чтобы спастись от голода в соседние республики и Китай.

Кроме того, массовая коллективизация также вызывала вооруженные сопротивления народа, подавлявшиеся силой и заканчивавшиеся судами. «Все народные выступления 1929-1931 гг. потерпели поражение. Главной причиной этого стали плохое вооружение, недостаточная организованность повстанцев. Немалую роль в снижении повстанческого движения сыграл надвигавшийся в 1930-1931 гг. голод. Обессилевшие, голодающие кочевники уже не могли защищать свои интересы с оружием в руках и с 1931 года основной формой протеста становится откочевка за пределы Казахстана. В письме Ф.Голощекина к Сталину в декабре 1931 года упоминалось 15 самых крупных восстаний на территории республики. В целом в республике имело место около 400 крестьянских выступлений, в которых участвовало около 80 тыс. человек, ряд которых носил характер вооруженных восстаний» [11].

Голодомор, устроенный советским правительством, был особой геополитической целью. Казахские национал-уклонисты всячески и по возможности сопротивлялись Ф.Голощекину, руководителю республики. Сократившееся население республики советское правительство восполняло за счет мигрантов-переселенцев из других республик. В довоенные и военные годы в Казахстан были депортированы народы из Дальнего Востока, Украины, Белоруссии, Поволжья, Кавказа и Крыма. В 1937 году республику охватили сталинские репрессии, в ходе которой были уничтожены лучшие кадры общества, представленные интеллигенцией и госслужащими. Их места зачастую заменялись чрезмерно преданными тоталитаризму кадрами.

В годы второй мировой войны погибло около 300 тыс. казахов (половина погибших из республики), республика снабжала фронт оружием и продовольствием, и принимала эвакуированных из оккупированных районов СССР (после освобождения они вернулись). Около 100 казахов (из 500 казахстанцев) стали обладателями высокого звания Героя Советского Союза. Таковых могло быть гораздо больше, т.к. советское руководство субъективно, намеренно и негласно проводило дискриминацию, несмотря на массовый героизм казахов и признания его со стороны рядового населения и народов СССР. На фронтах казахи не испытывали какого-либо ущемления, солдаты и офицеры всех национальностей держались солидарно и дружелюбно, плечом к плечу, рука об руку. Таким образом, людской урон во время второй мировой войны в республике был не менее ощутимым – гибли не только на фронте, но и в тылу от голода, преступности, а также ряд населенных пунктов на западе республики подверглись немецкой бомбардировке во время Сталинградской битвы (в связи с этим

западный регион Казахстана был объявлен прифронтовой зоной). Сразу после войны в республику стали прибывать немецкие и японские военнопленные для работ на шахтах и строительстве различных объектов.

После войны Казахстан стал приобретать геополитическое и геоэкономическое значение для московского центра. В 1949 году был создан семипалатинский ядерный полигон, на котором четыре десятилетия испытывалось ядерное оружие. В 1950-е годы шло освоение целины в северных районах республики. В ходе переселения граждан из других республик, особенно из России, доля коренного населения сократилась до трети. В 1960-е годы усилилась индустриализация. Параллельно также развивалась космическая промышленность, сырьевой базой для которой служил бассейн Аральского моря. В середине 1950-х началось строительство космодрома Байконур, откуда в 1961 году первый космонавт Ю.Гагарин вылетел в космос. Также Министерством обороны СССР были размещены военные базы и полигоны по всей республике. Казахстан был поставлен на функции тыловой службы «холодной войны» против мировых геополитических интересов США и противостояния с маоистским Китаем. В результате, ядерные радиации Семипалатинского полигона, топливные отходы космодрома Байконур, экологическая катастрофа Арала повлекло увеличение смертности и большого населения, в основном казахского. Все это было новой формой колониализма, но уже советского, где практически страдали все народы СССР без исключения.

Вхождение Казахстана в состав СССР, с одной стороны было позитивным явлением, проявившееся в индустриальном, агропромышленном, образовательном, научном и культурном уровне роста населения. В этом большая заслуга принадлежит руководившему республикой более 20 лет Динмухамеду Кунаеву (1912-1993). Но с другой стороны, негативных последствий оказалось гораздо больше. Это не только экологическое загрязнение ядерными и заводскими отходами и радиациями. Это не только грязное производство с отсутствием санитарных норм. Это не только истощение почв. Здесь также наблюдается и духовная деградация, связанная с идеологическим и атеистическим давлением на образование, самобытность и культуру народов СССР. Спаивание спиртными напитками также внесло негативную роль в этом.

Большевистская политика русификации в десятки раз превысила идентичную царскую политику. Народ практически перестал знать историю республики, особенно древний и средневековый периоды. Казахи, в отличие от других народов СССР, практически забыли родной язык. С провозглашением перестройки в 1985 году эти негативные явления стали обнажаться. И это привело к декабрьским событиям в Алма-Ате в 1986 году, ставшие прелюдией к распаду СССР как большевистской империи, занимавшей одну шестую часть суши. Это было подобно национально-освободительному восстанию 1916 года, также подавленную силами метрополии, но ослабившей Российскую империю изнутри. Внешним фактором ослабления СССР стала афганская война, с позором проигранной и стоившей 15 тысяч жизней советских солдат и офицеров.

После 1986 года в СССР стал нарастать национализм в республиках, с каждым днем все больше ослаблявший советскую империю. Но с приходом к руководству республики Н.Назарбаева в 1989 году в Казахстане наметилась тенденция к формированию государственного (республиканского) национализма, коренным образом отличающегося от этнического национализма в прежнем большевистском понимании, как весьма отрицательном явлении. Это привело в 1990 году к провозглашению Казахстана суверенной республикой в составе СССР. Но сопротивление старых большевистских сил привело к распаду Советского Союза в 1991 году. Казахстан последним из советских республик провозгласил государственную независимость.

Итак, Казахстан добился своей независимости, путь к которой лежал десятилетия и почти три столетия, за время которых было пролита кровь миллионов казахов. Казахи неоднократно и периодически пытались восстановить потерянную независимость в ходе борьбы против царизма и большевизма. Исходя из нижестоящей схемы, является ли Республика Казахстан преемницей Казахского Ханства?

Казахское ханство (1465-1730) – Алашская автономия (1917-1920) – Казахская АССР (1920-1936) – Казахская ССР (1936-1991) – Республика Казахстан (1991-...).

С одной стороны, как у нации и этноса есть прямая преемственность. С другой стороны, исходя из правовой позиции, Республика Казахстан не является таковой, а является преемником Казахской ССР.

Некоторые ученые склонны считать, что следствием присоединения Казахстана к России и СССР была не колонизация. А что тогда было? Добровольная сдача на растерзание? Или оккупация? Для

оккупации это слишком долговременное явление. Следовательно, это было аннексией. Аннексия, независимо от видов и мотивов, всегда сопровождается колонизацией. Советская власть же реаннексировала Казахстан и колонизация продолжилась.

В 1939 году сталинский СССР решил взять реванш за потерянные территории бывшей Российской империи в годы революции. Для этой цели была развязана советско-финская война 1939-1940 годов. Финляндия ценой территориальных уступок дипломатическим путем остановила эту интервенцию. СССР, имея договор с Германией о ненападении и сотрудничестве, воспользовался давлением на прибалтийские страны, присоединив их в 1940 году. В 1939 году, СССР и гитлеровская Германия также разделили Польшу, в ходе которой к Советскому Союзу были присоединены западные Украина и Белоруссия. В 1940 году также путем давления на Румынию, заставил ее отдать Бессарабию, преобразованной в Молдавию. После войны СССР приобрел часть Восточной Пруссии, Сахалин и Курилы, а также в 1944 году присоединил независимую Туву. На протяжении всей «холодной войны» эмигрантские организации активно вели антисоветскую борьбу. Во второй мировой войне СССР вышел победителем, и сталинская система тоталитаризма укрепилась. СССР окончательно сформировался в империю.

В этой обстановке о национальной независимости даже мечтать было опасно, несмотря на официальную идеологию гуманизма. Тем не менее, ряд факторов привели к распаду СССР. Но не только плановая экономика, неравное распределение экономических функций и экономическая нерентабельность стали причиной краха социализма и распада советской империи. Политика манкуртизации и русификации также вызывало сопротивление союзных республик, воспользовавшихся формальным правом выхода из Союза ССР согласно Конституции СССР от 7 октября 1977 года. Внешними факторами распада СССР стали гонка вооружений, афганская война, информационная атака западных радиостанций, а также непризнание западными странами присоединения прибалтийских республик к СССР. И.Сталин и не подозревал, что с присоединением Прибалтики он создает прецедент для распада СССР пятьдесят лет спустя. Кроме того, формальное членство советской Украины и советской Белоруссии в ООН также внесли свою роль в распад СССР. Российская Федерация, Украина и Белоруссия как учредители СССР объявили об его роспуске в декабре 1991 года в Беловежье (Беларусь). Казахстан в стороне не остался и инициировал оформление Содружества Независимых Государств (СНГ). Это был первый крупный внешнеполитический шаг суверенного Казахстана. Казахстан перестал быть геополитическим придатком Москвы.

В заключении, таким образом, казахский народ после окончательного присоединения к России в 1860-х годах прошел важную ступень исторического развития на пути к восстановлению своей независимости и суверенитета. Это борьба, совместившая просвещение с вооруженными выступлениями в царское время (1860-1916), а также мирная просвещенная борьба в советскую эпоху (1917-1991), сочетаемая с протестами. Советское государство отняло у казахского народа возможность приобрести независимость. Вооруженные выступления против коллективизации в советское время стали протестом против новой системы порабощения. 20 век в казахской истории ознаменовался вехой интеллектуального роста и постоянной борьбой за формы собственности, жестокой ценой которым явились голодомор, репрессии и война. Декабрьские события 1986 года стали завершающим этапом борьбы за суверенитет. Именно Желтоқсан способствовал падению большевизма и распаду СССР как «империи зла». Казахский народ окончательно сформировался в современную нацию.

Независимый и суверенный Казахстан, будучи членом ООН, добился заметных успехов в экономическом развитии и во внешней политике. За 26 лет независимого развития в экономику страны были привлечены огромные суммы иностранных инвестиций и новых технологий. Вступление страны в ВТО показывает полную интегрированность Казахстана в мировую экономику. Мировое сообщество признало Казахстан страной с рыночной экономикой.

Многовекторная политика Республики Казахстан, продиктованная географическими и геополитическими условиями, является ее гарантом национальной безопасности. Этой политики придерживался хан Аблай, и придерживается президент Н.Назарбаев. Но Казахстан исходит, прежде всего, из своих национальных интересов. Казахстан одинаково ведет сотрудничество как в западном направлении (НАТО, ЕС, США), так и с азиатскими, африканскими и латиноамериканскими странами. Многовекторная политика, таким образом, дает свои определенные результаты, повышая имидж страны.

Казахстан является членом таких региональных структур, как СНГ, ОДКБ, ШОС, ЕАЭС, что показывает активную внешнюю политику страны в Евразии. Казахстан был признан мировыми

экспертами не только лидером в регионе Центральной Азии, но и региональной державой. Укреплению этого статуса способствовали наработанный за 26 лет независимости политический авторитет, инициирование и создание азиатской системы в рамках СВМДА в 2002 году, а также председательство Казахстана в ОБСЕ в 2010 году и в ОИС в 2011 году.

Казахстан, находясь в центре огромного евразийского континента, четко осознает свое место и роль в региональной политике, являясь гарантом в балансировании интересов крупных геополитических игроков в мировой политике. Перспективы развития Казахстана сопряжены всегда с новыми политическими и экономическими вызовами в мире. Таковы новые условия в 21 веке.

Список использованной литературы:

1 Алаш-Орда. – Алма-Ата, 1992.

2 Григорьев Е.И. Абай – предтеча движения Алаш // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки». – №2(46), 2014. – С.102-106.

3 Казахско-русские отношения в XVI-XVII веках. Сборник документов и материалов. – Алма-Ата, 1961.

4 Терентьев М.А. История завоевания Средней Азии. С картами и планами. – СПб., 1906. – Т.1. – С.13.

5 Энциклопедический словарь. – Санкт-Петербург, 1895. – Т.15.

6 Кудайбергенова Ж.А. История присоединения Казахстана к Российской империи в исследованиях А.Букейхана [Электрон.ресурс]. – 2016 – URL: <http://group-global.org/ru/publication/40030-istoriya-prisoedineniya-kazahstana-k-rossijskoy-imperii-v-issledovaniyah-bukeyhana> (дата обращения: 15.03.2017)

7 Абулхайр и Абылай – вечные жертвы политической конъюнктуры. Часть 2 [Электрон. ресурс]. – 2016 – URL: http://365info.kz/2015/07/abulxair-abylaj-vechnye-zhertvy-politicheskoy-konyunktury/?utm_medium=referral&utm_source=marketgid&utm_campaign=365info.kz&utm_term=1251121s7673&utm_content=3594284 (дата обращения: 15.03.2017)

8 Казахи присоединились к России не из-за джунгар – историк [Электрон. ресурс]. – 2016 – URL: <https://365info.kz/2016/11/kazahi-prisoedinilis-k-rossijskoj-imperii-ne-iz-za-dzhungar-izvestnyj-istorik/> (дата обращения: 18.03.2017).

9 России нужна Грузия, отсюда можно захватить весь юг Кавказа – журналист Олег Панфилов [Электрон. ресурс]. – 2016 – URL: <http://news.online.ua/761231/rossii-nuzhna-gruziya-otsyuda-mozhno-zahvatit-ves-yug-kavkaza-zhurnalyst-oleg-panfilov/> (дата обращения: 20.03.2017)

10 Национально-освободительное восстание 1916 года в Казахстане [Электрон. ресурс]. – 2014 – URL: <http://e-history.kz/ru/contents/view/287> (дата обращения: 25.03.2017)

11 Последствия массовых восстаний населения в Казахстане [Электрон. ресурс]. – URL: <http://bibliotekar.kz/istoriki-kazahstana-za-9-klass-nachalo-x/7-posledstvija-massovyh-vosstanii-nasele.html> (дата обращения: 31.03.2017)

МРНТИ 11.07.25

Абсамтаров Г.Р.¹

¹ кандидат политических наук, и.о. ассоц. профессора кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

г. Алматы, Казахстан

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СИСТЕМЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

В статье на материалах Казахстана рассматриваются политологические аспекты роли государства в системе правовой культуры, которые еще недостаточно изучены в научной литературе. В статье отмечается, что казахстанское государство играет ведущую роль в установлении правовых норм и укреплении правовой культуры в стране. В то же время оно является самым активным субъектом политики правовой культуры. Оно не только влияет на процесс ее выработки и реализации, но и целиком его определяет. В Конституции Республики Казахстан и других своих основополагающих актах оно стремится закрепить себя и представиться как организация всего многонационального казахстанского народа, государство всех и для всех.

Ключевые слова: государство, общество, человек, народ, право, политика, культура, отношение, система, норма, правила, правопорядок, закон, права, свобода, ответственность

Ғ.Р. Әбсаттаров¹

¹Саяси ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессорының міндетін атқарушы

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада ғылыми әдебиеттерде әлі де жете зерттелмеген құқықтық мәдениет жүйесіндегі мемлекет ролінің саясаттанулық аспектілері Қазақстан материалында қарастырған. Мақалада Қазақстан мемлекеті құқықтық нормаларды орнату мен елімізде құқықтық мәдениетті нығайтуда жетекші рол атқаратыны атап көрсетілген. Сонымен қатар, ол құқықтық мәдениет саясатының белсенді субъектісі болып табылады. Ол оны жасау мен жүзеге асыру процесіне ықпал етіп қана қоймай, бірақ оны тұтасымен анықтайды. Қазақстан Республикасының Конституциясында және басқа да өзінің негізге алынатын актілерінде оның өзіне баянды етуге ұмтылып және барлық көпұлтты қазақстандық халықтың және мемлекет үшін ұйым ретінде өзін таныстыру.

Түйін сөздер: мемлекет, қоғам, адам, халық, құқық, саясат, мәдениет, қарым-қатынас, жүйе, шама, ереже, құқықтық тәртіп, заң, құқық, еркіндік, жауапкершілік

G.R. Absattarov¹

¹Candidate of political sciences, acting associated professor of department political and social sciences and philosophical disciplines, Kazakh National Pedagogical University named after Abay

ROLE OF THE STATE IN THE SYSTEM OF LEGAL CULTURE

Abstract

In article on materials of Kazakhstan are considered the political aspects of a role of the state in the system of legal culture which are still insufficiently studied in scientific literature. In article it is noted that the Kazakhstan state plays the leading role in establishment of precepts of law and strengthening of legal culture in the country. At the same time it is the most active subject of policy of legal culture. It not only influences process of her development and realization, but also entirely defines him. It seeks to enshrine itself in the Constitution of the Republic of Kazakhstan and other fundamental acts and to be presented as the organization of all multinational Kazakhstan people, the state of all and for all.

Keywords: state, society, person, people, right, policy, culture, relation, system, norm, rules, law and order, law, rights, freedom, responsibility

Политико-правовая действительность Казахстана реально показывает, что государство как субъект правовой культуры стремится использовать позитивное право в качестве достижения политических целей и решения политических задач, а значит, прилагает усилия к тому, чтобы оказывать влияние на политику в сфере правового регулирования и, при благоприятном стечении обстоятельств, доминировать в ней.

В связи с этим следует сказать, что государство как субъект правовой культуры Республики Казахстан является объектом политологического исследования. В научной литературе государство и другие субъекты правовой культуры и их роли и влияние на правопорядок, укрепление правовой культуры еще недостаточно изучены. Чтобы правильно понять субъекты правовой культуры Казахстана и их роли, прежде всего, необходимо отметить, что реальные возможности различных субъектов правовой культуры Республики Казахстан не равны, поскольку одни из них могут более или менее влиять на процесс выработки и реализации правовой культуры, в то время как другие его целиком определяют. Например, особое место и роль в системе политики правовой культуры казахстанского общества отводится государству, ибо оно – в нашей стране выступает как самая массовая организация, охватывающая всех граждан, проживающих в его границах-территориях. Оно объединяет вокруг себя самые различные слои населения. В Конституции Республики Казахстан и других своих основополагающих актах оно стремится закрепить себя и представиться как организация всего многонационального, многоконфессионального казахстанского народа, государство всех и для всех.

Так в преамбуле Конституции Республики Казахстан говорится: «Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидавая государственность на исконной казахской земле, сознавая себя миролюбивым гражданским обществом, приверженным идеалам свободы, равенства и согласия, желая занять достойное место в мировом сообществе, осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущим поколениями, исходя из всего суверенного права, принимаем настоящую Конституцию» [1]. Подтверждается это тем, что казахстанское государство играет ведущую роль в установлении правовых норм и укреплении правовой культуры в стране. В то же время оно является самым активным субъектом политики правовой культуры. Оно не только влияет на процесс ее выработки и реализации, но и целиком его определяет.

То, что государство играет ведущую роль в выработке, претворении в жизнь политики правовой культуры, является аксиомой. Государство – единственный носитель суверенитета, который заключается в верховенстве государственной власти по отношению ко всем гражданам и образуемым ими негосударственным организациям внутри страны и в независимости государства вовне, в проведении внешней политики и построении отношений с другими государствами. Только государство обладает специальным аппаратом управления и принуждения. Оно включает в себя как силовые структуры (органы государственной безопасности, органы внутренних дел и т.д.), так и материальные придатки (армию, тюрьмы и т.д.). В связи с этим, заметим, что государство становится «сильно сознательностью масс. Оно сильно тогда, когда массы все знают, обо всем могут судить и идут на все сознательно» [2].

Государство обладает специфическим набором материальных ценностей, часто сосредоточивая в своих руках огромные материальные и финансовые средства.

В качестве фактора, обуславливающего приоритетную роль государства как в политическо-правовой системе общества, так и в системе правовой культуры некоторые обществоведы называют его монополию на правотворчество и разработку политики вообще, в том числе политики правовой культуры.

Например, в советские времена правотворчество относилось к исключительной компетенции государственных органов. Однако для характеристики современной казахстанской правовой системы подобное утверждение будет неточным, некорректным. Теперь правовые нормы могут устанавливаться и иными способами: во-первых, на референдуме (например, таким образом 30 августа 1995 года была принята Конституция РК), и, во-вторых, органами местного самоуправления.

Можно сказать о том, что право сегодня не является прерогативой государства в нашем обществе, но может иметь и иные источники в лице корпораций. Однако, лишившись былой монополии на правотворчество, государство по-прежнему играет ведущую роль в установлении правовых норм и правопорядок. Поэтому с соответствующими коррективами приоритетной роль государства в политическо-правовой системе и системе правовой культуры казахстанского общества продолжает существовать.

В политико-правовой теории высказывается резонное, на наш взгляд, соображение о том, что объективный процесс формирования права не следует смешивать с субъективной, сознательно-волевой процедурой его формулирования в виде тех или иных норм. Неофициальная принудительность создает объективные свойства права, а, напротив, они порождают необходимость их признания, реализации и защиты в общеобязательных формах. На практике в официальном порядке общеобязательными нередко признаются и наделяются законной силой также и неправовые нормы. Поэтому закон может как соответствовать праву, так и расходиться с ним (ошибки, злоупотребления законодателя и т.д.).

Перечень факторов, влияющих на особый статус государства в политической системе и системе правовой культуры казахстанского общества, не является исчерпывающим. Специалисты называют и другие обстоятельства, предопределяющие главенствующее положение государства среди других субъектов политики правовой культуры и политических процессов.

Следует сказать, что политологический анализ нормативно-правовых актов и других официальных документов Республики Казахстан показывает, что правовая культура может формироваться, осуществляться как государственными органами, так и должностными лицами. Например, Президентом страны.

Субъектом политики правовой культуры государства и роли его в укреплении ее выступает и Правительство Республики Казахстан. Его полномочия зафиксированы ст. 66 Конституции РК [3]. В соответствии с конституционным законом Правительство РК в пределах своих полномочий

организует реализацию внутренней и внешней политики Республики Казахстан, в том числе правовой культуры.

В выработке и осуществлении политики правовой культуры государства принимают участие структурные звенья Правительства РК. Так активным политическим субъектом политики правовой культуры государства выступает национальный банк РК.

Особое место в выработке и осуществлении политики правовой культуры государства занимает Министерство юстиции РК [4]. Оно является центральным органом исполнительной власти по проведению государственной политики в сфере юстиции и координации деятельности в этой сфере иных органов исполнительной власти. Это Министерство выполняет задачи по обеспечению прав и законных интересов личности и государства, правовой защиты интеллектуальной собственности, обеспечению исполнения актов судебных органов, исполнению уголовных наказаний и т.д. В этой связи оно наделено соответствующими полномочиями.

Одним из приоритетных направлений деятельности Минюста Казахстана является его участие в правовом обеспечении нормотворческой деятельности, в т.ч. в законодательном процессе. Законопроектная деятельность Минюста осуществляется на основе планов законопроектной деятельности Президента РК и Правительства РК. В частности, оно принимает обязательное участие в разработке системообразующих законопроектов. Поэтому, по нашему мнению, Министерство юстиции РК по своему предназначению является важным звеном, обеспечивающим проведение государственной политики правовой культуры. Участие Минюста Казахстана в правовом обеспечении нормотворческой деятельности выражается в том, что это Министерство является государственным органом, уполномоченным Правительством РК по контролю за соблюдением установленных Правительством РК правил подготовки нормативных правовых актов центральными органами исполнительной власти и их государственной регистрации в целях совершенствования правового регулирования.

Министерство юстиции РК, как уполномоченный Правительственный орган в системе государственной регистрации прав, осуществляет правовой контроль за деятельностью учреждений юстиции, за проведением правовой экспертизы документов и законности сделки, за обеспечением соблюдения правил ведения Единого государственного реестра прав, за реализацией республиканской программы создания системы государственной регистрации прав в субъектах РК и т.д.

Комитет регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции РК обеспечивает реализацию полномочий этого Министерства в сфере деятельности нотариата, адвокатуры и органов ГАГС и т.д.

Компетенция Минюста Казахстана по всем ее направлениям реализуется как непосредственно, так и через разветвленную систему его территориальных органов, созданных и действующих во всех областях РК. В их основную задачу входит обеспечение реализации Министерством юстиции РК в регионах государственной политики в сфере юстиции.

Министерство юстиции РК в соответствии с законами страны осуществляет и другие работы по реализации политики правовой культуры.

Таким образом, Министерство юстиции РК выполняет чрезвычайно важные задачи по осуществлению политики правовой культуры государства. Оно является основным генератором и координатором этой политики и ее катализатором, поскольку находится в центре событий, связанных с реформами: правовой, судебной, уголовно-исполнительной и т.д.

В определенной степени участвует в выработке, претворении в жизнь политики правовой культуры государства и Министерство иностранных дел Республики Казахстан.

Политологический анализ нормативной базы страны дает основание сделать вывод о том, что к субъектам политики правовой культуры государства в Казахстане выступающим от имени государства, могут быть отнесены и другие Министерства, государственные комитеты, комиссии, иные центральные органы исполнительной власти, а также органы государственной власти и управления субъектов Республики Казахстан [5].

Таким образом, субъектами политики правовой культуры государства могут выступать от имени государства Парламент, Президент, Правительство в целом и глава Правительства в отдельности, Центробанк, Министерство юстиции, Министерство иностранных дел, другие министерства, государственные комитеты и комиссии, иные центральные органы исполнительной власти, а также органы государственной власти и управления субъектов Республики Казахстан.

Политика правовой культуры государства воплощается как во внутригосударственных официальных документах, так и в межправительственных соглашениях, международных договорах.

На наш взгляд, выражение «государственная политика правовой культуры» вовсе не означает, что она вырабатывается только государством. Скорее, здесь речь идет о том, кем она реализуется, проводится в жизнь. Эта мысль акцентируется во многих нормативно-правовых актах страны.

В связи с этим следует сказать, что наиболее важной сферой деятельности правовой политики и правовой культуры Республики Казахстан является обеспечение единства системы государственной власти и правопорядка, как важного условия формирования правового государства в нашей стране. При этом легитимность государственной власти в Казахстане заключается в том, что правовая культура предусматривает, чтобы формирование, полномочия, пределы государственной власти, функционирование всех властных структур регламентировалось правом, основывалось на Конституции и законах РК.

Принцип взаимной ответственности государства и личности в Казахстане можно характеризовать тем, что Конституция РК (ст. 1), как основа правовой культуры, закрепила положение о том, что человек, его жизнь, права и свободы, являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства. Этим установлен приоритет личности в системе социально-политических ценностей казахстанского государства и общества. В то же время, согласно разделу II Конституцией РК гарантируется равенство прав и свобод человека и гражданина независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, убеждений, а также других обстоятельств [6].

Важным фактором ограничения пределов государственной власти и взаимной ответственности государства и личности в Казахстане является, с одной стороны развитие и защита прав и свобод граждан, возрастание их значимости в правовой сфере [7], а с другой, закрепление в Конституции РК ответственности личности перед государством и обществом. В этой связи для нормального взаимодействия человека и государства в Казахстане необходимо устранение крайностей как индивидуализма, эгоизма, так и коллективизма.

Между тем, казахстанская практика показывает, что принцип взаимной ответственности между государством и личностью реализуется сложно и находится далеко от идеала. Поэтому острота правовой культуры и правовой политики Республики Казахстан должно быть направлено на выработку законодательных мер, направленных против произвола, бюрократизма, коррупции, неуважения к правам личности и других нарушений закона. При этом особое значение политики правовой культуры государства придает тому, чтобы в законодательстве, с одной стороны, закреплялись гарантии прав государственных служащих, а с другой – ограничения и запреты в их деятельности.

Подводя итоги, можно сказать, что правовая культура Республики Казахстан разрабатывается и осуществляется государством на основе взаимодействия всех субъектов, входящих в политическую систему казахстанского общества, и получает концентрированное выражение в республиканских целевых программах, доктринах, концепциях развития, в международных договорах Казахстана, в законах и иных нормативно-правовых актах Республики Казахстан, а также в других официальных политико-правовых документах. При этом казахстанское государство играет ведущую роль в системе правовой культуры страны, в выработке, претворении в жизнь политики правовой культуры. Правовая культура Казахстана по существу выступает выражением, отражением как сущности содержания и функций правового государства, так и результатом осуществления правовой политики Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.3.
- 2 Ленин В.И. Полн. Собр. Соч. Т.35. – С.21.
- 3 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.27.
- 4 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. – 2009, 27 августа.
- 5 Абсаттаров Г.Р. Субъекты политики правовой культуры Республики Казахстан: политологический анализ // Актуальные проблемы современной науки. – М., 2014. – №1. – С.87.
- 6 См.: Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.4, 6-12.
- 7 См.: Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. – Berlin, 2012. – P.85-93, 135-143.

МРНТИ 81.93.25

Azamatova A.B.¹, Tulebekova A.A.²

¹The candidate of economic science, professor of Narxoz University

²Master's degree student of Narxoz University
Almaty, Kazakhstan

MIGRATION CRISIS IN THE EUROPEAN UNION AS A SOURCE OF CONFLICT

Abstract

Migrants and refugees gushing into Europe from Africa, the Middle East, and South Asian, which is developed to the migration crisis. According to the International organization, the EU has the most vulnerable border because of refugees, and Mediterranean the world's most dangerous border crossing. However, the EU response to the migration crisis has been ad hoc, where one part of supporters criticizes the EU for the violating human rights and critics whose focus on securing the bloc's borders. It is difficult to predict the implementation of asylum and immigration reforms when nationalist parties concerning more about the security of the EU external borders. The terroristic attacks are exacerbating the situation by reinforcing the nationalists' claims.

Keywords: migration crisis, European Union, social security, social conflict, terrorism, far right parties

А.Б. Азаматова¹, А.А. Тулебекова²

¹Экономика ғылымдарының кандидаты, «Нархоз» Университетінің профессоры

²«Нархоз» Университетінің ГПМ магистранты

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТАҒЫ КӨШІ-ҚОН ДАҒДАРЫСЫ ЖАНЖАЛ КӨЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Еуропаға Таяу Шығыс, Африка және Оңтүстік Азиядан қоныс аударып жатқан мигранттар мен босқындар қазіргі кездегі ұзақ қиын көші-қон дағдарысына ілікті. Халықаралық ұйымның мәліметтері бойынша, ЕО сансыз босқындар мен мигранттар арқасында ең осал шекараға ие, ал Жерорта теңізі – әлемдегі ең қауіпті шекаралық өткел болып табылады. Алайда ЕО мәселесінің шешімі екі жақты көзқарастар туындағаннан ішкі саясатта өзара қақтығыс орын алды, себебі жақтаушылардың бір бөлігі босқындардың қабылданбағаны үшін ЕО адам құқықтарын бұзып кемсітуде деген ойда. Сыншылардың тағы бір бөлігі ең басты және маңызды шара ЕО шекараларының қауіпсіздігін қамтамасыз ету керек деген көзқарасты қолдап жатыр. Ұлтшыл партиялар Еуропалық Одақтағы сыртқы шекараларының қауіпсіздігіне көбірек назар аудартып жатқан кезде баспана және көші-қон саласындағы реформаларды жүзеге асыруды болжау қиын.

Түйін сөздер: көші-қон дағдарысы, Еуропалық Одақ, қоғамдық қауіпсіздік, терроризм, ұлтшыл партиялар

Азаматова А.Б.¹, Тулебекова А.А.²

¹кандидат экономических наук, профессор Университета «Нархоз»

²магистрант НПМ Университета «Нархоз»

МИГРАЦИОННЫЙ КРИЗИС В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ КАК ИСТОЧНИК КОНФЛИКТА

Аннотация

Мигранты и беженцы, мигрирующие в Европу из Африки, Ближнего Востока и Южной Азии осложняют нынешнюю ситуацию в долговременный нерешенный миграционный кризис. По данным Международной организации, ЕС имеет самую уязвимую границу из-за беженцев, а Средиземное

море – самое опасное пограничное пересечение в мире. Однако решение по возникшим проблемам миграции ЕС не может принять из-за двустороннего конфликта, когда одна часть сторонников критикует ЕС за нарушение прав человека из-за непринятия беженцев. Другая часть критиков сосредоточены на обеспечении безопасности границ ЕС. Еще труднее предсказать осуществление реформ в области убежища и иммиграции, когда националистические партии своими действиями и идеями усиливают угрозу безопасности внешних границ ЕС.

Ключевые слова: миграционный кризис, Европейский Союз, социальная безопасность, терроризм, национальные партии

Introduction

According to UNHCR the global displaced population at the end of 2015 was 65.3 million. This was the highest number recorded since the aftermath of World War II. This number consists of 16.1 million refugees outside their home countries, 5.2 million Palestinian refugees inside and outside Palestinian territories registered with the UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA), 3.2 million asylum seekers outside their home countries whose applications had not yet been decided by the end of 2015, 40.8 million internally displaced persons inside their home countries. UNHCR states that the main single driver behind the recent increase was the conflict in Syria, but a series of other crises and conflicts also led to new displacement. New or reignited conflicts in Iraq, Nigeria, Burundi, Libya and Niger, and older unresolved crises in Afghanistan, South Sudan, the Democratic Republic of Congo, the Central African Republic and Yemen became a push factor of immigrants.

The refugees continue flowing to the borders, in the monthly report, UNHCR showed that Between 01 January 2017 and 30 September 2017, 138,300 refugees and migrants arrived by sea and land to Europe (Greece, Italy, Spain and Cyprus only, including arrivals to the Canary Islands and by land to Spain). Migration crisis produces different opinions and interests among the EU leaders. In addition to the government, there are nationalist citizens whose attitudes towards immigrants is different. The reason why we can call migration crisis as a source of conflict that all of this diversification in opinions creates the conflict.

Literature review

In this article, I will research the political and social conflict. Political conflicts happen when there is a positional difference regarding values relevant to a society. Social conflicts are more concerned with the conflicts between citizens and refugees.

Von Helldorf (2015) claims that the EU policy is divided into two conflicting agendas. On the one side, the EU was integrated by the concept of building a democratic society, which first and foremost defends and respect human rights. On the other side, there is the concern with the security of borders, which is consist of internal border providing the free movement and external borders guaranteeing to accept the citizens of failed states. Because of these two issues, the EU is having the political conflict. The EU was built after the World War II stating that it is the last century of conflict and human misery. The model of the EU proclaims that peace and human rights are the heart of their agenda and the main value. The EU agreed to consider not only the rights of European citizens but pointed to the importance of the rights people from the Third World. There are many documents, which is proving that the EU is leading example of human rights convention. The EU is encouraging all countries to follow their principles of defending human rights. The Geneva Convention (1951) stipulates the right to asylum for those who are facing serious threats to their life or freedom and fleeing prosecution based on religion, race, nationality, political affiliation or membership of some social group. The EU is supporting the Geneva Convention and even extending protection to persons facing the risk of suffering serious harm, a threat to civilian life or indiscriminate violence in situations of international internal armed conflict (Article 15). Having all of these agreements, the EU could not expect the growing number of asylum seekers. Refusing to accept the asylum seekers violates the human rights Convention. In order to minimize the number of migrants, the EU adopted the concept of “safe countries”, which means that the migrants’ country is not facing the real threat and can be sent back to migrants’ origin country. The last time the EU made different attempts to extend the list of “safe countries” by including fragile countries as Balkan countries and some countries in Africa, which is currently having the economic hardship. The action of the EU was criticized by human rights organizations. However, not every migrant are fleeing from serious threats, some of them flee because of economic difficulties. Mostly the reason could be a combination of political, social and economic factors. The economic reason is not considered as a crucial reason for asylum seekers, therefore some of the migrants are obliged to leave or deported by force. The EU needed to build a

“fortress Europe” when the security of borders is the most important question. The security of borders, labor market, rights of refugees and migrants all of these made a big issue for the EU. To stay as an example of democratic society the EU should take into consideration the labor market shortage not only for the highly qualified migrants but also for medium or low qualified migrants in order to provide with jobs [10].

Stergiou (2016) researched the impact of migration crisis on Greece’s relation with other EU countries. Greek’s aversion towards the EU is increasing and it is seen in many ways. First negative attitude is Anti-Germanism, which was born because of the bad memory of the Greeks from Nazi occupation during World War II. The migration crisis is the second reason for aversion when the EU is responding reluctantly and showing poor solidarity to Greece handling of migration flows. Greece is the geographically convenient place for the migrants from the Third World. Therefore, Greece asked for the quick response from the EU. The Dublin II EU-Regulation of 2003 states that the country of the first arrival of illegal immigrants is obligated to prevent other member countries from the migrants. It means that Greece has to implement policy and prevent the EU from illegal immigrants. In addition, Greece having economic problems have to provide refugees and asylum seekers with services and safeguards. Six consecutive years of migration crisis made the economic situation of Greece worse. This led to the creation of the radical left party SYRIZA in Greece. The EU has criticized again for their quiet action. In September 2015, the EU agreed to take 66400 asylum seekers from Greece. However, the process of relocation was very slow. When 6000 migrants were planned to be relocated in a month, the action was not implemented. In June 2016, 49000 refugees and migrants were registered as “trapped” in Greece. Meanwhile, the refugees and migrants had terrible conditions of life, living in a “hot-spots” which are camps for refugees. Most refugees prefer to move to other member states because of fragile conditions. After a long time the EU eventually responded to grant Greece with humanitarian funding. The European Commission will provide Greece with 700 million Euros until 2018 to help with dealing migration crisis and providing the shelter, food, and medical and educational services [9].

It was not enough for the Athens who wants to share the burden with the EU. On the other hand, the EU was not satisfied with the Greece responsibility of providing the service and preventing the EU borders.

Korouthcev (2017) argue that as Greece, the Bulgaria is an entry gate for the migrants, which borders with Turkey. The geographical position of Bulgaria posing negative upcoming for the country. In 2015, 27000 migrants were detained at the country’s border as an illegal migrant. According to Bulgarian Border Police, the number of illegal migrants increased by 70% in the border with Turkey, and 40% in the border with Greece. Most of the detained migrants were from Syria, Iraq, Afghanistan, Pakistan, Iran. In 2016 the phenomena of illegal migrants continued to grow, with almost 1000 persons per month were detained [7].

According to Korouthcev (2017), the impact of migration crisis on Bulgaria depends on an agreement between the EU and Turkey, which was signed in March 2016. The agreement states that migrants who did not apply for asylum or rejected will be sent to Turkey [7].

This agreement is positively affecting Bulgaria by giving an opportunity to redirect of the refugee flows to the Greek-Bulgarian border. The transportation of refugees directly from Turkey to the end destination save Bulgaria from the pressure and burden. If Turkey breaks, the agreement Bulgaria will be the first EU country, which will face a magnitude of influx. The solidarity of the EU will be crucial at that moment.

Constantin (2013) points that the European history passed through different cultural and ethnical conflicts. The EU has some zones where ethnic and religious intolerance, xenophobia, chauvinism persist. Constantin (2013) assumes that the EU have to pay attention to the cultural diversity of the EU and prepare for the management of intercultural society [3].

Greenhill (2016) claims that migration crisis tends to split society into two groups, which are the pro-refugee/migrant camp and anti-refugee/migrant camp. In addition to society, the European migration crisis divided states into more (e.g. Germany) and less (e.g. Hungary) accepting of refugees and migrants. A survey by Pew Research Center (2015) shows that citizens of the EU have a variety of opinions about refugees and immigrants. The survey finds out that Greeks and Italians, who live bordering with the Mediterranean Sea think about immigrants as a burden. By contrast to their opinions, the UK and Germany are more likely to consider immigrants as a positive factor who makes their country stronger. Seven countries of the EU do not associate the increasing crime rate with immigrants. However, 51% of Greeks suppose that immigrants first person to blame for the crime. According to the German Marshall Fund’s Transatlantic Trends Survey in 2014, four-in-ten in the EU agreeing to say that their country should be more restrictive with refugees. An especially strong percentage is observed in Italy (57%) and Greece (56%). 84% of Greeks and 76% of Italians more likely to be concerned with migrants outside than inside.

Therefore, the preferences of citizens of EU is varying across the member states. Then pro-refugee/migrant could call and encourage the government to accept the refugees, accept financial responsibility for settling the migrants in their country. In contrast to them, anti-refugee/migrant could protest the government for accepting the refugees and demand the refoulement of migrants. Because of these two contradictory groups, authorities have polarized interests in both sides of groups. It produces the dilemma where there is no compromise and choice will be in the favor of the one group.

However, the Political discourse could affect the citizens view toward migrants, Greenhil (2016) claims that popular political discourses within the EU draw upon xenophobic assertions by stating that waves of migrants reduce national living standards, takes jobs, commits a crime, etc.

My argument here that migration crisis tends to increase fear which develops into conflicts between citizen and migrants, or between political parties or countries.

Methodology: comparative analysis of far-right parties in the EU

A political conflict is a positional difference regarding values relevant to a society - the conflict items - between at least two decisive and directly involved actors, which is being carried out using observable and interrelated conflict means that lie beyond established regulatory procedures and threaten a core state function or the order of international law, or hold out the prospect to do so. According to the conflict methodology in Heidelberg, the political conflict produced from discrepancy depicted by the concept of positional difference.

The migration crisis as a source of social conflict can create the turmoil between refugees and local citizens of the EU. Social conflict emphasizes that interests, rather than norms and values generate various types of conflict. The interests of citizens who put first their economic safety rather defend the rights of refugees.

Kirk (2017) calls the year of 2017 as the year of far-Right. Examples as Brexit, the winning of Donald Trump, elections of far-right parties in France, the Netherlands, and Germany.

Austria turned to the right parties, by electing the nationalist Freedom Party. In the Czech Republic, 10 percent of the vote won the far-right SPD party. These parties did not have access to the national power but after migration crisis, they have a possible chance [6].

Case in France

In France, the far-right party is called National Front. The party was established in 1972 and was founded by Nazi collaborators and members of the wartime collaborationist Vichy Regime. (New York Times, 2016). Marie Le Pen is leading the National Fron party now. During the election of president, Macron beat Le Pen with a coalition of two thirds. However, Joan Hoey, the Economist Intelligence Unit's Europe Director, claims that the fact that a third of French people voted for Le Pen should not be overlooked. (Telegraph, 2017). Therefore, the possibility of winning Marie Le Pen was very close.

Case in Germany

Chakelian (2017) in his article lists all of the far right parties in the EU. Germany's nationalist Alternative für Deutschland party is gaining representation in already ten out of sixteen German state parliaments since 2016. According to Chakelian (2017) during the party's spring conference, they used a slogan which depicted their anti-refugee position "Islam is not a part of Germany" and called to ban on the construction of mosques. The party leaders FraukePetry and JorgMeuthen in their speech urged Germany to stop atoning for Nazi crimes [4].

Case in Sweden

Leape (2016) explains the winning of nationalist party Sweden Democrats. According to Leape (2016), Sweden is experiencing anti-establishment nationalism as the rest of Europe, despite the fact that Sweden has a very low inequality rate, ranking 142 out of 145. Latest polling showed the rise of support with 21.5 percent. The narrative of the Sweden Democrats party as other nationalist party promises in favor of national identity and acting against migrants [8].

Other far-right parties in the EU

Bartoszewicz (2015) explains when two factors as political programme and electoral popularity cause the emergence of radical parties.

As an example, Bartoszewicz (2015) listed some of the radical parties in the EU member countries: Denmark – Danish People's Party (Dansk Folkeparti); with 20% of support became the second political power in the country. The Netherlands – Party for Freedom (Partijvoor de Vrijheid); according to the latest polls, 24% of voters in Holland would cast their votes for them. Austria – Freedom Party of Austria (FreiheitlicheParteiÖsterreichs); at 20% would be the third strongest political power in Austria if the election

were held now. Finland – the True Finns (Perussuomalaiset); reached 19% of support, ranking at number two in Finland. Norway – the Progress Party (Framstegspartiet) is at 14% and growing. – Hungary – serving as an ‘extreme’ case; the Movement for a Better Hungary (Jobbik Magyarországért Mozgalom) commonly known as Jobbik being the political force in power. Poland – National Movement (Ruch Narodowy) despite poor results its leaders do not deny their political ambitions (Polonia Christiana, 2013) and has proposed it's of the candidate in the upcoming presidential elections in Poland. Italy – Northern League (Lega Nord) secured nearly 20% of the vote in last elections and its leader, Matteo Salvini, has 33% of approval securing the position of a rising political star [2].

Findings

Aisch, Pearce, Rousseau (2017) provided with charts which are showing parliamentary election results. Overall, we can observe the growing trend of nationalist parties' votes. According to Aisch et.al (2017), Austria's nationalist Freedom Party won 20.5 votes in 2013 and increased to 35.1 votes in 2016. New Flemish Alliance in Belgium won 17.4 votes in 2010 and increased to 20.3 votes in 2014. IMRO in Bulgaria won 7.3 votes in 2014 and got 15 votes in 2016. Danish People in Denmark won 12.3 votes in 2013 and got 21.1 in 2015. Alternative for Germany won 4.7 votes in 2013 then won 12.6 votes in 2017. Fidesz – KDNP in Hungary comprises 44.8 percent of the overall vote in 2014. Law and Justice in Poland won 29.9 percent in 2011 then won 37.6 in 2015. Swiss People's Party won 26.6 percent of the vote in 2011. Then increased by winning 29.9 percent of the vote. Aisch et.al (2017) research proves that migration crisis tends to increase fear and conflict [1].

Conclusion

UNHCR showed that in 2015 refugees flowed to the borders of the EU. Migration crisis affected the attitude of people who live in the EU and developed a big dispute between parties and member countries. The growth of far-right parties' votes in the EU proves that citizens of the EU negatively concerned about migrants and refugees. It means that citizens are not happy with flowing migrants. Mostly if citizens have a negative attitude towards refugees, a conflict between citizen and migrants is inevitable.

In addition to the social conflict, migration crisis as a source of conflict develops a political conflict between countries. When member countries refuse to accept refugees, other countries protest the action of negatively concerned countries. Therefore, never-ending discussion of member states could lead to political gridlock.

References:

- 1 Aisch G., Pearce A., Rousseau B. (2017). *How Far Is Europe Swinging to the Right? The New York Times*.
- 2 Bartoszewicz M.G. (2015). *An analysis of contemporary radical parties in Europe. International Studies: Interdisciplinary Political & Cultural Journal. Dec 2015, Vol. 17 Issue 1, P.27-41. 15 p.*
- 3 Constantin E.C. (2013). *Intercultural management within the European Union context. Professional communication and translation studies, 6 (1-2) / 2013. – P.85-93.*
- 4 Chakelian A. (2017). *Rise of the nationalists: a guide to Europe's far-right parties. Newstatesman.*
- 5 Greenhil K.M. (2016). *Open Arms Behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Policy Schizophrenia in the European Migration Crisis. European Law Journal, Vol. 22, №3, May 2016. – P.317-332.*
- 6 Kirk A. (2017). *How the rise of the populist far-Right has swept through Europe in 2017. The telegraph news.*
- 7 Korouthcev R.K. (2017). *The current refugee crisis and the challenges for the Bulgaria as entry gate for the European Union. Journal of Liberty and International Affairs. Vol. 3. – №1. – P.75-85.*
- 8 Leape S. (2016). *The far right is on the rise in Sweden – this time we can't just blame inequality. Independent.*
- 9 Stergiou A. (2016). *The Refugee Crisis And Its Effects On Greece's European Integration And Relations With Turkey. Vol. – №2. – P.75-99.*
- 10 Von Helldorf J. (2015). *The EU Migration Dilemma. Heinrich-Böll-Stiftung. 2017. – P.1-9*

МРНТИ 11.07.13.

Сейсен Н.Б.¹

¹к.п.н., ассоциированный профессор кафедры политологии
и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

КЛАССИФИКАЦИЯ ЭТНИЧЕСКИХ ОБЩНОСТЕЙ

Аннотация

Каждый этнос характеризуется совокупностью обязательных специфических признаков, которые в своем единстве образуют понятие этничности. Заметим, что практически с момента своего возникновения этот термин стал интерпретироваться этнологами в зависимости от принадлежности их тому или иному научному направлению. Кроме того, в связи с резким ростом активности этнических меньшинств и обострением межэтнических отношений, проблемы этничности активно обсуждались в рамках объяснительных моделей в различных теориях, в том числе теории межгрупповых отношений, дискриминации, этнической идентичности, ассимиляции и др. Предложенные в ходе этих дискуссий теоретические модели и концепции сводятся к трем основным подходам – примордиалистскому, инструменталистскому и конструктивистскому.

Ключевые слова: этнос, этнология, межэтнические общения, ассимиляция, межгрупповые отношения

Seisen N.B.¹

¹Ph.D., Associate Professor of the Department of Political Science
and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay

CLASSIFICATION OF ETHNIC COMMUNITIES

Abstract

Each ethnos is characterized by a combination of obligatory specific features, which in their unity form the notion of ethnicity. Note that practically from the moment of its origin this term has become interpreted by ethnologists, depending on their belonging to this or that scientific direction. In addition, due to the sharp increase in the activity of ethnic minorities and the exacerbation of interethnic relations, problems of ethnicity were actively discussed in the framework of explanatory models in various theories, including the theory of intergroup relations, discrimination, ethical identity, assimilation, etc. In the course of these discussions, theoretical models and concepts are reduced to three basic approaches – primordial, instrumentalist and constructivist.

Keywords: ethnos, ethnology, interethnic communication, assimilation, intergroup relations

Н.Б. Сейсен¹

¹с.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық
пәндер кафедрасының қауымдастық профессоры

ЭТНИКАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚТАРДЫ КЛАССИФИКАЦИЯЛАУ

Аңдатпа

Әр ұлт топ өзінің бірлігіне, сипаты мен ерекшелігіне байланысты этникалық топтарды қалыптастырады. Мақалада этникалық қауымдастықтардың ерекшеліктерін айқындау жиынтығы сипатталады. Ескере кетсек, бұл термин іс жүзінде пайда болған сәттен бастап, этнологтармен ғылыми бағытына байланысты әртүрлі бағытта қолданылған. Этникалық шағын топтардың қарқынды қозғалысына байланысты, ұлтаралық қарым-қатынас мәселесінің күшеюі осы тақырыптың маңыздылығын көрсетеді. Ұлтаралық топтар қарым-қатынасы мен дискриминация, этникалық біртұтастылық, ассимиляция сынды теориялар мен ғылыми моделдер аясында кең сипатқа ие ұғым болып табылады. Әртүрлі ұғымдарды талқылау нәтижесінде теоретикалық модельдер мен концепциялар үш негізгі тәсілге бағынышты болады. Олар: примордиалисттік, инструменталдық және конструктивистік.

Түйін сөздер: этнос, этнология, ұлтаралық қатынас, ассимиляция, топтық қарым-қатынас

Предложенные входе этих дискуссий теоретические модели и концепции сводятся к трем основным подходам – примордиалистскому, инструменталистскому и конструктивистскому.

Этнос является одним из сложных противоречивых явлений, поэтому требует глубокого всестороннего анализа, а это возможно путем объединения всех научных знаний: политических, социальных и естественнонаучных в равной мере.

Термин «этнос» (ethnos) зародился в древнегреческом языке, где последовательно имел несколько значений, среди которых основными были: народ, племя, группа людей, иноземное племя, язычники, род и другие [1].

Примерно в VI и V вв. д.н.э. основным значением этого слова становится «племя, народ негреческого происхождения», в данном значении оно вошло в римскую культуру и латинский язык.

Следует отметить, что до конца XVIII в. употребление термина "этнос" было очень ограниченным. В научной литературе как значение "народ" стал применяться в XIX в.

Существуют несколько основных течений, занимающихся этничностью, но единства по поводу их точной классификации в научном мире нет. Выделяются от двух до пяти различных концепций.

Примордиализм (эссенциализм, субстанционализм) – это подход, при котором с самых древних времен существуют формы коллективных общностей – этносы, а этническая принадлежность человека является объективностью. Примордиализм – это представление об изначальной этничности, исходит из того, что этническая идентификация основана на глубоких связях с определенной группой или культурой.

Инструменталистский подход, получивший распространение в 1970-х годах в западной этнологии с его интеллектуальными корнями в социологическом функционализме, рассматривает этничность как результат политических мифов, которые создаются и используются культурными элитами в их стремлении к власти. Этничность рассматривается в качестве инструмента в борьбе за власть, статус и благосостояние. Сторонники этого направления исходят из того, что различия между группами людей служат основой для формирования этнической идентичности каждой группы, и этот фактор служит толчком для этнических групп на целенаправленную политическую деятельность.

Конструктивистский подход интегрирует наиболее значимые аспекты в цельную теорию этничности в системе социальных диспозиций и ситуативной зависимости, на разных уровнях и контекстуальных горизонтах, рассматривая не человека в этничности, а этничность в человеке, что приближает к более чувствительному и адекватному восприятию «реальности» и к более конструктивному воздействию на этничность в смысле общественного управления [2].

На практике немногие специалисты являются последователями примордиализма или конструктивизма. В то же время наблюдаются систематические попытки синтезировать оба направления, а также выдвинуть альтернативные концепции этничности.

Еще одним из подходов к анализу этничности некоторые авторы называют функционализм, основы которого были заложены О.Конттом и Г.Спенсером. С их точки зрения, этничность – это ограниченное во времени явление, когда важно, как функционирует культура, какие потребности людей она удовлетворяет, как осуществляется трансляция культурных норм и ценностей [2].

Представителями этого направления считают Б.Малиновского и А.Р. Рэдклиф-Брауна, которые сформулировали основные положения: социальная структура в виде систем родства, родовых, общинных, племенных и классовых образований, описываемых в виде различных проявлений культурной жизни в их целостности и взаимосвязи. Б.Малиновский считал, что культура представляет собой совокупность взаимосвязанных институтов, призванных удовлетворять первичные – биологические и вторичные – порожденные самой культурой потребности. Различия между культурами обусловлены способами удовлетворения базовых потребностей, которые не зависят от культуры. Именно эти способы называются «культурными стандартами жизни».

Стратегически меняющим прежние концептуальные построения стало предложение В.А. Тишкова пересмотреть понятие нации в пользу гражданского, а не этнического содержания. В.А. Тишков считает, что попытки модернизировать эту категорию, основываясь на этнической общности, безрезультатны. Определяя нацию как согражданство, В.А. Тишков исходит из того, что в мировой научной литературе и в международной политической практике нация все чаще рассматривается вне этнического содержания и подразумевает лишь совокупность граждан одного государства.

Обосновывая свое понимание «нации», В.А. Тишков отмечает, что это действительно широко распространенное в науке и политике понятие с различным историческим и современным смысловым

содержанием. Наиболее распространенным является обозначение совокупности граждан одного государства как политического сообщества. В результате появились такие понятия, как «здоровье нации», «лидер нации», «национальные интересы» и т.д. Поэтому гражданские нации – это многоэтничные образования с разной степенью культурной и политической консолидации. Подавляющее большинство наций включает несколько, а иногда десятки этнических общностей, говорящих на разных языках и исповедующих разные религии. Обычно язык и культура более многочисленной этнической общности обретает доминирующий статус в государстве, а культура малых групп, то есть национальных меньшинств, подвергается ассимиляции и дискриминации. В то же время современные государства прилагают усилия, направленные на формирование общегражданской идентичности и сохранения целостности нации, в том числе через политику культурного плюрализма и внутренние формы самоопределения.

Кроме того, необходимо отметить, что методологические и теоретические проблемы теории нации и национальных отношений исследовали такие кыргызстанские ученые, как Р.Л. Ачылова, А.Элебаева, М.Артыкбаев, К.Исаев, Ж.Жоробеков, А.Омуеева, Н.Омуралиев и другие.

Р.Л. Ачылова справедливо отмечает, что невозможно раскрыть структуру национальной жизни, выраженной в категориях и понятиях, без единства онтологического, гносеологического, исторического и социологического подходов к исследованию [3].

Н.А. Омуралиев исследовал проблему теории нации, подразделив их на две группы категории: на описывающие реальные, объективные явления, тенденции, процессы национальной жизни, с одной стороны, и отражающие субъекты и выработанные обществом механизмы для последовательного управления национальными процессами – с другой стороны [3].

Таким образом, сама постановка проблемы изучения нации как субъекта исторического процесса как активного "игрока" в политической жизни, а не пассивного объекта воздействия национальной политики партии была весьма прогрессивна для того времени. Практически нация признавалась таким же равноправным субъектом в формировании политики, а иногда даже более влиятельным. Дальнейшее развитие практики межэтнических отношений – становление национальных движений и увеличение влияния национализма – показало правильность теоретических изысканий кыргызстанских ученых.

В современном Казахстане вопрос о понимании нации остается дискуссионным и недостаточно изученным. Отметим, что за годы Советской власти в Казахстане также велись исследования по национальным процессам, начало которому было положено в 50-60-е годы. Как и вся советская обществоведческая наука, казахстанское исследование теории нации и национальных отношений основывалось на марксистско-ленинско-сталинской концепциях и партийных документах и подкреплялось местным материалом. Теорию нации и национальных отношений разрабатывали такие известные ученые как Р.Абсаттаров, Н.Сарсенбаев, М.Сужиков, Н.Джандильдин, Т.Сарсенбаев, Д.Кшибеков, А.Касымжанов и другие.

70-80-е годы, несмотря на обилие литературы, не выделяются каким-либо принципиальным решением данного вопроса и лишь в 90-е годы наблюдается кардинальный поворот в исследовании этнических процессов, но только в виде тенденции, т.к. многие исследователи, пока еще, возможно, по инерции, придерживаются традиционных взглядов.

Р.Б. Абсаттаров в своих исследованиях отмечает: "нация представляет собой наиболее развитую специфическую социально-этническую общность, которая складывается в течение длительного исторического периода в результате соединения, "перемешивания" представителей различных племен, народностей, даже нации и рас. Это социально-этническая общность, возникшая на основе таких устойчивых признаков, как экономические связи, территория, язык, государство и психический склад, проявляющихся в особенностях ее культуры и быта. К числу важнейших методологических принципов изучения нации как общности людей относятся, во-первых, рассмотрение нации в общем ансамбле явлений жизни общества; во-вторых, принцип историзма, изучение истории становления и развития нации; в-третьих, выявление структуры нации. Необходимо рассматривать нацию не как изолированный и обособленный от других общественных явлений феномен, а как элемент в общей системе общественных явлений» [4].

М.М. Сужиков отмечает, что, во-первых, нация и национальные отношения являются подсистемой социальных отношений, социальной системы; во-вторых, нация как своеобразное исторически образованное целостное, выступает в определенном отношении как целое, имеющее свою специфическую черту и признак [5].

Итак, нация – это социальное явление, а именно: общественно-историческая общность, природу и сущность которой можно понять, лишь учитывая особенности ее истории, культуры, традиции. Конечно, нации представляют собой также и общности людей, характеризующиеся определенными антропологическими признаками, совокупностью психологических, духовных качеств, что проявляется в экономике, культуре, религии и т.п.

Следовательно, нация – это определенный тип этноса, возникающий как структурная форма развития общества и представляющий собой единство объективных и субъективных качеств, находящихся свое проявление в истории, экономике, языке, культуре, религии и т.п. людей, их образе жизни, традициях и сознании.

Учитывая вышесказанное, дадим наше следующее определение: этнос – эта исторически сложившаяся на определенной территории устойчивая общность (группа) людей с единными общими чертами и культурно-языковыми самобытностями, традициями и особенностями психологического склада, имеющие единый государственный язык, а также обладающие чувством патриотизма и самосознания.

Народ используется в двух смыслах: народ как синоним термина "нация" (политическая); народ как синоним термина "этнос".

Следует помнить, что в Казахстане этнонациональные процессы имеют немного другую природу и другую историю.

Казахстан сохранил свою полиэтничность, многонациональность, создал образец этнического объединения при сохранении самобытности, языка и культуры народов. Изучение реальной жизни показывает, что этнополитическая общность казахстанцев – это широкое понятие и сложное объединение, в основе которого лежат дружеские единения, интернационализация национальной жизни республики.

По мнению казахстанского ученого Р.Б. Абсаттарова: "В качестве главных, определяющих характеристик казахстанского народа как этнополитической общности народов можно выделить два аспекта. Во-первых, казахстанский народ можно характеризовать как этнополитическую форму общностей людей, которая отличается от исторических общностей людей. Во-вторых, в связи с тем, что казахстанский народ как этнополитическая общность формируется в условиях многонационального государства, его можно рассматривать как многонациональную общность. Характеризуется экономическим, социально-политическим, духовным объединением составляющих ее наций, народностей, национальных и этнических групп, возникновением и утверждением у них общеказахстанских, общечеловеческих, интернациональных черт. Казахстанский народ – этнополитическая общность народов нового типа, основанная на принципах подлинного патриотизма, дружбы народов, в которых находит диалектическое сочетание общее и особенное. В состав казахстанского народа входит все населения республики [4].

Мы согласны с мнением Р.Б. Абсаттарова. Обосновывая свое понимание, ученый отмечает, что казахстанский народ – это этнополитическая общность, образовавшаяся в результате демократических преобразований, интеграционных процессов, связанных с развитием наций, народностей, национальных и этнических групп на основе совокупности общественных отношений, сохраняющих свои национальные черты и особенности, имеющих общее: родину – Казахстан, территорию, экономику, социально-классовую структуру, унитарно-правовое государство и общую цель – построение цивилизованного общества [4]. На этой основе – все более развивающихся многообразных общечеловеческих черт в морали, быту, социально-экономической жизни, языковой сфере, свойственных различным национальностям, – происходит объединение их и осознание ими единства.

Поэтому все ценное, все общее, что выражает общечеловеческую сущность казахстанского народа, существует и «материализуется» в этносах в результате их беспрестанно реализуемой и творчески преобразующей жизненной энергии и созидательных действий. Одновременно лучшие отличительные признаки и свойства народов Казахстана, все их специфические ценности синтезируются во всеобщем – казахстанском народе, становятся неотделимыми элементами общеказахстанских и общечеловеческих ценностей.

В заключении следует сказать, что важнейшей задачей сегодняшней жизни нашей страны является объединение народов в целях обновления, реформирования, модернизации общества, для совместной деятельности во имя становления и развития Казахстана как суверенного, правового, социального, демократического государства.

Список использованной литературы:

1 Садохин А.П. *Этнология*. – М.: Альфа-М, 2011. – С.77.

2 Тишков В.А. *Этнология и политика. Научная публицистика*. – М., 2001. – С.231-233.

3 Омуралиев Н.А. *Межэтнические конфликты в Кыргызской Республике: социологический анализ*. – Бишкек: Илим, 2012. – С.45.

4 Абсаттаров Р.Б. *Национальные процессы: особенности и проблемы*. – Алматы: Ғылым, 1995. – С.117.

5 Сужиков М.М. *Методологические проблемы управления национальными отношениями / Материалистическая диалектика как методология*. – Алма-Ата, 1981. – С.268-269.

MFTAP 02.41.21

Ж.Қ. Мадалиева¹

¹*философия ғылымдарының кандидаты, доцент, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,*

zhanna_madalieva@mail.ru

Алматы, Қазақстан

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ТІЛ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Мақалада жаһандану жағдайындағы ұлттық тіл мәселесі қарастырылады. Қазіргі заманғы әлемде екі параллель үдеріс жүзеге асуда: бір жағынан, адамзат іс-әрекетінің барлық жақтарын қамтитын жаһандану үдерісі, екінші жағынан – ұлттық егемендікті сақтау. Міне сондықтан кең қанат жайған жаһандану және онымен байланысты үдерістер дәуірінде ұлттық мәдениет пен ұлттық тілді сақтау бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты автор жаһандану феноменінің өзін зерттей отырып, оның маңызды жақтарын айқындап, ұлттық тілді ұлтты сақтаудың, оның толық мәнді тіршілік етуінің негізі ретінде қарастырады. Ұлттық тіл ұлттық бірегейленудің басты факторы ретінде қарастырылады және қазіргі әлемде ұлттық тілді сақтау ұлттың, ұлттық мемлекеттіліктің бар болуымен байланысты түсіндіріледі. Осы мәселеге ерекше көңіл бөле отырып, автор мақала шеңберінде ұлттық тілдің әлеуметтік функцияларын да зерделейді.

Түйін сөздер: жаһандану, қазіргі заманғы әлем, ұлт, ұлттық тіл, ұлттық мәдениет

Madaliyeva Zh.K.¹

¹*candidate of philosophical sciences, associate professor of all-university department of political science and social and philosophical disciplines of KAZNPU named after Abay*

THE PROBLEM OF THE NATIONAL LANGUAGE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

The article deals with the problem of the national language in the context of globalization. In the modern world, there are two parallel processes: on the one hand, it is globalization, embracing all aspects of human activity, on the other – the preservation of national sovereignty. That is why in the era of growing globalization and related processes, the preservation of the national culture and the national language is one of the pressing problems of our time. In this connection, investigating the very phenomenon of globalization, determining its essential aspects, the author considers the national language as the basis for the preservation and successful existence of the nation. The national language is represented as the main factor of national identity and the need to preserve the national language in the modern world is understood in the context of the existence of the nation itself, national statehood. Paying special attention to this problem, the author also studies social functions of the national language within the framework of the article.

Keywords: globalization, the modern world, a nation, a national language, a national culture

Мадалиева Ж.К.¹

¹кандидат философских наук, доцент, кафедра политологии и социально-философских наук
Казахского национального педагогического университета имени Абая

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема национального языка в условиях глобализации. В современном мире происходят два параллельных процесса: с одной стороны, это глобализация, охватившая все стороны человеческой деятельности, с другой – сохранение национальной суверенности. Именно поэтому в эпоху растущей глобализации и связанных с ней процессов, сохранение национальной культуры и национального языка является одной из актуальных проблем современности. В связи с этим, исследуя сам феномен глобализации, определяя ее существенные стороны, автор рассматривает национальный язык как основа сохранения и благополучного существования нации. Национальный язык представляется в качестве главного фактора национальной идентичности и необходимость сохранения национального языка в современном мире понимается в контексте существования самой нации, национальной государственности. Уделяя особое внимание на данную проблему, автор также в рамках статьи изучает социальные функции национального языка.

Ключевые слова: глобализация, современный мир, нация, национальный язык, национальная культура

XX ғасырдың екінші жартысында әлемдік кеңістікте орын алған жаһандану үдерісі бүгінгі таңда да терең, жан-жақты зерттеуді қажет ететін күрделі мәселе болып отыр. Жалпы «Жаһандану» дегеніміз бүкіл жер жүзіне жайылу, тарамдалу деген мағынаны да, әлемдік көптүрлі көпшілік қауымның біртұтас адамзаттық мәдениет қалыптастыру екініне ілесу, ғаламдану дегенді білдіретіні түсінікті. Ол әлемнің сипаттамалары бірдей бір жүйеге айналуын көрсететін тарихи үрдеріс. Сондай-ақ, ол әртүрлі елдер мен мемлекеттердің арасындағы экономикалық, қаржылық, саяси, әскери, мәдени, идеологиялық байланыстар мен тәуелділіктердің тереңдеу білдіреді. Жаһандану барлық адамзатты тән экономикалық, саяси, әлеуметтік және мәдени өзара қарым-қатынасты қамтитын үдеріс. Жаһандану қазіргі кезде ең көп тараған, әрі жиі қолданылатын ұғымға айналды.

Жаһанданудың мазмұны мен мәнін түсіндіру барысында бұл ұғымның көп жақты екенін айтпай кетуге болмайды. Жаһандық үдерістерге жалпылық тән, ал олардың әртүрлі аспектілері қазіргі барлық қоғамдық ғылымдарда қарастырылуда. Жаһандану ұғымы олардың әрқайсысында негізгі мағынасында қарастырылады.

Қазіргі кезде жаһандану кезеңі, жаһандану үдерісі туралы бірқатар бір-біріне қарама-қайшы келетін ой-пікірлер бар. Мысалы, жаһандану үдерісі Батыстық немесе Американдық сипатқа ие XX ғасырдың 50-60-шы жылдары басталған үдеріс деп бірқатар американдық, еуропалық, ресейлік және қазақстандық ғалымдар ой-пікірлер айтады, яғни олар жаһандану үдерісі тудырған саяси, экономикалық және мәдени күш – бұл Америка Құрама Штаттары және Батыс Еуропа деп түсіндіреді. АҚШ пен Батыс Еуропа саясаты бойынша бүкіл әлемге өз билігін жүргізу үшін өз елдерінің саяси институт жүйелерінің жетістіктерін, экономикалық-әлеуметтік тұрақтылығын және мәдениет салдарының (ән, би, кино туындылары және т.б.) ерекшеліктерін дүние жүзіне тарата бастады және дәріптеді. Кино-өнер туындылары, деректі фильмдер, заманауи ән-би туындылары, яғни бұқаралық мәдениет жетістіктері арқылы басқа халықтар, мемлекеттер, топтар, қоғамдар мен қарапайым адамдар батыстық, американдық өмір сүру әдет-ғұрпын, дәстүрін бойына, ойына сіңіріп, сол бағыт бойынша өмір сүре бастауға талпынды. Нәтижесінде, мәдени, саяси, экономикалық-әлеуметтік өзгешелік қалыптаса бастады деуге болады, басқаша айтсақ, екі жақты, өз мәдениеті мен жаһандық мәдениеттің бірігуін білдіретін адам, тұлға, қоғам пайда болды. Бұның өзі мемлекет, ұлт, этнос, қоғам және адам баласының қайталанбас және өзгелерге ұқсамайтын ерекшеліктерді жоғалтуға апаратыны сөзсіз.

Ақпаратты тікелей өндіргіш күшке, ықпал етудің құралы мен нысанына, сонымен қатар постиндустриалдық қоғамның негізгі бөлігіне айналдырған жаһандану адамзатты ақпараттық дәуірге әкелді. Ақпараттың жеке адам мен мемлекет, жалпы қоғам өміріндегі алатын орны өте маңызды. Әлем елдері экономикалық өсудің тұрақтылығын қамтамасыз етуде, қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды құруда, ғаламдық ақпараттық инфрақұрылымдарды дамытуда, халықтың әл-

аухатын арттыруда, ұлттық бірлікті, тұтастықты қалыптастыруда, демократия мен тұрақтылықты нығайтуда, ақпараттық қоғам талаптарын орындау жолында еңбек етуде.

Л.Х. Матақбаеваның пікірінше: «Жаһандық халықаралық өзара әрекеттестік үдерісіне көптеген мемлекеттердің, тіпті жершарындағы елдердің барлығының дерлік қатысуы – жаһандық қарым-қатынастардың пайда болуының, тұрақты түрде орын алуының міндетті шарты» [1]. Сондықтан жаһандану заманында қай ұлттың рухани мәдениеті күшті болса, сол ұлт өмір сүруге бейім болады да, рухани мәдениеті әлсіз елдер ассимиляцияға ұшырап, өз-өзіне жойылып отырады. Бұл адамзат қоғамының дамуындағы заңды құбылыс. Сондықтан оған ешкім қарсы тұра алмайды. Қазіргі кезеңде дүние жүзінде «Мәдениеттер майданы» жүріп жатыр десек артық емес. Олай болса қазір күн тәртібінде, болашақта қазақ халқының ұлт болып қалып-қалмау мәселесі, яғни ұлт тағдыры қойылып отыр. Жаһандану кеңістігіндегі қазақ мәдениетінің инновациялық үдерістері – қазіргі уақыт талаптарына барлық салаларда өз ерекшелігін жоғалтпай жауап бере білу. Ол үшін біз, қазақ мәдениеті жаһандану кеңістігінде өзіндік ерекшеліктерін бәсекелестік қабілетпен өзге ұлт мәдениеттерімен терезе тең келіп, бәсекелесуге енжарлық көрсетпей, өзге ұлт мәдениетіне сіңіп немесе жеке дара ұлт мәдениеті ретінде жоғалып кетпеуіміз керек. Осындай позитивті және негативті үдерістің қандай жағдайларда болуы мүмкін екендігін барынша жан-жақты қарастырылып, зерттеліп, сарапталып, нәтижеленуі керек.

Жаһандану үдерісі біздің көп дәстүрлі-мәдени құндылықтарымызды жойып жіберуі әбден мүмкін, бірақ біз бұдан шет қала алмаймыз, өйткені бұл тоқтаусыз жүріп жатқан және жүре беретін үдеріс.

С.Хантингтон «Өркениеттер қақтығысы» атты еңбегінде, ұлт болу үшін үш үлкен ұлттың тірегі болуы керек, бірінші – ұлттың жері, екінші – ұлттың тілі, үшінші – ұлттың мәдениеті [2]. Мәдениетке С.Хантингтон дінді қосады, оның ойынша дін сенім емес, дін – мәдениет. Осы үш тірек мықты болған жағдайда, ұлт жоғалып кетпейді, сондықтан ұлттық тілдің қолданыс аясын сақтау, жан-жақты дамыту және ұлттық мәдениеттің өзіндік ерекшелігін сақтау маңызды болып табылады.

«Ұлт» пен «тіл» ұғымдары өзара тығыз байланысты. Бір ұлт дегеніміз бір тілде сөйлейтін, бір тілді қолданатын адамдар қауымдастығы, ал тіл – ұлт ішіндегі өзара қарым-қатынас құралы, ол ұлтты біріктіреді және басқа ұлттардан айырмашылығының негізін құрайды. Шындығына келгенде, тұрғылықты халықтарды этникалық және тілдік ұстаным бойынша топтастыру көп жағдайда сәйкес келеді және өзара байланысты. Сонымен бірге, осы екі ұстаным да антропологиялық (нәсілдік) ұстанымға қарсы қойылады.

Ұлттық тіл халықтың тарихи өмірі бойы этикалық сананың түсінікті сыртқы қабығы ретінде көрінеді. Тіл әрбір адамның, этникалық қауымдастық мүшесінің қарапайым, түбегейлі санасы ретінде қоғамның немесе этностың барлық мүшелеріне міндетті. Ол ұлттың ең құнды байлығы, ұлтты жұтау мен жойылудан құтқаратын ұлттық мәдениеттің өзіндік тектік қоры болып табылады. Тілсіз ұлт жоқ, онсыз жер бетінде кезкелген ұлт жоғалып кетуі мүмкін. Халық өмірінде тіл жанама, екінші дәрежелі, шеткі орында тұрмайды, қайта, әрбір ұлттың мәні, рухани дербестігі болып табылады, өйткені, оның өмірі адам ой қорытатын тілдің сақталуына байланысты.

Э.Сепира-Б.Уорфтың тұжырымдамасы бойынша тіл әлемнің көрінісін айқындайды. Э.Сепирдің пікірінше: «Адамдар көпшілік ойлайтындай тек объективті әлемде және тек қоғамдық іс-әрекет әлемінде ғана өмір сүрмейді, олар көп жағдайда білгілі бір қоғам үшін ойын білдіру құралы болатын нақты тілдің ықпалында болады. Біз негізінен біздің қоғамымыздың тілдік нормалары ұйғаратын білдірудің берілген формасына сәйкес қандайда бір құбылыстарды белгілі бір түрде көреміз, естиміз және қабылдаймыз» [3], яғни тіл – символдар түрінде берілген әлеуметтенуге және мәдениетке деген басшылық.

«Тілдік салыстырмалық» тұжырымдамасының тағы бір авторы Б.Уорф: «әлем біздің алдымызға біздің санамыз, яғни негізінен біздің санамызда сақталатын тілдік жүйе реттеуі тиіс тез өзгеріп отыратын көріністер ағыны түрінде беріледі. Біз басқаша емес, нақ солай әлемді бөлшектейміз, оны ұғымдар түрінде ұйымдастырамыз және мәндерін бөлеміз, өйткені біз негізінде сондай жүйелеуді ұйғаратын келісімге қатысушылармыз. Бұл келісімнің нақты тілдік ұжым үшін күші бар және біздің тіліміздің үлгілер жүйесінде бекітілген», – деген пікір білідред [4]. Бұдан тілдің адамдар арқылы және адамдардың іс-әрекетінде іске асатынын, сонымен қатар адамдардың тіл арқылы өздерін көрсететінін түсінуге болады. «Тіл жай ғана сөйлеу немесе сөздерді немесе сөздер арқылы ойлау емес. Сөздер кейінірек келеді..., яғни олар екінші ретті және ыммен, ишарат жасаумен ауыстырылуы мүмкін. Тіл болса, тіл болып қала береді және өзінің үш түрлі – интербелсенді-танымдық-трансценденталды міндетін қайшылықты және қиналыспен жүзеге асыруын жалғастыра береді» [5]. Демек тіл жеке

адамның санасында «бейсаналық» және «формальды» ақпаратты байланыстыратын қандай да бір шекаралық феномен болып табылады.

Ұлттық тіл – ұлттық мәдениеттің ауқымды және өзіндік ерекше саласы. Ол болмыстың функционалдық негізі және бейнелеу формасы, қоғамдық сананы жасаушы және қайта өндіруші күш. Тіл архитектурасы ұқсас мәдениеттің қалыптасу жағдайы және мәдениеттің әртүрлі аспектілеріне сәйкес келетін күрделірек құрылымдар жиі жинақталатын негізі.

Ұлттық тіл арқылы қоғамдағы моральдық-этикалық, құндылықты және идеологиялық түсініктер мен нормалар айқындалынады. Сонымен бірге, біздің лингвистикалық негізде байланысқан ойлау әлеміміз өзінің ықпал ету аймағына тек біздің мәдени идеалдарымыз бен түсініктерімізді ғана емес, біздің өзіндік бейсаналық әрекеттерімізді де тартады.

Ұлттық тіл сонымен бірге этнос үшін өте маңызды коммуникативтік атқарымды да жүзеге асырады. Ол этностарға тән ақпараттық байланыстарды айқындайтын – этномәдени ақпаратты жеткізудің өзіндік әдісі болып табылады. Ұрпақаралық диахронды этномәдени ақпарат этностың қалыптасуында негізгі орын алады. Халықтың бүкіл мәдени дәстүрі, оның шығармашылық мұрасы сабақтастық ұстанымын сақтай отырып, ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Кеңістіктегі тұрақтылық және мәдени бірегейлену синхронды ақпараттың – адамдар арасындағы қарым-қатынас байланысының барлық формаларының болуымен қамтамасыз етіледі.

Бұған қоса ұлттық тілдің тағы да екі атқарымын атап өтелік: этнобірегейлендіру, бір этностың өкілдерін біріктіруші және этнодифференциациялау, яғни этникалық қауымдастықтың «өзгелерден», «басқалардан» сыртқы айырмашылығының көрсеткіші болып табылады. Біздің ойымызша, тіл этникалықтың негізі және этносты да, мемлекетті де, жалпы қоғамды да біріктіретін байланыс құралы болып табылады. Ұлттық тіл этносты қалыптастыратын маңызды элемент екені белгілі, сонымен қатар ол оны анықтайды және дифференциациялайды, сол арқылы әлеуметтік қозғалыстың құралы болып табылады.

И.Семеновтың пікірі бойынша, әлеуметтік тәжірибені сақтау және келесі буынға беру үдерісінде тіл маңызды орын алады. Өйткені тілдің маңыздылығы: «жеке адам үшін субъективтілікті түсінікті және «неғұрлым шынайы» етуде ғана емес, сонымен қатар оның тұрақтылығын сақтауда. Дәл осы тұрақтылық этникалық бірегейлену деген атауға ие болатын ұқсастық пен айырмашылықтың формаларын нақтылауға мүмкіндік береді» [6].

Этникалық бірегейлену феноменінің екі жағы бар. Бір жағынан ол жеке дара тұлғаның субъективті болмысын қолдаудың құралы болып табылады. Екінші жағынан, бірегейлену ықпалды әлеуметтік топтар тарапынан әлеуметтік-саяси құрал ретінде қолданылуы мүмкін. Тарихи тәжірибе көрсеткендей, нақ осы этникалық бірегейлену этникалық құндылықтарды өз идеологиялық доктриналарында пайдаланатын және сол арқылы өте көлемді әлеуметтік қолдауға ие болатын саясаткерлердің назарында болады. Сонымен, ұлттық тіл этникалық қауымдастықтардың мәдени тұтастығын ұйғарады, сол тілде сөйлейтіндердің өзіндік ынтымақтастығының белгісі болып табылады және ол ұлттың өмір тіршілігінің барлық жақтарын қамтитын және барлық қолданыстағы стильдерде көрініс тапқан өзінің бар болуының барлық формалары: әдеби тіл, аумақтық және әлеуметтік диалектілердің жиынтығы болып табылады.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде әрбір ұлт, бір жағынан, өз мұрасын сақтап, тарихи субъект мәртебесінен айырылмауға тырысса, екінші жағынан, әр ұлт жаңаруға, басқадан үйренуге ұмтылады. Басқаша айтсақ, қазіргі әлемде ұлттық тілдер әлемдік тілдердің таралуы жағдайында өздерін сақтап қалу, яғни өздерінің қоғамдық функцияларын сақтап қалу жағдайында әрекет етуде. Әлемде кең тараған, жер шарындағы адамдардың басым бөлігі қолданатын, халықаралық салалар – дипломатия, сауда-сатық, туризм, коммуникация жүйесі және т.б. салаларда қолданылатын әлемдік тілдер көптеген халықаралық ұйымдардың «жұмыс тілі» ретінде қолданылады. Қазіргі кездегі әлемдік үдерістерде сырт қалмай, алдыңғы қатарлы елдердің қатарынан орын алу әлемдік тілдерді еркін білуді қажет етеді. Ол қажеттілікті жүзеге асыру ұлттық тілдің есебінен болмауы тиіс. Қандай жағдайда да әлемдік тілге көңіл бөлу ұлттық тілдің басымдылығын сақтай отырып іске асуы керек. Бұл терең түсінуді қажет ететін бүгінгі күннің талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Матақбаева Л.Х. *Международные отношения в контексте глобализации // Вестник КазНПУ: Серия Социологические и политические науки. – №2(50), 2012. – С.112.*

2 Хантингтон С. Столкновение цивилизации. – Издательство АСТ, 2014. – 576 с.

3 Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С.214.

4 Культура и этнос. Учебное пособие для самостоятельной работы студентов / сост. Л.В. Щеглова, Н.Б. Шипулина, П.Р. Суродина. – Волгоград: Перемена, 2002. – 153 с.

5 Курдюмов В.А. Осуцности и норме языка // Сайт доктора филол.н. В.А. Курдюмова – <http://www.yazyk.net/>

6 Семенов И. Введение /В кн. Язык и этнический конфликт/. Под. ред. М.Брилл Олкотт и И.Семенова. – М.: Гендальф, 2001. – С.133.

МРНТИ: 2-78(574)

Н.Б. Сейсен¹, Д.М. Абдульманова², А.Ильяшев³

¹саяси ғылымдар кандидаты, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастық профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

²Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының 2-курс магистранты, Дінтану мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

³Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының 2-курс магистранты, Дінтану мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІН АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Осы мақалада мемлекет пен дін арасындағы қатынастың қалыптасу тарихы, түрлі дін өкілдері мен биліктің арасындағы диалогтың пайда болу, реттелу және тұрақтануының қоғамдық-саяси үрдістері қарастырылған. Өйткені, мемлекет пен діни ұйымдар, сондай-ақ заң және дін адамзат тарихында қатал қарым-қатынаста болды. Бірақ әрдайым дін мен заң басқа да қасиеттер мен функциялардан басқа, адам мінез-құлқының күшті реттеушісі болып табылады және діни ұйымдар мен мемлекеттер мұндай мінез-құлқтың өзі көрінетін ұйымдық формалар болып табылады. Кейбір құқықтық жүйелер, мемлекеттер, ғалымдар, заңгерлер, мемлекеттік және діни институттар тұрғысынан мемлекеттік және діни реттеуді ажырату өте қиын, немесе діни қағидаттар әлі де көптеген құқықтық және мемлекеттік құбылыстардың жүрегінде тұруы мүмкін. Халықтардың, тілдердің, мәдениеттердің бірігуіне, рухани әлемді өзара білуге, сауда мен жақсы көршілікке тәрбиелеуге негізделген мемлекеттік-діни қарым-қатынастар шеңберіндегі діннің және өзара диалогтың рөлі барлық уақытта ең маңызды міндеттер болды. Осы қатынастардың тарихын зерттеу негізінде мемлекеттік-діни қатынастар саласындағы практикалық қызметтің тиімділігін анықтауға болады.

Түйін сөздер: дін, сенім, мемлекет, заң, мемлекеттік-діни қатынастар, әлемдік және дәстүрлі діндер, мәдениеттер мен діндер диалогы

Сейсен Н.Б.¹, Абдульманова Д.М.², Ильяшев А.³

¹кандидат политических наук, ассоциированный профессор кафедры Политологии и социально-философских дисциплин Казахского Национального педагогического университета имени Абая

²магистрант 2 курса по специальности Религиоведение кафедры Политологии и социально-философских дисциплин Казахского Национального педагогического университета имени Абая

³магистрант 2-курса по специальности Религиоведение кафедры Политологии и социально-философских дисциплин Казахского Национального педагогического университета имени Абая

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-РЕЛИГИОЗНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

Данная статья посвящена истории возникновения отношений между государством и религией, рассмотрены общественно-политические процессы становления, регулирования и стабилизации диалога между представителями религий и власти. Ведь государство и религиозные организации, равно как право и религия, имели в человеческой истории непростые отношения. Но во все времена и религия, и право, помимо других качеств и функций, выступали и выступают мощным регулятором человеческого поведения, а религиозные организации и государства – организационными формами, в которых такое поведение проявлялось. Вполне возможно, что с позиций некоторых правовых систем, государств, ученых правовые, государственные и религиозные институты могут быть настолько связаны, что очень трудно развести государственное и религиозное регулирование, либо религиозные начала до сих пор лежат в основе многих правовых и государственных явлений. Роль религии и взаимного диалога в рамках государственно-религиозных отношений на основе объединения народов, языков, культуры, взаимное познание духовного мира, развитие торговли и хорошего соседства являлись самыми главными задачами всех времен. На основе изучения истории этих отношений можно выявить результативность практической деятельности в области государственно-религиозных отношений.

Ключевые слова: религия, вера, государство, право, государственно-религиозные отношения, мировые и традиционные религии, диалог культур и религий

Seisen N.B.¹, Abdulmanova D.M.², Ilyashev A.³

¹Candidate of political science, the Associated Professor of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay

²Master of 2nd course of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay, dinara.abdulman@gmail.com

³Master of 2nd course of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Ilyashev.alnur@gmail.com

THE HISTORY OF FORMATION OF STATE-RELIGIOUS RELATIONS

Abstract

This article is devoted to the history of relations between the state and religion, social and political processes of formation, regulation and stabilization of the dialogue between representatives of religions and authorities are examined. After all, the state and the religious organizations, as well as law and religion, had uneasy relations in human history. But at all times, religion and law, in addition to other qualities and functions, have acted and are a powerful regulator of human behavior, and religious organizations and states are organizational forms in which such behavior has manifested itself. It is quite possible that from the standpoint of some legal systems, states, scientists, legal, state and religious institutions can be so connected that it is very difficult to separate state and religious regulation, or religious principles are still at the heart of

many legal and state phenomena. The role of religion and mutual dialogue within the framework of state-religious relations on the basis of the unification of peoples, languages, cultures, mutual knowledge of the spiritual world, development of trade and good neighborhood were the most important tasks of all times. Based on the study of the history of these relations, one can determine the effectiveness of practical activities in the field of state-religious relations.

Keywords: religion, faith, state, law, state-religious relations, world and traditional religions, dialogue of cultures and religions

Қазіргі таңдағы мемлекет пен діни ұйымдардың ара-қатынасын, әлемнің түрлі елдерінде туындап отырған мәселелері мен ерекшеліктерін түсіну үшін осы қарым-қатынастардың тарихына жүгіну қажет. Соңғы уақытта идеологиялық көзқарастардан дербес сипатта пайда болған, кеңестік уақытты, мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды зерттеуге бағытталған жұмыстар да қол жетімді бола бастады.

Дін нормативті жүйе ретінде құқықтан әлдеқайда ерте пайда болып, оған үлкен әсерін тигізген болатын. Бұрынғы мен қазіргінің көптеген зерттеушілері дін, құқық және мемлекеттің өзара ара-қатынасын және өзара тәуелділігін ескере отырып, басты белгі ретінде құқықтың да, мемлекеттің де пайда болуының таңғажайып сипатын айқындайды. Осылайша, Тихонравов Ю.В. дін мен заңға қатысты әртүрлі көзқарастарды талдай отырып, діни зерттеулердегі экзистенциалды көзқарасты жақтаушылардың жалпыланған көзқарасын келтіреді, оған сәйкес барлық құқықтар адам қызметінің діни негіздерінің эволюциясы нәтижесі болып табылады: дін кез-келген құқықтың түпкі қайнар көзі, түпкілікті негізі болып табылады [1]. Томизмнің саяси-құқықтық мектебінің қазіргі заманғы өкілдері, өз идеяларын мемлекет пен заңның Құдайдан шығарылғаны туралы идеяларға негіздейді [2].

Заңның және мемлекеттің пайда болуында және дамуында діннің рөлі анықталған, әртүрлі саяси және құқықтық доктриналарда әлі де анықталуда – мәселен, ежелгі Шығыс заң ойынан бастап мемлекеттің және құқықтың шығу тегі мен мәні және қазіргі заманғы теологиялық тұжырымдамаларынан табылды [3]. Дәлірек айтсақ, табиғи заңдардың кең тараған теориясы мен заңның үстемдігі туралы түсініктер діни және моральдық позициялардан және теократиялық мемлекет ұстанымынан түсіндіреді [4]. Неотомистердің ең көрнекті өкілі Дж.Маритайнның доктринасы 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының дамуына үлес қосып, оны идеологиялық түрде дайындаған тұжырымдардың бірі болды [5].

Барлық танымал мәдениеттерде дін және заң тарихшысы Х.Берман пікірінше, заң және діни құндылықтардың өзара байланысты іс-қимылдары бар, яғни, бәрі де дін, бәрі құқық, сол сияқты, бәріне уақыт және кеңістік қажет. Барлық мәдениеттерде дін төрт нәрсемен бөліседі: рәсім, дәстүр, билік және әмбебаптық. Өмірдің екі өлшемі бола тұра, дін мен заң бір-біріне сүйеніп өмір сүре алмайды, заң дінге өзінің әлеуметтік өлшемін, ал заң дінге оның рухы болып табылады [6]. Адам әрқашан жанжалға және дінге белгісіз тұлғаға қолдау ретінде қолдау көрсету құқығы ретінде қажет болады.

Сонымен қатар, көптеген елдерде мемлекет пен заңның мәні мен пайда болуының теологиялық түсініктері ұзақ уақыт бойы басқа теорияларды мемлекет пен шіркеуді, дін мен заңды бөліп, мемлекеттік және құқықтық жүйелерді ұйымдастыру үшін гуманистік және демократиялық қағидаттарды енгізуге мүмкіндік берді, олар көптеген көзқарастарды, соның ішінде, мемлекет пен заң туралы көзқарастарды ұтымды етеді. Осылайша, швед зерттеушісі Э.Аннерс батыстық еуропалық құқықтық дәстүрге сілтеме жасай отырып, христиандық догмалар мен қасиетті жазулардың құқықтық тәртіпті қалыптастырудағы жетекші фактор ретінде мемлекеттік шіркеудің рөлін төмендетуге, секуляризацияға жалпы бейімділікке байланысты төмендейді деп жазады. Оның орнына, үш негізгі саяси идеология пайда болды: либерализм, консерватизм және социализм [7]. 1780 жылы американдық тәжірибеге сүйене отырып, Г.Берман жазғандай, қоғамдық өмірде дін үлкен рөл атқарды, 1980 жылы мұндай рөлді мемлекет ойнайды [8].

Сонымен қатар, әлемнің кейбір елдерінің құқықтық және саяси жүйелері әлі күнге дейін тек діни постулаттарға негізделген, ал басқада діни ережелер - мемлекеттік органдардың актілерімен қатар заңнама көзі болып табылады. С.Ф. Ударцев соңғы екі ғасырдағы ой-өріс тарихындағы заң үстемдігі туралы доктрина қоғамдық санада модельдеудің бірден-бір ғана емес, бірден-бір емес, биліктің мінсіз және әділ ұйымдастырылуының бірі екенін атап көрсетеді [9]. Зайырлы мемлекеттің доктринасына басты балама ретінде теократиялық үстемдік тұжырымдамасы келтіріледі.

Дін мен заң арасындағы қарым-қатынас мәселелеріне ғылыми әдебиеттерде де тиісті көңіл бөлініп қарқынды түрде дамып келе жатыр.

Кеңестік және қазіргі заманғы әдебиеттерде мемлекет пен діни ұйымдар арасындағы құқықтық қатынастарға аз көңіл бөлінеді, бірақ олар заң мен дін арасындағы қарым-қатынастың институционалдық формасы болып табылады. Бұған да өздігінше түсінік берсе болады.

Егер дін нормативтік жүйе ретінде заң мен мемлекеттен әлдеқайда бұрын пайда болса, діни бірлестіктердің қалыптасуы, әсіресе олардың қазіргі түсінігі, тарихи дамудың кейінгі кезеңімен байланысты. Әр түрлі уақытта және әртүрлі елдерде діни ұйымдар көбінесе басқа әлеуметтік (саяси, ұлттық, мәдени) қозғалыстар мен қозғалыстардан айырылмаған немесе олармен араласқан, мемлекеттік аппараттардың бір бөлігі болған немесе оны алмастырған. Жиі діни құрылымдар аморфты құрылымға ие болды, олар нақты иерархиясыз, байланыстарсыз немесе олардың уақытша сипатын анықтайтын тұрақты әлеуметтік құрылымдарды сипаттайтын өзге де сипаттамалары жоқ. Әр түрлі тарихи кезеңдердегі мемлекеттер мен саяси ұйымдардың динамизмі мемлекет пен діни ұйымдардың құқықтық және басқа да қатынастарын талдауды қиындатады [8].

Салыстырмалы түрде кешіге, діни ұйымдар заңның тәуелсіз субъектісі ретінде ерекшелене бастады. Сонымен қатар, олар әрдайым заңды тұлғаға берілді, сондықтан заңды тұрғыдан қарым-қатынастар діни ұйымдармен тікелей емес, осы ұйымдарды құрайтын сенушілермен көп дамыды.

Соған қарамастан, оның құрылған сәтінен бастап мемлекет әртүрлі топтардың діни белсенділігін әртүрлі дәрежеде реттеді. Тарих мемлекет жүргізетін діни реформалардың көптеген мысалдарын біледі. Заманауи құқықтық жүйелермен таныс тіркеу, легализациялау және лицензиялау институттары, белгілі бір қауымдастықтарға ерекше мәртебе беру және басқалардың тыйым салуы, әртүрлі діни және аралас қызмет түрлеріне шектеу қою, қылмыстық қудалау ежелден бері белгілі болды. Мұндай реттеуші функция анықталмай қалған мемлекетті табу қиын. Заңдар, жарлықтар және басқа да актілер оның нормативтік негіздемесі болғанымен, жиі мемлекеттің ықпалы заңдармен немесе өзге актілермен байланысты емес. Бұл реттеуішті анықтау мүмкін емес елді табу қиын. Заңдар, жарлықтар және басқа да актілер нормативтік негіздеме болғанымен, үкіметтің әсері көбінесе заңдарға немесе басқа актілерге қатысы жоқ.

Мемлекеттің белгілі бір кезеңге дейін реттейтін қызметінің айрықша ерекшелігі адамның құқықтары мен бостандықтарын, оның ішінде діни сенім бостандығын, бірлестіктер бостандығын, азшылық құқықтарын елемеу болды [10]. Оның үстіне, мұндай ереже, әдеттегі ежелгі және орта ғасырлық мемлекеттердің және жаңа уақыттың көптеген мемлекеттері этатист болғанын мойындай отырса әбден түсінікті. Этатистік мемлекетте, Баймаханов М.Т. атап өткендей, таза әкімшілендіру әдістері басым, яғни, әлеуметтік қатынастардың барлық субъектілеріне сөзсіз орындауға тиісті қатаң ескертулер [11]. Соңғысында мінез-құлық нұсқаларын таңдау еркіндігі шегіне дейін азаяды, әрдайым олар мемлекет тағайындағандай әрекет етуі керек. Бастапқы жоспарға мәжбүрлеу, басу, репрессия және үстемдік етудің басқа да әдістері қойылады.

Тарихта дінитөзімді мемлекеттер белгілі болса да, әдетте, адамның туғаннан алдын-ала белгілі бір діни орынға ие болғандығы және оның басқа бір орнын таңдау құқығы мемлекет тарапынан танылмады. Мысалы, Иван Чуркиннің айтуынша, Еуропаның орта ғасырларында адам өзін христиан католик, христиан-православиелік, яһуди деп анықтаған, содан кейін ғана ол өзінің мемлекетіне, оның тұрып жатқан мекеніне немесе туған жеріне жататындығын көрсетті [11]. П.Сорокин сол тарихи кезеңде бір мемлекеттің мүшелері билік тарапынан мойындалған және санкцияланған бір дінге тиесілі болуы керектігін көрсетті. Дінге сенбейтіндер «еретиктер» үшін, күн астында ешқандай орын болған жоқ. Олар қудаланды және жойылды.

Салыстырмалы түрде жақын арада тарихи стандарттар бойынша кейбір қоғамдар діни ұйымдардың міндеттерін ғана белгілемей, мемлекет діни ұйымдардың теңдігін танып, олардың алдындағы өз міндеттерін анықтай бастады, өз азаматтарының діни еркіндігін қабылдауға кірісті. Дегенмен, бұған мемлекеттің және діннің арасындағы мүлде өзгеше қатынастар, сондай-ақ мемлекеттің де, діни ұйымның да болмаған кезеңдері себепші болды.

Дмитрий Угриновичтің айтуынша, қарабайыр қоғамда діни топ тайпа немесе тайпалық қауыммен теңдестірілді. Бастапқыда, діни іс-шараларда қоғамның барлық мүшелері тең дәрежеде қатысты. Осындай пікірді басқа да көптеген ғалымдар ұстанады. Гараджа В.И. «қарабайыр және архаикалық діндер орын алған уақыттан бері, діннің әлеуметтік таратушысы нақты діни топ емес, әлеуметтік дифференциация дами бастап келе жатқан және басқаларымен қатар дамыған белгілі бір діни көріністері мен сипаттары бар қоғам болған деп есептеген. Тарихи тұрғыдан алғанда, ертедегі діни бірлестіктер – «өмірлік» типте, яғни отбасы, әулет, тайпа, мемлекет сияқты болған. Барлық дін,

Фустел де Куанджес жазғандай, үйдің ішегінде болған, қоғамдық рәсімдер болмаған, діни салт-жоралар тек отбасы шеңберінде болған [12].

Діни ұйымдарды жеке әлеуметтік қоғамдастық ретінде құру қадамы қоғам мүшелерінің арасында діни қызметтерді бөлу, кәсіби дін қызметшілерін бөлу, діни қызметкерлердің пайда болуы, храмдар мен храмдар мәдениетін дамыту болды. Діни ұйымдарды құрудағы ерекше рөл абыздықтың пайда болуына байланысты.

Жоғарыда аталған факторлар әрдайым діни немесе ғибадатханалық ұйымдарды құруға әкелген емес, бірақ көптеген елдерде мұндай ұйымдар пайда болды.

Иерархиялық ұйымдастырылған абыздық ұйымдардың мемлекетпен қарым-қатынасы орнай бастады, олар қоғамның саяси және әлеуметтік құрылымының маңызды элементі болды. Әрине, мұндай ұйымдардың қызметіндегі қандай да бір елеулі құқықтық реттеу туралы айту қиын, өйткені заң біртұтас реттеуші жүйе болған жоқ және дін қоғамдық сананың барлық басқа нысандарына еніп, мемлекеттік биліктің және идеологияның маңызды құрамдас бөлігі болды. Абыздық және ғибадатханалық ұйымдар мемлекетпен бірікті және өздері әкімшілік функцияларды қоса атқаратын болды; мемлекеттік реттеуге жататын басқа да дамыған діни ұйымдар болмады.

Сонымен қатар, мысалы, Ежелгі Грекияда абыздық жеке ұйымдар ретінде қалыптасқан жоқ, өйткені шығыс деспотияларынан айырмашылығы - ежелгі Грекияның діни өзіне өзге қоғамдық сана формаларын бағындырмады, саяси әсерге ұмтылмады. Дегенмен, көптеген қозғалыстар, ағымдар, шеңберлер, достастықтар болды, олар бір дәрежеде діни сипатқа ие болды. Осы қозғалыстардың кейбірі ұйымда кейіннен қалыптасқан христиандық эклессиялардан өзгеше болмады.

Ежелгі Римде, И.А. Покровскийдің айтуынша, ертеден бастап көптеген діни сыныптарға, абыздық алқалардың болуына және қоғамдағы дін мен діни министрлердің жалпы маңызды рөліне қарамастан зайырлы, адами құқықты құдайлық құқықтан ажырата бастады. Ғибадатханалар мәртебесін зайырлы билік айқындаған болатын. Құрбандық хартиясын христиан дінінің өкілдері анықтады. Ал Римдегі абыздық алқалар басқа ұйымдық құрылымдармен (сенат, Рим халқы) бірге, кейбір зерттеушілердің айтуынша, алғашқы ұжымдық құқық субъектілері – мемлекеттік корпорациялар болды. Понтификтер, авгурлер, фламиндер алқалары, И.П. Грешниковтың пайымдауынша, қоғамдық ұйымдардың прототипін жасады [12]. Көп ұзамай мұндай ұйым «занды тұлға» ұғымында әзірленіп ауысты.

Жалпы алғанда, И.П. Гараджа атап өткендей, ежелгі қоғамдарда және әр түрлі сараланған қоғамдарда (Греция мен Римде) дін өзінің жеке «әлеуметтік органын» дамытпаған, ол осы топтың, қоғамның бір бөлігі ретінде болған. Діни ұйымға белгілі бір әрекеттерді орындағандар ғана кіреді: абыздар, ғибадат қызметкерлер және діни міндеттер азаматтармен қоғамдық міндеттер ретінде орындалынды.

Сонымен қатар, осы қоғамдар мен мемлекеттердің шеңберінде діни ұйымдардың белгілеріне ие, оның ішінде мемлекет немесе басым дінге қарсылық білдіретін ұйымдық құрылымдар дамып, мемлекеттердің тиісті реакциясын тудырды.

Ежелгі Римде діни және басқа ұйымдардың «занды тұлғасы» дами бастады, заңды тұлғаның элементтерімен діни ұйымдар пайда бола бастады және мемлекет олардың қызметін заңдастырды.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, қазіргі кездегі діни ұйымдарды тікелей қалыптастыруға және дамытуға негізгі серпінді иудаизмнен шығып кеткен ертедегі мәсіхшілер тобы алды. Алғашқы қауымдастықтар, харизматикалық топтар әлі нақты ұйымдық құрылымы, шіркеу иерархиясы болған жоқ, бірақ қауымдастық көшбасшысына шексіз сенімділікке негізделген. Қоғамдық иерархияны құру және епископтардың ролін күшейту және тәртіпті нығайту арқылы олардың одан әрі дамуы шіркеуді құруға, белгілі бір сипаттамалары бар ұйымды құруға әкелді: құрылыстың аумақтық принципі, функциялардың ішкі бөлінуі, иерархия, жаңа мүшелерді қабылдауды реттейтін ережелер, жеке юрисдикция және нормалар, сыртқы әлеммен қатынастарды реттейді [5].

Шіркеу ұйым ретінде В.И. Добренков пен А.А. Радугиннің айтуынша, діни құрылыстардан айырмашылығы бюрократиялық аппараттың бір бөлігі ретінде қарастырыла алмайды. «Мұсылмандардың көпшілігіне өздерінің әлеуметтік базасы ретінде және жеке меншік иесі ретінде әрекет ете отырып, ол басқа саяси және идеологиялық күштермен қатар қоғамның саяси құрылымындағы автономды жүйені білдіреді». Ақырында, басқа әлеуметтік ұйымдардан бөлініп, діни ұйымдар сөзсіз мемлекетпен белгілі бір қатынастарға кіре бастады. Мұндай байланыстардың басталуы жақсы болды: христиан қауымдастықтар белгілі мемлекеттік айыптаудан өтті. Рим билігі үшін ертедегі мәсіхшілер сол уақытта болған көптеген діни топтардың бірі болған және билік олардың адалдық дәрежесіне ғана қызығушылық білдірген. Қате топтар шығарылды, олардың мүшелері

физикалық жойылғанға дейін жазаланды. Империалистік хаттар мәсіхшілерге ғибадат ету, қайырымдылық және білім беру, сондай-ақ шіркеу әкімшілігі мен заңдарға тыйым салды. Д.Малдоонның айтуынша, жойылу мен тыйым салу діни емес, саяси сипатта болған [12]. Римдіктер жекеменшік деп атайтын, Құдаймен жеке қарым-қатынастарына жүгінген, еліктірмейтін өзге діннен қорықты.

Діни ұйымдар органдарын мойындаған діни ұйымдарды заңдастыру институты өз болмысын жалғастырды. Мәселен, 313 жылы мәсіхшілердің қудалауынан кейін император Константин Миландағы атақты мәсіхшілер шіркеуін заңдастырды, оған сәйкес христиандар өз дінін еркін және ашық жібере алады және діни ұйымдар – меншікке ие болады. Миланның Жарлығы, Дж.Витт атап көрсеткендей, жеке христиандар емес, христиан топтарының құқықтарын мойындайды, қасиеттері мен ғибадат ету орындары туралы.

Милан Жарлығынан кейін көп уақыттан бері шіркеу мемлекеттік билікке бағынды, Рим императорлары шіркеудің барлық мәселелерін шешіп алды, ал христиан шіркеуі мемлекеттік аппараттың бөлігі болды. Императорлар діни топтарға шектеу қойып, түрлі тыйым салуды жалғастырды. Өзінің анти-христиандық сезімдерімен белгілі болған император Юлиан б.э. 361-363 жылдары христиандық қауымдастық мүшелеріне ресми материалдық көмек көрсетуге, ал христиан діни қызметкерлері діни мектептерде сабақ беруге тыйым салды. Ал, император Теодосиус 382 жылы, керісінше, мемлекеттік және жеке басқаратын пұтқа табынушылық діндерге тыйым салу туралы шешімдер жариялап, христиан дінін жалғыз рұқсат етілген дін деп немесе, кейбір ғалымдардың пікірінше, мемлекеттік дін деп мойындайды [12]. Көптеген империялық заңдар шіркеудің ішкі қызметін, діни өмірін, мүлікті иеленуін және мүлікті сатуын реттеді.

Христиандықты мемлекеттік дін ретінде тану және оның тарату діни мекемелердің пайда болуына және дамуына әкелді – мүлікті сатып алып және алуға кредиторлар және т.б. бола алатын, құқықтық қабілетке ие және оны мирасқорлық арқылы иелене алатын, корпорациялармен тең заңды тұлға түрлері. Бұл шіркеулерден құқыққабілеттілік түрлі жеке қайырымдылық мекемелерге – ауруханалар, балалар үйлері, себебі олардың барлығы рухани билік (епископ) қадағалауында болды. Мемлекет процесінде олардың құрылуына қатысуда, Н.С. Суворовтың пікірінше, діни институттар заңды тұлға құқығына қандай да бір арнайы концессия актісінен тыс ие болған, алайда христиан-рим құқығы бойынша институттың пайда болуы арнайы мемлекеттік рұқсатынсыз жеке тұлғалардың ғана еркінен туындады деп айту бұрыс болады [13]. Бұл рұқсат епископтардың діни санкциясында қамтылған, ол шын мәнінде, қажет болған жағдайда сақталынып және азаматтық магистратпен қорғалатын тұжырымға негізделетін қоғамдық санкция болды.

Мемлекет, қоғамдық және діни бірлестіктердің бірігу дәрежесіне, басымдыққа немесе канондық құқық нормаларының болуына қарай мемлекет пен саяси құрылымдарда діни ұйымдардың қызметін реттеудің әртүрлі тәсілдері анықталды. Шіркеу кейбір позитивті әкімшілік функцияларды өзі орындады және өз юрисдикциясы болды. Басқарушы шіркеудің ұйымдарынан басқа, мемлекет пен шіркеу тарапынан белсенді күрескен әртүрлі еретикалық қозғалыстар, сектанттық ұйымдар әрдайым ортағасырлық қоғамдардың әлеуметтік құрылымына ұйымдасқан түрде рәсімделмеген. Сонымен қатар, көп жағдайда қылмыстық шаралар қолданылды, сондай-ақ еретикалық қозғалыстармен күресу үшін діни бағыттағы жаңаша діни ұйымдар құрыла бастады: Иса Мәсіх полициясы, Аса қасиетті Дева полициясы. Дж.Фиггистің жазуынша, орта ғасырларда мемлекет шіркеудің полиция бөлімі болды [13]. XI-XII ғасырларға дейін зайырлы билік органдары (императорлар, барондар, патшалар, князьдар) шіркеулердің көптеген мәселелерін, соның ішінде әкімшілік мәселелерді шешті: епархиялар құрды, діни қызметшілерді тағайындады, діни бірлестіктерге арналған түрлі міндеттерді белгіледі, шіркеу кеңестерін шақырды, шіркеу үшін заңдар мен нормативтік актілер шығарды.

Канондық құқықтың құрамдас бөліктерінің бірі – рим құқықтарының нормаларына ішінара шағымданған және оның көзқарастарын дамытқан корпоративтік құқық болды. Көптеген рухани корпорациялар кардиналдар алқаларынан, діни бұйрықтар мен бөлімдерден жеке ғибадатханалар мен шіркеулерге дейінгі орынға ие болды. Ортағасырлық канондық құқыққа, азаматтық құқықтан да көп, осы корпорациялардың ұйымы мен құрылымының құқықтық мәселелерін талдау және шешу құралдары қажет болды. XII ғасырдың аяғында канондықтар рухани корпорациялар мәселесін шешу үшін заңды тұлға идеясының пайдасы туралы ойлай бастады. «Заңды тұлғаның» құрылымы ұзақ уақыт бойы – XIX ғасырға дейін – коммерциялық немесе өнеркәсіптік емес, керісінше коммерциялық емес (азаматтық) ұйымдарға қатысты болған [14], бірақ бүгінгі күні бұл негізінен шаруашылық субъектілерімен байланысты.

Канондық құқықпен қатар, зайырлы құқықтық жүйелер (коммерциялық құқық, қалалық заң, феодалдық құқық) дамыды. Дегенмен, зайырлы және канондық жүйелер оқшауланбаған, өзара әсер еткен, көптеген бәсекелестік салалар болған. Бұл басқаша болу мүмкін емес еді, өйткені дін қоғамдық өмірге және әлеуметтік қатынастарға басымдық беріп, көптеген әлеуметтік мекемелер діни және діни принциптерді біріктірді. Дінбасылары, барлық жерде болған және жанға қамқорлық жасау, мойындау және тәубеге келу идеясы арқылы әрбір адамды бақылап отырған, Э. Аннерс белгілегендей, қызмет пен басқарудың күрделі дифференциалданған жүйесіне ішінара кіріктірілген біртекті идеологиялық күш еді. Батыс Еуропаны тұтастай алғанда, шын мәнінде, зайырлы құқық пен тәртіп, мемлекеттік билік пен әділеттілік, тіпті орта ғасырдың соңында, шіркеу ережелерінен әлдеқайда төмен болды. Ғалымның тағы бір қызықты байқауы – әкімшілік басқарудың дамуы, оның жылжымайтын мүлік пен оның салық жүйесін басқару үшін өте кең және күрделі аппаратты құруда негізгі үлес шіркеуге тиесілі. Католик шіркеуін ұйымдастыру XVI және XVII ғасырларда католиктік елдерде мемлекеттік және әкімшілік басқаруды ұйымдастырудың үлгісі ретінде жиі пайдаланылды [14]. Реформация дәуірінде мемлекет пен шіркеудің басқа да қатынастары бар. Шіркеу секулярлық билікті талап етуді тоқтатады және тіпті оған мойынсұнады. Әрине, реформаторлық қозғалыстар мен Реформацияның салдары әртүрлі болды. Кейбір елдерде діни бірлестіктердің мемлекеттен бөлінуі, басқаларында – мемлекеттік билікті қатаң бақылауда ұстаған Ватиканға тәуелсіз ұлттық шіркеулерді қалыптастыру болды.

Осылайша, мемлекет пен дін арақатынасының құқықтық дінге қатайып, кейіннен адамзат тарихындағы елеулі оқиғаларды бастан кешіріп, осы күнге дейін дін мен мемлекет қатынасының өзара әрекеттестігі дамып жатыр. Осы арада діни ұйымдар қазіргі қоғамдардың әлеуметтік құрылымының ажырамас бөлігі болып табылатындығын айқындауымыз қажет. Дінге бағдарланған ұжымдық субъектілердің болуы дінге, тарихи немесе мәдени дәстүрлерге қатысты айырмашылығы бар елдерге тән. Діннің әлеуметтік қауіпті құбылыс ретінде қарастырылатынына қарамастан, мұндай ұйымдардың бар болуы міндетті емес, бірақ олар мемлекеттік органдар тарапынан мойындалмауы мүмкін.

Қазіргі таңда, заманауи діни ұйым – бұл көптеген түрлі субъектілерді қамтитын әлеуметтік құбылыстардың көп қырлы және әртүрлі тәртібі: күшті иерархиялық ұйымдастырылған құрылымдардан басқа күштер немесе әсер ету арқылы басқа мемлекеттерден асып түсетін, Ватикан жағдайда мемлекет ретінде, сондай-ақ кішігірім қауымдастық сияқты өздерінің құқықтық жүйелерімен, діни әрекеті анағұрлым маңызды емес және отбасынан, кішігірім топтан шықпайды. Әлбетте, әлеуметтік мемлекет болып табылатын қазіргі заманғы мемлекет, әдетте, қоғамның әлеуметтік құрылымының басқа компоненттеріне үстемдік етеді. Мемлекеттің басымдықты және реттеуші ролі әр түрлі себептермен анықталады: қолданыстағы құқықтық тәртіп, қоғамның дәстүрлі этикеттік бағыттылығы, мемлекеттік емес сектордың әлсіздігі және елеулі әлеуметтік проблемалардың болуы.

Қорыта келе, мемлекет әртүрлі ұйымдардың қызмет етуінің негіздерін, олардың құқықтарын, міндеттері мен міндеттерін белгілеуде негізгі рөл атқарады. Сонымен қатар, мемлекет тек сыртқы емес, сонымен қатар ұжымдық қызметтің ішкі мәселелеріне де қызығушылық танытады. Мемлекеттің назарын аударатын діни ұйымдар да ерекшелік емес. Әрине, әр елдегі осындай назардың дәрежесі мен сипаты тарихи, мәдени, этникалық, саяси және басқа да себептерге байланысты. Дегенмен, бір нәрсе анық: кез-келген заманауи мемлекет діни бірлестіктерге бір жағынан әсер етеді. Мемлекеттердің әртүрлі сипаттамаларына қарамастан, олар діни ұйымдар үшін бірдей әкімшілік-құқықтық құжаттарды пайдаланады: тіркеу және лицензиялау, тану және аккредиттеу, тыйымдар мен шектеулер, мониторинг және есептілік. Сонымен бірге, саяси жүйе мен құқықтық жүйе, қоғамдағы діннің ролі және оған қатысты мемлекеттің қатынасы, халықтың діни дәрежесі және белгілі бір діндердің еңбегі сияқты әкімшілік-құқықтық, сондай-ақ заңды, жалпы алғанда діни ұйымдардың қызметін реттеуге түрлі факторлар әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тихонравов Ю.В. Судебное религиоведение. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998.
- 2 Римское частное право: Учебник. / Под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. – М.: Юриспруденция, 2000.
- 3 Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. Т.1. – М.: Высш. шк., 1994.
- 4 Васильев Л.С. История религий Востока. – М.: Высш. шк., 1983.
- 5 Мартинес-Торрон Х. Конфессиональное государство // Религия и национализм / Сост. А.В. Пчелинцев. – М., 2000.

- 6 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования* / Пер. с англ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994.
- 7 Аннерс Э. *История европейского права* / Пер. со швед.; Ин-т Европы. – М.: Наука, 1994.
- 8 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования* / Пер. с англ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994.
- 9 Ударцев С.Ф. *Правовое государство: смысловые грани доктрины (из истории философии права)*.
- 10 Сейсен Н.Б. *Жаңғырту – көпұлтты, көпконфессионалды еліміздің толыққанды кемелденуінің басты кепілі* // ҚазҰПУ Хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы. 2017, №3(59). – 24 б.
- 11 Баймаханов М.Т. *Проблема этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей* // *Правовая реформа в Казахстане*. 1999. – №3.
- 12 Чуркина И.В. *Национальная церковь и формирование южнославянских наций* // *Вопр. истории*. 2001. – №3.
- 13 Bromley D., Robbins T. *The Role of Government in Regulating New and Nonconventional Religions* // *The Role of Government in Monitoring and Regulating Religion in Public Life* / Ed.J. Wood, D.Davis; J.M. Dawson Institute of Church-State Studies, Baylor University. – Waco, Texas, 1993.
- 14 Подопригора Р.А. *Государство и религиозные организации (организационно-правовые вопросы)* *Источник: ИС Параграф WWW <http://online.zakon.kz> (айналым мерзімі: 02.03.2018)*

МРНТИ 11.01.43

Rakhimova G.D.¹

¹candidate of philosophy sciences, Senior lecturer of common university Chair of politology and social-philosophical disciplines of Kazakh national pedagogical university named after Abai, Almaty, Kazakhstan

GLOBALIZATION AND ITS REFLECTION IN SOCIO-POLITICAL REALITIES OF THE COUNTRY

Abstract

In this article the author considers the influence of globalization processes on socio-political life of the Republic of Kazakhstan. The entity of globalization expresses in the global relations and the processes of integration of the economic relations of the different states. The author emphasizes that the driving force of the process of globalization of the public relations creates the single system of socio-political bases of the society. Processes of globalization washappened since the creation of the humanity. Sense, maintenance and the purpose of the globalization is the formation of uniform global society on the basis of justice. This process proceeds in the different spheres of the public relations through the international mutually integration, first of all, economic. Globalization appears from the creation of mankind, from the traditional civilizations to liberal. The liberal civilization is the systemof the values of the freedom of people. Now the universal harmonization of the social and economic relations is connected with the general direction of their development.

Keywords: global studies, integration, socio-cultural communications, market relations, integration processes, global world, national identity, domestic economy

Г.Д. Рахимова¹

¹ф.ғ.к., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ЖАҒАНДАНУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕЛІМІЗДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ БОЛМЫСЫНДАҒЫ БЕЙНЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор жаһандық процестердің Қазақстан Республикасының саяси-әлеуметтік өміріне тигізген әсерін зерттеуге ұмтылады. Жаһанданудың мәні мен маңызы тікелей қарастырғанда әртүрлі мемлекеттердің бір-бірімен экономикалық байланыстарының ерекшеліктерінде көрініс табады. Автор

көрсеткендей жаһандану процесінің қозғаушы күші қоғамдағы әлеуметтік-саяси қатынастардың негізін құрайды. Ғаламдану процесі адамзаттың даму, қалыптасу тарихының әрбір кезеңінде белгілі жағдайларда жүзеге асырылып келгені белгілі. Сондай-ақ, оның мәнімен маңызы жалпы айтқанда, әділеттілік негізінде қалыптасқан бірегей ғаламдық қоғам орнату болды. Бұл процесс әртүрлі жағдайларда қоғамдық өмірдің қатынастарында халықаралық интеграцияның әсеріне негізделі отырып жүзеге асырылады, ең басты бағыты экономикалық қатынастар. Жаһанданудың қазіргі ерекшелігі дәстүрлі өркениеттік қатынастардан либералды қатынастарға өту болып есептеледі. Ал енді, либералдық жүйенің мәнін ашсақ, оның негізінде адамдардың еркіндіктері мен әрбір адамның қайталанбас қасиеттерін жүзеге асыру болып табылады. Тағы бір айта кететін жағдай ғаламдық дәрежедегі қоғамдық қатынастардың мазмұнын өзгерту, қоғамның басқа да қатынастарын түбегейлі өзгертеді. Қазіргі кезде әлемде жалпы даму мен жетілудің әсерінен барлық әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастар гармонизациялану үстінде екендігі белгілі болып отыр деп ойлаймыз.

Түйін сөздер: глобалистика, интеграция, әлеуметтік-мәдени байланыстар, нарықтық қатынастар, интеграциялық процестер, жаһандық әлем, ұлттық бірегейлік, ұлттық экономика

Рахимова Г.Д.¹

*¹старший преподаватель кафедры политологии и социально-философских дисциплин
Казахского национального педагогического университета имени Абая*

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛИЯХ СТРАНЫ

Аннотация

В этой статье автор рассматривает влияние процессов глобализации на социо-политическую жизнь Республики Казахстан. Процесс глобализации выражается в глобальном воздействии процессов интеграции экономических отношений различных государств. Автор подчеркивает, что движущая сила процесса глобализации создает единую систему социо-политических отношений общества. Процессы глобализации происходят с момента развития человечества. Смысл, сущность и цель глобализации – формирование единого общества на основе справедливости. Этот процесс продолжается в различных сферах общества, в первую очередь, экономической. Глобализация проявляется в процессе перехода от традиционной цивилизации к либеральной. В свою очередь, либеральную цивилизацию рассматривают как систему, в которой ценности и свободы людей являются основными. Глобализация оказывает прямое воздействие на изменение общественных связей. Это проявляется в универсальной гармонизации социально-экономических и политических отношений.

Ключевые слова: глобалистика, интеграция, социо-культурные связи, рыночные отношения, процессы интеграции, глобальный мир, национальная идентичность, национальная экономика

Introduction. Characteristic feature of the strengthening of the international tension is externally increase of the situation in which quantitative changes and high-quality accumulation happen quickly enough and suddenly. The sociology is focused not only on search of the hidden problems in the sphere of the international relations, but also on anticipation of the emergence of new tendencies. The reforms are extremely necessary at the present stage in the development of the international relations.

Methods. The basis of the methodology of this article is the dialectic method, exempted from the materialistic or idealistic monism, and based on pluralistic, multiple line interdependence of all public phenomena. Also the method of the socio-political analysis of the problems of globalization, dialectic interdependence and interaction were used: theoretical and empirical, historical and logical, induction and deduction, etc.

Results. The conducted research allows us to allocate complementary way of the developments of forecasts: the analysis of trends (extrapolation in the future of tendencies, which regularities in the past and the present are rather well-known), poll of experts, perhaps fuller range of expected scenarios on that basis: from optimizing to inertial (with the corresponding consequences). The created interethnic tension developed in some cases into the conflicts with use of violence, has set new difficult tasks for domestic researchers. There was, in particular, the creation of the system of expeditious informing on “temperature” of an ethno-political situation. As professor S.V. Seidov emphasizes, “the national processes happening in the modern Central Asian countries will define the further prospect of coexistence of the brotherly states” [1, p. 11].

Discussion. In the countries of Central Asia, as well as in the modern world politics, the aspiration of some religious organizations became the part of the political system, and sometimes needs the power, the control under the religious organizations. It is impossible to ignore this outlined process. The strengthened politization means the inclusion in the political struggle of the various social movements, and desire connected with them.

Research on the problems of the globalization and its peculiarities is investigated by the various scientists, representing the most different areas of the scientific knowledge. In the most cases, globalization is associated with the participation and inclusion of the majority of the states and societies in the mutual relations, economic, political, social and legal aspects, which is closely connected with the expansion of the information space and development of the modern technologies.

The driving force of self-control of the system of the public relations influences on the development of the society, the peculiarities of the globalization, directed on the preservation through the formation of the global society, with a global law and order on the basis of justice. The global law and order are the social form and manifestation of self-control of the public relations, which are expressed in the certain system of regulation and management of the public relations in the society. These provisions are the main conclusions of this part of research, the basis of the analysis of applicable scientific-theoretical provisions.

K.K. Kalachian wrote, that the term “globalization” is the main term, used for the designation of the specified processes, though in the doctrine exists also other concepts, such as “internationalization”, “universalization”, and many others. Within this research, the term “globalization” is used widely [2]. As Sanson M. notes, this term appeared in the last century [3]. We will apply, that the term “globalization” was usually used in such context: world wars, environmental problems, problems of exhaustion of natural resources, terrorism, development of the nuclear weapon, etc. This provision of the development of the globalization in XX and XXI centuries is noted by many scientists. However, in all societies there were certain processes, which conducted of the mankind with these events. In the present period of the history the development of globalization means the creation of “global society”.

The following expression was introduced by U.Bek: “We endure consciousness of the global society. We really observe the emergence of the mankind as collective operating. ... “Globalization” is the complicated processes, creates the “global society” [4].

Thus, in this article the globalization is considered as historical process of the integration, which began from the moment of the formation of the first public relations. The essence of the integration relations is expressed in integration and consolidation of the public relations through the certain objects of integration and gradual incorporation of all mankind in uniform community.

As N.B. Seisen stressed: “The global history is the manifestation of interference, synchronization of the processes and events in the most different points of the world [5, p. 39].

Common approach is to understand the essence of globalization, in close connection with the current global challenges to the world community. The global issues are affected to the interests of the number of the states, which, however, may be the objective consequences of the development of the society and supposed the cooperation of the states and societies through the globalization. These global problems at the moment of the history are the objective characteristics of the development of the society, directed on the stabilization in the state.

Globalization is the necessary processes in which the states and their sovereignty are developed in accordance with the market laws. Globalization is the historical process of integration, which began with the creation of the first public relations. Thus, the essence of the integration relations expressed the enlargement and consolidation of the social relations through the specific objects and the gradual integration of the incorporation of the whole of humanity into the single community or the global society. So, it is possible to state the position that globalization is the process of the progress and evolution of humanity towards to the global society. This driving force of the globalization is inside the system, society and social relations in the global scale. This is reflected the fact, that the public relations are the self-regulating system, that means, that all the groups, communities and people of all countries in the world are part of the common system.

Self-regulation of the society as the process of self-preservation through the construction of the global society based on the special principles. The doctrine can be found certain provisions, which characterize the process and function of self-preservation of the society.

Thus, the process of self-regulation of the society began with the appearance of the humanity, even in the primitive society, and this process has always been the aim of self-preservation system. Creation and occurrence of any form of the expression is the manifestation of the social regulators of self-regulation and self-

organization forces of the society as the system of the society. This was expressed in the fact that primitive society, as well as any historical phenomenon was not static, and developed through the various stages of its creation. Self-organization is characterized by the interaction of people and nature for thousands of years. This regulation ensures the existence and reproduction of the specific communities, groups. So we are talking about the creation of the global society, law-abiding state, the results of the globalization and self-regulation.

As it was already noted, it is possible to consider the history of the public relations as the process, directed on self-preservation. Within this approach the history of mankind and globalization means the creation process of the “global society” on the basis of efficiency.

In the conclusion we would like to note, that the provision of the global society is expressed in the concepts “efficiency” and “compromise of interests”, leads to the integration of the Republic of Kazakhstan to the international economy.

References:

1 Seidov A.V. *Impact of globalization on the concept of the state sovereignty in international law: PhD dissertation.* – M., 2014. – 147 p.

2 Kalachian K.K. *Economic integration of the Commonwealth Independent States against the background of a globalization of world economy: international legal problems: PhD dissertation.* – M., 2013. – 151 p.

3 Sanson M. *International law and global governance.* – London, 2015. – 278 p.

4 Bek U. *What means globalization?* – M.: Progress-Tradition, 2011. – 148 p.

5 Seisen N.B. *Political unity of the people in the course of political and social modernization // Vestnik of Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Series «Sociological and political sciences.* – №3(59). – P.37-41.

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

МРНТИ 04.41.21

Аксакалова М.К.¹, Абишев М.А.²

¹кандидат политических наук, старший преподаватель
КазГосЖенПУ, madina.aksakal@mail.ru
г. Алматы, Казахстан

²доктор социологических наук, профессор АФ СПбГУП

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ЛИФТА ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Аннотация

В статье изучена проблема значимости социальных лифтов в жизни современной молодежи. Дан анализ теорий социальной мобильности и социальных лифтов Э.Гидденс, Т.Парсонс, П.А. Сорокина. Рассмотрены особенности понятий «высшие и низшие классы», «продвижение по социальной лестнице», «социальное положение», «социальная дистанция», «социальная пирамида», «социальная иерархия». Для современной молодежи нет условий, когда она могла бы реализовать свой творческий потенциал в соответствии с известной «пирамидой потребностей» А.Маслоу. В то время, как у сверстников на Западе, в Америке и Европе есть такая возможность. Наши соотечественники соизмеряют уровень и качество жизни с европейскими нормами и эталонами жизни. Молодежь перестала быть объектом пристального внимания со стороны общества, государства и со стороны воспитательных институтов.

Ключевые слова: социальный лифт, социальная мобильность, информационное общество, образование, творческий потенциал

М.К. Аксакалова¹, М.А. Абишев²

¹саяси ғылымдар кандидаты, аға оқытушы,
Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

²әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор АФ СПбГУП

ӘЛЕУМЕТТІК ЛИФТ ЖҮЙЕСІ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ҮШІН: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі заманғы жастардың өміріндегі әлеуметтік лифт мәселелерін зерттеу қарастырылған. Әлеуметтік мобильділік және әлеуметтік лифт жайында жазылған Э.Гидденс, Т.Парсонс, П.А. Сорокиннің теорияларына анализ жасалынды. «Жоғарғы және төменгі тап», «әлеуметтік саты прогресі» «әлеуметтік жағдайы», «әлеуметтік қашықтық», «әлеуметтік пирамида», «әлеуметтік иерархия» терминдері толық қарастырылды. Қазіргі заманғы жастар үшін «Мұқтаждық пирамидасы» А.Маслоуға сәйкес шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра алатын жағдай жасалынғаны айтылды. Батыста, Америкамен және Еуропада құрдастарымыз осындай мүмкіндікке ие. Біздің отандастарымыз өмірдің деңгейі мен сапасын еуропалық нормалар мен өмір сүру стандартына теңестіреді. Жастар қоғамның, мемлекеттің және білім беру мекемелерінің тарапынан мұқият объектісі ретінде назар аударылмайтын болған.

Түйін сөздер: әлеуметтік лифт, әлеуметтік ұтқырлық, ақпараттық қоғам, білім, шығармашылық әлеует

М.К. Axakalova¹, М.А. Abishev²

¹*candidate of political sciences, senior lecturer, Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

²*doctor of Sociology, Professor of AF SPbGUP Almaty, Kazakhstan*

PECULIARITIES OF SOCIAL ELEVATOR TO MODERN YOUTH: THEORY AND PRACTICE

Abstract

In the article is studied the problem of the significance of social elevators in the life of modern youth. The analysis of theories of social mobility and social elevators is given by E.Giddens, T.Parsons, P.A. Sorokina. The peculiarities of the concepts "higher and lower classes", "promotion on the social ladder", "social position", "social distance", "social pyramid", "social hierarchy" are considered. For modern youth, there are no conditions when it could realize their creative potential in accordance with the famous "pyramid of needs" A.Maslow. While peers in the West, America and Europe have such an opportunity. Our compatriots commensurate the level and quality of life with European norms and standards of life. Young people have ceased to be the object of close attention of society, the state and on the side of educational institutions.

Keywords: social elevator, social mobility, information society, education, creative potential

Введение.

В любом обществе существуют определенные предпосылки, позволяющие осуществлять быстрое перемещение из одного слоя населения в другой. В идеале это движение направлено вверх. Хотя бывают случаи внезапного перемещения на более низкую ступень. Это и есть социальный лифт. Определение данному понятию было дано Питиримом Сорокиным.

Проблема значимости социальных лифтов в жизни современной казахстанской молодежи весьма актуализировалась в последнее время благодаря нескольким причинам. Первой причиной является то, что существующий средний класс, который на протяжении последних лет стал богаче, однако он не увеличивается численно. Перед государством стоит важная задача увеличить этот класс почти в полтора раза, иначе ни о какой социальной стабильности не придется и говорить.

Вторая причина состоит в том, что сегодня возрастает агрессия молодежи, обусловленная общим глубоким социальным нездоровьем общества, которое складывается из огромных противоречий между богатыми и бедными, между мегаполисами и провинцией, фактически спящими «социальными лифтами» для молодежи. Для современной молодежи нет условий, когда она могла бы реализовать свой творческий потенциал в соответствии с известной «пирамидой потребностей» А.Маслоу, что доступно ее сверстникам на Западе, в Америке и Европе. Наши соотечественники соизмеряют уровень и качество жизни с европейскими нормами и эталонами жизни. Молодежь перестала быть объектом пристального внимания со стороны общества, государства и со стороны воспитательных институтов.

Третья причина роста значимости социальных лифтов в жизни казахстанской молодежи заключается в том, что сейчас страна находится в условиях глобального финансово-экономического кризиса и новой исторической развилки ее развития – стагнации или модернизации появившихся социальных структур и процессов.

Основная часть.

Ряд аспектов проблемы значимости социальной мобильности и неразрывно связанного с ней функционирования социальных лифтов в жизни современной молодежи еще недостаточно исследован в социологическом плане. Огромный интерес вызывают работы Э.Гидденса, Т.Парсонса, П.А. Сорокина, Н.Лумана в области исследования социальной мобильности и социальных лифтов как ее механизмов.

Величайшая заслуга в разработке целостной концепции социальной мобильности принадлежит П.А. Сорокину, которым были сопоставлены геометрическое и социальное пространства, характеризующиеся терминами «высшие и низшие классы», «продвижение по социальной лестнице», «социальное положение», «социальная дистанция», «социальная пирамида», «социальная иерархия».

Социальное пространство характеризуется горизонтальными и вертикальными параметрами, что свидетельствует о его многомерности и дифференцированности. Можно утверждать, что социальное пространство с его социальной мобильностью и социальными лифтами необходимо для повседневного функционирования и развития общества.

Другого подхода придерживается Э.Гидденс, согласно которому социальная мобильность тесно связана с карьерным ростом, причем эта социальная мобильность «обозначает перемещение отдельных людей или групп по социально-экономическим позициям». Заслуживают внимания приводимые Э.Гидденсом сравнительные исследования вертикальной мобильности и соответствующих социальных лифтов.

Рассмотрим также работы в данной проблемной области П.Блау и О.Данкэна, С.Липсета и Р.Бендикса. Первая пара социологов исследовала социальную мобильность внутри одной страны – в Соединенных Штатах Америки, в результате чего был сделан вывод о достаточно развитой социальной вертикальной мобильности в силу быстрого роста числа мест для «белых воротничков», чем увеличение мест для «синих воротничков». Иными словами, восходящая мобильность в индустриальном американском обществе была обусловлена потребностью в квалифицированных специалистах, что позволило детям рабочих благодаря социальным лифтам продвинуться по социальной лестнице и войти в число «белых воротничков» [1].

Вторая пара социологов провела широкое международное исследование социальной мобильности, осуществив анализ данных в восьми индустриальных странах – Великобритании, Франции, Западной Германии, Швеции, Швейцарии, Японии, Дании и США. Эти исследования функционирования социальных лифтов показали, что продвижение мужчин из разряда «синих воротничков» в группу «белых воротничков» не очень сильно отличается в разных странах и составляет примерно 30%. Затем появились социальные лифты в информационную эпоху, необходимые для появления социальной группы «золотых воротничков», без которых невозможно использование информационно-коммуникационных технологий в глобальной финансовой экономике [2].

Социологическая теория Н.Лумана – «общество общества» использует такие универсальные для естествознания и обществознания ключевые понятия, как «бифуркация», «биологическая эволюция», «хаос», «система», «функция», «информация» и «коммуникация». Эта теория имеет эвристическое методологическое значение для изучения феномена значимости социальных лифтов в жизни современной молодежи. Ведь эволюция социальных систем происходит постоянно и повсеместно, что в приложении к значимости феномена социальных лифтов в жизни современной молодежи означает появление по мере эволюции общественных систем новых ситуаций, требующих новых социальных лифтов. По Н.Луману, социальный лифт в функционировании социальной системы занимает особое место, что вытекает из модели «рефлексивности процесса отбора», представляющей собой компоненту теории о социальных комплексных самореферентных системах как системах коммуникации, с которыми сопряжена теория социального конструирования реальности.

Таким образом, благодаря рефлексивности процесса отбора происходят вариации социальных лифтов, что поле возможностей функционирования социальных лифтов и связанной с ними социальной мобильности в различных стратах общества может сужаться или расширяться.

Понимание значимости феномена социальных лифтов в жизни современной казахстанской молодежи должно вытекать из проявившихся фундаментальных тенденций концептуализации молодежи в новых условиях, которые порождаются как переменами в мире, так и динамикой социума. Эмпирическим фактом является то, что для начала XXI столетия характерно кардинальное обновление представлений о молодости и молодежи под влиянием глобализации, широкое распространение новых информационно-коммуникационных, биологических и медицинских технологий и других высоких технологий, новых «картин мира».

Значимость социальных лифтов (и социальной мобильности) в жизни современной молодежи обусловлена необходимостью модернизации страны, что лежит в основе запроса «на «умный» и квалифицированный труд. Все большее число людей видят связь между собственными усилиями по получению образования, профессии, самоотдачей и получаемыми благами. Необходим «запуск» социальных лифтов, особенно для молодежи, без чего страна обречена на стагнацию с последующим саморазрушением социальной системы.

Сегодня, когда происходит значительное сужение социальной мобильности и сокращение спектра возможностей для карьерного роста, вполне закономерно стремление молодежи к миграции как

внутри страны, так и за ее пределами. Вполне понятно, почему современная молодежь, имеющая высшее образование, стремится устроиться на работу в глобальные интегрированные предприятия, где обеспечены карьерный рост, совершенствование профессионализма и компетентности. Эта тенденция проявляется в том эмпирическом факте, согласно которому молодежи в меньшей степени присущи конформистские установки, что стимулирует стремление к осуществлению возможностей для самореализации и карьерного роста в условиях «спящих» социальных лифтов. Данному процессу способствуют глобальные интегрированные предприятия, ведущие войну за таланты и предоставляющие социальные карьерные лифты, статус и престиж.

Сейчас под влиянием глобализации происходит становление информационного общества, с чем связано усиление роли образованной молодежи как субъекта социальной динамики и носителя континуума возможностей функционирования новых социальных лифтов и достижения социального статуса и престижа.

В современном информационном обществе особое внимание уделяется образовательной системе, которая выступает универсальным социальным лифтом по сравнению с другими социальными лифтами (армия, церковь и др.) [3]. Категория «качество жизни» разрабатывается на протяжении последнего полувека в отечественной и западной социологии, она носит междисциплинарный характер. Сегодня на первый план выходит категория «качество жизни», которая зависит в определенной степени от образования.

В социальном опыте современной казахстанской молодежи существуют такие элементы, которые отсутствуют в опыте старших поколений, не прошедших школу компьютерных игр: фактически все представители молодежи погружены в мир социальных практик, основанных на компьютерных сетях, мобильной связи, смартфонах и пр. Другими словами, повседневные практики молодежи построены на сетевых, информационно-коммуникационных связях, что расширяет неиерархические, горизонтальные связи между индивидами. Это значит, что специфика функционирования социальных лифтов для современной «цифровой» молодежи как одного из средств конструирования общества обусловлена контекстом информационной эпохи с ее сетевыми, неиерархическими структурами, позволяющими выстраивать карьерные лифты в виртуальных мирах, влияющих на реальный мир.

Значимость социальных лифтов для современной молодежи в развитии информационного общества, находящегося под влиянием глобализационных процессов, и модернизации казахстанского общества вытекает из фундаментального императива выживания нашего социума.

Перспективы и возможности феномена социальных лифтов в жизни современной молодежи как одного из средств конструирования общества для модернизационного и инновационного развития страны обусловлены раскрытием креативного потенциала молодежи и формированием креативного класса, когда используется творческий потенциал креативных слоев и групп молодежи с их ориентацией на ценности самоактуализации, профессионализма. Этот креативный класс пополняется представителями «цифровой» молодежи, которые занимаются веб-сайтами, компьютерным дизайном, применяют информационно-коммуникационные и другие новейшие технологии [4].

Молодое поколение креативного класса своей инновационной деятельностью расширяет социальное пространство со всеми его видами социальной мобильности и функционирующими социальными лифтами. Творческий потенциал «цифровой» молодежи создает предпосылки для обеспечения высокой социальной вертикальной мобильности и соответствующих социальных лифтов, которые необходимы для роста среднего класса. Концептуализация креативного класса, сопряженная с концептуализацией современной молодежи, позволяет очертить перспективы появления в процессе модернизации казахстанского общества и новых видов социальной мобильности и связанных с ними новых форм социальных лифтов, необходимых для конструирования новых очертаний будущего общества.

Заключение.

Человечество вступает в новый весьма сложный процесс взаимодействия социум с новыми социальными реалиями. Данный процесс уже не укладывается в классическую и часть неклассической социологии, а требует новых, постдисциплинарных подходов, что предполагает повороты в социологии. Один из таких поворотов в социологии – это поворот мобильности, когда неправомерно интерпретировать природу социальных структур вне их мобильности. Именно фактор мобильности оказывается решающим для природы и функционирования социальных структур, что появились новые типы мобильностей на микро- и макроуровнях, в том числе виртуальные мобильности,

коммуникативное взаимодействие индивидов при помощи посланий, мобильных телефонов, смартфонов, планшетов и пр. В современном мире с его новыми средствами мобильности появляются и новые виды социальных лифтов, которые осваивает современная молодежь и которые предполагают наличие рисков. Эти риски присущи современным социальным институтам, имеющим нежесткий и неопределенный характер и представляющим собой высокосложную систему.

Функционирование социальных лифтов, обусловленных сложной структурой современного общества на глобальном уровне, делает социальную мобильность молодежи весьма трудным процессом.

Таким образом, в условиях высокой конкурентной борьбы перед казахстанской молодежью откроется достаточно широкий спектр функционирующих социальных лифтов, обеспечивающих высокий социальный статус и престиж.

Список использованной литературы:

1 Lipset S.M., Bendix R. *Social Mobility in Industrial Society*. – Berkely, 1959. – С.62.

2 Бергер П., Лукман Н. *Социальное конструирование реальности*. – М., 1995. – С.323.

3 Сорокин П. *Человек. Цивилизация. Общество*. – М., 1992. – С.299.

4 Волков Ю.Г. *Креативное общество: социальный и культурный анализ*. – Ростов н/Д.: Антей, 2011. – С.85.

МРНТИ 04.61

Жаназарова З.Ж.¹, Оспанова А.Н.², Касимова Н.Ш.³

¹*доктор социологических наук, профессор КазНУ имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан*

²*ассоциированный профессор, PhD, заведующая кафедрой «Регионоведение»
Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан*

³*магистрант кафедры «Регионоведение» Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева, aluasha2000@mail.ru
Астана, Казахстан*

КУРС В БУДУЩЕЕ: ДУХОВНОЕ ОБНОВЛЕНИЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрена программная статья Президента Казахстана о модернизации общественного сознания, которая получила положительный резонанс в нашем государстве. Автор статьи отмечает, что духовное развитие необходимо нашему обществу, поскольку все начинается с самосознания. Глава нашего государства в начале года объявил народу Казахстана о начале третьей модернизации страны. В программной статье «Курс в будущее: духовное возрождение» Глава государства отметил, что экономическое и политическое развитие страны в современных условиях, новых вызовов, движение к стандартам Организации экономического развития и сотрудничества, вхождения в число 30 экономически развитых государств мира – требует важной будущей идеологической составляющей, как духовное возрождение. Президент указал, что духовное возрождение Казахстана началось не сегодня. За годы независимости проделана большая работа. В рамках программы «Культурное наследие» обновлены историко-культурные памятники, в рамках еще одной программы – «Народ на волнах истории» – собраны самые важные документы, касающиеся истории нашей страны и народа. Теперь предстоит еще более масштабная работа. В статье отмечается о необходимости расширения границ национального самосознания, при этом сохранив главное в национальном менталитете.

Ключевые слова: модернизация общественного сознания, духовное развитие, духовные ценности, Глава государства, духовное возрождение, Послание Президента Республики Казахстан, историческое наследие, экономическая модернизация, информационное пространство, человеческий капитал

З.Ж. Жаназарова¹, А.Н. Оспанова², Н.Ш. Касимова³

¹әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор,
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

²қауымдастырылған профессор, PhD, «Аймақтану» кафедрасының меңгерушісі,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
«Аймақтану» кафедрасының магистранты, aluasha2000@mail.ru
Астана қ., Қазақстан

БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАНҒЫРУ

Аңдатпа

Осы мақалада біздің мемлекетімізге оң әсерін тигізген қоғамдық сананы жаңғырту туралы ҚР Президентінің бағдарламалық мақаласы қарастырылады. Мақала авторы рухани даму біздің қоғамымыз үшін қажетті екенін атап өтеді, өйткені бәрі өздігінен саналы түрде басталады. Мемлекет басшысы жыл басында ел халқына үшінші жаңғыртудың басталуы туралы жариялады. Елбасының «Болашақ бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында еліміздің экономикалық және саяси дамуының қазіргі жағдайдағы, жаңа сын-қатерлерге, Экономикалық даму және ынтымақтастық ұйымының стандарттарына өтуіне, әлемнің экономикалық дамыған мемлекеттері – рухани жаңару ретінде маңызды болашақ идеологиялық компонентті қажет етеді. Президент Қазақстанның рухани жаңаруы бүгінгі күні басталған жоқ деп атап өтті. Тәуелсіздік жылдары көптеген жұмыстар атқарылды. «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында тарихи және мәдени ескерткіштер жаңартылып, «Тарих толқындарындағы адамдар» атты басқа бағдарлама аясында біздің еліміздің тарихы мен халқына қатысты маңызды құжаттар жиналды. Енді бізде одан да үлкен жұмыс бар. Мақала ұлттық ерекшеліктерді сақтай отырып, ұлттық ерекшеліктің шекарасын кеңейту қажеттігін атап өтті.

Түйін сөздер: қоғамдық сананы жаңғырту, рухани даму, рухани құндылықтар, Мемлекет Басшысы, Рухани жаңғыру, Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы, тарихи мұра, экономикалық жаңғырту, ақпараттық кеңістік, адами капитал

Zhanazarova Z.Zh.¹, Ospanova A.², Kassimova N.³

¹Al-Farabi Kazakh National University

²PhD, Associate Professor, Head of the Regional Studies Department
of L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan

³Master student of the Regional Studies Department of L.N. Gumilyov
Eurasian National University, aluasha2000@mail.ru
Astana, Kazakhstan

THE COURSE OF THE FUTURE: SPIRITUAL RENEWAL

Abstract

This article considers the program article of the President of the Republic of Kazakhstan on modernization of the public consciousness, which has had a positive impact on our state. The author of the article points out that spiritual development is necessary for our society because everything starts with self-consciousness. At the beginning of the year the Head of State announced the beginning of the third modernization of the people. In his article titled "Future Revenues: Spiritual Renewal", the country needs economic and political development in the current situation, new challenges, transition to the standards of the Organization for Economic

Cooperation and Development, and the economically developed countries of the world – a promising future ideological component of spiritual renewal. The President noted that the spiritual renewal of Kazakhstan has not started today. Within the framework of the Cultural Heritage program, historical and cultural monuments were updated and important documents on the history and people of our country were collected within the framework of another program "People in History". Now we have a lot more work. The article noted the need to expand the boundaries of national identity while preserving national peculiarities.

Keywords: modernization of public consciousness, spiritual development, spiritual values, Head of State, Spiritual Renewal, missive of the President of the Republic of Kazakhstan, historical heritage, economic modernization, information space, human capital

В своей программной статье глава государства четко и ясно обозначил механизмы модернизации общественного сознания. В статье отражены ключевые духовные ценности современного Казахстана. В начале года Глава государства дал старт экономической модернизации Казахстана, которая должна вывести нашу страну на качественно новый уровень технологического развития. Параллельно с экономическими преобразованиями Президент запустил процесс политической модернизации государства через Конституционную реформу. В статье Президент страны объявил о начале духовной модернизации нации, которая затронет фундаментальные основы нашего общества [1].

Сегодня, как никогда важна духовная составляющая, несмотря на происходящие политические, макроэкономические процессы в стране. Именно духовная составляющая придает силу, веру и прозрачность всех основ мировых цивилизаций. Для нашей молодой страны это является не маловажной основой всех основ. Этому свидетельствует реализация новых программ, таких как «Курс в будущее: духовное возрождение», направленных на модернизацию сознания как общества в целом, так и каждого казахстанца. Это новый подход к решению задач, поставленных по реализации программ. Полагаю, что основания для этого посыла более чем бесспорные. Очевидно, что успех и политической, и экономической модернизаций зависит, в первую очередь, от уровня общественного сознания, где приоритетом является духовность.

Особое духовное своеобразие Республики Казахстан – полиэтнокulturность, многоконфессиональность – и ее нравственные императивы, такие, как доверие, традиция, транспарентность и толерантность, значительно актуализируют проблему духовно-нравственного воспитания детей и молодежи. Как подчеркнул Глава государства в своем Послании народу Казахстана от 27 января 2012 (две тысячи двенадцатого) года, «Патриотизм, нормы морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание. Эти ценности должны прививаться во всех учебных заведениях, независимо от формы собственности».

Духовно-нравственное воспитание является ведущим компонентом системы всестороннего развития личности. В современных условиях необходимо воспитание у молодого поколения потребности к освоению ценностей общечеловеческой и национальной культуры, к осознанию общечеловеческих норм гуманизма. Как подчеркивал Глава нашего государства, молодежь нужно воспитывать в духе солидарности, национального согласия, уважения и почитания культуры, традиций и языка своего народа и других этносов.

Позитивные изменения в стране нашли свое отражение в системе воспитательной деятельности организаций образования, сейчас идет процесс осмысления политической и нравственной сути казахстанского патриотизма, гражданственности, духовности, нравственности. Поэтому духовное возрождение на сегодня – задача что ни на есть самая актуальная. Этого требует в первую очередь состояние данной сферы, которая нуждается в коренной трансформации с акцентом на углубление консолидирующих общенациональных ценностей. Новые глобальные вызовы, изменения в образе жизни требуют, чтобы Казахстан соответствовал этому новому времени. И задача государства и нашего общества заключается не в том, чтобы построить масштабные заводы и фабрики высокого уровня, но и в том, чтобы люди, которые будут жить в Казахстане в ближайшее время, соответствовали этому времени. Чтобы они чувствовали себя казахстанцами и в то же время гражданами глобального мира. Именно модернизация общественного сознания – продолжающийся и не останавливающийся процесс, к которому должно стремиться наше общество. Модернизация является необходимой. Это вызов времени, и любая страна, которая хочет быть конкурентоспособной, а для нас это главная амбициозная цель. Нашим государством достигнуто многое, благодаря правильной политике страны, важной целью которого является вхождение в 30-ку передовых стран мира, при котором необходимо сохранять и развивать духовное богатство.

Глава государства призывает нас сохранять историческое наследие, осознать целостность, нерушимость нашего государства, которое создавали и отстаивали наши предки. И сегодня мы должны вносить вклад в его дальнейшее развитие ради продолжения процесса духовной модернизации. Мы, народ Казахстана должны быть готовы к изменениям, меняться и не закрываться от внешнего мира. В перспективном плане духовного развития нашего народа можно проследить точный ориентир, в каком направлении нам нужно двигаться в ближайшие 10 лет. То есть, как не отстать от современных стандартов развитых стран, при этом не потерять себя как нацию. В условиях меняющегося мира мы должны стать нацией сильных и ответственных людей, как отмечает глава нашего государства. Экономическая история учит нас принципу, если так посмотреть, модернизация она не в оборудовании, не в инвестициях, она в наших головах. Все начинается именно оттуда. Если посмотреть, откуда шли многие страны, на которых мы равняемся, к примеру, Азиатских тиграх. И к нам наиболее близка Малайзия, в которой также происходила модернизация, к которой и стремится наше государство.

Наиболее ярким выражением нового видения оказался переход казахского языка на латиницу. Это не просто переход, это выбор для нас, это подтверждает наше стремление быть частью открытого мира, нацеленность на прогресс. Смысл перехода на латиницу заключается во вхождение в образовательное, информационное пространство. Это открывает нам новые возможности, новые границы. Новая современная молодежь может реализовывать свои идеи и проекты в более широком формате [2].

С точки зрения современного экономического подхода к исследованию человеческого поведения, человеческий капитал – совокупность знаний, умений, навыков, использующихся для удовлетворения многообразных потребностей человека и общества в целом – это комплексный производительный фактор, оказывающий ключевое влияние на экономическое развитие.

Поэтому современную экономику называют экономикой эффективных человеческих ресурсов, что подчеркивает главную, определяющую роль именно человеческого капитала в развитии современного государства и общества. Человеческий капитал определяет то, насколько эффективно развивается государство. Конкурентоспособные человеческие ресурсы становятся наиболее значимыми по сравнению с сырьевыми ресурсами, на смену «сырьевой экономике» приходит «экономика знаний». Поэтому одной из основных тенденций современного мира является усиление конкуренции за квалифицированные и высококвалифицированные человеческие ресурсы. Это соперничество осуществляется не только среди развитых, но и быстроразвивающихся стран, как на глобальном, так и на региональном уровнях.

Как показывает исторический опыт, любые кардинальные экономические и общественные изменения (например, промышленный переворот, научно-техническая революция и т. д.) осуществлялись на базе человеческого капитала, который формировался на тот или иной период истории. Накопленные знания, уровень развития образования и науки, характер научно-технической, управленческой элиты, существующей в стране, всегда являлись драйверами кардинальных изменений в обществе, ведущих к новому качественному уровню развития.

Качество человеческого капитала любой страны может изменяться под воздействием как внешних (миграционные процессы, интеграционные проекты и т.п.), так и внутренних факторов (процессы идентификации, динамика экономического развития, урбанизация, характер реформ, осуществляемых в стране, и т.п.). В этой связи для любого государства вопрос эффективного управления человеческими ресурсами является первостепенным и определяет степень его конкурентоспособности в современном мире.

Таким образом, ключевое значение в управлении человеческим капиталом имеет человек и его возможности. При этом данный процесс имеет два взаимосвязанных направления. С одной стороны, управление человеческим капиталом непосредственно связано с развитием социально-культурного сектора, созданием устойчивых условий, приемлемых для эволюции языка, культуры, образования, здравоохранения, национальной идентичности. Другими словами, государство формирует эффективную среду обитания и интеллектуальной деятельности для своих граждан, обеспечивающую условия качественной жизни и эффективной самореализации. С другой стороны, каждый человек, руководствуясь приоритетами личностного роста, осознает необходимость вкладываться в развитие своей страны, через самореализацию каждого осуществляется поступательный рост всей страны. Таким образом, управление человеческим капиталом – это самоподдерживающаяся и самовоспроизводящаяся система, в рамках которой создаваемые условия и инвестиции в человеческий капитал

приводят к формированию нового качества человека, который в свою очередь, вносит вклад в развитие нового качества жизни.

За годы независимости в Казахстане многое делалось для развития человеческих ресурсов. В первую очередь, были осуществлены системные реформы в сфере образования. Республика Казахстан одной из первых на постсоветском пространстве ввела кредитную систему обучения (согласно Болонской конвенции) и перешла на трехступенчатую систему подготовки кадров. За более чем двадцатипятилетний период были сформулированы и продвигаются новые концептуальные подходы к образованию. Так, например, в советское время функционировала практика «образование на всю жизнь», когда человек получая высшее или профессиональное образование по той или иной специальности, на протяжении своей трудовой карьеры только совершенствовал свои знания в ней. В современном Казахстане была произведена кардинальная смена образовательной модели высшей школы, основанной на концепции «образование на протяжении всей жизни». Эта модель предполагает возможность и необходимость расширения своей квалификации, выход за ее рамки, получения новых знаний и навыков в других профессиональных сферах, не связанных с первым образованием [3].

Тем не менее, в стране сохраняются серьезные проблемы, как в понимании важности человеческого капитала, так и в разработке и реализации моделей его развития. Так, дискуссии 2017 года, вызванные началом внедрения в Казахстане обновленной программы начального и среднего образования, показали, что, к сожалению, на всех уровнях принятия и реализации решений остается недостаточно глубокое и систематическое понимание важности эффективного образования, направленного не просто на обеспечение грамотности обучающихся, но, прежде всего – грамотности функциональной. Ключевой задачей продолжающегося реформирования системы образования на всех ее уровнях является повышение конкурентоспособности и потенциала человеческих ресурсов Казахстана и качественная модернизация страны во всех направлениях.

В Послании Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» развитие человеческого капитала определено как седьмое приоритетное направление развития страны.

Президент говорит о модернизации страны, делая ставку на развитие «умной экономики», что, в свою очередь, требует нового качества человека, его знаний, компетенций, навыков. По сути, все Послание актуализирует вопрос развития человеческого капитала Казахстана, придание ему нового качественного уровня. При этом в нем обозначены меры, необходимые для создания системных условий модернизации страны через модернизацию человеческих ресурсов, призванных ее осуществить.

Среди наиболее приоритетных мер необходимо отметить:

- формирование эффективного рынка труда с качественной системой занятости и справедливой системой социального обеспечения, при котором каждый мог бы реализовать свой потенциал;
- совершенствование собственной передовой системы образования, охватывающей граждан всех возрастов и направленной на развитие способности адаптироваться к постоянным изменениям;
- развитие системы первоклассного здравоохранения, направленного, прежде всего, на обеспечение профилактики заболеваний, управление общественным здоровьем и формирование здоровой нации;
- развитие науки, в том числе с приоритетом на прикладные исследования в металлургии, нефтегазохимии, сельского хозяйства, био- и IT-технологиях, и эффективным внедрением новых разработок в производство;
- наращивание потенциала нации через развития культуры и идеологии в рамках программы «Рухани жаңғыру».

Реализация обозначенных мер направлена на формирование качественного человеческого капитала, что, в свою очередь, будет способствовать эффективной модернизации страны.

На мой взгляд, у нашей страны много возможностей. И если все задуманное будет проводиться активней, то цели, поставленные государством в ближайшем будущем, принесут огромные результаты [4].

Таким образом, можно отметить, что модернизация общественного сознания – это то, на что упор будет делать человек. И для того, чтобы быть успешным, и чтобы поставленная задача была реализована, нужно обратить внимание на человека. Это проблема все-таки гуманитарного знания, прежде всего. Так как гуманитарное знание – это знание о человеке. Человек, его потенциал, мирознание, мировоззрение, которое становится главным, для того, чтобы осуществить, так

называемый рынок, который стоит перед нами. Но самое главное, акцент должен быть дан на то, что нам жизненно необходимо заниматься проблемой и нести людям, вырабатывать это мировоззрение, культуру, освоение, потому что без этого, не будет обновления и достигнуты цели. И если в системе человеческих ценностей образованию уделяется достойное внимание, то мы уверены, что нашу страну ждет успех.

В рамках университета проводятся открытые уроки, кураторские часы на тему: «Рухани жаңғырудың жарқын жолы» с целью стимулирования духовного возрождения и патриотического сознания у студентов, пробуждения в сознании молодого поколения к родному народу, любви к родине, привития чувства гордости за страну и национального духа.

Список использованной литературы:

1 Статья Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» от 12.04.2017// www.akorda.kz Официальный сайт Президента Республики Казахстан.

2 Выступление президента Национальной академии образования имени И.Алтынсарина Жилбаева Ж.О. на республиканской научно-практической конференции «Стратегия развития духовно-нравственного воспитания личности в Республике Казахстан в условиях обновления содержания образования» от 29.11.2013.

3 «Человеческий капитал – основа модернизации» (статьи, экспертные комментарии). – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017.

4 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» от 10.01.2018.

МРНТИ 04.81.

Nurbekova Zh.A.¹, Abdrasilov A.², Bagdatuly M.³

¹Doctor of Sociological Sciences, KazNPU named after Abay

²Doctoral student PhD of the department «Sociology», KazNPU named after Abay

³master of the department «Culturology», KazNPU named after Abay

**CHARITY OF KAZAKHSTAN ENTREPRENEURS:
ACCORDING TO THE RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH**

Abstract

The charitable activity of entrepreneurs has specific features in the Kazakh society. Entrepreneurs understand it as a manifestation of freedom of goodwill, not dependent on religious beliefs. Charity manifests itself in various forms and envy of what technologies of interaction with society the entrepreneur prefers. There is a need for state support of information activity in the field of coverage of socially significant businesses. For the effective development of a market society, an adequate understanding and assessment of the place and role of entrepreneurship in the mass consciousness is necessary, whether it concerns the charitable activity of entrepreneurs or socially responsible business. This increases the activity of social entrepreneurship and the support of the business community. Possible areas for further research, in our opinion, should be focused on issues of development of social responsibility of business, social partnership, conditions and practices for the implementation of charity as an integral part of the culture of the society, programs for the further development of ethical aspects of entrepreneurial activity. The results can be used to carry out comparative dynamics of institutional processes of entrepreneurship.

Keywords: entrepreneurs, charity, social capital, socially responsible business, human capital

Нурбекова Ж.А.¹, Абдрасилов А.², Бағдатұлы М.³

¹доктор социологических наук, КазНПУ имени Абая

²докторант PhD отделения «Социология», КазНПУ имени Абая

³магистрант отделения «Культурология», КазНПУ имени Абая

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНСКИХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ: ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Благотворительная активность предпринимателей имеет специфику в казахстанском обществе. Предприниматели понимают ее как проявление свободы доброй воли, не зависимой от религиозных убеждений. Благотворительность проявляется в различных формах и зависит от того, какие технологии взаимодействия с обществом предпочитает предприниматель. Существует необходимость поддержки государством информационной активности в области освещения социально значимых дел предпринимателей. Для эффективного развития рыночного общества необходимы адекватное понимание и оценка места и роли предпринимательства в массовом сознании, касается ли это благотворительной деятельности предпринимателей или социально-ответственного бизнеса. Это повышает активность социального предпринимательства и поддержки обществом предпринимательства. Возможные направления дальнейших исследований, на наш взгляд, должны быть сосредоточены на вопросах развития социальной ответственности бизнеса, социального партнерства, условий и практики реализации благотворительности как неотъемлемой части культуры социума, программ дальнейшего развития этических аспектов предпринимательской деятельности. Результаты могут быть использованы для проведения сравнительной динамики институциональных процессов предпринимательства.

Ключевые слова: предприниматели, благотворительность, социальный капитал, социально-ответственный бизнес, человеческий капитал

Ж.А. Нұрбекова¹, А.Абдрасилов², М.Бағдатұлы³

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-дың әлеуметтану ғылымдарының докторы

²«Әлеуметтану» кафедрасының PhD докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ

³«Мәдениеттану» кафедрасының магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҒЫ: СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША

Аңдатпа

Кәсіпкерлердің қайырымдылық қызметі қазақ қоғамында өзіндік ерекшеліктерге ие. Кәсіпкерлер оны діни нанымға тәуелді емес, ерікті бостандықтың көрінісі ретінде түсінеді. Қайырымдылық әртүрлі нысандарда көрініс табады және ол кәсіпкердің қоғаммен өзара әрекеттесудің қандай технологиясын дұрыс деп тапқанына тәуелді болады. Қоғамдық маңызы бар кәсіпкерлікті қамту саласында ақпараттық қызметті мемлекеттік қолдау қажет. Нарықтық қоғамды тиімді дамыту үшін бұқаралық санада бизнестің рөлі мен орнын жеткілікті түсіну және бағалау қажет, және кәсіпкерлер мен әлеуметтік жауапты бизнестің қайырымдылық қызметке қатысы бар болуы да маңызды. Бұл әлеуметтік кәсіпкерліктің белсенділігін және бизнес қауымдастықтың қолдауын арттырады. Одан әрі зерттеудің ықтимал бағыттары, біздің ойымызша, корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік, әлеуметтік әріптестік шарттар қоғам мәдениетінің ажырамас бөлігі, кәсіпкерлікті этикалық аспектілерінің бағдарламаларын одан әрі дамыту ретінде қайырымдылық іске асыру практикасын дамытуға бағытталуға тиіс. Нәтижелер кәсіпкерліктің институционалдық процестерінің салыстырмалы динамикасын жүргізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: кәсіпкерлер, қайырымдылық, әлеуметтік капитал, әлеуметтік жауапты бизнес, адам капиталы

The methodological part of the study included qualitative research conducted in the period from January to February 2018 in some cities of Kazakhstan: Almaty, Taldy-Kurgan, Semipalatinsk, Shymkent. Deep interviews were conducted with small and medium-sized entrepreneurs. The number of respondents is 65 people. While forming the sample, the authors were guided by the main criterion for identifying representatives of small and medium-sized businesses, established by the law of the Republic of Kazakhstan on business development. The method of "snowball" was used, each informant was asked at the end of the interview: "Can you recommend an entrepreneur from your environment?" The number of respondents is conditioned by the saturation of the coding categories (interviews with new respondents do not give researchers a new understanding for the disclosure of the topic). The interviews varied in duration from 35 to 55 minutes. During the interview, the difficulty was the tight restriction of interview time on the part of the respondents.

As we have described above, eyewitness accounts of the practice of charity of entrepreneurs using the "snowball" method were used. This information provided an opportunity to draw up a complete picture of the charity of entrepreneurs. To process the interview cards used mathematical programs. We used the following methods for quantitative processing of interviews: the first is the inclusion of some standardized questions in the interview. The second possibility was to carry out the content analysis of the texts. After conceptualizing and conceptualizing the empirical material, we have formed conceptual representations on a given topic. All this provided an opportunity to analyze the current state of development, solve problems, and also make a forecast for further development of business charity.

Results of the study. According to the survey results, respondents define charity (table 1).

Table-1. How do you understand charity?

Question	Number of respondents
Charity is a universal universal value that is one of the main attributes of civil society	10%
Charity is any gratuitous material aid, like transferring money to the account of invalids, pupils of houses, animal homeless people, volunteer organizations	55%
Charity is not only material and other types of assistance, but also time that can be spent on help and support	35%
Other (write down)	0
Difficult to answer	0
Failure to respond	0

Charity is understood, mainly, as material aid. This idea was expressed in a concentrated form by the respondent who singled out the fact of money transfer as the main content of charity. Charity is the transfer of money to the account of invalids, pupils of houses, animal homeless people, volunteer organizations. Analysis of sociological research has shown that charity is carried out by social entrepreneurs in the context of basic human capabilities. Social entrepreneurs fill two key gaps. First, social entrepreneurs are motivated by removing barriers to the normal existence of people in society, they support people who have been deprived of a normal way of life or who are in social isolation. Secondly, social entrepreneurs create favorable conditions for needy groups of the population, taking into account both internal and external capabilities of the individual. In this way, social entrepreneurs ensure a normal life expectancy, good health, food, shelter, personal security for all mankind [1].

The motives of social entrepreneurs fill the gaps between the state and the market. Now social entrepreneurs value social incomes more than financial rewards. They often turn out to be against the flow of more traditional economic concepts of entrepreneurship. In the "Nicomachean Ethics" Aristotle argues that the production and creation of wealth are not of special value. Production has two goals: creating wealth for the owners of capital, creating wealth that corresponds to the provision of resources needs of society [2]. For Aristotle, the pursuit of wealth is get social prestige from its accumulation. He refers to this phenomenon as a "chrematika". Where as the desire to create wealth around human needs is an "economy".

It is ironic that the modern economy resembles a chre- matician much more than an economy, from which the modern English term is derived. If we proceed from the definition of "economy" to the modern definition of "economics," the modern economy largely ignores issues of social justice [2].

The next poll that interested us. What is the industry of charity choice? (Table 2).

Table-2. What is the object of addressing the charitable activities of entrepreneurs?

Question	Number of respondents
Financial provision of social support and protection of citizens	19%
Social rehabilitation of the unemployed	12%
Social rehabilitation of disabled people and other persons who, due to their physical or intellectual characteristics or other circumstances, are unable to independently exercise their rights and legitimate interests	14%
Preparation of the population for overcoming the consequences of natural disasters, ecological, industrial or other disasters, to the prevention of accidents	11%
Promoting peace, friendship and harmony among peoples, preventing social, national, religious conflicts	8%
Activities in the field of education and awareness	13%
Activities in the field of science	6%
Activities in the field of culture and art	4%
Promotion of activities in the field of prevention and protection of public health, as well as promoting healthy lifestyles, improving the moral and psychological state of citizens	9%
Protection of the environment and protection of animals	4%
Other (write down)	0
Difficult to answer	0
Failure to respond	0

The results of the research on the choice of charity provides an opportunity not only to study the choice, but also to determine the branches in terms of using these industries by social entrepreneurs in order to achieve their desired results. Based on the respondents' answers, the options are different. Someone prefers charity in favor of social protection and support of citizens, and someone considers a priority to protect the environment and protect animals. In general, our research and content analysis of other studies on a given topic shows that capital as a stock of everything to have the ability to generate a flow of benefits can be divided into five subcategories.

The first category is natural capital. Porritt [3] defines natural capital as part of the natural world where people use or receive some kind of benefit. First of all, it is energy and matter. Porritt differentiates natural capital and natural resources, some of which are renewable, such as wood, grain, fish or water, and some – not renewable, like fossil fuels. In addition, there are absorbers that absorb, neutralize or dispose of waste. Based on the data of the conducted research, to this category of entrepreneurs, we will refer those who 19% of respondents invest for social support and protection of citizens.

The second category is human capital. The concept of human capital owes its intellectual foundations Becker (1993). Becker refers to investments in intellectual investment in education, training, medical care. These investments are inseparable from human knowledge, skills, health or values. Much of the investment is in the field of human capital. Great importance is attached to public education. Becker [4] emphasizes the importance of the same professional learning, diligence and conscientiousness. In general, formal education is just one facet of human capital, the relevance of which exists to this day.

Great importance is attached to the role of indigenous knowledge [5]. In the history of society, development was viewed as a task related to remodeling the beliefs of indigenous peoples around self-evident superiority. Proceeding from our sociological research, "Promoting peace, friendship and harmony among peoples, preventing social, national, religious conflicts", 8% of respondents believe that money should be directed to this.

Discussion about investing in human capital becomes one of the recognized ones, since the development of human capital is necessary in solving social problems of society. It is important to note that the contribution to the development of human capital is limited, while other forms of capital: natural, social, physical and financial can provide external conditions of human development. Contribution to the development of human capital is the most necessary to ensure the central capabilities of man. So, those who believe that social rehabilitation of disabled people and other persons who, due to their physical or intellectual characteristics, other circumstances are not able to independently exercise their rights and legitimate interests is worthy of attention from social entrepreneurs, this is claimed by 14% of respondents.

Social capital consists of norms and sanctions that help manage the nature of social networks [6]. Social capital is valued for its potential for promoting individual and community action. Social capital manages social networks. Can be characterized by both geographical boundaries and specific. Social networks are characterized by the density of people, the proportion of people interacting with each other. Social networks are characterized by their closeness, they are stronger than intercommunity links [6].

Social norms are the rules, values and expectations that characterize members of social networks. Sanctions are formal and informal means of punishment and reward, have utility properties in maintaining social norms [6]. Social entrepreneurs play a balancing function in this scheme of social capital, because they need to promote collective actions, through which people feel solidarity with those who are similar in an unfavorable position.

Physical capital is the volume of human, material wealth that can be used to produce future benefits that make up physical capital. The modern world contains a large array of such resources: infrastructure, buildings, vehicles, machinery, tools, etc. All physical manifestations are invented by mankind. However, Porritt [3] warns that most of these inventions will be based on access to natural resources. In addition to being accessible to natural resources, the problem of technological expediency of innovations raised by social entrepreneurs is being raised. Sociologists are concerned about these aspects, since for the introduction of increasingly sophisticated technologies, unintended consequences of external influences of a disastrous nature also occur [7]. This is also confirmed by sociological research. Entrepreneurs address charity to prepare the population to overcome the consequences of natural disasters, environmental, industrial or other disasters, to prevent accidents. And it amounts to 9%. Innovation has three essential elements: a form that is directly observable physical presence; function, contribution, made by him in the life of people; and meaning, subjective and often subconscious perception of this members of the social system. The form and function are more accessible and understandable for social entrepreneurs acting as agents of change. It is necessary to ensure that the rate of change in relation to these elements were commensurate with the ability of the social system to cope with the imbalances of these three components.

Financial capital. Money serves as an indicator of the values of other forms of capital, albeit imperfect, especially when assessing natural capital. Difference between chemistry and economy and its subsequent impact on we discussed the mission of social entrepreneurs in the previous paragraphs. Thus, the focus here is on how social entrepreneurs deal with the often inevitable problems of limited access to formal credit, which is necessary for the enterprise. It is here that innovative approaches can help mitigate the complexity of this problem. De Soto argues that from half to three quarters all work and from one-fifth to two-thirds of all products in the developing world can be attributed to the informal sector. In this sector, activities are not recognized on such dimensions as GDP. But it must be acknowledged that the informal sector is widespread and is of great relevance. De Soto estimates the informal sector of 9 trillion dollars in the world.

The next question "Some people think that charity is a necessary condition for personal moral health. Is it possible to say that charity is initiated by religious beliefs?". More than half of the respondents (54%) justify their welfare work, first of all, with moral considerations. Motivating motives are often the desire to help socially unprotected strata of the population, to be realized in society outside the sphere of business, to use their own resources more responsibly and sensibly. In fact, entrepreneurs realize personal moral motivation to provide assistance. However, at the same time, respondents believe that religious beliefs do not directly affect charity.

Respondents' answers to the questions of the next block confirm that many entrepreneurs in their practice still do not advertise charitable activities. About 78% of respondents talk about the motive of "punishability" from the fiscal authorities. The introduction of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Charity" (2015) gives some tax privileges and preferences for business. However, the respondents' answers indicate that the practice of charity of entrepreneurial activity is not developed. This is due to the fact that it is necessary to expand information sources on the newly adopted laws, on benefits and preferences. Create programs to support business charity. It is also necessary to monitor and evaluate the effectiveness of existing mechanisms for using benefits.

Another point that is of great relevance is the presence of distrust in charitable foundations and organizations. In order to intensify the work of charitable foundations, it is necessary 1) to create a culture of business charity. This was confirmed by almost all entrepreneurs (98%); 2) state support of information activity in the field of coverage of socially significant cases is necessary. This will increase the activity of business charity. This is stated by the majority of respondents in this interview (92%).

The discussion of the results. Summarizing the most important results, it can be said that the charitable activity of entrepreneurs is specific in the Kazakh society. Entrepreneurs understand it as a manifestation of freedom of goodwill, not dependent on religious beliefs. Charity manifests itself in various forms and envy of what technologies of interaction with society the entrepreneur prefers [8].

There is a need for state support of information activity in the field of coverage of socially significant businesses. For the effective development of a market society, an adequate understanding and assessment of the place and role of entrepreneurship in the mass consciousness is necessary, whether it concerns the charitable activity of entrepreneurs or socially responsible business. This increases the activity of social entrepreneurship and the support of the business community.

Possible areas for further research, in our opinion, should be focused on issues of development of social responsibility of business, social partnership, conditions and practices for the implementation of charity as an integral part of the culture of the society, programs for the further development of ethical aspects of entrepreneurial activity. The results can be used to carry out comparative dynamics of institutional processes of entrepreneurship.

The conclusion. Thus, our results are related to the main hypothesis put forward. The themes of forming the image of the company, achieving the commonality of its interests with target audiences, strengthening of the corporate culture, development of charity, social responsibility of business, social partnership became relevant. Previous studies of the authors were related to the beginning of post-perestroika reforms, they touched on various problems of entrepreneurship in Kazakhstan. These studies undoubtedly have value in scientific research of this issue, but in society as a whole there are processes of rethinking the role, place and goals of business. In modern society, we observe that the ethics of responsibility is gaining importance, which begins to develop with the individualistic ethic of success. Ethics of responsibility in unity with the ethics of success must dominate in a society where the values of the individual's aspiration for maximum self-realization, manifested in material, monetary profit, career and status growth, prestige, reputation are at the heart of the matter. All these components become part of business ethics.

References:

- 1 Yujico E. *Connecting the dots in social entrepreneurship through the capabilities approach*, *Socio-Economic Review* 6, 2008, 493-513.
- 2 Watson M. *Foundations of International Political Economy*, Basingstoke, Hampshire, UK, Palgrave Macmillan, 2005.
- 3 Porritt J. *Capitalism as if the world matters*. – London: Earthscan, 2005.
- 4 Becker G. 'Human capital'. In Henderson, D. (ed) *The Fortune Encyclopedia of Economics*. New York: Warner Books, 1993.
- 5 Downloaded from Levi-Strauss, C. *The Savage Mind*. – Chicago: IL, University of Chicago Press, 1966.
- 6 Halpern D. *Social Capital*. – Cambridge: Polity, 2005.
- 7 Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. – London: Sage Publications, 1986.
- 8 Beissenova A., Nurbekova Zh., Zhanazarova Z., Dzyurenich Y., and Turebayeva A. *Labour conflicts in Kazakhstan: A specific character of their solution* // *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2013, 82, 877-881.

МРНТИ 04.51.67.

Шеденова Н.У.¹

*¹доктор социологических наук, доцент,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан*

РОДИТЕЛЬСТВО В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ В КОНТЕКСТЕ СЕМЕЙНОЙ И ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

Статья направлена на социологический анализ модернизации института семьи и родительства в современном мире. Меняются подходы к пониманию родительства, материнства, отцовства, гендерных отношений в семье и обществе. Концепция семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года ставит задачи развития и укрепления института семьи посредством формирования семейных отношений, основанных на равном партнерстве мужчин и женщин. Необходимо активное вовлечение обоих родителей в семейную жизнь и воспитание детей. Меняются модели гендерных отношений, что способствует улучшению решения проблемы баланса работы и семьи. Развивается подход «ответственного» родительства вместо прежнего традиционного понимания роли родителей. Происходит профессионализация родительства как процесса специализированной деятельности по уходу за детьми. Это требует от матерей и отцов роста родительской компетенции, усвоения углубленных знаний и навыков, усиления их личной ответственности за воспитание детей.

Ключевые слова: семья, родительство, материнство, отцовство, гендерные отношения, семейная политика, гендерная политика, ответственное родительство

Н.У. Шеденова¹

*¹Әлеуметтану ғылымының докторы, доцент,
ал-Фараби Қазақ ұлттық университеті*

ОТБАСЫЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТТЫҢ КОНТЕКСІНДЕГІ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ АТА-АНАЛЫҚ

Аңдатпа

Мақала қазіргі заманғы отбасы және ата-ана институты жаңғыртуына әлеуметтік талдау жасалуына бағытталған. Отбасы мен қоғамда ата-ананың, аналық және әкеліктің рөлі, гендерлің қарым-қатынастардың өзгергені мәлім. Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейін алдына қойған міндеттердің ішінде, отбасы және гендірлік саясаттың тұжырымдамасында, ерлер мен әйелдердің тең құқылы әріптестік қатынастың негізінде, отбасылық қарым-қатынасты қалыптастыру және осы арқылы отбасылық институтты дамыту мен нығайту міндетін белгілейді. Балалардың отбасылық өмірінде, оларды тәрбиелеуде ата-ананың белсенді қатысуы өте маңызды. Гендерлік қарым-қатынас модельдерінің өзгеріп тұруы тікелей жұмыс және отбасындағы тепе-теңдік мәселесін шешуге тікелей көмектеседі. Ата-ананың ескі, дәстүрлі ролінің түсінігінің орнына жаңа «жауапты» ата-ана тәрбиелеу тәсілі дамуда. Балаларға күтім көрсетуде ата-ананың мамандырылған іс-әрекеттер процесі ретінде кәсібилігі бар. Бұл үшін аналар және әкелер өздерінің ата-аналық күзіреттілігін арттыруды, терең білім мен дағдыларды меңгеруді, балаларды тәрбиелеуде жеке жауапкершілігін күшейтуді талап етеді.

Түйін сөздер: отбасы, ата-аналық, аналық, әкелік, гендерлік қарым-қатынас, отбасылық саясат, гендерлік саясат, жауапты ата-аналық

N.U. Shedenova¹

*¹Doctor of Sociological Sciences, Associated Professor,
al-Farabi Kazakh National University*

PARENTHOOD IN THE CONTEMPORARY SOCIETY IN THE CONTEXT OF FAMILY AND GENDER POLICY

Abstract

The article is aimed at a sociological analysis of the modernization of the family and parenthood in the modern world. Approaches to understanding parenthood, motherhood, paternity, gender relations in the family and society are changing. The Conception of Family and Gender policy in the Republic of Kazakhstan until 2030 year sets the tasks of developing and strengthening the family institution through the formation of family relations based on an equal partnership of men and women. It is necessary to actively involve both parents in family life and raising children. Models of gender relations are changing, which helps to improve the solution of the problem of the balance of work and family. The approach of "responsible" parenting develops in place of the old traditional understanding of the role of parents. There is a professionalization of parenthood as a process of specialized activities for the care of children. This requires mothers and fathers to grow their parents' competence, acquire in-depth knowledge and skills, and strengthen their personal responsibility for raising children.

Keywords: family, parenthood, maternity, paternity, gender relations, family policy, gender policy, responsible parenthood

Как известно, семья является не только социальной и экономической структурой, но и важной идеологической структурой. Государство регулирует семейно-брачные отношения, поскольку для него важно качественное воспроизводство новых поколений. Роль проводимой семейной политики определяется ее влиянием на брачно-репродуктивное поведение граждан, созданием условий и барьеров для оптимального совмещения профессиональных, семейных и родительских ролей. В современных обществах в последние десятилетия происходят существенные изменения в области гендерных отношений, репродуктивного и семейного поведения мужчин и женщин.

Семейная политика является важным направлением социальной политики Республики Казахстан. Так в Стратегии гендерного равенства РК на 2006-2016 годы отмечена задача «укрепления института семьи и семейно-брачных отношений, повышение престижа семьи, пропаганда ценностей брака и семьи, достижение гендерного равенства в семейных отношениях, обеспечивающих социальную и культурную преемственность поколений и являющихся фактором стабильности и устойчивого развития гражданского общества» [1, с. 40].

Концепция семейной и гендерной политики в РК до 2030 года [2] ставит задачи формирования собственных подходов в развитии и укреплении семьи, отмечая важность поддержки моделей гендерных отношений, направленных на повышение уровня гендерного равенства, отмечая его влияние на усиление ответственности, паритетности и результативности в выполнении членами семей своих бытовых, экономических, нравственно-воспитательных, защитных и других важных функций. В ней ставятся такие главные приоритеты семейной политики в среднесрочной и долгосрочной перспективе как формирование эффективной системы охраны здоровья семьи, совершенствование системы семейного воспитания, образования и досуга, развитие системы социального обслуживания семей с детьми. Важным является утверждение о том, что укрепление института семьи будет происходить посредством формирования семейных отношений, основанных на равном партнерстве мужчин и женщин. Тем самым происходит внедрение принципов гендерной политики в семейную политику. Вопросы положительного образа семьи и брака, семейного воспитания станут одним из главных направлений государственной политики. Будет усилена работа по продвижению семейных ценностей и традиций, сохранению преемственности поколений через организацию культурно-просветительских, культурно-массовых мероприятий. С целью укрепления института семьи будет усовершенствовано законодательство Республики Казахстан, обеспечивающее равенство прав и возможностей мужчин и женщин в сфере семейных отношений, защиты материнства и детства, повышения ответственности родителей за воспитание детей. Будет рассмотрен вопрос определения институциональной структуры по изучению проблем семейной

политики в целях проведения многоплановых исследований положения семьи в Казахстане с определением перспектив и направлений развития.

Семья на протяжении долгого времени являлась традиционным объектом изучения социологов и других социальных ученых, рассматривавших ее как некую модель идеальной «ячейки», малого сообщества, формирующую целостность общества. В рамках гендерных исследований, развивающихся с 1970-1980-х годов, начинают изучаться материнство и отцовство как социальные институты. «Изобретение материнства», согласно терминологии Э.Гидденса, дало начало влиятельнейшему курсу, занявшему центральное место в патриархатной гендерной идеологии. Согласно Э.Оукли, его основные положения сводятся к следующим утверждениям: «всем женщинам необходимо быть матерями, всем матерям необходимы их дети, всем детям необходимы их матери» [3, с. 194]. Феминистские/гендерные исследовательницы начинают изучать материнство как личный опыт и материнство как социальный институт, показывая многообразие опытов и социальных практик данных социальных отношений. В последующем разворачивается дискуссия о гендерной роли отца, содержании «нового отцовства» в современном обществе, где меняются гендерные отношения в семье и обществе. Она показывает усложнение социальных ожиданий взаимоотношений отца и ребенка.

Так называемый «кризис семьи» как следствие глубинных социально-экономических и демографических изменений приводит к появлению и распространению новых форм брачных и семейных отношений, что существенно меняет институты семьи и родительства. В научных и общественных дискуссиях обсуждаются распространение практики сожительства, гостевых браков, отставленного родительства, рост числа разводов, увеличение числа людей, сознательно выбирающих бездетность и/или одиночество. В отличие от традиционных форм семьи новые семейные практики предполагают индивидуальный выбор отношений, отказ от прежних «готовых» сценариев семейной жизни, стремление к построению семейных союзов на более равноправном распределении функций. Также модернизируется институт родительства, включая матерей и отцов в совместную деятельность по уходу и воспитанию детей, в том числе в разведенных семьях.

Как отмечает Л.Л. Шпаковская, в современном обществе родительство и детско-родительские отношения приобретают новые смыслы: на смену традиционному приходит современное или ответственное родительство [4, с. 236]. Существенные изменения брачно-репродуктивного поведения граждан определяются не только демографическими изменениями, но и возрастающей плюрализацией семейных отношений, появлением новых типов родительства, массовым выходом женщин на рынок труда и их ориентацией на профессиональную карьеру. Традиционное понимание родительства связано с идеями биологического различия мужчин и женщин, функциональным разделением гендерных ролей, с гендерно окрашенными идеями долга и традиции. Современное родительство перестраивает детско-родительские отношения, дает им новое качество через ситуативное построение родительских ролей и идентичностей, предполагает рефлексивную и эмоциональную работу.

Для того чтобы в современной семье оба родителя могли в мере выполнять свои родительские функции, необходима не только перестройка гендерных ролей и отношений в семье, но и построение иных моделей соотношения рынка и социального государства. Исследователи в качестве успешного примера выдвигают Скандинавскую социально-демократическую модель семейной политики, ориентированную на создание оптимальных условий для граждан с семейными обязанностями совмещения их профессиональных и родительских ролей. В этом случае и материнство, и профессиональная деятельность становятся частью гендерного контракта «работающая мать», в то время как в рамках консервативной семейной политики женщины оказываются перед выбором между традиционным материнством и возможностью самореализации за пределами семьи, поскольку данная модель не предоставляет поддержки и возможности для совмещения этих двух ролей [5, с. 245-246]. В Скандинавии публичный дискурс направлен на то, чтобы сформировать ответственное отцовство в качестве нормативной модели, когда отец должен стать таким же «ответственным» родителем, как и мать, разделять с ней социальную заботу и ответственность за детей.

Для модели ответственного родительства характерен осознанный подход к планированию семьи и воспитанию ребенка. Родительство становится важной частью жизненного проекта мужчин и женщин, а не следствием выполнения гендерных предписаний. В этом случае отцовство и материнство характеризуются партнерскими отношениями между родителями и детьми. Для современных отношений в семье как приватной сфере жизни важен вопрос качества отношений как между партнерами, так и между родителями и детьми. Встает вопрос о балансе работы и семьи как для

женщин, так и для мужчин, обе области социальной жизни становятся важными для личностной и социальной реализации.

Изменение гендерного порядка, плюрализация семейных отношений и экономическая эмансипация женщин привели к появлению модели ответственного отцовства наравне с ответственным материнством. Эта модель включает образ «нового» заботливого отца, активно участвующего в жизни ребенка наравне с матерью и не только воспитывающего и заботящегося о ребенке, но и разделяющего с партнершей домашние обязанности. Реализация модели ответственного отцовства возможна при институциональной поддержке государства, работодателя и организаций, ориентированных на работу с мужчинами.

Отношения родительства является важной составляющей института семьи. Среди актуальных вопросов семейной и гендерной политики находится вопрос полноценного участия матерей и отцов в уходе за детьми и их воспитании, в том числе в распавшихся семьях. От этого зависит как качество брачно-семейных отношений, так и качество новых поколений. На наш взгляд, концепция «профессионализации родительства», дискутируемая в мире в последнее время, определяет дальнейшую траекторию институционализации семейной политики в стране. Она выступает новым социокультурным подходом в трактовке отношений родителей и детей, создающим более равноправную гендерную модель семейных отношений. Данный подход акцентирует внимание на практиках заботы о детях, их воспитании и связанных с этими семейных отношений.

На наш взгляд, применение данного подхода выходит за рамки функционирования семьи. С одной стороны, изменение культуры родительства, модернизация этого института в сторону «профессионализации» родительского поведения, способствуют гармонизации отношений между супругами, родителями и детьми, укреплению и устойчивости семьи, развитию гендерного равенства. С другой стороны, такие социальные изменения позволяют решать острые общественные вопросы, широкие поднимаемые в последние годы в стране: насилие в семье, в том числе в отношении детей, падение морали, социальная разобщенность, нездоровый образ жизни. Высокая включенность родителей в процесс воспитания детей, постоянное освоение ими как традиционных, так и инновационных знаний, ситуативное и поисковое применение их в практике, позволяет более эффективно, на наш взгляд, организовывать воспитание детей в соответствии с требованиями современной жизни, предотвращать девиантные отклонения детей и решать социальные проблемы на уровне семьи.

Рассмотрим концепцию «профессионализации родительства» подробнее. Согласно Черновой Ж. и Шпаковской Л. под профессионализацией понимается «процесс дискурсивного оформления родительства в виде сложной специализированной деятельности по уходу за детьми, требующей от матерей и отцов специализированных знаний (в области медицины, психологии, педагогики), приобретаемых ими в результате родительской социализации и обучения» [6, с. 521]. В этом процессе участвуют как «обычные» родители и передаваемые от поколения к поколению семейные представления о заботе и воспитании детей, так и эксперты разных областей (врачи, педагоги, социальные работники, психологи и другие), опирающиеся на научные знания и рекомендуемые семьям модели заботы.

Современное родительство перестает рассматриваться обществом как исключительно «естественная», биологически детерминированная социальная практика. Оно предполагает не только освоение определенного набора специализированных знаний, но и меняет прежние властные отношения между экспертами и родителями, повышая роль последних. Примером этого является активное участие родителей в жизни детей через создание родительских сообществ в социальных сетях, где обсуждаются острые вопросы, делятся опытом, новым знанием о возрастной педагогике и психологии. Через активные социальные практики участия родителей в жизни детей усиливается значение повседневного родительского знания. Оно приобретает формы ноу-хау в конкретных жизненных обстоятельствах, практических советов и правил поведения, основанных на культурных стереотипах, апеллирующих к «народной мудрости» и здравому смыслу. Как отмечают исследователи, роль родительской компетенции, основанной на личном опыте, возрастает, ею начинают делиться не только через традиционные каналы коммуникаций между представителями различных поколений семьи и местных сообществ, но и посредством интернет-коммуникации на родительских форумах и в социальных сетях [6, с. 522].

Проводимые исследования указывают на мировой тренд профессионализации современной жизни, когда экспертное (профессиональное) знание проникает в обыденную практику. Родительство в

современных обществах становится «профессиональным», то есть требующим особых компетенций, приобретаемых в процессе обучения. Матери и отцы попадают в поле внимания социальной политики, медиаиндустрии, а также производителей товаров и услуг для детей. В этом контексте потребители социальных услуг определяются как компетентные, обладающие значимым объемом экспертного знания, способными сделать обоснованный выбор поставщика социальных услуг и вести с профессионалами диалог [7].

Профессионализация родительства влечет за собой увеличение требований к исполнению родительской роли, усложнение правил и стандартов родительской заботы, формулирование которых происходит с подачи и при участии различного рода экспертов. Знание о том как «правильно» любить и заботиться о ребенке в обществах постиндустриального типа перестает быть унифицированным, разделяемым и транслируемым женщинами разных поколений. Оно усложняется и дифференцируется по форме и содержанию. Его производство и трансляция, а также контроль за применением монополизируется экспертами различных социальных институтов. Исследования показывают, что экспертное мнение, представленное в популярных книгах для родителей, является важным источником получения информации наряду с предписаниями детских врачей, советами других родителей и представителей старшего поколения.

Вместе с тем, для родителей все более важным становится собственное компетентное осмысление опыта заботы о детях, базирующееся на синтезирующем применении «традиционных» и экспертных знаний как собственного выбора. Российские ученые Чернова Ж. и Шпаковская Л. обосновывают формирование разных форм профессионализация родительства, определяемые границами компетенций родителей и экспертов: от абсолютизации родительского опыта и противопоставления его экспертному знанию до необходимости усвоения родителями профессиональных терминов, необходимой для равной коммуникации с экспертами и правильно интерпретации их предписаний относительно должной заботы о ребенке. Они выделены три типа родительской профессионализации: (1) профессионализация, основанная на индивидуальном родительском опыте; (2) профессионализация, основанная на экспертном знании; (3) профессионализация, основанная на «здоровом смысле» [6, с. 524-525].

Следует отметить, что в процесс нового прочтения родительства включено множество социальных акторов: государство и государственная политика в сфере демографии и семьи, политические партии и отдельные политики, граждане, семьи, дети и взрослые. Родительство становится одной из точек формирования нового типа солидарности, возникающего на основе разделения идеологии ответственного родительства и позволяющего сформироваться гражданским инициативам, объединяющим матерей и отцов для решения конкретных проблем. Создаются разные по своей тематической направленности и степени институционализации сообщества родителей, чему способствуют современные информационные технологии. Они представляют собой площадки, где не только аккумулируется социальный капитал, но и циркулируют различного рода поддержки. Участие в таких сообществах помогает снизить социально-экономические риски родительства и преодолеть «провалы» государственной политики в отношении семьи [8].

Для современного ответственного родительства характерны рефлексия, сознательный выбор не только потребительских товаров и услуг, но и моделей воспитания, ценностей, вокруг которых формируются детско-родительские отношения. Важным качеством нового родительства выступает личная ответственность родителей, когда благополучие ребенка в самом широком смысле слова становится результатом выбора родителей, их способности обеспечить ему максимально комфортную среду для физического, интеллектуального и психологического развития. Кроме того, современное ответственное родительство можно рассматривать как новый тип солидарности, возникающий на основе не только осознания, но и готовности принять ответственность за благополучие как своего, так и чужого ребенка.

Государство проводит определенную политику по поддержке семьи как института, но зачастую предпринимаемые мероприятия ограничиваются задачами стимулирования рождаемости и узкой поддержкой наиболее нуждающихся семей, на периферии остается множество социальных и экономических проблем современных родителей. Профессионализация родительства и родительские сообщества, развиваемые под влиянием данной культуры, дополняют государственную инфраструктуру заботы, ориентированную на поддержку семей с детьми. Так, например, недавно в Казахстане родительские сообщества включились в работу независимых общественных комиссий, следящих за правильным питанием детей в школьных столовых.

Усиление гражданской позиции родителей, связанной с осознанием общих проблем и возможностей их совместного решения, позволяет им включаться в реализацию социальной и семейной политики через предложение ими альтернативных способов улучшения заботы о семье, а также развитию общественных инициатив и дальнейшее сотрудничество с государственными органами. Сообщества родителей представляют один из способов решения конкретных проблем, являются площадкой различных гражданских инициатив, направленных на снижение социально-экономических рисков родительства в стране.

Таким образом, меняются модели гендерных отношений, что способствует улучшению решения проблемы баланса работы и семьи. Развивается подход «ответственного» родительства вместо прежнего традиционного понимания роли родителей. Происходит профессионализация родительства как процесса специализированной деятельности по уходу за детьми. Это требует от матерей и отцов роста родительской компетенции, усвоения углубленных знаний и навыков, усиления их личной ответственности за воспитание детей.

Список использованной литературы:

- 1 Стратегии гендерного равенства РК на 2006-2016 годы. – 51 с.
- 2 Концепция семейной и гендерной политики в РК до 2030 года. – Астана, 2016 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384#z4>
- 3 Тартаковская И.Н. Гендерная социология. Курс лекций. – Москва: «Вариант», 2005. – 367 с.
- 4 Шпаковская Л.Л. Дискурсивные практики родительства: политические вызовы и актуальные проблемы // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – 2013. – №1(21). – С.236-248.
- 5 Чернова Ж. Семейная политика в Европе и России: гендерный анализ. – СПб.: Норма, 2008. – 328 с.
- 6 Чернова Ж., Шпаковская Л. Профессионализация родительства: между экспертным и обыденным знанием // Журнал исследований социальной политики. – 2016. – Т.14. – №4. – С.521-534.
- 7 Романов П., Ярская-Смирнова Е. Социология профессий: аналитические перспективы и методология исследований. – М.: Вариант, 2015. – С.105.
- 8 Чернова Ж.В. Родительство в современной семье: политика государства и гражданские инициативы // Мониторинг общественного мнения. – 2013. – №7(113). – С.51-61.

МРНТИ 21.15.45

Султанова Ф.М.¹, Пернехан Б.²

¹к.и.н., доцент, Казахский Национальный Педагогический университет имени Абая

²магистрант 2 курса, Казахский Национальный Педагогический университет имени Абая, ms.balnura@mail.ru
Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНО-РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНФУЦИАНСКОГО УЧЕНИЯ

Аннотация

В данной статье проведен анализ конфуцианства с позиции религиоведческой науки. До сих пор спорным оставался вопрос о религиозном основании учения древнекитайского философа Кон-фуцзы, многие ученые на протяжении длительного времени отказывали конфуцианству в праве называться религией. Современные ученые и мыслители приводят много доказательств обратного, точки зрения которых также рассмотрены при работе над данной статьей. Исторически сложилось так, что осмысление конфуцианства китайскими мыслителями в XX-начале XXI вв. осуществляется в рамках двух традиций, которые обозначают как материковую (Китай) и зарубежную (Гонконг, Тайвань, США, др.). Такое деление обусловлено формированием под влиянием миграционных процессов географически и мировоззренчески различных локусов китайской цивилизации. В гуманитарной науке КНР появляется термин – материковое современное конфуцианство, предполагающее иссле-

дование и анализ основных концепций зарубежного направления современной конфуцианской мысли, а также формирование собственных взглядов относительно значения конфуцианства в современном Китае. Творчество зарубежных конфуцианских мыслителей, базирующееся на воззрениях своих предшественников – интеллектуалов материкового Китая, сохраняет тесную связь с традиционными конфуцианскими представлениями. Данная ветвь развивается при этом под влиянием западной культуры, западной философии и религиозной мысли.

Ключевые слова: конфуцианство, китайская цивилизация, традиционная культура, государственная религия, государственная идеология Китая, современное китайское общество, традиционное и современное

Ф.М. Султанова¹, Б.Пернехан²

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

²Абай атындағы ҚазҰПУ магистрі

КОНФУЦИЙ ДОКТРИНАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ДІНИ ТАЛДАУЫ

Аңдатпа

Осы мақалада дінтанулық ғылым тұрғысынан конфуцийлікке талдау жасалынды. Ежелгі қытай философы Конфуцийдің ілімінің діни негізі туралы мәселе осы уақытқа дейін пікір талас тудырған болатын. Көптеген ғалымдар ұзақ уақытқа дейін конфуцийліктің дін деп аталу құқығын бермей келді. Алайда, қазіргі заманғы ғалымдар мен ойшылдардың осыған керісінше саналы көзқарастары және көптенген айғақтары осы мақаламен жұмыс жасау барысында қарастырылды. XX-XXI ғғ. басында қытай ойшылдарының конфуцийлікті екі дәстүр шеңберінде, яғни құрлықтық (Қытай) және шетелдік (Гонконг, Тайвань, АҚШ, т.б.) деп ой елегінен өткізуі тарихи тұрғыда қалыптасып қалды. Мұндай бөліну қытай өркениетінің әр түрлі локусы бойынша географиялық және дүниетанымдық көші-қон үдерісінің әсерімен қалыптасуына байланысты. Осыған орай, ҚХР-ның гуманитарлық ғылымында құрлықтық қазіргі конфуцийлік термині – қазіргі конфуцийлік ойдың негізгі тұжырымдамаларының шетелдік бағытын талдау мен зерттеу, сондай-ақ, қазіргі Қытайдағы конфуцийліктің маңыздылығына қатысты көзқарастардың пайда болуына байланысты қалыптасты. Құрлықтық Қытай бағытының алдыңғы зиялыларының көзқарасына негізделген шетелдік конфуцийлік ойшылдардың шығармашылығы дәстүрлі конфуцийлік түсінігімен тығыз ұштастықты сақтаған. Бұл сала батыс мәдениетінің, батыстық философияның және діни ойлардың әсерімен дамиды.

Түйін сөздер: конфуцийлік, қытай өркениеті, дәстүрлі мәдениет, мемлекеттік дін, Қытайдың мемлекеттік идеологиясы, қазіргі заманғы қытай қоғамы, дәстүрлі және қазіргі заманғы

F.M. Sultanova¹, B.Pernekhhan²

¹the candidate of historical sciences, associate professor KazNPU named after Abay

²the master KazNPU named after Abay

SOCIAL AND RELIGIOUS ANALYSIS OF CONFUCIAN DOCTRINE

Abstract

In this article, an analysis of Confucianism from the standpoint of religious science is carried out. Until now, the question of the religious basis of the teachings of the ancient Chinese philosopher Confucius remained controversial, many scholars for a long time denied Confucianism the right to be called a religion. Modern scientists and philosophers give a lot of evidence to the contrary, the points of view of which are also considered when working on this article. Historically, the interpretation of Confucianism by Chinese thinkers in the twentieth and early twenty-first centuries. Is carried out within the framework of two traditions, which are designated as mainland (China) and foreign (Hong Kong, Taiwan, USA, etc.). This division is caused by the formation, under the influence of migration processes, of geographically and ideologically

different loci of Chinese civilization. In the humanities of the PRC, there appears the term – continental contemporary Confucianism, which presupposes the study and analysis of the main concepts of the foreign direction of modern Confucian thought, as well as the formation of their own views on the significance of Confucianism in modern China. The creativity of foreign Confucian thinkers, based on the views of their predecessors – intellectuals of mainland China, remains closely connected with traditional Confucian ideas. This branch develops under the influence of Western culture, Western philosophy and religious thought.

Keywords: confucianism, chinese civilization, traditional culture, state religion, state ideology of China, modern Chinese society, traditional and modern

Введение. Говоря о конфуцианстве как о религии, прежде всего, нужно обратиться к толкованию китайской религии вообще. В толковом словаре Ожегова дается следующее определение религии: «одна из форм общественного сознания – совокупность духовных представлений, основывающихся на вере в сверхъестественные силы и существа, которые являются предметом поклонения» [1]. Обычно внешне религия опознается по наличию ритуала, поклонений, молений и культовых сооружений.

Но парадокс китайских религий заключается в том, что в традиционном Китае понятия «религия» с тем смыслом, которым закладываем в него мы, не существовало [2, с. 15]. Хотя в настоящее время в любом современном китайском словаре можно найти, что китайская религия называется «цзунцзяо», но первоначально этот термин использовался для обозначения пришлых систем, например католицизма, протестантизма, а позже ислам и буддизм. Дословно «цзунцзяо» обозначает «учение предков».

Значительно шире распространен термин «цзяо», то есть «учение». Причем им обозначали практически все духовно-философские течения Китая: и конфуцианство, и даосизм, и разные философские школы. Единство термина показывает, что в умах самих китайцев никакого разделения на «религию» и «философию» никогда не существовало [2, с. 15].

По определению советского и российского философа и социолога, специалиста по философии религии, социологии религии В.И. Гараджа китайские религии – религии порядка и достойной жизни [3, с. 71].

Основная часть. Многие особенности религиозной жизни Китая были заложены в глубокой древности. В долине реки Хуанхэ уже в середине второго тысячелетия до н.э. древние китайские народности почитали многих богов – духов, которым приносили жертвы. Верховным божеством был Шанди, одновременно – легендарный родоначальник иньцев, их предок-тотем. Со временем на первый план выдвинулось отношение к Шанди как первопредку, который, прежде всего, должен заботиться о благосостоянии своего народа. Это обстоятельство сыграло огромную роль. Оно привело, с одной стороны, к тому, что основой основ религиозных систем Китая стал культ предков и опора на традицию, а с другой – к усилению рационального начала: не раствориться в абсолюте, а научиться достойно жить в соответствии с принятой нормой, жить, ценя саму жизнь, а не ради грядущего спасения, обретения блаженства в другом мире.

Еще одна особенность религий в Поднебесной – это социально малозначимая роль жречества, духовенства. В Китае никогда не было ничего похожего на брахманов. Функции жрецов часто выполняли чиновники, которые были уважаемым и привилегированным сословием, и культовые отправления в честь Неба, божеств, духов, предков не были главным в их деятельности. Обряд гадания, который был главным моментом в ритуальном общении с божественными предками во главе с Шанди и сопровождался жертвоприношениями, рассматривался как дело государственного значения. Гадатели должны были быть людьми, причастными к власти.

Со временем, в I тысячелетии до н.э., когда утвердилась династия Чжоу, культ Неба вытеснил Шанди как верховное божество, но сам культ Шанди и предков сохранился. Китайский правитель стал сыном Неба, а его страна стала именоваться Поднебесной. Культ Неба стал главным в Китае, а его отправление в полном виде – прерогативой самого правителя, сына Неба, выполнявшего свой сыновний дождь и воздававшего небесному отцу, хранителю мирового порядка, необходимые почести.

В отличие от других религий, в китайской мы обнаруживаем не связь человека с богом, опосредованную фигурой жреца, а общество, основанное на добродетели, перед Небом как символом высшего порядка [3, с. 72].

В середине первого тысячелетия до н.э. происходит резкий поворот в истории развития Китая. В этот период начинается обновление религиозной жизни, связанное с деятельностью Кон-фуцзы и

Лао-цзы. Возникают две китайские религии, существенно различающиеся между собой. Так, конфуцианство было этически направленным учением, а даосизм тяготел к мистике.

Методы исследования. Религиоведческий анализ и обобщение научной литературы, периодических изданий об истории конфуцианства из архивов библиотек.

Китайские, американские, российские исследователи отмечают, что в государственной идеологии Китайской Народной Республики возрождаются идеи Кон-фу цзы. В научном мире континентального Китая стала активно обсуждаться тема возрождения конфуцианства в контексте трансформации современного общества. Некоторые китайские мыслители видят будущее конфуцианства в качестве системообразующей религии [4, с. 65-66]. Для них конфуцианство выступает ядром, определяющим самобытность китайцев, основы их самосознания и менталитета.

Дискуссия. Главным объектом конфуцианского культа были духи предков. Кон-фуцзы сам добросовестно исполнял религиозные обряды и учил неуклонному их исполнению. Обряды совершались не ради снискания милости, а потому, что исполнение их было «справедливо и прилично человеку».

Строгое соблюдение обрядов – это главное правило жизни, опора всего существующего порядка. Сыновняя почтительность и почитание предков – главнейшая обязанность человека.

На протяжении более двух тысяч лет учение Мудреца Кон-фуцзы было официальной идеологией Китайской империи, а также более пятисот лет официальной идеологией Кореи. Это единственное учение чисто китайского происхождения, которое получило значительное распространение за пределами Китая, прежде всего в Корее, Японии и Вьетнаме. В настоящее время оно имеет миллионы последователей в различных странах Азии.

Но многие отказывают конфуцианству в праве называться религией. Всё, что ассоциируется обычно со сферой религиозного – это сказания о Боге или богах, духах, рассуждения о посмертной участи души и загробном мире и т.д. Все перечисленное находится на периферии в рассуждениях Кон-фуцзы, который больше высказывался о нравственных и социальных вопросах.

Древнекитайский Мудрец не начинал создавать своё учение «с чистого листа». Напротив, он всегда обращался к древности и подчёркивал, что проповедует мудрость, дошедшую из глубокой древности. Поэтому он воспринял тот комплекс религиозных представлений, который дошёл до него от предков. В этих представлениях можно выделить три элемента: китайцы издревле почитали Небо (Тянь), почитали духов и почитали души умерших предков.

Древнейшие китайские надписи, сохранившиеся на гадательных костях, содержат обращения к Шан-ди, или «Верховному владыке». Так китайцы называли самого главного Бога, от которого зависело всё в мире, но кроме него они признавали существование низших богов и духов, которые, как и люди, были подчинены воле Шан-ди.

Также китайцы с древности употребляли понятие Тянь, когда говорили о верховном Боге. Стоит отметить, что не только у китайцев, но и у некоторых других народов Всевышний Бог именовался «Небом». С Небом в Китае тесно связаны два понятия: «мин» – воля Неба, и «тян-мин» – дарованное Небом право на царствование. Через мин и тян-мин Небо действует в мире людей. Всё происходящее в жизни человека – здоровье, болезнь, богатство, нищета и т.д., – совершается в соответствии с мин. Добродетельный правитель получает тян-мин, и его царствование протекает благополучно, если же он или кто-то из его преемников становится порочным и перестаёт заботиться о подданных, то лишается тян-мин, в стране происходят беспорядки, и его свергают. Именно такое положение существует в конфуцианстве. Именно с почитанием божественного Неба связано то, что свою страну китайцы стали именовать «Поднебесная», а своего правителя – «сын Неба».

Среди низших божеств особо почитался дух Земли. Посвящённые ему алтари имелись как при дворе правителей, так и в каждой деревне. К нему часто обращались с мольбами об успешном урожае. Другим особо почитаемым духам также устраивали капища или алтари.

Огромное значение для китайцев имел культ душ или духов умерших, особенно великих предков. Китайцы верили, что у каждого человека есть две души – материальная, которая появляется в момент зачатия, и духовная, которая входит в младенца после рождения. После смерти человека материальная душа отправлялась в преисподнюю, а духовная – на небо. Хотя позже просвещенные конфуцианцы считали, что после смерти душа вообще испаряется, развеивается в воздухе или распадается каким-то иным образом. Учение опиралось на мнение, что бога не следует понимать антропоморфно, но все же он является бесформенным флюидом. В него вновь превращается сущностно схожий с ним дух человека в случае смерти. А смерть понималась как «угасание» индивида.

И все же ритуалы остались неизменными. Обязанностью родственников считалась забота о загробном состоянии душ предков. По представлению китайцев, души предков могли влиять на жизнь своих потомков. Например, в книге Быкова Ф.С. «Зарождение политической и философской мысли в Китае» говорится про древнейшую династию так: «Иньцы почитали духов и руководили народом с помощью служения духам» [5, с. 33.]. В хрониках последующей династии Чжоу также можно встретить записи о явлении духа предка, дающего советы или делающего выговоры. Как бы мистически это ни звучало, но мы не можем не брать во внимание тот факт, что китайцы того времени все-таки верили в потусторонние силы и оставили письменные заметки об этом.

Жертвоприношения считались главным проявлением «заботы» об умерших. У китайцев в домах имелись особые места с табличками, на которых были написаны имена предков. Перед ними кланялись и возжигали курительные свечи, а в определённые дни совершали жертвоприношения из различных напитков и яств. Перед этими табличками глава дома рассказывал о наиболее значимых семейных событиях, им же представляли невесту сына или внука. К этим табличкам относились так, как если бы в них обитала душа умершего.

Итак, все эти три элемента – культ Неба, культ духов и культ душ умерших – нашли своё место в конфуцианском учении.

Например, типично языческий обряд «кормления» душ умерших приводится среди рекомендаций Кон-фуцзы: «Когда [родители] умрут, [надлежит] похоронить их в соответствии с ритуалом и приносить им жертвы» [6, гл. 2, 5]; также говорится о том, что следует почитать духов [6, гл. 6, 20], неоднократно упоминается о необходимости познавать и чтить волю Неба [6, гл. 16, 8].

Для Кон-фуцзы это были не отвлечённые предписания для других. Сообщается, что он «приносил жертвы предкам так, словно они были живые; приносил жертвы духам так, словно они были перед ним» [6, гл. 3, 12]. А однажды, когда Мудрец серьёзно заболел, ученик «просил его обратиться с молитвой к духам. Учитель спросил: "Делается ли это?" Цзы-лу сказал: "Делается. В молитве говорится: Обратись с молитвой к духам неба и земли". Учитель сказал: "Я уже давно обращаюсь с молитвой к духам"» [6, гл. 7, 36]. Это тоже в определенной степени является свидетельством религиозности Учителя.

Также уместно вспомнить, что в качестве одной из основных вех своей жизни Кон-фуцзы указывал: «В пятьдесят лет я познал волю Неба» [6, гл. 2, 4].

Итак, Учитель Кун воспринял и культ Неба, и культ духов, и культ предков, однако отношение к этим трём составляющим у него было неодинаковым. Сколь ни малочисленны его высказывания по собственно религиозным вопросам, но через них он сумел расставить особые акценты в традиционных китайских верованиях.

Кон-фуцзы одобрял и поощрял ритуалы, связанные принесением жертв душам умерших. Для него это было одним из выражений добродетели сыновней почитательности. Но он ограничил эту религиозную практику только родственниками самого человека, заявив, что "приносить жертвы духам не своих предков – проявление лести" [6, гл. 2, 23].

При этом, Мудрец не только признавал обряды, посвящённые духам, но и сам участвовал в них. Целый ряд его высказываний направлен на то, чтобы отвлечь внимание своих учеников от мира духов и общения с ними. По его словам, мудрость состоит в том, чтобы, «почитая духов, держаться от них подальше» [6, гл. 6, 20]. Даже то самое высказывание, которое обычно приводят как подтверждение безрелигиозности Мудреца – «Не научившись служить людям, можно ли служить духам?» [6, гл. 11, 11] – в действительности касается не религии вообще, а конкретно практики почитания духов.

Нигде среди высказываний Кон-фуцзы не встречается подобных утверждений по отношению к Небу. Напротив, он старался утвердить в них почитание Неба.

Именно с этим он увязывал достижение провозглашённого им идеала благородного мужа: «Не зная воли Неба, нельзя стать благородным мужем» [6, гл. 20,3]. «Благородный муж... боится веления Неба... Низкий человек не знает веления Неба и не боится его» [6, гл. 16, 8]. Свои поступки он соотносил с этим высшим мериллом – Небом. Поэтому, например, услышав упрёк за то, что нанёс визит лицу с сомнительной репутацией, Кон-фуцзы ответил: «Если я поступаю неправильно, Небо отвергнет меня!» [6, гл. 6, 26]. Следовательно, можно сделать вывод, что Учитель Кун соизмерял каждое свое действие с волей Неба, которому вверял себя и свою жизнь. Небо выступало в его понимании абсолютотом, в то время как в других религиях им является Бог.

В книге «Древнекитайская философия» можно найти следующее: в книге "Шу цзин", главе «Цзюнь Ши», говорится, что государь получает от Неба право на правление, но может и лишиться его, как было с древними династиями, и тогда Небо «насылает несчастье» на страну. «Небо помогает тем, кто полагается на него», и вместе с тем «люди лишаются поддержки Неба потому, что оказываются не в состоянии продолжать почтительность и светлые добродетели предков» [7, с. 110].

Так что же именно понималось под «Небом»? Оно описывается как создавшее всё, управляющее всем, знающее всё, справедливое, наказывающее порок и вознаграждающее добродетель. Божественное Небо представлялось далёким и непостижимым – «вышнего Неба деянья неведомы нам, воле Небес не присущи ни запах, ни звук!» [8].

Вот, например, по Кулиано И. и Элиаде М. в «Словаре религий, обрядов и верований» конфуцианское «Небо – не божество, но вездесущее мировое начало, сокрытое и неопределимое... хранящее порядок» [9]. Пожалуй, это справедливо для позднего конфуцианства, но в раннем конфуцианстве по отношению к Небу применяются такие характеристики, которые дают все основания полагать, что Небом обозначался Верховный Бог.

Результаты. Китайцы знали о Всевышнем Боге не меньше, чем знают другие языческие народы. Конфуцианство подчеркнуло важность чувства почтения к Нему, но в главном характер отношения к Всевышнему Богу остался такой же, как и в язычестве «неписменных» народов. Это почтение без живой связи с Богом, без ожидания отклика от Него, без искания такой связи, наконец, это голое чувство почтения без какого-либо практического поклонения. Простые конфуцианцы не совершали никаких обрядов, посвящённых Небу. Это было прерогативой императора. Каждый год он приносил жертву Небу на особом жертвеннике в форме круга. Со временем в китайской столице был построен Храм Неба, который сохранился до наших дней. А также это почитание, сочетающееся с признанием и низших божеств и духов. Например, существовали четырехугольные жертвенники – дань духу земли.

Крупнейший систематизатор конфуцианства Дун Чжун-шу (176-104 гг. до н.э.) по-прежнему воспринимал Небо как Верховного Бога, который создает все, управляет всем и ставит правителей в соответствии со своими замыслами. Согласно Дун Чжун-шу, человеческая природа есть «создание Неба», и человеку «следует умерять свои желания и подавлять свои чувства, и тем прийти в соответствие с Небом. То, что запрещено Небом, пусть запрещает и тело» [10, с. 92]. И «когда пути человека и Неба взаимно согласованы, то человек добивается успеха совместно с Небом и совместно с Небом управляет своими делами» [10, с. 93].

Однако позднее, в средневековом неоконфуцианстве, уже отсутствует восприятие Неба как Верховного Бога-Творца, и на первый план выходят другие категории. Это, прежде всего, «природа», а традиционные конфуцианские понятия переосмысляются в свете новой проблематики.

Для Чжу Си, виднейшего представителя неоконфуцианства, Небо уже не является обозначением чего-либо божественного: «Пусть Небо и Земля огромны, для нас важно, что они, являясь вещами, обладающими физической формой, дают жизнь людям и прочим вещам».

Возвращаясь к Кон-фуцзы, нужно сказать, что, хотя он и заявил, что в «пятьдесят лет познал волю Неба», но не распространялся об этом подробно и не характеризовал это как небесное откровение, как акт диалога с Богом.

Исторически сложилось так, что осмысление конфуцианства китайскими мыслителями в XX-начале XXI вв. осуществляется в рамках двух традиций, которые можно обозначить как материковую (Китай) и зарубежную (Гонконг, Тайвань, США, др.). Такое деление обусловлено формированием под влиянием миграционных процессов географически и мировоззренчески различных локусов китайской цивилизации [11, с. 4].

В гуманитарной науке КНР появляется термин – материковое современное конфуцианство (далеесяньдайсиньжусюе 大陆现代新儒学 или далюйсиньжусюе 大陆新儒学), предполагающее исследование и анализ основных концепций зарубежного направления современной конфуцианской мысли, а также формирование собственных взглядов относительно значения конфуцианства в современном Китае, а именно решение проблем соединения элементов конфуцианской культуры с человеком современной культуры, с существующей общественной системой, с социализмом и марксизмом [12, с. 148-153]. Согласно исследованию материковых религиоведов, конфуцианская религия является специфической. Ее характерные особенности обусловлены исторически и культурно. В конфуцианстве нет привычной веры в божество, представлений о рае и аде, церковной организации, духовных лиц и других признаков. Конфуцианская религия – это результат соединения

древнейших религиозных верований эпохи Инь-Чжоу с конфуцианским учением жусюе. В отличие от христианства, возникшего в силу исторических обстоятельств вне рамок государственной организации, конфуцианская религия всегда существовала в рамках государственного управления, поэтому сложная иерархическая государственная система традиционного Китая выступала и религиозной организацией конфуцианства [11, с. 8-19].

Зарубежная линия интерпретации конфуцианства, развиваемая китайскими интеллектуалами с середины XX в. за пределами КНР, характеризуется разнообразием идейно-философских подходов. Творчество зарубежных конфуцианских мыслителей, базирующееся на воззрениях своих предшественников – интеллектуалов материкового Китая и сохраняет тесную связь с традиционными конфуцианскими представлениями. Данная ветвь развивается при этом под влиянием западной культуры, западной философии и религиозной мысли. Эта линия развития формирует зарубежное направление современного конфуцианства.

Здесь нужно сделать разъяснение. Современное конфуцианство (с начала 20-х гг. XX в.-начало XXI в.) спровоцировано влиянием западной культуры и характеризует новый этап развития социокультурного сознания, предусматривает возрождение элементов конфуцианской философской системы и конфуцианских этико-религиозных ценностей в качестве нового метода решения культурных проблем [13, с. 3-7].

В работах зарубежных конфуцианцев в контексте интерпретации понятия «религия» прослеживается критика западных христианоцентрических стандартов и трактовок религии. По мнению мыслителей, наличие образа Бога, учения о Боге не является главным, сущностным признаком религии. Основным содержанием религии, помимо идеи Бога, могут выступать другие фундаментальные данности, обусловленные спецификой развития духовной культуры и особенностями локальных религиозных феноменов, например, в китайской культуре основным содержанием религиозного мировоззрения может выступать религиозная антропология. В осмыслении китайскими мыслителями сути религиозных явлений очевиден традиционный для китайской культуры этический универсализм, соединенный в настоящее время с западной религиозно-философской мыслью. Согласно точке зрения современных конфуцианцев, в основе всех религий лежат гуманистические ценности и нравственные нормы [11, с. 17].

Ведущие зарубежные конфуцианцы утверждают, что источник своеобразия конфуцианской религии заключается в особой форме религиозного мировосприятия – в его имманентной трансцендентности. Согласно этому между человеком и Небом существует тесная связь. В центре конфуцианской религии стоит человек. Суть конфуцианской религии заключается в учении о нравственном совершенствовании человека. Основные функции и значение конфуцианских этико-религиозных принципов в современном обществе зарубежные конфуцианцы видят в совершенствовании духовного развития человека, созидании и трансляции культуры, в самобытности китайской культуры.

Вывод. В настоящее время определённую известность получила теория возрождения конфуцианства в качестве официальной государственной религии, предусматривающей тотальную «конфуцианизацию» всех сфер семейной, общественной и политической жизни [11, с. 19].

Согласно оценке ряда китайских исследователей, более естественной является идея возрождения конфуцианства в форме гражданской религии, способствующей формированию национального сознания китайского общества.

Из всего вышесказанного можно утверждать, что конфуцианство есть китайская религия. Это религия порядка и достойной жизни, которая на протяжении тысячелетий способствовала этнической консолидации малочисленных народностей, проживавших на обширной территории Китайской империи, а также поддерживала религиозное единство китайского народа, указывала на моральный и социальный порядок в обществе, при этом сохранила древние традиции и ритуалы.

Религиозное обоснование стоит за всеми основными предписаниями конфуцианской доктрины. Человек должен почитать и слушаться правителя не потому, что у того в руках сосредоточена реальная власть, а потому что правитель – «сын Неба», правящий в соответствии с его волей. Говоря о добродетели сыновней почитательности, конфуцианские тексты указывают, что человек должен почитать отца потому, что отец – это Небо для сына. И так, приводя свою жизнь в соответствие с ритуалом, с конфуцианскими требованиями, человек, по мысли Кон-фуцзы, начинал жить в гармонии с Богом. Подобная опора на божественный авторитет придавала учению особый статус в глазах последователей. Оно воспринималось не как порождение лишь его ума, но как вечная небесная истина.

Список использованной литературы:

- 1 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М., 1999. – 944 с.
- 2 Маслов А.А. Китай: Укрощение драконов. Духовные поиски и сакральный экстаз. – М., 2003.
- 3 Гараджа В.И. Религиоведение. – 2-е изд., дополненное. – М., 1995. – 351 с.
- 4 Забияко А.П., Хаймурзина М.А. Интерпретация религии китайскими мыслителями в контексте развития религиоведения в КНР (половина XX-начало XXI вв.). // Вестник Амурского государственного университета. Научно-теоретический журнал. Серия «Гуманитарные науки». – Вып. 61. – Благовещенск, 2013.
- 5 Быков Ф.С. Зарождение политической и философской мысли в Китае. – М., 1966.
- 6 Лунь юй / Пер. В.П. Васильева // Беседы и суждения Конфуция. – СПб., 2001.
- 7 Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. – М., 1972. – Т.1.
- 8 Шицзин / Пер. А.Штукина // Книга песен и гимнов. – М., 1987., III.1.1.
- 9 Кулиано И., Элиаде М. Словарь религий, обрядов и верований. – М., 1997.
- 10 Дун Чжун-шу. Чунь цю фань лу // Восточная философия. – М., 1997.
- 11 Хаймурзина М.А. Интерпретация религиозных оснований конфуцианства в конфуцианской мысли и религиоведении Китая 20-начала 21вв.: дис....канд. филос. наук: 09.00.14. – Благовещенск, 2014. – 181 с.
- 12 Фан Кэли. Сяньдайсиньжусюеюйчжунгосяньдайхуа (Современное конфуцианство и модернизация Китая). – Чанчунь, 2008.
- 13 Хаймурзина М.А. К вопросу о смысловом содержании понятия «современное конфуцианство» // Вестник Амурского государственного университета. Научно-теоретический журнал. Серия «Гуманитарные науки». – Вып. 62. – Благовещенск, 2013.

ГРНТИ 37.015.3

Б.А. Тұрғынбаева¹, Б.Б. Атабекова², Ш.Қ. Абеуова³

¹п.э.д., профессор, Педагогика психология кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

²докторант, Абай атындағы ҚазҰПУ

³ф.э.к., аға оқытушы, Саясаттану және ӘФП кафедрасы
Алматы, Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Барлық уақытта да білім қоғамның экономикалық дамуының негізі, әлеуметтік тұрақтылық факторларының бірі, халықтың рухани адамгершілік әлеуетінің және интеллектуалдық өсуінің қайнар көзі ретінде таптырмас құндылық болып есептеліп келген. Бүгінде елімізде білімге қатысты қажеттіліктері өсіп, жоғары, орта арнаулы, кәсіби қосымша білім алуға үміткерлер саны артуда. Бұған жауап ретінде білім беру ұйымдарының салалануы артып, әртүрлі типтегі оқу орындары пайда болды, білім берудің инфрақұрылымы, басқару формалары, әдістемелік, ғылыми қызмет түрлері дамуда. Оларды білім алушылардың жеке сұраныстары мен мүмкіндіктеріне бағыттау күшейтілуде. Осыған орай білімнің сапасына қойылатын талаптар артып, бұл саланың ашық жүйе және оның әлеуметпен өзара әрекеттестігіне негізделген құрылымдық-қызметтік сипаттамасы ретінде дамуының көкейтестілігі артуда. Маман даярлаудың сапасы мен оның біліктілігіне қойылатын талаптарға сай кәсіби білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – жұмыс берушілердің талаптарын қанағаттандыру болып табылады. Білім беру ұйымы әлеуметтік педагогикалық жүйе ретінде сыртқы ортамен тікелей байланысады. Ол байланыс оқу орынының әрекетінің тиімділігін арттыруға, басқару ісінің құрылымын жетілдіруге, даму болашағын бағдарлап, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан әлеуметтік серіктестік құрудың тетіктерін қалыптастыру қазіргі кездегі кәсіби білім беру жүйесін жаңғыртудың басты бағыттарының бірі болып отыр.

Түйін сөздер: білім, әлеуметтік серіктестік, келісім шарт, мәдени ағарту, болашақ маман

Тургынбаева Б.А.¹, Атабекова Б.Б.², Абеуова Ш.К.³

¹д.п.н., профессор, кафедра педагогикасы және психологиясы, ҚазНПУ имені Абай

²докторант, ҚазНПУ имені Абай

³к.ф.н., ст. преп., кафедра саяси ғылымы және СФД
Алматы, Қазақстан

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

Важнейшим направлением модернизации казахстанского образования является преодоление замкнутости, преобразование образовательных институтов различного масштаба в открытые социально образовательные системы, деятельность которых направлена на решение актуальных экономических, социальных и культурных проблем. Открытость образовательного учреждения выражается в построении системы социального партнерства, кооперативных связей с другими сферами общества: органами власти, бизнесом, учреждениями образования, культуры и науки, направленной на взаимовыгодное сотрудничество в тактическом и стратегическом плане, совместную деятельность образовательного учреждения и социальных партнеров. Система социального партнерства обеспечивает как поступательное развитие самого образовательного учреждения, так и качественное улучшение ситуации у его партнеров. Социальное партнерство образовательного учреждения качественно отличается от иных форм взаимодействия: шефства, спонсорства, попечительства. Его основная идея – взаимовыгодная кооперация, в которой образовательное учреждение является полноправным партнером. Это означает непосредственный и прямой обмен ресурсами, привлекаемыми от социальных партнеров, на конкретные результаты деятельности образовательного учреждения. Социальное партнерство не ограничивается разовыми акциями, оно строится на взаимном доверии и долгосрочной основе.

Ключевые слова: образование, социальное партнерство, договор, спонсор, будущий педагог

B.A. Turgunbaeva¹, B.B. Atabekova², Sh.K. Abeuova³

¹*d.p.s., professor, department of pedagogics and psychology, KazNPU named after Abai*

²*doctoral KazNPU named after Abai*

³*c.phil.s., department of political and CPhD
Almaty, Kazakhstan*

SOCIAL PARTNERSHIP AS INNOVATIVE FORM OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS

Abstract

The most important direction of modernization of the Kazakhstan education is overcoming isolation, transformation of educational institutes of various scale to open socially educational systems which activity is directed to the solution of current economic, social and cultural problems. The openness of educational institution is expressed in creation of system of social partnership, cooperative communications with other spheres of society: authorities, business, institutions of education, culture and science directed to mutually beneficial cooperation in the tactical and strategic plan, joint activity of educational institution and social partners. The system of social partnership provides both forward development of the most educational institution, and high-quality improvement of a situation in his partners. Social partnership of educational institution qualitatively differs from other forms of interaction: patronages, sponsorship, guardianship. His main idea – mutually advantageous cooperation in which the educational institution is a full partner. It means direct and direct exchange of the resources attracted from social partners for concrete results of activity of educational institution. Social partnership isn't limited to single actions, it is under construction on mutual trust and a long-term basis.

Keywords: education, social partnership, contract, sponsor, future teacher

Кіріспе. Бүгінде педагогикалық оқу орындарында білім алушылар кәсіби білім, білік, дағдыны меңгеріп қана қоймай, мамандық бойынша келешекте қызмет атқаруға қажетті мәнді сапаларын да жетілдірулері тиіс. Болашақ тәрбиеші немесе мұғалім айналасындағылармен тиімді тұлғааралық қарым-қатынас жасай алу, әлеуметтік жағдаяттарға бағыттала білу, басқа адамдардың тұлғалық ерекшеліктері мен эмоционалдық жағдайларын дұрыс бағалау, өзара әрекеттестіктің сәйкес құралдарын таңдай біліп, оларды кәсіби әрекетте жүзеге асыра алулары қажет. Білім беру саласында әлеуметтік серіктестікті қалыптастыру үрдісі Евроодақ мемлекеттерінде 50-жылдардың ортасы мен 90-жылдардың басына дейін белсенді түрде дамыды. Бұл мәселеде жалпы танымалдылыққа ие көшбасшы мемлекет Германия болып саналып, Олардағы практикалық бағыттылық арқылы маман даярлау жылдар бойы тәжірибеден өткен, барлық мемлекеттер үшін үлгі аларлық жүйе ретінде танылған. Ерекшелігі оқу орнында алған теориялық білімдерді өндірісте бекіту, кәсіби дайындық барысында еңбекке араласып, болашақ мамандығының қыр сырын меңгереді. Мұндай дайындық жүйесінен өткен болашақ маманның бәсекеге қабілетті болуы заңдылық.

Біздің елімізде әлеуметтік серіктестік құру жүйесі тәуелсіздік алған жылдары қолға алынып, оның құқықтық негізі болып табылатын 2000 жылы қабылданған «ҚР әлеуметтік әріптестік туралы» Заңға байланысты жан-жақты дамыды [1]. Аталған заң актісіне сәйкес, республикада екіжақты, үшжақты және салалық және аймақтық (облыстық, қалалық, аудандық) келісім шарттар негізінде әлеуметтік-экономикалық және еңбек қатынастарын реттеу жүзеге асырыла бастады. Еңбек ұжымдарымен біріге отырып жасалған мұндай келісімшарттар еңбек және әлеуметтік қатынастарды реттеудің белгілі бір нақты қалыптасқан нақты жүйесін құрады. Одан басқа еңбек нарығы мәселелерін өзара келісім арқылы реттеудің жан-жақты мүмкіндіктері «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңда қарастырылады. Осы арқылы республикада еңбекпен қамту және еңбек нарығын реттеуге қатысты әлеуметтік диалогты дамытудың қажетті заңнамалық базасы бар деп айтуға негіз бар [2]. Алайда бұл құжаттар білім саласындағы мамандар дайындау мәселесіне тікелей қызмет ете алмайды.

Біз қарастырып отырған әлеуметтік серіктестік мемлекет, жұмыс беруші және жоғары оқу орыны арасындағы әлеуметтік, экономикалық түйткілдерді шешу және қарама қайшылықтарды ретке келтірудің әдісі деуге болады. Бұл өз кезегінде негізгі субъектілердің қызығушылықтарының ортақ шешімге келуі немесе саяси тұрақтылық және дамудың басты шартын көрсетеді [3].

Жоғары оқу орындарындағы серіктестікті екі тұрғыдан қарастыруға болады. Олар: бірнеше физикалық және құқықтық тұлғалардың кісіби білім беруді ұйымдастыруға қатысты заңдық тұрғыдағы бірлескен әрекеті. Екінші жағынан құжаттармен заңдастырылмаған, өзара келісім шарт негізінде жүргізілетін білім беру мекемелері, мен қоғамдық ұйымдардың ынтымақтасу формасы.

Білім беру саласындағы серіктестік кәсіби білімде өз мақсаттарына жету үшін мамандар мен әлеуметтік институттардың бірлесуі. Кең мағынада әлеуметтік серіктестік деп Үкімет, оның органдары арқылы әрекет етіп отырған мемлекет пен басқа субъектілердің: жеке тұлға, отбасы, мемлекеттік емес ұйым, кәсіби білім беру мекемелері арасындағы қарым қатынас деп түсінген жөн. Серіктестік жоғары оқу орындары мен әртүрлі қоғамдық институттардың қызығушылықтарының бір арнаға тоғысуына негізделеді және сол мүдделердің кірігуінде көрініс береді. Мұндай бірлескен әрекеттестіктің нәтижелі болуы мақсаттың дұрыс қойылып, міндеттердің нақты айқындалуына, әр жақтың рөлдерінің дұрыс бөлініп, оларды жүзеге асырудағы жауапкершілікке тікелей тәуелді. Мемлекеттің тұрақты дамуы үшін де осындай серіктестіктің нәтижелі қызметіне бағынышты.

Білімдегі әлеуметтік серіктестік мәселесі отандық А.А. Әлжаппаров және т.б., сонымен қатар ресейлік зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылады. Атап айтсақ: М.Гончар, Е.К. Кашленко, Ю.В. Медова, А.В. Корсунов т.б.

Қазақстандық ғалым А.А. Әбжаппаров өзі еңбек ететін оқу орынының тәжірибесімен бөлісе келе, мұнай газ саласының мамандарын дайындаудағы Қазақстанда шет елдік инвесторлар құрған бірлескен кәсіпорындармен әлеуметтік серіктестікті тиімді пайдалану бұл саланы игеруде қазақстандық мамандардың үлес салмағын арттырудың жолы екендігіне тоқталады [4].

Сонымен қатар, ғалым М.Гончардың пікірінше нағыз серіктестік екі жақты қарым қатынастың өзара тиімді екендігін, мәселені шешуде бірлесудің қажеттігін сезінгенде ғана пайда болады [5].

Өз жұмысында әлеуметтік серіктестіктің ұйымдастырушылық педагогикалық шарттарын талдай келе Е.К. Кашленко, әртүрлі әлеуметтік институттың әрекеттерін біріктіре отырып, білім беруде оң жетістіктерге жетуге болатындығы туралы қорытынды жасайды [6].

Ал, И.П. Смирнов бойынша кәсіби білім беруге қатысты «әлеуметтік серіктестік» ұғымы жұмыс берушілермен, халықты жұмыспен қамтамасыз ететін ұйымдармен, кәсіподақтар мен ата аналармен т.б. қоғамның талаптарына сай мамандар дайындауды қамтамасыз етудегі және оның еңбек нарығының даму динамикасына сай қадағалап отыруды жүзеге асыратын қарым қатынастағы келісім шарттар жүйесі ретінде қарастырылады [7].

Дегенмен де білім берудегі сектораралық әлеуметтік серіктестік мәселесі ғылыми теориялық талдаудың, эмпирикалық зерттеудің пәні болған жоқ деуге болады.

Серіктестік бір іске әртүрлі әлеуметтік институттардың араласуы болғандықтан, бірлескен жұмыстың барлық сатысында: жоспарлаудан нәтижеге жетуге дейінгі баспалдақтарда ретке келтіріп отыратын орган қажет. Кәсіби педагогикалық саласындағы міндеттер негізінен оқу орынының жұмысы болғандықтан бастамашылдық рөл де жоғары оқу орынына берілуі тиіс. Себебі ЖОО-н серіктестермен бас қосуларды ұйымдастырып, туындаған мәселелерді бірлесе талқылау, шешімдер қабылдауды өз дәрежесінде ұйымдастыру үшін материалдық техникалық жағдайы жеткілікті.

Екіншіден, жоғары оқу орыны бұл педагогикалық білім бойынша және оқыту, тәрбиелеу, мәдени ағарту, ұйымдастырушылық жұмыстарда белгілі бір дәрежеде тәжірибе жинақтаған кәсіби мамандар шоғырланған ұжым.

Үшіншіден, жоғары оқу орыны әртүрлі әлеуметтік акциялар мен жаңашылдықтардың элементтерін күнделікті оқу тәрбие үдерісіне ендіруге қажетті материалдық база, техникалық ресурстары, белгілі территориясы бар мекеме болып табылады.

Әлеуметтік серіктестер реалды және потенциалды болып бөлінеді. Реальды серіктестерге білім беру мекемесі тұрақты байланысы қалыптасқан, бірлесіп жасалған бағдарламалар бойынша жұмыстар атқарып жүрген мекемелер жатады. Потенциальды серіктестер – жоғары оқу орыны әлі де тұрақты байланыс жасап үлгермеген, дегенмен де ондай байланыстың нәтижелі болатынына сенімді мекемелер. Олардың қатарына: Қазақстандағы және шет елдердегі жоғары оқу орындары, республикалық, аймақтық білім мекемелері, республикалық, аймақтық, жергілікті еңбекпен қамту ұйымдары, барлық деңгейдегі жұмыс берушілер, қоғамдық және коммерциялық ұйымдар, білім алушылар.

Әлеуметтік серіктестікті дамыту – бұл мақсаты: болашақ маманды сапалы дайындау, қоғамның біліктілігі жоғары мамандарға деген сұранысын қанағаттандыру болып табылатын, жауапкершілік пен рөлдер, қатысу үлесі нақты бөлінген ынтымақтастықтың оралымды формасы.

Жоғарыдағы айтылғандарды саралай келе, зерттеу мәселемізге байланысты жоғары оқу орнымен әлеуметтік серіктестік арасындағы болашақ мектеп психологының келісім шарт үлгісін ұсынамыз.

ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ДАЯРЛАУ БОЙЫНША ТӘЖІРИБЕ ӨТКІЗУ ТУРАЛЫ КЕЛІСІМ-ШАРТ

БЕКІТЕМІН:

Жоғары оқу орны атауы

«__»_____201 ж.

мекеме директоры

Институт атауы

КЕЛІСЕМІН:

Тұрғылықты жердің атауы

мектеп атауы

мекеме директоры

«__»_____201 ж.

Жоғары оқу орны атынан институт директоры, бір жағынан және мектеп директоры екінші жағынан, ҚР «Білім туралы» Заңын, жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау стандарты мен мектептің Жарғысын басшылыққа ала отырып, төмендегі мәселелер бойынша шартқа отырады.

I. ЖАЛПЫ ҚАҒИДА

Осы келісім шарт – университетте білім алушыларға қойылатын жаңа талаптарға сай бәсекеге қабілетті педагог-психологтарды сапалы дайындауды көздейді.

II. ҮШ ЖАҚТЫҢ МІНДЕТТЕРІ

Жоғарғы оқу орны:

2.1. Осы келісім-шарт негізінде «5В010300-педагогика және психология» мамандығында білім алушы студенттердің мамандарға қойылатын талаптарға сәйкес, құзыреттіліктерді меңгеруі үшін серіктес мекемелермен жан-жақты тығыз байланыс орнату.

2.2. Университет оқытушы профессорлар құрамы мен ғалымдарының серіктес білім мекемелерінің ұжымдарына ғылыми-әдістемелік көмек көрсетуін қамтамасыз ету.

2.3. Серіктес мектептердің жоғары сынып оқушылары үшін мамандыққа бағыттау мақсатында университеттің материалдық-техникалық базаларын, кітапхана, оқу-зертханаларын, т.б. пайдалануына мүмкіндіктер жасау.

2.4. Мектеп мұғалімдері мен оқушыларына ғылыми жобаларына кеңес беруге басшылық жасау.

2.5. Алдыңғы қатарлы озат педагогтардың тәжірибелерінен туындаған еңбектеріне (оқу-әдістемелік құралдар, жинақтар, дидактикалық материалдарға және т.б.) сараптамадан өткізу, пікірлер беру.

Мектеп міндеттері:

2.6. Тәжірибелік экспериментке қатысушы студенттің осы келісім-шартта көрсетілген міндеттер мен жоспарға сай оқу-тәрбие жұмыстарына қатысып, кәсіби біліктіліктерінің қалыптасуына жағдай жасау.

2.7. Студенттердің мектеп құжаттарымен танысуға, мектепішілік іс-шаралардың өтуіне ат салысуға мүмкіндік беру.

2.8. Мектеп оқушыларына психологиялық қолдау көрсету, олардың даму үрдісін диагностикалау, түзету іс-шарасына мектеп психологымен бірлесіп жүргізуіне жағдай жасау.

2.9. Студенттің мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастырушы және сынып жетекшілерімен бірлесе сабақтан тыс тәрбие жұмыстарын жоспалауға, ұйымдастыруға, жүргізуге қолайлылық туғызу.

2.10. Студенттің тренингтер жүргізуіне қажет болған жағдайда, тиісті әдебиетпен, ТОҚ, интерактивті тақта және т.б. құралдармен қамтамасыз ету.

2.11. Мекеменің ішкі тәртібін сақтау ережелерін студенттерге түсіндіріп, орындалуын қадағалап отыру.

Тәжірибелік-экспериментке қатысушы болашақ педагог-психологтың мектеп жұмысына байланысты атқаратын міндеттері:

2.12. Мінез-құлықтың этикалық нормаларын сақтау, ішкі тәртіпті сақтау, мектеп әкімшілігінің жарлығын орындау, еңбек қорғау және қауіпсіздік техникасының тәртіптерін қатаң сақтау, үлгілі, сыпайы, ұйымшыл, еңбексүйгіш болу.

2.13. Мектепте оқытуға байланысты балалардың психологиялық дайындықтарын анықтау, мұғаліммен біріге оларды мектепке бейімдеу бағдарламасын жоспарлау, жүзеге асыру ісіне араласу.

2.14. Балалардың даралық ерекшеліктерін-қызығушылықтарын, қабілеттерін, сезімдерін, өмірдегі мақсаттарын т.с.с., – сонымен бірге жас кезеңіндегі даму ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалімдермен және ата-аналармен бірге дамытатын бағдарламалар құрастыруға қатысу.

2.15. Мектеп психологымен бірге балалар өміріндегі жасерекшелігіне байланысты әр өтпелі, ауыспалы жайттарды ерекше бақылауға алу.

2.16. Сынып жетекшілерімен бірге үлгерімі, тәртібі төмен балаларды анықтап, түзету жұмыстарын ұйымдастырумен айналысу.

2.17. Оқушылардың оқыту және тәрбиелеу үрдісінде қиындықтар тудыратын интеллектуалдық, эмоционалдық, еріктік және тұлғалық ерекшеліктерін анықтап, оларды түзетуге көмек беру.

2.18. Қолайлы психологиялық шырай (климат) жасауды қолдау, оқушылардың мұғалімдермен, құрбы-құрдастарымен, сыныптастарымен, ата-аналарымен және басқа адамдармен ара қатынастарындағы келеңсіздіктің бұзылу себептерін анықтап, оларды жоюға әрекеттер жасау.

2.19. Мектеп әкімшілігіне, мұғалімдерге, ата-аналарға балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі психологиялық мәселелерге, зейінді, есті, ойлауды, мінездерін, қабілеттерін дамытуға кеңестер беру.

2.20. Оқушылардың сұрақтарына оқу іс-әрекетіне, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін анықтауға, ересектермен және құрбы-құрдастарымен қатынастарындағы мәселелерге жеке және топтық кеңестер өткізу.

2.21. Мектеп әкімшілігіне, мұғалімдерге мерекелік іс-шаралармен кәсіпке бағдарлау жұмыстарына белсенді қатынасып, ұйымдастырып, өткізуге көмектесу.

2.22. Оқу-тәрбие үдерісін *модельдей алады* және оқыту тәжірибесінде оны жүзеге асыруға *дайын*.

2.23. Әртүрлі жастағы балалардың әрекеті, қарым-қатынасы, дамуының диагностикалық әдістерін *пайдалануға дайын*.

2.24. Балалардың әралуан әрекет түрлерін *ұйымдастыруға дайын*.

2.25. Кәсіби қызметінде бала құқығы мен мүгедектер құқығы туралы негізгі халықаралық және отандық құжаттарды *қолдануға дайын*.

2.26. Инклюзивті білім беру құндылықтары мен сенімдерін бөлісуге *дайын*.

III. КЕЛІСІМ-ШАРТ МЕРЗІМІ

- 3.1. Осы келісім шарт (жасалған уақыты) жасалды және қол қойылған күннен бастап күшіне енеді.
- 3.2. Келісім шартты бұзу бір жақтың хат арқылы жасаған ескертуімен және ескерту бағытталған күннен бастап екі айдан кейін өз күшін жоғалтады.
- 3.3. Келісім шарттың бұзылуы тараптардың өзара келісімімен орындалады.

IV. ШАРТ ЖАСАУШЫЛАРДЫҢ МЕКЕН ЖАЙЫ:

Қорытынды. Қазіргі таңда білімдік тәжірибеде мекемеішіліктен мекемеаралық және сектораралық сияқты серіктестік қарым қатынас аясын кеңейту үрдістері жүруде. Тұлғаның білім алуы саласында өте күрделі әлеуметтік мәселелерді шешуде әлеуметтік серіктестік жаңа қарым қатынас типі қалаптастыратын оң бетбұрыс болып табылады. Сондықтан білім жүйесі оралымды, ашық, өзгерістерге дайын инновациялық ұстанымдар негізінде құрылған экономикалық жаңашылдық пен ақпараттану ғасыр сипатына сәйкес икемді, ашық, өзгерістерге дайын инновациялық ұстанымдар негізінде құрылуы тиіс. Сонда ғана әлеуметтік серіктестік: болашақ маманды сапалы дайындау, қоғамның біліктілігі жоғары қызметкерлерге деген сұранысын қанағаттандыру үшін жауапкершілікпен рөлдер қатуысу үлесі нақты бөлінген ынтымақтастықтың формасы ретінде дами алады.

Әрине, білім беру саласындағы мұндай жаңашылдықты практикалық тұрғыда жүзеге асырудың әлі де ашылмаған қырлары, зерттелмеген астарлары жеткілікті. Педагогика ғылымы алдында білімдегі әлеуметтік серіктестікті дамытудың жолдары, формалары, тетіктері мәселесін қарастыру міндеттері тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Закон Республики казахстан «О социальном партнерстве в Республике Казахстан» // Труд в Казахстане: проблемы, факты, комментарии. – 2001. – №1.

2 «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – Алматы: Жеті жарғы, 23 қаңтар, 2001 жыл.

3 Тұрғынбаева Б.А. әлеуметтік серіктестік-мамандар дайындаудың сапасын арттырудың құралы ретінде: Ғалымдар мен мұғалімдердің I Республикалық конференциясы. – Алматы, 2016.

4 Гончар М. Социальное партнерство: роль, направление организации, формирование готовности к партнерству в школе: Материалы межрегионального семинара «Социальное партнерство» 15-18.10.2001. – Красноярск//<http://www//mega.cross-edu.ru>

5 Кащенко Е.К. Организационно-педагогические условия построения социального партнерства как фактора социализации личности школьника: Дис. канд.пед.наук. – Омск, 2004.

6 Якимец В.Н. Межсекторное социальное партнерство. – М., 2004.

7 Смирнов И.П. Социальное партнерство: что ждет работодатель (Итоги пилотного Всероссийского социологического исследования). – М.: ООО Аспект, 2004. – 32 с.

ГРНТИ 04.61

Джанкадыров С.С.¹

¹КазНПУ имени Абая, dss_kaz@mail.ru
Алматы, Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В представленной работе рассмотрена реализация международной молодежной политики на примере зарубежных стран. Особое внимание уделяется роли ООН, Европейскому Совету в формировании и реализации молодежной политики, разработке ее основных программ. Мир меняется, молодые люди меняются тоже, поэтому основными целями и задачами в реализации молодежной политики в зарубежных странах является: создание больших возможностей в сфере образования и занятости, улучшения доступа и полное участие молодежи в обществе, содействие солидарности между молодежью и обществом.

На сегодняшний день создаются высококачественные и эффективные программы для молодежной политики на местном, национальном и общеевропейском уровнях.

Молодежная политика Европейских стран охватывает все сферы жизнедеятельности молодых людей, и стремится улучшить их благосостояние и условия жизни. Все страны признают необходимость и важность работы с молодежью. ООН и Советом Европы создаются нормативные базы, в которой содержатся практические указания для развертывания национальных и международных мероприятий, направленных на улучшение жизни молодого поколения во всех странах мира.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, молодежь, молодежная политика, Европейский Совет

С.С. Джанкадыров¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ

ЖАСТАР САЯСАТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

21-ші ғасырда ұлттық және еуропалық жастар саясаты жөніндегі, жоғары сапалы және тиімді бағдарламаларды қолданады. Онын ішінде ерекше рөліне БҰҰ-ға беріледі, жастар саясатын қалыптастыру және іске асыру оның негізгі бағдарламаларын дамыту. Әлем өзгереді және жастар өзгереді. Сондықтан, шет елдерде жастар саясатын іске асыруда негізгі мақсаттары мен міндеттері болып табылады: білім беру және жұмысқа көп мүмкіндіктер жасау қоғамдағы қол жеткізумен жастардың толық қатысуын арттыру, жастар мен қоғамның арасындағы ынтымақтастық жәрдемдесу. Барлық елдер жастармен жұмыс істеу қажеттілігі мен маңыздылығын мойындайды.

Еуропа БҰҰ және Кеңес бүкіл әлемде жастардың өмірін жақсартуға бағытталған ұлттық және халықаралық іс-шаралар қолдану үшін практикалық нұсқаулар бар нормативтік базаны орнатты.

Түйін сөздер: Біріккен Ұлттар Ұйымы, жастар, Жастар саясаты, Еуропалық Кеңес

Dzhankadyrov S.S.¹
¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE IMPLEMENTATION OF YOUTH POLICY

Abstract

In the 21st century created high-quality and effective program on youth policy on local, regional and European levels. European youth policy covers vital activity of young people aim to improve their welfare and living conditions.

Special role plays the United Nations and The European Council in the formation and implementation of youth policy and the development of her main programs. The world is changing and young people are changing too, so the main goals and objectives implementation of youth policy in foreign countries are: the creation of opportunity in education and employment, improving access and full participation of youth in society, promoting solidarity between youth and society.

All countries recognize the need and importance of working with young people. UN and Council of Europe has established a regulatory framework, which contains practical guidance for deploying national and international activities aimed at improving the lives of young people all over the world.

All countries recognize the need and importance of working with young people. UN and Council of Europe has established a regulatory framework, which contains practical guidance for deploying national and international activities aimed at improving the lives of young people all over the world.

Keywords: United Nations, youth, youth policy, The European Council

Изучение международного опыта свидетельствует о формировании, как минимум, трех основных моделей по формированию и реализации государственной молодежной политики.

Первая – модель тотальной ответственности (КНР, Куба, бывший СССР), где государство берет на себя полную ответственность за проведение политики, все основные сферы молодежной политики находятся в государственной собственности.

Вторая – модель «социальной ответственности» (или континентальная модель – Франция, Германия и т.д.), где государство берет ответственность за молодежную политику, сферы молодежной политики находятся в частном секторе, но под пристальным вниманием государства.

Третья – «либеральная модель» («англосаксонская – США, Великобритания и т.д.). В этой модели ответственность государства ограничена, все основные сферы молодежной политики ориентированы на рынок.

В сфере молодежной политики различных стран применяются, как методики ограничения роли государства в процессе социализации молодежи и делегирования данных функций общественному и коммерческому сектору, так и жесткое регламентирование ответственности государства в общественно-политическую и социально-экономическую жизнь страны.

По определению Организации Объединенных наций в 1995 году к численности молодежи относятся люди в возрасте 15-24 лет – оценивается в 1,0 млрд. человек, или 18 % от общего населения планеты. Большинство молодежи мира (84% в 1995 году) проживает в развивающихся странах. По прогнозам этот показатель увеличится к 2025 году до 89 процентов. Трудные условия, с которыми сталкиваются люди во многих развивающихся странах, зачастую носят для молодых людей еще более острый характер ввиду ограниченных возможностей в сферах образования и профессиональной подготовки, продуктивной занятости, здравоохранения и социального обслуживания. Кроме того во многих развивающихся странах отмечаются беспрецедентные темпы миграции молодежи из сельских районов в городские.

Однако помимо упомянутого выше статистического определения термина «молодежь», следует отметить, что само значение этого термина существенно различается в различных странах мира [9].

Определение молодежи постоянно трансформировалось в зависимости от меняющихся политических, экономических и социально-культурных условий.

Молодые люди во всех странах представляют собой, как основной людской ресурс для целей развития, так и главных проводников социальных изменений, экономического развития и технического прогресса. Их творческое воображение, идеалы, могучая энергия и проницательность имеют важное значение для обеспечения постоянного развития того общества, в котором они живут. Поэтому ощущается особая необходимость в обеспечении новых стимулов для разработки и осуществления молодежной политики и программ на всех уровнях. От того, каким образом в рамках политики будут решаться проблемы, и реализовываться потенциальные возможности молодежи, будут зависеть нынешние социальные и экономические условия жизни будущих поколений [3].

С точки зрения планирования молодежной политики также можно говорить о различных формах и методиках, в их числе специальные государственные программы, стратегические планы, национальные проекты, отдельные социальные проекты. Формы и методы применяются с учетом особенностей исторического и национально-культурного развития и менталитета народов, проживающих на территории страны.

Несмотря на разницу подходов, принципов, форм все страны признают необходимость и важность работы с молодежью. Обобщая целевые установки в сфере молодежной политики разных стран, можно сформулировать общую цель, которой является содействие бесконфликтной интеграции молодых людей в общество.

Большую роль в реализации молодежной политики играет Организация Объединенных Наций – это глобальный институт принятия наиважнейших для всего человечества решений. Во время проведения Генеральной Ассамблеи ООН здесь концентрируется вся мировая элита, которая играет значительную и решающую роль в развитии молодежной политики. Следует отдать должное данной организации, вопросы молодежной политики всегда оставались в фокусе ее деятельности [2].

Согласно классификации, ООН, к молодежи относятся те, чей возраст составляет от 15 до 24 лет. На современном этапе – 1,2 миллиарда человек, то есть 18% мирового населения, 87% из них проживают в развивающихся странах и страдают от ограниченного доступа к ресурсам, образованию, услугам здравоохранения, профессиональной подготовке, трудоустройству, а также экономическим возможностям.

Государства, члены ООН признают, что молодое поколение во всех странах является главным людским ресурсом для развития положительных социальных перемен и технологических инноваций. Энергичность, идеалы и широта взглядов молодежи играют центральную роль в процессе поступательного развития их общества.

Часто молодое поколение становится лидером, пропагандируя «зеленый» и здоровый образ жизни, оберегая окружающую среду, предлагая оригинальное исполнение новых технологий, например, мобильных устройств и социальных сетей Интернета, а также наводя мосты, благоприятствующие развитию инклюзивного общества. Наше общество должно признавать и поощрять вклад молодежи в местное, национальное, региональное и мировое развитие.

Принимая во внимание такие реалии, и зная, что подход к актуальным проблемам и использованию потенциала молодого поколения, непосредственно влияет на нынешние социально-экономические условия, государства – члены ООН провозгласили Международный год молодежи.

Подход системы Организации Объединенных Наций к проведению Международного года молодежи: диалог и взаимопонимание (12 августа 2010 года – 11 августа 2011 года) призван обеспечить конкретную основу для коллективных усилий в рамках Года. Подход системы Организации Объединенных Наций в связи с Годом фокусируется на трех ключевых областях, которые изложены ниже. В каждой из этих областей, развитие партнерских отношений с молодежью носит фундаментальный характер.

Прогресс, достигнутый в течении этого года в каждой из этих областей, будет положен в основу для дальнейшей работы в области развития молодежи, включая осуществление Всемирной программы действий в интересах молодежи и достижение Целей развития тысячелетия.

1. Повышение уровня информированности (расширение обязательств и инвестиций в молодежь):

- Содействие расширению признания эффективности инвестиций в развитие на государственном и частном уровне.

- Пропаганда признания вклада молодежи в процесс развития на национальном и общинном уровнях, а также в дело достижения целей развития тысячелетия.

- Содействие пониманию неравенства среди молодежи и способов эффективного удовлетворения потребностей наиболее обездоленной ее части.

2. Мобилизация и расширение участия (привлечение молодежи и расширение партнерских связей):

- Институционализация механизмов участия молодежи в процессах принятия решений.

- Поддержка молодежных организаций и инициатив для повышения их вклада в развитие общества.

3. Укрепление связи и ликвидация пробелов (укрепление межкультурного взаимопонимания среди молодежи):

- Содействие взаимодействию молодежи, сетей и партнерских связей между культурами.

- Расширение возможностей и поддержки молодежи как активного участника процесса социальной интеграции и борьбы за мир.

Государствам-членам ООН предлагается проводить национальные мероприятия в рамках Года и пропагандировать неоценимый вклад молодого поколения в развитие своей страны. Также государствам-членам рекомендуется провести обзор своих национальных стратегий и программ развития молодежи с целью осуществления в полном объеме Всемирной программы действий, касающейся молодых людей [2].

Молодежным организациям и организациям молодежного профиля предлагается устраивать мероприятия, приуроченные к Году и его теме, и участвовать в них.

Особенностью данного мероприятия, является то, что принять участие в продвижении идеалов мира, свободы, прогресса и солидарности для содействия развитию молодежи и достижения целей развития тысячелетия могут все.

Международный год молодежи, 12 августа 2010 года-11 августа 2011 года, начинается с мероприятий в Центральных учреждениях ООН в Нью-Йорке и по всему миру, с тем, чтобы продемонстрировать вклад молодого поколения в процесс развития и содействие осуществлению Всемирной программы действий, касающихся молодежи [5].

В декабре 2009 года Генеральная Ассамблея ООН, подчеркивая значение, которое международное сообщество придает включению проблем молодого поколения в повестку дня на глобальном, национальном и региональном уровне, приняла резолюцию 64/134, провозгласившую проведение Года Молодежи. Эта инициатива, проходила под лозунгом «Диалог и взаимопонимание», имеет целью продвижение идеалов мира, солидарности и уважения к правам человека, уважение различных культур, религий и цивилизаций. Наш мир зачастую сталкивается одновременно со многими кризисными явлениями, включая проблемы в сфере финансов, безопасности окружающей среды и другими вызовами социально-экономического характера, препятствующих достижению между-

народно-признанных целей развития. Инвестировать в молодежь и вовлекать ее – в этом ключ к решению таких проблем на устойчивой основе.

Следует отметить, что с принятием Всемирной программы действий, касающейся молодежи на 2000 и последующий период тема развития молодежи получила мощный импульс в системе ООН. Всемирная программа действий в интересах молодежи признает важную роль молодежи, и не только как основного источника людских ресурсов, но и как главной движущей силы социального прогресса и экономического развития, и выдвигается на передний план необходимость устранения препятствий, мешающих развитию молодежи.

Данная программа была разработана для того, чтобы увеличить значимость глобальных молодежных вопросов и признать права и стремления молодых людей; содействовать развитию национальной международной политики, национальных механизмов координации и национальных программ по вопросам молодежи, как интеграционной части политики социального и экономического развития в сотрудничестве с государственными и негосударственными организациями; способствовать участию молодых людей в процессе принятия решений на всех уровнях для увеличения импульса в развитии национального и международного сотрудничества [4].

В 1995 году Генеральная Ассамблея приняла Декларацию о распространении среди молодежи идеалов мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами. В период с 1965 по 1975 год, как Генеральная Ассамблея, так и экономический и Социальный Совет выделили три основные темы в области молодежи: участие, развитие и мир. Была также подчеркнута необходимость проведения международной политики в интересах молодежи. В 1979 году Генеральная Ассамблея в своей резолюции 34/151 провозгласила 1985 год «Международным годом молодежи: участие, развитие и мир». В 1985 году в своей резолюции 40/14 Генеральная Ассамблея одобрила «Руководящие принципы для дальнейшего планирования и осуществления соответствующих последующих мер, касающихся молодежи». Эти руководящие принципы имеют важное значение, ибо в них учитывается интересы молодых людей как широкой категории, включающей различные подгруппы, а не как единой демографической единицы.

Основные темы, которые были определены Генеральной Ассамблеей для международного года молодежи: участие, развитие и мир, отражают приоритетное значение, придаваемое международным сообществом обеспечению справедливости посредством распределения благ, широкому участию масс и улучшению качества жизни. Они были отражены в руководящих принципах, а также представляют собой общие темы Всемирной программы действий, касающейся молодежи, до 2000 года и на последующий период.

Всемирная программа действий, также базируется на других, недавно принятых международных документах, к числу которых относятся: Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию, принятая на Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Венская Декларация и Программа действий, принятые на Всемирной Конференции по правам человека. Программа действий Международной Конференции по народонаселению и развитию. Копенгагенская Декларация по социальному развитию и Программа действий Всемирной встречи на высшем уровне в интересах социального развития. Платформа действий, принятая на четвертой Всемирной конференции по положению женщин.

К основным приоритетным направлениям деятельности, которые были определены международным сообществом, относятся: образование, занятость, голод и нищета, здравоохранение, окружающая среда, злоупотребление наркотическими средствами, преступность среди несовершеннолетних, организация досуга, девушки и молодые девушки, а также полное и эффективное участие молодежи в жизни общества и процессе принятия решений.

Для выполнения Программы действий требуется, чтобы молодые люди пользовались в полном объеме всеми правами человека и основными свободами и чтобы правительства принимали эффективные меры для борьбы с нарушениями этих прав и свобод и поощряли отказ от дискриминации, терпимость, уважение к многообразию, полное уважение к различным религиозным и этическим ценностям, культурной принадлежности и философским убеждениям их молодежи, равенство возможностей, безопасность, солидарность и участие все молодых женщин и мужчин.

Несмотря на то, что в последние годы достигнут впечатляющий прогресс на пути к всеобщему базовому образованию, включая грамотность, число неграмотных будет по-прежнему расти, и многих развивающимся странам, вероятнее всего, не удастся выйти на уровень всеобщего начального

образования. В этой связи применительно к существующим системам образования можно выделить три основные проблемы. Первая из них заключается в том, что многие родители в развивающихся странах не могут отправить своих детей в школу, поскольку сделать это не позволяют местные социально-экономические условия. Вторая сопряжена с узостью возможностей получения образования, открывающимися перед девочками и молодыми женщинами, мигрантами, беженцами, беспризорными детьми, перемещенными лицами, молодыми людьми из меньшинства коренного населения, сельской молодежью и молодыми людьми с инвалидностью. Третья проблема связана с качеством образования, его соотносительностью с трудоустройством и его полезностью для молодых людей при переходе к взрослой жизни, активной гражданской позиции, а также продуктивной и приносящий доход занятости.

В развивающихся странах расширяют возможности для молодых людей в сфере повышения учебы или квалификации в высших учебных заведениях, занятия научно-исследовательской работой или подготовки к самостоятельной занятости.

Проблема участия молодежи в формировании общества пользуется все большим вниманием на региональном и национальном уровнях. Так в 90-х годах максимальное усиление роли молодежи в формировании общества стало наиболее широко заявленной целью молодежной политики в Европе. Активностью в этом процессе отличается Совет Европы. Одним из первых заявлений, сделанных под эгидой Совета, была Европейская хартия, об участии молодежи в муниципальной и региональной жизни, принятая в 1992 году Постоянной конференцией европейских местных и региональных органов власти. В первой части Хартии сформулированы руководящие принципы секторальной молодежной политики, такие, как содействие обеспечению занятости среди молодежи, профилактические меры в социальной сфере и в области здравоохранения, обеспечение молодым людям доступа к информационным центрам и базам данных и содействие равноправному участию молодых женщин и мужчин в жизни общества [4].

Большую роль также сыграло Европейское сотрудничество в области молодежной политики. Европейское сотрудничество развивалось посредством поэтапного подхода, что привело к возрастанию интереса к знаниям о потребностях и ожиданиях молодых людей в смежных областях, таких как занятость, социальная включенность и здоровье.

Успешность международного сотрудничества в сфере молодежной политики, накопленный опыт реализованных программ и необходимость совершенствования политики Европейского Союза в сфере обучения в течение всей жизни и неформального образования послужили основой для разработки системной молодежной политики ЕС.

Рамки Европейского сотрудничества в сфере молодежи были разработаны в июне 2002 года на основании «Белой Книги». С целью достижения этих задач используется открытый метод координации. Другим инструментом содействия активной гражданской позиции молодых людей является программа «Молодежь в действии», молодежный портал и Европейский центр знаний по молодежной политике. ЕС также ведет структурный диалог с целью вовлечения молодых людей в процесс принятия решений на европейском уровне [7].

В плане социальной и профессионально интеграции молодых людей Европейский Союз реализует способы улучшения образования, различных тренингов и социальной включенности молодых людей.

Европейский Союз вносит вклад в развитие мобильности молодежи и признанию неформального образования.

Открытый метод координации является важным методом реализации европейской молодежной политики и включает фиксирование руководящих принципов Союза, соединенных с отдельными расписаниями для достижения целей, которые страны-члены определили на краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный периоды; установление, где это происходит, количественных и качественных индикаторов и критериев, приспособленных к нуждам различных стран-членов и отраслей в качестве средства для сравнения наилучшей практики; перевода этих европейских руководящих принципов в национальную и европейскую политику путем постановки конкретных задач и принятие мер с учетом национальных и региональных различий; периодический мониторинг, оценка и экспертиза, организованные как процесс взаимного обучения [10].

Большую роль в работе Европейского Союза играют молодежные организации, так они выражают интересы большого количества молодых людей. В своей работе с молодежью Европейский Союз использует структурный диалог, который означает консультации с молодежью по актуальным

вопросам, касающихся молодых людей. На основе структурного диалога была разработана «Белая книга» и Европейский молодежный пакт.

Европейская комиссия проводит различные консультации, обсуждения, слушания, дебаты и распространяет их результаты [6].

Совет Европы проводит политику значимости активного участия молодежи в построении ее собственного будущего, в строительстве будущей Европы как стабильного дома демократии и мира. Совет Европы привлекает внимание молодежи и общественности в целом к вопросам основных прав человека, а также способствует осуществлению принципов и практики социальной сплоченности среди молодежи [8].

От того, насколько правильно будет построена молодежная политика, зависит судьба целого государства, поэтому государства должны учитывать все особенности, условия молодых людей, и построить правильную молодежную политику.

Список использованной литературы:

- 1 Организация Объединенных Наций. Основные факты. Справочник. – М., 2000. – С.424.
- 2 Молодежь в меняющемся обществе. Молодежная политика. Институт молодежи. – М., 1998. – С.133.
- 3 Ильинский И.М. Молодежная политика. Философия. История. Теория. – М.: Голос, 2001. – С.696.
- 4 Белая книга Европейской комиссии. Новый импульс для Европейской молодежи. – Брюссель, 2001. – С.681.
- 5 Ковалева А.И., Луков В.А. Социология молодежи: Теоретические вопросы. – М.: Социум, 2000. – С.333.
- 6 Левикова С.И. Молодежные культуры и объединения. – М., 2010. – С.405.
- 7 Молодежный обмен между Востоком и Западом. Отчеты, факты, мнения участников. – Киев, 1994. – С.600.
- 8 Молодежь в меняющемся обществе. Региональный мониторинговый доклад №7, 2000 год. Проект МОНЕЕ ЦВЕ/СНГ/Балтия. Детский фонд Организации Объединенных Наций. – Исследовательский центр «Инноченти», Флоренция, Италия. – С.409.
- 9 Концепция региональной государственной молодежной политики в Волгоградской области // Молодежная политика. Информационный бюллетень. 2000. №1. – М.: Социум. – С.250.
- 10 Ювенология и ювенальная политика в XXI веке: опыт комплексного междисциплинарного исследования. – СПб: Знание, ИВЭСЭП, 2004. – С.625.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ: 11.09.91

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

*¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор,
зав. кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

*²доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия*

СНОВИДЕНИЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ: СОЦИАЛЬНО-СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы сновидения и его особенности, которые еще недостаточно изучены в общественной науке. В статье более подробно изучены понятие сновидения и его различные аспекты, толкования. В статье отмечается, что сны мы видим, слышим, обоняем и осознаем в активной фазе сновидения. Способность воспринимать сны как события и вереница образов есть филогенетическая, развивающаяся без участия нашей воли. События во сне развиваются «сами по себе», наше Я активно лишь как наблюдатель «со стороны», как бы извне происходящего, хотя это происходит во сне с нами – наше Я как бы отделилось во сне от нас. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: сон, сновидение, метод, подход, жизнь, ценность, человек, сознание, сознательное, бессознательное, пробуждение, чувство, мгновение, причина, время

Р.Б. Әбсаттаров¹, И.А. Рау²

*¹ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы
ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі
Алматы, Қазақстан*

*²философия ғылымдарының докторы,
Бундесфердің жетекші мамандар Академиясының профессоры,
Гамбург, Германия*

**ТҮС КӨРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ:
ӘЛЕУМЕТТІК-ЖҮЙЕЛІЛІК ТҮРҒЫДАН ТАЛҚЫЛАУ**

Аңдатпа

Мақалада қоғамдық ғылымдарда әлі де жете зерттелмеген түс көру және оның ерекшеліктері жайлы мәселелер қарастырылады. Мақалада егжей-тегжейлі түс көру ұғымы және оның әртүрлі аспектілері, жорулары зерттелген. Мақалада түс көрудің белсенді фазасында біздің түсті көретініміз, еститініміз, түйсінетініміз және түсінетініміз айтылған. Түсті қабылдау қабылеті біздің еркіміздің қатысуынсыз дамитын филогенетикалық күтпеген оқиға және бейнелер тізбегі ретінде. Түстегі оқиға

«өзімен өзі» дамиды, біздің Мен «бір жақтан» белсенді бақылаушы сияқты, қалайда сырттан болатын, бірақ та бұл түс те бізбен бірге – біздің Мен қалайда түсімізде бізден бөлінген сияқты. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлген.

Түйін сөздер: түс, түс көру, тәсіл, амал, өмір, құндылық, адам, сана, саналылық, ессіздік, сергу, сезім, лезде, себеп, уақыт

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹Corresponding member of NAS RK, Doctor of Philosophy, professor, manager of department of political and social sciences and philosophical disciplines of Kazakh National Pedagogical University named after Abay Almaty, Kazakhstan

²Doctor of Philosophy, professor of Academy of the leading shots of Bundesfer Hamburg, Germany

DREAM AND ITS FEATURES: SOCIAL AND SYSTEM APPROACH

Abstract

In article are considered the questions of a dream and its feature which are still insufficiently studied in social science. In article are in more detail studied the concept of a dream and its various aspects, interpretation. In article it is noted that we have dreams, we hear, we smell and we realize in an active phase of a dream. The ability to perceive dreams as events and a chain of images is phylogenetic, developing without participation of our will. Events in a dream develop "in itself", ours I is active only as the observer "from outside", kind from the outside of the events though it happens in a dream to us – ours I has kind of separated in a dream from us. At the same time, in article is paid attention to debatable questions too.

Keywords: dream, dream, method, approach, life, value, person, consciousness, conscious, unconscious, awakening, feeling, moment, reason, time

1. Каковы различия между мозгом человека бодрствующего и человека, которому снится сон? Позволим себе напомнить об одном из фонов дальнейших рассуждений: Фридрих Ницше был не только выдающимся философом, но и прекрасным социологом, писателем, поэтом и искусствоведом [1]. Вопросом, обозначенным названием подраздела, задался финский философ Анти Ревонсуо /Antti Revonsuo/ – профессор философского факультета университета в Турку. И отвечает, что современные методы диагностики не позволяют увидеть каких-либо различий, кроме различий потока информации, поступающей в мозг извне. И далее он делает необычное для профессора заявление, которое до него делали многие поэты и писатели: "Собственно говоря, сновидение снится нам всегда. ...Когда мы бодрствуем, сон формируется восприятиями и затем согласуется с действительностью" [2]. У С.Есенина – "Жизнь моя, иль ты приснилась мне ...", у Ф.Тютчева – "Здесь человек лишь снится сам себе", где под "здесь" имеется ввиду "на Земле", а не на небе.

Многое говорит о том, что сновидение можно рассматривать как своего рода спектакль, который ставят совместно самость человека, его сознание, бессознательное, подсознательное и сверхсознательное (обязательный компонент любого творческого события). Имеется определённое "семейное сходство" между бессознательной оценкой и сновидением. Князь Мышкин из "Идиота", человек морально "чистейший", видит в сновидении к изумлению своему Настасью Филипповну "страшную преступницею" с другим, нехорошим лицом. В сновидении проявилось подсознательное понимание Мышкиным скрытого демонизма натуры Настасьи Филипповны, демонизма, разрушительного как для неё, так и для окружающих её близких людей. Об этом же говорит не только "Идиот" Достоевского, но и "Дон Кихот" Сервантеса, "Буря" Шекспира, драма современника Сервантеса Кальдерона "Жизнь есть сновидение" и др. Одна из важных мыслей этих произведений – сновидение есть часть действительности человека. Более того, у Шекспира и Кальдерона открыто проводится мысль, что жизнь есть сновидение: у Кальдерона в знаменитой его драме, у Шекспира помягче:

"Мы созданы из вещества того же,
что наши сновиденья.

И сновиденьями окружена
Вся наша маленькая жизнь" (Драма "Буря).

В драме Кальдерона "Жизнь есть сновиденье" есть фраза, ставящая не только филологов, но и философов в тупик:

"Que toda vida es sueño,
Y los sueños son" [3].

Это означает буквально: если вся жизнь есть сновидение, то сновиденья являются сновиденьями сновиденья. Сновидения, как и вся жизнь, есть или иллюзия, или действительность, или и то, и другое сразу. Сам Кальдерон полагает, что действительно всё, что действует на человека и, стало быть, сновидение – действительность. Далее он указывает на то, что едино для сновидения и бодрствования человека – на его моральные качества: в сновидении он не может любить того, чего в бодрствовании не любит. Может оно и так – этот вопрос достоин отдельного разговора. Отметим только, что то, что воспроизводится в художественном тексте или в сновидении, представляет собой волнующе-свободный доступ к недоступному в повседневной, обыденной жизни. Одно только фраза – "Он подумал..." – чего стоит: не может писатель знать, что человек подумал, а лишь то, что сказал или написал. Ценность сновидения в том, что в нём создаётся действительность, независимая от рациональности нашего Я, выступающего лишь как бевольный наблюдатель.

Поэт – *концентрация времени*, по Б.Пастернаку – у вечности в долгу. Немецкий поэт и философ Ф.Новалис (Novalis, наст. – Hardenberg) правовестник *символизма*, полагал, что истинный поэт всеведущ, что он действительная вселенная в малом преломлении, что в нас (поэтах – авт.) заключается вечность с её мирами, прошлое и будущее. Опираясь Новалис на бесспорный факт: познание всегда есть и самопознание, а самопознание – и познание иного. Вся действительность не исчерпывается насущным. Огромной своей частью действительность заключается в насущном в виде подспудного будущего. Изредка, по мысли Ф.М. Достоевского появляются пророки и поэты, угадывающие и высказывающие будущее, указывая на Пушкина и Шекспира и как бы зная исламскую традицию в этом отношении. В исламской культуре имеется традиция особого почтения к поэтам: их прозрения могут проникнуть в такую сферу, которая не достижима обычному человеческому уму. Русские символисты (Эллис /наст. – Лев Кобылинский/ и др.) опирались на идеи как немецкой (Ф.Новалис, А.Шопенгауэр, Н.Гартман, Ф.Ницше), так и русской (В.Соловьёв) философии и немецкой музыки (Р.Вагнер) равно как и на три базовых положения. Первое – утверждение существования особого трансцендентного, вечного мира за эмпирически воспринимаемой, текущей и сменяющейся реальностью; второе – основное и единственно адекватное постижение человеком трансцендентного мира – символ; третье – священная задача символизма донести результаты этого постижения до той части человечества, которое способно их понять.

Многие поэты и писатели говорили об интенсивности и продуктивности "*вечного мгновения*" (мы уж указывали на Б.Пастернака). Содержание такого мгновения настолько поразительно, что его трудно представить себе точкой на оси астрономического или содержательного времени. Образ точки здесь не подходит: она хотя и безразмерна, но менее плотна чем мгновение. Верх плотности находится во времени, а не в пространстве. В одно мгновение можно видеть вечность, бесконечные смысловые поля. Такое чудо происходит при мгновенном осмыслении сложнейшей ситуации (видения всех её компонентов, её прошлого и будущего), при мгновенном озарении, в котором заключена вся будущая теория, при мгновенно промелькнувшей всей жизни Фёдора Достоевского перед несостоявшейся его казнью. Такие мгновения невозможно интерпретировать как точки. Здесь более подходит "манделштамовский кристалл в разрезе вечности".

2. Неустанный "монолог" синапсов и нейронов. Другие исследования (проф., др. Вольфа Зингера /Wolf Singer/ из франкфуртского университета) показали, что всегда, в бодрствовании и во сне наблюдается ритмическая активность нейронов, независимо от того, поступает информация извне или не поступает. От восьмидесяти до девяносто процентов всех синапсов постоянно посылают сигналы от нейрона к нейрону. Этот "внутренний монолог" прежде рассматривался как некий бесполезный шумовой фон. С точки зрения Зингера эта "непрерывная болтовня" между нейронами выполняет важную функцию: "Создаётся впечатление, что мозг знает, как структурирован внешний мир и постоянно выдвигает новые гипотезы об этом с тем, чтобы при оценке нового внешнего возбудителя оперативно найти лучший вариант" [4]. Не лишено основания предположение, что сны как-то связаны с фрагментами этого внутреннего, неосознаваемого нами монолога.

Имеются примечательные совпадения временных структур активной фазы сна и бодрствующего состояния человека. Активные фазы сна повторяются приблизительно каждые полтора часа. Такая же, примерно, ритмичность замечена исследователями у человека и в бодрствующем состоянии. Эта ритмичность выражается, в частности, в том, что в повседневной жизни человека регулярно проявляется лёгкая сонливость, лёгкое трансоподобное состояние, способствующее гипнотическому внушению.

Можно предположить, что с указанным "внутренним монологом" связаны и "ложные восприятия", слуховые галлюцинации, слышание голосов, которые другим присутствующим людям не слышны и никакими приборами не фиксируются. Книги голландского психиатра Мариуса Ромме (Marius Romme), написанные им совместно с англичанином Роном Колеманом (Ron Coleman), – слушатель такого "голоса" пришёл к неожиданному выводу [5].

До Ромме специалисты полагали, слышание голосов связано с патологией в психике "слушателя", голландец выяснил, что такими "слушателями" могут быть как больные, так и вполне здоровые люди и что по отношению к здоровым надо относиться так же как при анализе снов. Другой автор, Кармен Унтерхольцер /Carmen Unterholzer/ приводит десятки случаев не только вполне здоровых, но и выдающихся людей, слышавших "голоса": Д.Бруно, Г.Лессинг, М.Ганди, Р.Шуман и многие другие [6].

Весьма интересны и приведенные здесь сопоставления сна естественного и искусственного, гипнотического, и снов в этих состояниях. Отмечено, в частности, что так же как человек не помнит своего гипнотического состояния, так он не помнит и большинство своих снов.

3. К обратному течению времени в искусстве. *Феномен обратного течения времени* "изображён" не только в музыке, но и в некоторых живописных полотнах. У Жака Луи Давида (Jacques Louis David) есть картина "Смерть Сократа". Сидящий на смертном ложе с обнажённым торсом, хорошо сложенный Сократ, вытянув правую руку, принимает чашу с ядом из рук ученика, согнувшегося от горя и отчаяния. Указательный палец левой руки Сократа указывает на небо. Слова Сократа обращены к группе стоящих и сидящих учеников слева от него. Примечательно то, что справа от Сократа, рядом с его ложем, чуть ниже изображает сидящий в глубокой задумчивости старец Платон. Он как бы вернулся в то время, когда и сам был учеником Сократа, а живописец как бы изобразил оборот времени и возраста (*Umkehrung des Lebensalters*) [7].

4. Сон как "безынная" реальность. Сны мы *видим, слышим, обоняем и осязаем* в активной фазе сновидения. Способность воспринимать сны как события и вереница образов есть филогенетическая, развивающаяся без участия нашей воли. Наше Я во сне присутствует, но безвольное Я: мы воспринимаем происходящее с нами и окружением, верим в это происходящее и эмоционально переживаем его, но на ход событий влиять не можем. События во сне развиваются "сами по себе", наше Я активно лишь как наблюдатель "со стороны", как бы извне происходящего, хотя это происходит во сне с нами – наше Я как бы отделилось во сне от нас.

В плане такого отделения Я близко ко сну те моменты в восприятии великих произведений искусства, когда мы под влиянием восторга, ужаса или величественности на время забываем себя, «погружаемся в это переживание». При чтении интересной книги, прослушивания покоряющего нас музыкального произведения, просмотре захватывающего нас фильма мы эмоционально, психологически верим в реальность происходящего и сопереживаем по ходу разворачивания сюжета судьбу его героя. В определённом смысле именно сновидение есть матрица такого восприятия захвативших нас произведений искусства.

Реакция на образы людей как на реальных людей развивается в детстве на основе психологической *привязанности*. Способность видеть сны близка к способности к *визуализации* как фундаментальному качеству человеческой деятельности (Лоренц). Вера в воображаемое, вера в происходящее во сне во время сна – естественное качество человека. Люди всех рас, наций, исторических периодов, ландшафтных и климатических регионов имеют это качество [8].

5. Общие черты толкования снов у З.Фрейда. Он полагал, что каждый сон выражает некую потребность и как попытку эту потребность удовлетворить. В латентное, скрытое содержание сна входит прошлое человека, впечатления прошедшего дня и раздражители, действующие на его тело ночью. Мы полагаем, что на это содержание действует и вышеуказанный "внутренний монолог". Это латентное содержание сна не совпадает с действительно приснившимся и нами осознанным: в своём латентном существовании, латентной форме сон не может преодолеть порогов, преграждающих сознательное восприятие. Во время "создания сна" ("Traumarbeit") скрытое содержание сна настолько

"фальсифицируется" неким цензором, что оно может преодолеть пороги к визуальным и иным образам, которые мы помним от сна. И, так как эти образы репрезентируют только часть скрытого содержания, сны непонятны, запутаны, несвязны, не воспринимаются нами как реальность. В них нет порядка той части реальности, которая нам знакома в бодрствовании, если в них вообще есть какой-либо порядок.

Сон, о котором мы помним утром, есть компромисс между скрытыми, латентными желаниями и контрольной инстанцией, "цензором", действующим независимо от нашей воли и сознания. Верное толкование сны открывают дорогу к бессознательному. Чтобы понимать человека, надо его сны изучать и толковать.

Психолог А.Маури (Maury) рассказал об одном своём сне в 1878 году, о котором писал З.Фрейд в своей работе "Толкование снов". Маури приснился сон, что он живёт во времена французской революции. После того, как он был свидетелем многих страшных событий, он вдруг сам оказался перед революционным трибуналом. Его судьи О.Робеспьер (Robespierre), О.Марат (Marat) и другие приговорили его к смерти через гильотинирование и он был немедленно приведен к месту казни. "Он поднялся на эшафот, палач привязал его на стол (основание) гильотины ... нож гильотины пал; Маури чувствует, что его голова отделена от туловища, просыпается в ужасном страхе – и обнаруживает, что ему на горло упала тонкая перекладина – планка головной части кровати" [9].

Раздражитель пробуждения – упавшая на горло планка – инспирировала спящего к этому сну. Удивительно однако же, что спящий не проснулся непосредственно от удара, но лишь тогда, когда во сне была развёрнута целая предыстория к раздражителю пробуждения. В течение кратчайшего времени (мгновения?) была создана сама по себе логически последовательная история, завершившаяся ударом по горлу и интерпретированная как удар ножа гильотины. Парадоксально то, что время течения сна перевернуто: удар планки знаменует не начало истории сна, а её конец. Парадоксально и то, что раздражитель пробуждения удвоился: к удару ножа гильотины, заставивший спящего проснуться от ужаса, добавился настоящий удар, заставивший спящего проснуться чувственного прикосновения, принёсшего настоящую боль.

Наверное, каждый человек пережил такой сон, когда резкий телефонный звонок или будильник, удар захлопнувшейся двери завил нас прервать сновидение нам детективную историю пистолетным выстрелом. Сопоставим интерпретации представленного феномена со стороны Фрейда и Ницше и дискуссионные выводы из этого сопоставления. Этот феномен Фрейд обозначил как "одну из интереснейших загадок сна" [10] и установил, что объяснение таких снов неизбежно связано с объективным раздражителем пробуждения. Получается, что история сна, каким бы длинным не было время этой истории во сне, сочиняется за необычайно короткий отрезок времени между прикосновением раздражителя пробуждения и просыпанием от этого прикосновения. Получается, что время субъективных переживаний может протекать с фантастической скоростью, с которой несопоставима даже скорость света. Фрейд несогласен ни с тем, что скорость субъективного времени может быть бесконечно велика, ни с тем, что имеется некий "оборот времени" ("Zeitumkehrung"). Он утверждает, что весь сон в готовом, с компонированном виде уже был в подсознании спящего и был лишь "поднят" в сознание его раздражителем пробуждения. Более того, Фрейд полагает, что полностью содержание сна разворачивается, домысливается уже проснувшимся человеком на основе прошлых желаний, фантазий или прочитанного.

Таким образом, весь сон перерабатывается, согласно Фрейду, некоей инстанцией с функциями " ... в таком материале создать порядок, установить отношения" и "привести этот материал в состояние, соответствующее рациональности" [11]. Ясно, что такие ожидания идут от бодрствующего самосознающего себя Я. Если сон становится целым лишь через бодрствующее сознание, то рационализация его содержания, равно и временных его параметров неизбежно. В то же время Фрейд признаёт, что и в самом сне имеется инстанция, тоже преследующая цели рационализации сна. Она, эта инстанция, занята возможностью визуализации содержания сна (в символах, трафаретах, шифрах и т.п.). Такая визуализация исходный пункт понимания сна как самим его носителем, так и другими людьми.

6. Мнение Декарта, Канта и Гегеля о действительности и единстве сновидений. Как отмечалось, Фрейд отмечал необычные связи и несвязность в порядке событий сна, возникшего после воздействия раздражителя пробуждения. Здесь вспоминается, что фиксация несвязности фрагментов сна с социально-философской точки зрения было аргументом не только отличия сна от бодрствования, но связи между ними. Согласно Р.Декарту (Descartes), снящиеся предметы и события,

какими бы невозможными они не казались "... создаются только по образу действительных предметов": ведь они должны иметь видимость и качества, которые как-то вращаются в горизонт представлений бодрствующего сознания. Мифические существа и химеры – существа невозможные, но состоят из "деталей", свойств и способностей реальных живых существ [12].

Гегель писал, что бодрствование человека отличается тем, что вместо произвольных ассоциаций идей ("Ideenassoziation") выступает конкретное сознание "взаимного подтверждения каждого отдельного момента его содержания всеми остальными ..." [13]. Кант рассуждал в этом же направлении: "Если не было бы при пробуждении множество прерывов (исчезнувшие из-за отсутствия внимательности связи), в наших воспоминаниях, то мы в следующую ночь наш сон продолжили бы там, где мы его оставили в прошлую ночь при пробуждении: и тогда, может быть, мы пожелали бы жить в этих двух мирах (одновременно или попеременно – авт.)" [14].

Наблюдаемая несвязность фрагментов снов, инициированных раздражителем пробуждения, имеет своеобразное значение. Но так как эти сны кончаются пробуждением, то никакого второго мира в кантовском смысле быть не может: такое пробуждение "разоблачает" сон как заблуждение. И здесь уместно вспомнить метафору "пробуждение", касающаяся всех людей, имеющих чувство, мечты и воображение. В обыденной жизни: "Прекрати мечтать, проснись и начинай, наконец, действовать!". В философии и религии "пробуждение" толкуется как достижение более высокой ступени освоения реальности, чем сознание или высшая ступень самого сознания, на которую могут подняться немногие. Так почётное звание "Будда" означает "проснувшийся". Такая высшая ступень сознания "опускает" обычное бодрствующее сознание до уровня вторичного сна по сравнению с "пробудившимся" сознанием.

7. Дионисийство Ницше и его понимание обращения времени в сновидении, инициированном раздражителем пробуждения. В своих основных трудах Ницше настойчиво и последовательно отстаивал дионисийский принцип ценности *чувственной жизни*, правоты чувств, страстей, правоты стремления человека к наслаждениям, с которыми и связано удовлетворение жизнью. Сюда же относится его положение о том, что искусство, как и воображение в целом, нам дано для того, чтобы господство научных истин, рационального в жизни не лишило нас человечности ("... wir haben die Kunst, damit wir nicht an der Wahrheit zugrunde gehen."). Принцип дионисизма он противопоставлял рассудочности, расчётливости, строгой и постоянной "арифметизации" жизни, в пучине которой тонут все прелести жизни. Так, ослабление чувства зрения, через которое человек получает примерно 75% чувственной информации, не компенсируется полностью другими чувствами или техническими приспособлениями. Более того: испорченное зрение делает проблематичным полноту убеждённости в существовании внешнего мира. В "Ессе homo" Ницше пишет: "В 36 лет я опустился до самого низшего предела своей витальности – я ещё жил, но не видел на расстоянии трёх шагов впереди себя" [15].

В работе Ницше "Сумерки идолов", в части "Четыре больших заблуждения" по интересующей нас теме говорится в четвёртом заблуждении. Там автор пишет "*Заблуждение кажущихся причин*". Исходим из сна: определённое восприятие, например, вследствие выстрела пушки, задним число подсовывается как причина (нередко целый роман, в котором человек, видящий сон, является главным героем). Меж тем восприятие продолжается в виде некоего резонанса: оно словно ждёт, пока причина ему позволяет выступить на передний план – теперь не как случайность, а как "смысл" (сна – авт.). Выстрел пушки выступает в *причинной* форме, в по-видимому обороте времени. Позднее, мотивация, переживается позднее, часто с сотней подробностей, просверкивающим подобно молнии, следует *выстрел...* Что случилось? Представления, которые породило некое состояние (явление), понимаются ложно как причина этого состояния (явления)" [16].

8. Некоторые данные, проясняющие ход мыслей Фрейда и Ницше. 1. Спящему человеку снится сон и вдруг на его тело действует специфический сильный раздражитель (громкий звук), который длится недолго, так что спящий не успевает проснуться. При раздражителе пробуждения этот раздражитель воспринимается во сне, как правило, как нечто неприятное или угрожающее – ведь спящий желает продолжить спать и досмотреть своё сновидение, а сильный звук мешает ему в этом.

2. Звук вне тела спящего прекращается, остаётся однако в "сознании" сновидения спящего, но не осознаваемым пока в его бодрствующем сознании: во время нормального сновидения человек не может одновременно спать и видеть сновидение, с одной стороны, и бодрствовать – с другой.

3. Сновидение начинается или уже имевшееся приобретает новый оборот *как будто* его конец уже воспринят или ожидается.

4. Сновидение завершается в направлении изменений, вызванных раздражителем пробуждения. Но примечательно, что при этом завершения раздражитель (звук) *вновь* слышен в той же интенсивности, *будто он только что произошёл* – так что видящий сновидение просыпается. Некоторые исследователи отметили, сновидение могут включать и просыпание до того как видящий сон действительно проснётся [17].

Говоря другими словами: исходя из раздражителя пробуждения содержание сновидения реконструируется в соответствии с этим раздражителем и окончательно проснувшийся вспоминает её в реконструированном виде.

5. Проснувшийся, наконец, замечает, что звук внешнего, физического мира, и звук приснившийся относятся к разным "мирам".

9. Сравнение толкований Фрейда и Ницше. Их различия, главным образом в том, как трактуется место раздражителя просыпания в содержании сновидения: действительно ли этот раздражитель был частью сновидения или же сновидение, отчасти рационально переработанное, сильно изменено. В пользу толкования Фрейда говорит то обстоятельство, что проснувшийся никогда не находится непосредственно в своём сновидении: он может находиться лишь в сновидении, о котором вспоминает бодрствующий. Это убедительно, если Фрейд прав в предположении, что сознание бодрствующего принципиально отличается от сознания в сновидении. Кто же в бодрствующем сознании и сознании в сновидении усматривает структурное единство, может обойтись без гипотезы рациональной переработки содержания сновидения. Не только Фрейд, но и другие мыслители (Э.Гуссерль, М.Мерло-Понти) полагали, что феномен "сгущённой одновременности", когда прошлые события большой длительности "происходят" в момент просыпания мгновенно, реально существующим. Имеется множество свидетельств "гениальной интуиции" при которой огромное количество информации схватывается мгновенно. Так свидетельствуют о В.Моцарте, которому в одно мгновение явилась целая симфония, которая затем в целом виде была перенесена в ноты [18].

Подход Фрейда не разъясняет удвоение раздражителя пробуждения: тот, который имелся в сновидении, совпадает с реальным в момент просыпания. Фрейд вообще не любил заниматься сновидениями, вызванными внешними раздражителями пробуждения. Главный интерес вызывали сны, которые вели к бессознательному спящего, например, к его скрытым желаниям, конфликтам. Сновидения, вызванные или изменённые внешними причинами, ограничивали теорию сна Фрейда, требовали её модификации.

При интерпретации Ницше и поныне остаётся проблема интерпретации "оборота времени" ("Zeitumkehr"). Сам Ницше толковал этот "оборот" как эвристический принцип (гипотезу) [19] для более внимательного рассмотрения бодрствующего сознания: "... *этот оборот времени происходит всегда, и в бодрствовании*" [20].

События сновидения рассматриваются Ницше не на фоне "реального мира". Наоборот, строение кажущихся причинных процессов "реального мира" рассматриваются, интерпретируются на фоне событий сновидения, как это, например, делается в индийско-буддистской школе *Йогакара* /*Yoga'ca'ra*/ [21]. То, что Ницше уже в ранние годы своего творчества рассматривал сновидение как возможную модель толкования ("Deutungsmodell") состояний бодрствующего сознания, видно из его работы "Рождение трагедии из духа музыки", где он, в частности, писал: "Прекрасные образы сновидений, в творении которых каждый человек-художник, есть предпосылка любого изобразительного искусства. Как философ относится к действительности наличного бытия ("Dasein"), так относится художественно одарённый человек к действительности сновидения; он смотрит внимательно и с интересом: ибо из этих картин толкует он жизнь, на этих событиях он тренируется ("übt er sich") для жизни" [22].

Какие далеко идущие последствия Ницше выводит из гипотезы обращения времени во время сновидения, видно на примере пояснения, сделанного в "Сумерках идолов": "Наши чаще всего встречающиеся чувства ... возбуждают наш инстинкт поиска причин: мы стремимся иметь основание с тем, чтобы то и то видеть так и так ... Нас никогда не устраивает, фиксировать простой факт, что мы так и так чувствуем: мы допускаем этот факт лишь тогда как факт – *осознаём* его как таковой, *если* мы придали ему некий вид мотивации. Память, которая в этом случае начинает, неосознаваемая нами, начинает действовать, приводит состояния такого же вида и тем самым укоренённую уже причинную интерпретацию на первый план, – не его подлинную обусловленность. Вера в то, что представления, сопровождающие процессы сознания, были причинами, упрощается памятью, воспо-

минаниями. Так возникает вид *привычки* к причинной интерпретации, которая в действительности тормозит *исследование* причины и даже исключает его" [23].

Причина со стороны Ницше не отрицается, но утверждается, что при каждом обнаруженном новом факте её надо исследовать заново. Утверждения о причине данного факта надо проверять и перепроверять. Это вполне эвристический подход, соответствующий общепринятому ныне положению, что научно подтверждённые факты устойчивее научных теорий.

Описание многих сновидений заставляет полагать, что в сознании сновидения соединены сознаваемые и несознаваемые (не фиксируемые сознанием сновидения) стороны. Один пример. В сновидении человек-поэт выступает в открытом состязании с другим поэтом. Этот другой выступает с такими прекрасными стихами, что первый признаёт себя сам побеждённым. Проснувшись, он пытается вспомнить хотя бы несколько строк из стихов победившего его поэта ... и не может. Странно: ведь этот другой сочинитель был он сам. Второй пример всем, вероятно, известного сновидения: человек в сновидении преследуется, испытывает ужасный страх, но нигде не может найти надёжного убежища. А дело в том, что его преследователь – он сам, что он в сознании сновидения, естественно, не осознаёт.

Ницше, в отличие от Фрейда, не признаёт решающего воздействия прошлых тайных желаний и страхов на содержание сновидения, хотя и не отрицает этого воздействия вообще. Действительная причина – в самом сновидении. Неосознаваемый сознанием сновидения внешний побудитель пробуждения этим сознанием даже активно скрывается, так как он предстаёт как следствие других причин. Ницше использует понятийную пару "Причина" и "Факт", а не пары "Причина" и "Действие" или "Основание" и "Последствие". Схема "причина"-действие" обычно выводится из наблюдения временных отношений. Если же временные отношения в сновидениях, инициированном раздражителем пробуждения "оборачиваются", как можно идентифицировать "причину"? В любом случае не тем, что отошлёмся на эмпирическую хронологию *вне* сновидения: вспомним, что Ницше переносит принцип оборота времени и на многие случаи бодрствования. Напомним и о том, что когда Ницше говорит о некоей "причинной интерпретации", то он подчёркивает, что речь идет, собственно говоря, о некоторых *правилах* ("Regel"), при помощи которых можно говорить о содержании сновидения осмысленно. Можно предположить, что Ницше опирался и на мысль Канта, согласно которому "Понятие причины ...означает особый случай синтеза, так как на нечто А привязывается, следуя некоему правилу, нечто совершенно другое Б" [24]. В другом месте Кант писал: "...положение: каждое изменение имеет причину, есть положение *a priori*, но не вполне чистое потому, что изменение есть понятие, которое даётся лишь на основе опыта" [25]. По Канту любое правило априорно, и Ницше следует этому ходу мысли: лишь сновидение, инициированное раздражителем пробуждения, раскрывает факт оборачивания причины и действия. Ни видящему сновидение, ни проснувшемуся в бодрствующем состоянии этот факт неосознаваем и проявляется лишь при сопоставлении, которое и проснувшийся не сразу осознаёт. Необходимое условие оборота времени в сновидении, как мы уже отмечали, – это внезапность и непосредственность раздражителя. При всех других восприятиях, которые более или менее делятся, феномен "оборота" времени не наблюдается, только через *мгновенное* воздействие он проявляется. И Ницше подчёркивает, что не все восприятия вызывают такой "оборот причинности", но только определённые: "Новое, непережитое, чуждое исключаются как причина. Ищется не только некий вид объяснений как причина, но *избранный* и *предпочтительный* вид объяснений, при котором наиболее быстро и наиболее часто чувство чуждого, нового и нами не пережитое как бы отбрасывается – *обычайшее* объяснение" [26]. Эти объяснения успокаивают и облегчают в отличие от непредусмотренного, от вызывающего "безопасность, беспокойство и заботу". Близость хайдеггеровского "самость-дерзости-бытия" /"Sich-Vorweg-Seins/, т.е. предварение неизвестного будущего, в форме "заботы" как фундаментальной структуры "наличного бытия" к подходу Ницше очевиден [27]. Инстинкт причины ("Ursachen-Trieb") обусловлен и возбуждён чувством страха [28]. Важны сила, краткость и внезапность раздражителя пробуждения. Внезапность и непосредственность тождественны непредсказуемости, а непредсказуемость связана с риском и опасностью, а в мягкой форме – с озабоченностью.

Теперь вернёмся к уплотнению времени в сознании Фёдора Достоевского перед несостоявшимся его повешением. Науке известно много свидетельств людей, заслуживающих доверия, сообщавших, что перед ожидаемой смертью в их сознании *мгновенно* просверкивала, в той последовательности, как она протекала на деле, вся их жизнь [29]. Причём мгновенности происходящего человек в этом

сноподобном состоянии не удивлялся. Удивлялся он потом, когда смерти избежал. Об этом феномене, называя его "экзальтацией памяти" ("Exaltation des Gedächtnisses") писал и Анри Бергсон со ссылкой на многие источники и упоминая случаи внезапного избавления от удушья или утопления [30]. В этом феномене можно обнаружить важнейшие моменты "оборота" времени в сновидении, инициированном раздражителем пробуждения. Да это и не мудрено: как утверждают многие, глубокий сон напоминает о смерти.

Список использованной литературы:

- 1 См., например Собрание стихов "Scherz, List und Rache" и "Lieder der Prinzen Vogelfrei" в: Friedrich Nietzsche. Die fröhliche Wissenschaft. Köln 2009, Anaconda Verlag. – P.15-31, 305-318.
- 2 Die Zeit, 2.07.1998. – P.32.
- 3 Бескова И. Философия сновидений // ИГ- EX LIBRIS, 26.03.2009. – С.2.
- 4 Там же.
- 5 См.: "Stimmehören", Bonn 1999, Psychiatrieverlag; "Stimmehören akzeptieren", Bonn 2000, Psychiatrieverlag.
- 6 Ich höre was, was du nicht hörst. In: Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 2003, №22. – P.54.
- 7 См.: Reinhard Brandt. Philosophie in Bildern. Marburg 2001, DuMont-Verlag. – P.37; Martin Scherer. Bilder als Gedanken. In: Focus, 2001, №18. – P.135.
- 8 См.: Экология и традиционные религиозно-мистические знания. – Москва, 2001; С.В. Соколовский Процессуально ориентированная психология и шаманизм. – Москва, 2012. – С.54, 55, 59.
- 9 Sigmund Freud. Die Traumdeutung (Text der 8. Aufl. 1929). Frankfurt a. – M., 1983. – P.33.
- 10 Там же, Anm. 1. – P.404.
- 11 Там же. – P.407.
- 12 Rene Descartes. Meditationes. Stuttgart 1985, 1. Med. – P.39.
- 13 G.W.F. Hegel. Werke Band 10. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften. Stuttgart 1992. – P.88.
- 14 Immanuel Kant. Werkausgabe. Frankfurt a.M. 1977, Band 12, Antropologie in pragmatischer Hinsicht. – P.477.
- 15 Фрагмент "Почему я так мудр", а в другом фрагменте этой же книги он указывает на причину ослабления зрения и, одновременно, на "причину" потери способности самостоятельно мыслить. "Учёный, который лишь "переворачивает" горы книг – средний филолог до 200 в день – совершенно теряет в конце концов способность самостоятельно мыслить. ...когда он мыслит, – он в конце концов только реагирует. Ученый отдаёт всю свою силу на утверждение и отрицание, на критику уже продуманного – сам он не думает больше ... Инстинкт самосохранения притупился в нём, иначе он оборонялся бы от книг ... Фрагмент "Почему я так умён". См. также: Reinhard Brandt. Die Wirklichkeit des Bildes- Sehen und Erkennen - Vom Spiegel zum Kunstbild. München 1999, Hanser Verlag.
- 16 F.Nietzsche. Kritische Studienausgabe. München / Berlin / New York 1980, Band 6. – P. 92.
- 17 См.: Detlef B. Linke / Martin Kurthen. Parallelität von Gehirn und Seele. Naturwissenschaft und Leib-Seele-Problem. Stuttgart 1988. – S.8. Авторы основывают это предположение данными исследований полушарий мозга с указанием на функциональную асимметрию полушарий. Раздражитель одновременно фиксируется в правом и левом полушариях и характер обмена информацией между ними может иметь связь с феноменом оборота времени. Если дальнейшие исследования подтвердят это явление, то гипотеза Ницше получит естественнонаучное обоснование.
- 18 Tobowolska Justine. Etudes sur lts illusions de temps dans les rêves du sommeil normal. – Paris, 1900. – P.50; Freud. Traumdeutung (Anm. 1). – P.406.
- 19 См.: Wörterbuch der philosophischen Begriffe. Hamburg 2013, Felix Meiner Verlag. – P.290. В этом новом словаре нет понятия "Zeitumkehr", но есть понятия принципиально близкие: "Zeitdilatation" /сокращение или даже приостановка времени и "Zeitdehnung"/растяжение времени/. –P.748.
- 20 KSA, Band 11. – P.157. Интересный вопрос о соотношении феномена "Оборота времени" у Ницше с его гипотезой "Вечного возвращения того же" нуждается в отдельном рассмотрении.
- 21 Ср.: Buddhismus zur Einführung. Sammelband. Hamburg 1997. – S. 119 und T.E.Wood. Mind Only. Honolulu 1991. – P. 171 ff.

22 KSA, Band 1. – P.26.

23 KSA, Band 6. – P.92.

24 Immanuel Kant. Kritik der reinen Vernunft. Leipzig 1966, Verlag Philipp Reclam. – P.163.

25 Там же. – P.47.

26 Сумерки идолов. Band 6. – С.93.

27 См.: Martin Heidegger. Sein und Zeit. Tübingen 1984. – С.180 ff.

28 См.: Там же.

29 Поверьте, уважаемый читатель этого интересного и правдивого текста, что один из авторов его дважды был избавлен от неминуемой смерти в восьмилетнем возрасте – от утопания в болоте и от утопания в мозучей реке: жизнь не просверкивала, но утопающий спокойно (!) смотрел как бы со стороны своими глазами и глазами наблюдателей (ставших, как выяснилось позже, и спасателями) на процесс утопания. В этом детском опыте следует, конечно, разобраться.

30 См.: Henri Bergson. Materie und Gedächtnis. Eine Abhandlung über die Beziehung zwischen Körper und Geist. – Hamburg, 1991. – P.150.

МРНТИ: 11.09.91

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор,
зав. кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан

²доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия

РЕЛИГИОЗНАЯ ВЕРА И РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЛИТИКА ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы религиозной веры и религиозной политики Гейдара Алиева, которые еще недостаточно изучены в социально-политической литературе. В статье отмечается, что Г.Алиев сыграл исключительную роль в строительстве, восстановлении и сохранении в Азербайджане религиозно-культурных сооружений ислама и других религий. Это были отражающие историю и национально-духовные традиции народа Азербайджана. Вместе с тем, в статье подчеркивается, что Гейдар Алиев обращал особое внимание на правильное исламское воспитание и просвещение молодежи. Ошибки в этой области череваты возникновением серьезных проблем для государства, общества и всего народа.

Ключевые слова: политика, религия, вера, мировоззрение, мораль, человек, идеология, бог, ценность, культура, конфессия, терроризм, светское, справедливость

Р.Б. Абсаттаров¹, И.А. Рау²

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі

²философия ғылымдарының докторы, Бундесфердің жетекші мамандар Академиясының профессоры

ГЕЙДАР ӘЛИЕВТІҢ ДІНИ НАНЫМЫ МЕН ДІНШІЛДІК САЯСАТЫ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси әдебиеттерде әлі де жете зерттелмеген, Гейдар Әлиевтің діни нанымдары мен діни саясаты жайлы мәселелер қарастырылады. Мақалада Г.Әлиевтің Әзірбайжанда ислам және басқа діндердің діни-мәдени ғимараттарын қалпына келтіру мен сақтау құрылысындағы ерекше ролі

атап көрсетілген. Бұл Әзірбайжан халқының ұлттық-рухани салт-дәстүрін және тарихын бейнелейді. Сонымен қатар мақалада Г.Әлиевтің дұрыс исламдық тәрбие мен жастардың білім алуына ерекше көңіл бөлгені атап көрсетілген. Осы салада жіберілген қателіктер мемлекет, қоғам және барлық халық үшін көңіл қоюды талап ететін маңызды мәселелерге зиян тигізуі мүмкін.

Түйін сөздер: саясат, дін, наным, дүние таным, мораль, адам, идеология, құдай, құндылық, мәдениет, конфессия, лаңкестік, зиялы, әділдік

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹*Corresponding member of NAS RK, Doctor of Philosophy, professor, manager of department of political and social sciences and philosophical disciplines of Kazakh National Pedagogical University named after Abay Almaty, Kazakhstan*

²*Doctor of Philosophy, professor of Academy of the leading shots of Bundesfer Hamburg, Germany*

RELIGIOUS BELIEF AND RELIGIOUS POLICY OF HEYDAR ALIYEV

Abstract

In article are considered the questions of religious belief and religious policy of Heydar Aliyev which are still in sufficiently studied in socio-political literature. In article it is noted that G.Aliyev has played an exclusive role in construction, restoration and preservation in Azerbaijan of religious and cultural constructions of Islam and other religions. It were the reflecting histories and national and spiritual traditions of the people of Azerbaijan. At the same time, in article it is emphasized that Heydar Aliyev paid special attention to the correct Islamic education and education of youth. Mistakes in this area will lead to emergence of serious problems for the state, society and all people.

Keywords: policy, religion, belief, outlook, morals, person, ideology, god, value, culture, faith, terrorism, secular, justice

«Наша религия – национально-нравственное богатство народа».
Гейдар Алиев.

Всем в Азербайджанской ССР было в своё время известно выражение Гейдара Алиева: "У Никитина в коровнике спать можно". Кто же был этот легендарный Никитин? Это был Герой Социалистического Труда, член ЦК Компартии Азербайджанской ССР, член Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР Николай Васильевич Никитин, руководивший более 30 лет "молоканским" колхозом-миллионером имени Калинина Исмаиллинского района. 24 июля 1981 года Гейдар Алиев побывал в этом колхозе и вручил ему орден Трудового Красного Знамени. Почему "молоканский" колхоз? Чтобы ответить на этот вопрос необходимо сделать краткий экскурс в историю.

История села Ивановка, как и других русскоязычных сёл в Азербайджанской ССР? восходит к 30-40 годам XIX века. После серии суровых правительственных мер 1806, 1825, 1826 годов на основе синодского указа "О мерах к отвращению распространения жидовской секты под названием субботников", лиц, не отрекшихся от "вредной ереси", стали выселять в Сибирь и на Кавказ. Особенно интенсивно происходило переселение русских на территории будущей Азербайджанской ССР, где только **молоканских** сёл в начале XX столетия насчитывалось более ста! За 1908-1912 годы многие тысячи молокан поселились в Елизаветпольской, Бакинской губерниях и в Муганской степи. Немало молокан-переселенцев поселилось и в теперешнем Исмаиллинском районе. В советское время самым знаменитым оказалось поселение молокан, объединившихся в соответствии с советскими правилами в колхоз имени Калинина. Гейдар Алиев относился к этому коллективу, как и к другим хозяйствам, где в основном работало русскоязычное религиозное население, очень внимательно. Интересно же было для коммуниста, почему глубоко верующие люди так успешно работают и хозяйственно процветают, а в соседних хозяйствах, находящихся в таких же условиях, люди постоянно недовольны как руководством, так и хозяйственными достижениями своих хозяйств и мизерными "доходами"?

Выяснились простые вещи, которые существенно повлияли на общее благосостояние колхозников-молокан и которые коренились в их **религиозном мировоззрении**. Это были: богобоязненность, трудолюбие, честность, дисциплинированность, обязательность, чадолубие, уважение к старшим по возрасту и общественному положению и многое другое. Гейдар Алиев в немалой степени под влиянием этого примера мог начать размышлять о важнейших положительных морально-нравственных, культурных, политических и даже экономических **функциях религии** в обществе, хотя он ещё долгие годы оставался коммунистом, совмещая признание ценности религии вообще и ислама в частности [1].

Несомненно, что религия не является единственным фактором краха Советского Союза. Но среди причин его развала его неверная национальная и религиозная политика Кремля была одной из основных причин. Отрицание религии, Бога есть ни что иное, как отрицание тысячелетних морально-нравственных и иных духовных ценностей, сопровождавших становление человека человеком. В определённом смысле тотальное отрицание религии есть попытка подмены сущности человека, в которую входит потребность веры: человеку неуютно, тревожно жить без веры.

Любая мировая религия имеет значительное влияние не только на отдельного человека, но и на культуру, политику и на общество как целое. Конечно же политические и управленческие системы отличаются от религиозных учреждений, но между ними есть и нероторжимые связи, образуемые с потребностью любого человека в священном, в неприкосновенных высших ценностях, посягательство на которые есть святотатство. Ислам это неразрывную **взаимосвязь религии, государства** и общества выразил наиболее выпукло и убедительно: нельзя отождествлять политику и религию, но нельзя их и разрывать, т.к. они – части целостного общества. Их отождествление, как и их разрыв всегда ещё вредил и политике (государству), и религии. Привнесённые религией моральные и нравственные ценности влияют и на политиков, поэтому невозможно разделить политику и религию пропастью. Гейдар Алиев эту особенность ислама увидел, очевидно ещё будучи членом КПСС и партийным функционером, но выражалось это в советское время лишь в **"мягком" по сравнению с другими партчиновниками отношении к верующим** [2].

Выдвижение Гейдара Алиева на руководящую должность в Комитете Государственной Безопасности, а затем – в Республике послужило не только организации органов особой службы, связанными с религиозной жизнью республики, но и избавлению верующих стран от беспочвенных преследований и давления. В период руководства Комитетом Государственной Безопасности Азербайджанской ССР и на посту главы Азербайджанской ССР он с уважением относился к искренне верующим и, в особенности, к духовным лицам [3], уделял необычно большее для партаппаратчика внимание защите и реставрации историко-религиозных, культурно-религиозных, а то и просто культовых памятников.

Опасно превращать религию в орудие политики, т.е. подчинять религию политике, и опасно превращать политику в орудие религии, т.е. подчинять политику религии. Насилие в вопросах веры недопустимо, утверждает священная книга мусульман Коран. Превращать религию в орудие политики, значит эксплуатировать самые высокие и сильные религиозные чувства для достижения нерелигиозных целей. Самым опасным последствием господства религии над политикой является превращение религии в самую "правильную" идеологию, что противоречит принципу свободы веры, ненасилию в вопросах веры.

Давно известно, что шаманизм, огнепоклонничество, зороастризм-маздаизм являются религиями, тесно связанными с азербайджанским народом, а иудаизм, христианство и ислам – религии, широко представленные в Азербайджане с древнейших времён. Традиция **терпимости, толерантности к иноверующим**, практикуемая в Азербайджане на протяжении многих веков, стала одной из важных национально-духовных, моральных и нравственных ценностей азербайджанского народа. С целью юридического закрепления этой гуманной традиции, законодательство Республики, связанное с правами и свободой гражданина Азербайджанской Республики, приведено в соответствии с положениями, принятыми ЮНЕСКО в "Декларации о принципах толерантности" [4]. Выступая 26 августа 1994 года в мечети **Тезепир** по поводу рождества Пророка Мухаммеда Гейдар Алиев говорил: *"Мы как государство приветствуем в последнее время широкое и наступательное движение исламской религии, и впредь, в Республике Азербайджан, как в независимом государстве, каждому человеку будут предоставлены все возможности для соблюдения и выполнения религиозных обрядов. Наша священная книга Коран показывает, что Ислам с уважением относится*

к другим религиям и нацеливает на дружеские отношения с представителями других религий. Бережным отношением к Исламу мы превращаем грубое вмешательство в нашу религию, в наши моральные устои и не вмешиваемся в дела других религий и наций, мы всегда с уважением относимся к другим нациям и религиям, ведь это повеление Аллаха и наставления святого пророка Мухаммеда... В Азербайджане, опираясь на свои национально-духовные ценности, мы придаём особое значение развитию науки и культуры нашего народа, обогащению и **единению национально-духовных основ с общечеловеческими ценностями...** Ислам никогда не враждовал с другими религиями. **Ибо все эти религии посланы Аллахом.** В Азербайджане наряду с мусульманами живут люди, исповедующие другие религии. Они также являются полноправными гражданами Азербайджана. *Надо стремиться, чтобы все граждане, независимо от религиозной, национальной принадлежности были равноправными, обеспечить их единство, объединение. И это – веление Аллаха, наша миссия".*

В своей речи на международном симпозиуме "**Исламская цивилизация на Кавказе**" (1998) [5] Гейдар Алиев особо подчеркнул роль Ислама как основы национально-духовных ценностей народа Азербайджана, его толерантность и терпимость по отношению к другим нациям и их религии, избегание азербайджанским народом насилия в обращении в свою веру представителей других религий, его умение жить в обстановке взаимопонимания и братства. Терпимость, умение жить в мире с представителями иных религий, иноверцев является одной из **особенностей менталитета** не только народа Азербайджана, но и многих других **исламских народов** (Казахстана, Кыргызстана, Татарстана, Башкортостана и многих других). В государствах, государственных образованиях этих и других исламских народов все граждане, независимо от религиозной ориентации, имеют **равные конституционные права** и свободы. В руководстве Азербайджанской Республики присутствуют не только мусульмане, но и христиане, и иудеи. Причём, на всех должностных уровнях: президентском аппарате, в Милли Меджлисе и в других государственных органах. Основной закон этих государств и образований гарантирует все необходимые условия для автономии религиозных организаций в вопросах веры и отправления религиозных обрядов, не противоречащих правам и законам.

На встрече с **руководителями всех религиозных конфессий** официально действующих в стране, 16 ноября 1999 года Гейдар Алиев достойно оценил вклад немусульманского населения Азербайджанской Республики и других религий в создание климата толерантности в государстве: *"Конечно же, обстановка этнических, межнациональных, межрелигиозных – межконфессиональных отношений достойны высокой оценки. Это достигнуто стараниями всех – и азербайджанцев, и русских, и украинцев, и евреев, а также представителей других национальностей, в том числе наших религиозных конфессий – главной религии Азербайджана – Ислама, христианства – православия, иудаизма".* Как видим? Президент здесь говорит о достигнутой в Республике Азербайджан атмосфере толерантности не только в отношениях между представителями разных религий, но и в отношениях между представителями разных этносов и национальностей. И о толерантности не только между представителями **различных религий, но и различных конфессий** (шииты, сунниты; православные, лютеране, католики и др.). На этой же встрече он пояснил своё понимание толерантности, т.к. наблюдались попытки зауженного его толкования, что приводило к недоразумениям. *"Толерантность, терпимость – понятие очень широкое. Оно относится ко многим сторонам человеческих отношений, процессов в человеческом обществе, в межгосударственных, межнациональных, межрелигиозных отношениях... Оно предполагает терпимость не только между религиями, но и уважение к обычаям, традициям, морали, культуре".* Не просто **терпеть**, но **уважать** иную культуру, тоже рождающую человека, человеческую личность, очень высокое требование в подавляющем большинстве стран и по сей день (год 2018), но Гейдар Алиев, как убеждённый гуманист, ставил его как цель, достижимую уже сегодня.

Азербайджанская Республика создала условия благоприятствования для удовлетворения религиозных нужд верующих. В 2007 году в Республике существовало 1300 мечетей (220 из них построены за десятилетие 1997-2007), 50 церквей, синагог, молитвенных домов, около 500 мест поклонения, связанных с религиозным прошлым азербайджанцев. В Республике в 2007 году действовало 376 зарегистрированных религиозных общин, 31 из них не является представителями Ислама; действуют 5 православных церквей, 1 грузинская православная церковь, 1 албано-удинская церковь [6], 5 еврейских синагог, одновременно 3 христианские молоканские общины, 3 христианские баптистские общины и другие религиозные общины.

9 марта 2003 года в Баку прошла церемония торжественного открытия самой большой синагоги Европы; в апреле 2007 года была открыта католическая церковь. В Азербайджанской Республике действуют исламские, христианские и другие религиозные учебные заведения: Бакинский Исламский университет, специализированные религиозные медресе, курсы по изучению Корана, воскресные школы при православных церквях, религиозные школы недррадиционно-религиозных общин, курсы по Библии, ивриту, иудейской религии, культуре и истории. При Бакинском Государственном Университете действует кабинет еврейского языка, а с 2003 года в Баку действует первая еврейская школа. Гейдар Алиев уделял постоянное внимание действующим в Республике общинам, интересовался их проблемами и нуждами, встречался регулярно с представителями религий и религиозных конфессий, разносторонне, в пределах Конституции Республики, помогал религиозным организациям.

На основании 7-й статьи Конституции 1995 года, Азербайджанская Республика – демократическое, правовое, светское, унитарное государство. Согласно **Конституции** (статья 48) каждый гражданин обладает правом осуществления свободы своей совести, независимостью отношений к религии, свободного выражения своих религиозных воззрений и их распространения, отправления религиозных обрядов. Законодательство страны связано с правами и свободами человека, в том числе и со **свободой совести и вероисповеданий**, приведены в соответствие с международным правом в этой области. В Азербайджанской Республике не даётся официально-государственное преимущество ни одной из религий. Это означает, в частности, что ни одна религия определяется как государственно-обязательная и все религии и мировоззрения перед законом равны. 18-ая статья Конституции определяет основы отношений государства и религиозных организаций. Агитация за религии, органы которых не зарегистрированы государством, унижающих человеческое достоинство и противоречащих принципам гуманности, запрещены.

Государственная система образования носит, согласно 6-ой статье Конституции, светский характер. По распоряжению Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева от 28 декабря 2006 года был утверждён Национальный план Действий по защите прав человека. В этом плане отведено место и вопросам межрелигиозного сотрудничества и толерантности: здесь запрещена пропаганда межрелигиозной вражды, было запланировано регулярное проведение в городах и районах Республики просветительских мероприятий, направленных на пропаганду ценности свободы совести для мирного совместного проживания представителей разных религий, участие в международных мероприятиях (в том числе и в Баку) по теме усиления межкультурного диалога и межрелигиозного сотрудничества и др.

Статья 18-я Конституции Азербайджанской Республики звучит в унисон с 18-ой статьёй Международной Декларации Прав Человека [7], с 18-й статьёй Международного Пакта о Гражданских и политических правах, с 9-ой статьёй Европейской Конвенции Прав Человека. То же самое можно сказать и о Декларации ООН "О ликвидации всех форм необъективности и нетерпимости по отношению к религии или убеждениям". Так, соответственно 1-му пункту данной Декларации, каждый человек обладает правом на свободу мысли, совести и религии. Свобода совести является правом личности думать и вести себя соответственно своим убеждениям, если это поведение соответствует законам и правам утверждённых государством. После того, как Азербайджанская Республика стала членом ОБСЕ, она подписала 8 июля 1992 года Итоговый Хельсинский Акт, принятый в 1975 году. В рамках Совета Европы в 1950 году была принята Европейская Конвенция Прав Человека в 9-ой статье которой защищается свобода совести на территории Европы. Будучи членом Совета Европы, Азербайджанская Республика присоединилась к этой конвенции 25 января 2001 года, а соответствующий закон вступил в силу 15 апреля 2002 года.

В июне 2001 года был создан указом Президента "**Государственный Комитет по работе с Религиозными Образованиями в Азербайджанской Республике**". Здесь необходимо отметить, что Комитет работает именно с Организациями верующих, а не с самими верующими, выполняет юридические, а не мировоззренческие, идеологические функции. Верующий или неверующий отдельный человек, атеист или агностик, равнодушный к мировоззрениям, отправляет или не отправляет религиозные обряды, не нарушающие законов страны, агитирует или не агитирует за свою религию публично – всем этим и Комитет не занимается. Он работает с Организациями верующих.

Интересен был для Гейдара Алиева и вопрос о соотношении религии и политики о независимом или параллельном существовании **религии и политики**. Модель взаимовлияния политики и религии сама имеет две, как мы уже отмечали выше, разновидности. Первая разновидность: политика определяется религией.

Вторая разновидность: религия подчинена политике. Примерно до XVIII века, т.е. до революционных изменений в Европе "господствовала" религия. В результате, главным образом, Французской революции 1789-1792 годов, свержения господства монархии, основывавшейся на праве „божественного“ происхождения, положило начало нового этапа взаимоотношения религии и политики. Этап этот характерен отрицанием религии как универсальной общественной ценности и предпочтением в этой роли философии и науки. Эта модель, получившая путёвку в жизнь не только в Европе, утвердилась в форме отделения церкви (на деле религии) от государства. Но такое взаимоотношение религии и политики не нашло для себя благоприятной почвы в исламских странах. Ныне даже наблюдается рост государств установивших или стремящихся установить **порядки исламского государства**.

Гейдар Алиев исходил из того очевидного обстоятельства, что нет политики, полностью отделившейся от веры, от религии и нет религии, полностью, во всех отношениях освободившейся от влияния политики. Всё чрезмерное всегда опасно. Чрезмерность в толковании отношений религии и политики выражается в желании ретивых реформаторов полностью изолировать их друг от друга. Это невозможно в силу особых вовсе не политических функций религии. По Гейдару Алиеву, религия, являясь основой системы морально-нравственных ценностей общества, призывает человека к усвоению таких ценностей, как терпение, выдержку, гуманизм, доброта, человечность, дружба, правда, уважение к старшим и забота о стариках и детях, а также сохраняет и формирует нравственную чистоту и здоровье. Поэтому религия, как система нравственных ценностей народа, составляет основу нравственности общества. Государство, стремящееся полностью вытеснить религию из жизни общества, объявляющее её отживающим пережитком, оказывается перед необходимостью взять на себя функции религии, без которых, как следует из вышесказанного, нормальная жизнь общества невозможна (без заботы родных о стариках и детях, например). Но эти функции без обоснования их религиозным, священным содержанием трудно реализуемы. Запреты на религию оборачиваются, как правило, созданием тоталитарного государства, вмешивающегося в духовную жизнь человека, пытающегося манипулировать его совестью. Этого ни "граждане" такого государства (на деле они таковыми при тоталитаризме уже и не являются, лишённые не только иных свобод, но и свободы совести), ни вся система общественных отношений долго выдержать не могут.

Гейдар Алиев сыграл исключительную роль в строительстве, восстановлении и сохранении в Азербайджане **религиозно-культурных сооружений** ислама и других религий (христианской, иудаистской и др.) [8]. Это были мечети, церкви, храмы, синагоги, святые места, памятники, оджаги-объекты паломничества, отражающие историю и национально-духовные традиции народа Азербайджанской Республики. Эти сооружения, наряду с обеспечением **религиозно-духовных потребностей** и **возможностей богослужения**, своими архитектурными особенностями, нередко не имеющие аналогов по зодческой специфике в мировой архитектуре, придают национальному и интернациональному облику Баку особую красоту и даже роскошь.

Показательна и история восстановления **Бибиэйбатского святилища**, где размещена могила дочери Имама Мусеи-Казыма, сестры Имама Рзы-Хазрет Хокюмы и строительства здесь мечети. Гейдар Алиев принял решение о восстановлении святилища и строительстве мечети в 1994 году. Это решение он обосновал так: *"Считаем важным создание религиозных очагов, ещё больше их благоустройства, проведение необходимых мер для этого. Большинство из них осуществляется самим народом, благотворителями. Но со своей стороны, и государство поддерживает это, выполняет всё, что необходимо в силу своих возможностей. Например, восстановление Бибиэйбатской мечети является для нас событием исторической важности. Ибо вы прекрасно знаете, какое место занимает Бибиэйбатское святилище в истории Азербайджана.*

*Несомненно, что когда-то совершено преступление не только против нашего народа, но и против всего исламского мира – эта мечеть взорвана, уничтожена. Но несмотря на это, люди никогда не забывали Бибиэйбатское святилище. Правда, как место запретное, его не посещали паломники, но сердцах людей оно оставалось и продолжает оставаться святилищем. Сейчас перед нами стоит задача восстановить Бибиэйбатскую мечеть, развить её, довести до уровня и даже выше, в каком она пребывала на протяжении столетий, чтобы это **святилище стало местом паломничества не только для мусульман Азербайджана, но и по-настоящему храмом для мусульман всего мира.** Поэтому выделение мною государственных средств для восстановления мечети не случайно"* [9].

Но и разрушенные святыни или храмов других религий, Гейдар Алиев стремился, по мере возможностей, восстановить или заново отстроить. Примером этому является восстановление в Баку Русской Православной Главной Кафедральной церкви. Этот храм, первоначально названный именем Иоанна Мироносца, построил благотворитель, известный миллионер Азербайджана Гаджи Зейналабдин Тагиев. Церковь, закрытая в 1920 году, использованная в советское время в качестве амбара, подверглась разрушению. После приобретения Азербайджанской Республикой независимости, ремонт церкви, возвращённой государством Русской Православной Церкви, взял на себя один из азербайджанцев-предпринимателей, который обеспечил фундаментальный ремонт храма, возвращение ему прежнего вида. В мае 2001 года прибывший в Азербайджан Патриарх Московский и Всея Руси Алексей II придал храму статус главной кафедральной церкви в Республике Азербайджан. В церемонии открытия церкви принял участие и Президент страны, высоко оценившим факт восстановления и передачи храма на пользование верующим.

Огромное значение Президент придавал установлению связей и расширению сотрудничества с **международными религиозными структурами** [10], действующими за рубежом, встречам с **известными религиозными деятелями мира** [11]. В особенности он пёлся о создании и укреплении единства, солидарности, взаимопомощи между исламскими странами. В первый же год руководства Республикой Гейдар Алиев совершил поездку в Королевство Саудовской Аравии, выполнил Умре и в городе Медине записал в мечети Пророка идущие из сердца слова: *"Как мусульманин считаю себя счастливым в связи с посещением священного города Медины, святых памятников Ислама, Мовзоля Великого Пророка Мухаммеда, его мечети. Слава Аллаху, что осуществил желание, лелеянное многие годы в моей душе. Это историческое событие взволновало меня, сообщило моей душе великое чувство покоя и радости. Я ещё раз осознал общечеловеческую, философскую, научную основу сути Ислама. Я осознал величие Всевышнего Аллаха"* [12].

В июле 1995 года **счастливый случай спас самолёт**, в котором Гейдар Алиев возвращался в Баку. В самолёте с ним летела и известная азербайджанская журналистка Эльмира Ахундова, на встревоженные вопросы которой Алиев ответил: "Ты не бойся, ничего со мною не случится. Меня хранит Аллах, потому что знает – я ещё нужен своему народу" [13].

22 мая 2002, в канун 10-летия со дня признания Ватиканом независимости Азербайджанской Республики, в Баку с официальным визитом прибыл **папа римский Иоанн Павел II**. К этому времени, по подсчётам итальянской газеты "Стампа", в Азербайджане насчитывалось всего 130 католиков.

"Ваши визиты в страны с широким распространением ислама, включая Азербайджан, служат миру и взаимному доверию между двумя великими религиями, – говорил Президент Гейдар Алиев обращаясь к папе римскому. – Вы пропагандируете среди людей идеи милосердия и сострадания, желаете людям, подвергнутым тяжёлому бедствию, терпения и утешения. В Азербайджане тоже есть жертвы такого бедствия. Это свыше миллиона азербайджанских беженцев, изгнанных с родных очагов в результате оккупации соседней Арменией азербайджанских земель. Эти люди нуждаются в вашем доброжелательном слове, утешении. В деле торжества справедливости они надеются и на вашу помощь".

И как же ответил глава Ватикана? "Я приехал в эту **древнейшую страну**, храня в сердце восхищение перед насыщенностью и богатством её культуры, богатая разнообразием и кавказскими чертами, эта страна вобрала в себя достояния многих культур, в особенности персидской и алтайско-туранской. На этой земле были и по сей день присутствуют **крупные религии**: зороастризм сосуществовал с христианством **Албанской церкви**, игравшей столь важную роль в древности. Впоследствии ислам играл всё более растущую роль, и в наши дни он является религией подавляющего большинства **азербайджанского народа**... Даже после ослабления первоначального блеска церкви христиане продолжали жить бок о бок с верующими других религий. Это стало возможным благодаря духу терпимости и **взаимопрития**, которым нельзя не гордиться этой стране. Взываю к Богу и молюсь Ему, дабы оставшиеся очаги напряжённости как можно скорее погасли и все обрели мир в условиях справедливости и истины" [14].

В 2002 году в Баку состоялась международная конференция " Роль религии и вероисповедания в демократическом обществе: поиски путей борьбы с терроризмом и экстремизмом" на открытии которой выступил Гейдар Алиев. Среди прочего он сказал: *"В глобализованном мире мы все стали ближе друг другу. Именно с этим связано и то, что сегодня обрёл глубокий смысл **диалог между народами, культурами, религиями**. Развивая этот диалог, поддерживая этот диалог, мы должны...*

стремиться выявлять и истреблять на корню все источники, содействующие формированию терроризма.

А сегодня террористические силы во имя достижения корыстных политических целей, в некоторых случаях обращаясь к священным для нас общечеловеческим ценностям, стремятся оправдать террор для защиты интересов той или иной группы...". Алиев указывал на необходимость вскрытия духовных, экономических и политических корней терроризма, освободить мировые религии от вздорных попыток рассмотрения их как **источников терроризма. Религия есть неотъемлемая часть культуры** человечества, а ислам – одно их важнейших **исторических оснований национального менталитета** азербайджанцев.

Религия является одним из элементов, определяющих лицо общества, состояние морали, нравственности и законопослушности в нём. Она способствует появлению у верующих людей уверенности в своём будущем и социологические исследования показывают, что большая часть человечества считает религию неперемнным элементом культурной и общественной жизни. Поэтому религия и является одним из самых эффективных средств и тем в международных отношениях. Взаимопонимание и единство по религиозным вопросам или даже простая толерантность в этом отношении, позволяют быстрее достичь согласия и по другим вопросам. **Мировоззренчески-ценностное единство** представителей одной или разных религий позволяет им скорее найти общий подход к самым ранообразным проблемам. Это обстоятельство Гейдар Алиев всегда учитывал в своей международной деятельности.

Эти универсальные функции религии выделены Гейдаром Алиевым в своём обращении к Папе Римскому Иоанну Павлу второму во время визита последнего в Баку в 2002 году: *"Вы являетесь личностью, играющей важную роль в современной мировой истории, великим гуманистом, превратившим служение всем людям, независимо от религиозных, расовых, национальных, социальных и политических различий в свой идеал. Именно поэтому Ваш путь пролегает не только через страны, где живут лишь христиане-католики, но и повсюду, где существуют другие религии, культуры, повсюду, где живут люди. Сегодня этот привёл Вас на азербайджанскую землю"*. Гейдар Алиев полагал, что Папа Римский Иоанн Павел второй отводил Азербайджану в силу царящей в нём образцовой атмосферы толерантности, роль моста между Востоком и Западом, исламом и христианством. И Президент продолжал: *"Азербайджанский народ создал самобытную и уникальную культуру. В основе этой культуры лежит синтез исламской и христианской цивилизаций"*. Обратим на это внимание: не синтез религий, а синтез цивилизаций. Подчёркивая общность Азербайджанской Республики с Европой, стремление развивать эту общность, Президент не отказывается от собственных национальных корней, не капитулирует перед новым "культурным колониализмом". *"Отказавшись от наследия прошлого, мы встали на путь демократических реформ. Ведём борьбу с бедностью. **Возраждаем наши духовные ценности.** Стремимся к защите прав человека, обеспечению основных прав и свобод... Мы сделали свой исторический выбор, то есть, **не отрываясь от своих традиций, не теряя национального облика, мы повернулись лицом к западному миру, его гуманистическим и современным ценностям"***. Опыт приобщения к культурным и новаторским научным-технологическим ценностям Европы у Азербайджана в досоветское время уже был. Президент отметил, что Азербайджан *"всегда занимал одно из ведущих мест, с точки зрения приобщения к новаторским идеям, корни которых уходили в Европу. Особенно отчётливо это проявилось в области науки, образования, культуры"*.

Сегодня мы справедливо гордимся тем, что в Азербайджане впервые на мусульманском Востоке стали реальностью школы нового типа, демократическая пресса, женское образование, право избирать и избираться; в 1918 году в нашей стране было создано первое во всём исламском мире государство европейского типа – Азербайджанская Демократическая Республика" [15].

Став главой Азербайджанской Республики, Гейдар Алиев объявил её **светским государством** и одновременно провозгласил: *"Мы неотделимы от религии"*; *"Согласно Конституции в нашей стране строится светское государство. Религия отделена от государства. Естественно, что во всех светских государствах это так и не у кого не должно вызвать удивления. Это не означает иной позиции в вопросе нашего отношения к религии"*. Дело в том, что Президент глубоко понимал и разъяснял **понятие "светскости"**. Светское государство не отрицает важности существования веры, будь то исламская, христианская, иудейская, буддийская или иная. Светское государство относится к религии с уважением, признаёт за ней важные положительные общественные функции, которые ни

одно другое мировоззрение не способно выполнить. **Светскость** означает неприятие государством какой-либо религии или философского учения, течения, в том числе агностицизма или атеизма. Но светскость вовсе не означает, что государство безразлично к мировоззренческим вопросам, к взглядам населения страны. Такое безразличие было бы губительно для самого государства. Если государство не будет опекать взгляды **большинства населения** своей страны, это выглядело бы для здравомыслящих политиков странно: эти же люди являются и гражданами, избирателями и пренебрегать их взглядами непростительно. И в первую очередь это касается правящей партии в государстве. Гейдар Алиев защищал понятие светскости, при которой не происходит отстранение религии от жизни общества, но государство и религия не вмешиваются в дела друг друга в правовом аспекте, взаимодействуют в рамках законности и уважения, поддержки друг друга. *"Религия и религиозные люди – тема весьма деликатная. Она должна, по мере возможности, быть как можно доступнее разъяснена народу. Несмотря на то, что Азербайджан является светским государством, оно не является атеистическим, а такая мысль может быть выдвинута нашими недругами. Государство нуждается в помощи в пропаганде религии, её морально-нравственных ценностей и при помощи этих ценностей воспитания в людях любви к родине и миролюбивых чувств. Мы не отделяем национально-нравственных ценностей от религиозных. Однако не следует забывать и то, что религиозно-государственные отношения должны быть чистыми, и самое главное, должны учитываться и правовые законы Азербайджана. Людей нельзя направлять к фанатизму. Надо противостоять желающим превратить религию в орудие. Религия должна держаться подальше от политического и идеологического соперничества. Она должна пониматься как система ценностей, признанная удовлетворять нравственные потребности каждого человека"* [16].

Гейдар Алиев обращал особое внимание на правильное исламское воспитание и просвещение молодёжи. Ошибки в этой области чреваты возникновением серьёзных проблем для государства, общества и всего народа. Поэтому Президент поддерживал идею преподавания основ классического ислама (коранического, изложенного в хадисах и в Суре /жизнеописании Пророка Мухаммеда/) в средней школе: *"Считаю необходимым принятие нужных мер в усвоении наций молодёжью основ Исламской религии. Потому что в результате отсутствия таких шагов возникают некоторые негативные явления, отдельные группы стремятся внушить молодёжи настроения **фанатизма**, что наносит вред воспитанию молодого поколения. В связи с этим, думаю, что преподавание основ ислама является насущной потребностью дня, и министерство образования, соответствующие органы обязаны реагировать на это"* [17].

В заключении, следует сказать, что Гейдар Алиев проводил новаторскую политику в сфере религии, которая является разумной, правильной и научной. Вместе с тем он разработал оригинальную концепцию конфессиональной политики в современном Азербайджане, имеющая важное значение не только в Центральной Азии, но и в других регионах мира.

Список использованной литературы:

1 Даже будучи на высоких советско-партийных постах, Гейдар Алиев сохранил привязанность к родной религии, придавал большое значение этому в самовоспитании и воспитании своих детей. Доказательством этого является тот факт, что его дети, создавая семьи, заключали наряду с государственным, так же и религиозный брак, или, когда ушла из жизни его супруга – академик Зарифа-ханум, он похоронил её по мусульманскому обычаю с чтением Корана.

2 Если задаться вопросом, что могло привлечь исключительно честного и бескорыстного человека, коммуниста Гейдара Алиева в **морально-нравственном отношении к исламу** (за исключением влияния его матери Иззет-ханум, глубоко верующей женщины), то мы берём на себя смелость ответить: высочайшая оценка справедливости; утверждения равенства людей; требование советоваться с людьми; требование не предпринимать ничего вслепую (наугад). Раса, религия, национальная принадлежность, материальное богатство никоим образом не могут быть причиной преимущества одного человека над другим. Лишь знания человека и его чувство ответственности перед Богом могут давать отдельному человеку некоторые преимущества. В Коране эти и другие требования, упомянутые выше, изложены такими словами: "Аллах призывает вас вернуть хозяевам их вещи и во время суда над людьми, вершите справедливый суд"; "Люди, мы создали вас от одного мужчины и одной женщины"; "Для тех, что примет приглашение Всевышнего, будет совершать намаз, все дела между собой решить лишь посоветовавшись..."; "Не следуй за делом, о котором не имеешь достаточных сведений" и др.

3 Понимал он, конечно, каково приходится служителям религии в условиях атеистической советской власти и постоянной угрозой преследований просто за веру.

4 Не все готовы признать это очевидное обстоятельство. Так албанская христианская церковь и памятники древней албанской культуры, являющиеся составной частью, значительным этапом в истории Азербайджана, объявлены армянскими, а церковь Кавказской Албании – григорианской. См.: Камалы Имранлы. Чёрная судьба чёрного сада. – Москва: Ладомир, 2006. – С.31-39; Johannes Rau. Berg-Karabach in der Geschichte Aserbaidschans und die Agression Armeniens gegen Aserbaidshan. Geschichtliche Studien und Betrachtungen. –Berlin, 2009. Verlag Dr. Köster. Kapitel 3. "Die Armenische Kirche im Kampf mit der Kirche Kaukasisch-Albanien". – P.49-66.

5 На симпозиуме участвовали представители Кавказа, России, Средней Азии, Турции, Ирана, многих Арабских стран.

6 История этой церкви потребовала бы отдельной статьи или книги. Пока отметим, что по настоянию удинских интеллигентов 10 апреля 2003 года в Государственном Комитете по Работе с Религиозными Организациями зарегистрировалась Албано-удинская Христианская община. Регистрация общины было государственным признанием и важным шагом в сторону возрождения Албанской апостольской церкви. С помощью Азербайджанского государства и финансовой поддержки Норвежской гуманитарной организации была восстановлена Елисеевская апостольская церковь, находящаяся в селении Киш. 19 мая 2006 года по благословению Святой Российской Православной Церкви состоялось официальное открытие Албано-удинской церкви "Чотари", находящейся в селении Нидж.

7 На основании этой статьи Декларации (принята ООН в 1948 году), каждая личность имеет право изменить свои убеждения и религию, а также следовать своей религии в одиночку или вместе с другими. Несмотря на то, что документ этот носит характер пожеланий, он признаётся фундаментальным документом по защите прав человека.

8 Уже к концу XIX века для строительства "Алекسانдро-Невской лавры", известной в азербайджанском народе как "Гызыллы килси", большую часть сборов внесло мусульманское население Баку, демонстрируя тем самым весьма высокую, может быть даже по степени интенсивности и единственную в мусульманском мире (исключение Казахстан и Татарстан) степень толерантности и взаимопонимания.

9 ЦГА АР. – С.91-92.

10 Он обеспечил расширение и углубление связей с Организацией Исламской Конференции (ОИК, Азербайджанская Республика была принята в эту организацию сразу после обретения независимости в 1991 году), с Центром исследований истории, культуры и искусства Ислама (ЦИИКИИ), который Гейдар Алиев посетил (9 мая 1997) и у которого именно здесь возник замысел проведения международного симпозиума "Исламская цивилизация на Кавказе" (проведена 9-11 декабря 1998 в Баку).

11 В XXI веке Республику Азербайджан уже дважды посетил Престоятель Русской Православной Церкви Патриарх Московский и Всея Руси Алексей II. Дважды посетил Республику Азербайджан Предстоятель Грузинской Православной Церкви, Католикос Патриарх Илия II. В 2002 году Азербайджан посетил Папа Римский Иоанн Павел II. Случайны ли эти визиты? Конечно, нет. Это результат политики Гейдара Алиева, результат тех положительных, примерных отношений, которые сложились здесь между представителями разных религий и национальностей. Алексей II во время своего визита в Республику Азербайджан в 2001 году высоко оценивал ситуацию со свободой совести в стране: "Здесь православные служат своей религии, вере и убеждениям, не подвергаясь никаким притеснениям. Такой обстановки нет, к сожалению, даже в некоторых православных странах".

12 ЦГА АППОД АР. – С. 97- 98.

13 Перед самой посадкой пилот **из-за сильного ветра** принял решение заходить на полосу не по стандартной схеме. Этот неожиданный манёвр, как выяснилось позже, спас самолёт. Бандиты, задержанные по другому делу, признались, что готовили теракт в аэропорту. Это были люди, хотевшие "отомстить" Гейдару Алиеву за события 1993 года, его приход к власти. Самолёт "вильнул" и "Стингер" не запустили. Попытки покушений на Гейдара Алиева были и в 1994, и в 1995 годах, и в канун визита Президента Украины Леонида Кучмы. Тогда террористы готовились взорвать большой мост по трассе аэропорт – Баку. Под мост заложили около ста килограммов

взрывчатки. При взрыве в окрестностях не осталось бы ни одного уцелевшего дома. Осматривая накануне мост сотрудники службы безопасности обратили внимание на одну **нестандартную бетонную опору** – она не вписывалась в общую конструкцию. Там нашли заряд, от заряда на 500-600 метров уходил шнур. Предотвращение хотя бы этих двух терактов похоже на чудо: ветер мог столь резко не усилиться; среди людей службы безопасности не было строителей-проектировщиков по бетонным мостам.

14 Цитировано по: Андриянов В., Мираламов Г. Гейдар Алиев. – Москва: Молодая гвардия, 2005. – С.337-338.

15 Цитаты взяты из доклада Клаудио Гуджеротти, Апостольского нунция Святого Престола (Ватикана) в Азербайджанской Республике "Взгляды Президента Гейдара Алиева на религию в свете визита Папы Римского в Баку" // Гейдар Алиев и религиозная политика в Азербайджане: реальности и перспективы. Международная конференция. 3-4 апреля 2007 год. – Баку, 2007. – С.53-56.

16 ГА и РП. Из доклада Джалал Эрбай, заведующий кафедрой основных Исламских наук факультета богословия, доктор наук, профессор Университета в Мармаре в Республике Турция. – С.155.

17 Цитировано по: Оруджев Г. Возвращение к национально-духовным ценностям. Основной доклад на конференции. Сборник материалов конференции "Гейдар Алиев и религиозная политика в Азербайджане: реальности и перспективы. Международная конференция. 3-4 апреля 2007 года". – Баку, 2007. – С.75.

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS

МРНТИ 21.41

Zadoianchuk O.O.¹

¹*PhD (Philosophy), assistant professor of the Religious Studies Department
of Philosophical Faculty Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

MEDIATIZATION OF RELIGION IN UKRAINE

Abstract

The article is devoted to the topic of mediatization of religion and the analysis of this phenomenon on the example of Ukrainian society. The author examines four types of changes that mediatization of religion can bring to society and compares it with realities of the information space of Ukraine. It is the analysis of the question of the presence of religion mediatization stages and the features of this phenomenon. The author states that mediatization of religion is widely represented in Ukrainian society, though to talk about same level of involvement in this process of all religious organizations will be wrongful.

Keywords: media, communication, processes in religion, mediatization, religion, society, Ukraine

O.A. Задоянчук¹

¹*Тарас Шевченко атындағы Киев Ұлттық университеті,
философия факультетінің дінтану кафедрасының ассистенті*

УКРАИНАДА ДІН САЛАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ

Аңдатпа

Мақала украин қоғамның мысалында дін медиациясы тақырыбы мен осы процесті талдауға арналған. Автор дін медиациясының украиналық қоғамға әкелетін өзгерістерінің төрт түрін қарастырады. Медиация процесінің сатыларға бөлінуі мәселесі қозғалып, бұл құбылыстың ерекшеліктері егжей-тегжейлі қарастырылған. Автор діннің медитациясын украиналық қоғамда кеңінен ұсынылған деген тұжырымға келді, бірақ бұл үдеріске барлық діни бірлестіктерді тарту деңгейі туралы айтуға болмайды. Мақаланың соңында автор осы мәселені украин діни зерттеулерінде зерттеу үшін қосымша тақырыптарды анықтайды.

Түйін сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, байланыс, діндер процестері, медиатизация, дін, қоғам, Украина

Задоянчук О.А.¹

¹*Ассистент кафедры религиоведения философского факультета,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко*

МЕДИАТИЗАЦИЯ РЕЛИГИИ В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена теме медиатизации религии и анализу данного процесса на примере украинского общества. Автор рассматривает четыре типа изменений, которые медиатизация религии приносит в украинское общество. Затрагивается вопрос разделения процесса медиатизации на стадии и более детально рассматриваются особенности этого явления. Автор приходит к выводу, что медитация религии широко представлена в украинском обществе, хотя говорить об одинаковом уровне вовлеченности в данный процесс всех религиозных организаций будет неправомерно. В конце статьи автор намечает дальнейшие темы для исследования данной проблематики в украинском религиоведении.

Ключевые слова: СМИ, коммуникация, процессы в религии, медиатизация, религия, Украина

Considering and studying the current processes and trends in the field of sociology of religion, more specifically-interaction of religion and society, we want to focus on a detailed analysis of the phenomenon of mediatization of religion. On this concept, we understand the process that is characterized by the active usage of media in the religious sphere in order to fulfil a number of functions: communicative, cultural and educational, ideological, cognitive, manipulative, social and organizational, advertising and informative, etc. Thus, representatives of religious organizations can objectively/biased broadcast news, give voice on tendencies and disclose their attitude to some issues, matters and challenges through the media.

The Danish researcher S.Hjarvard addressed question of mediatization of society in general, and religion, in particular. The researcher introduced the socio-historical nature of this phenomenon in his works. The author describes the types of changes that occur in the process of mediatization of religion. He noted: "According to the theory of mediatization, media are not outside the society ... it should be integrated into work of almost all kinds of social institutions ... exactly through this social integration the media can exert its influence and participate in transformations of social institutions, including religion" [9, p. 122]. Then he summarized: "There is an assumption that mediatization brings about four types of changes in society, namely, media expand human communication and interaction, replace existing forms of cooperation, combine existing forms of communication and interaction, social subjects and institutions can adapt to the logic of the media" [9, p. 122].

In our research, we will take this assumption as the basis, and analyse whether there are a tendencies, whether these types of changes are represented in Ukrainian information society.

Today, representatives of various confessions in Ukraine really expand communication borders through usage of media. Due to broad representation in Internet, an opportunity is provided to communicate with both official representatives of organization sand other believers and unbelievers, due to presentation in television and radio space it is an opportunity to issue printed materials and to be an active participant of the public life of society. Details of report of the national department on nationalities and religions of Ministry of Culture of Ukraine about network of churches and religious organizations in Ukraine confirm this trend and its implementation [7], half of the registered religious organizations have their own media, including printed /audio-visual/ electronic resources. At same time, the next tendency is apparent: the higher is the number of communities and, consequently, adepts of a religious organization in Ukraine, the higher is the number of its media resources registered in the information space of the country. Since media resource registration assigns to the organization the obligation to adhere to the stated periodicals theme, we can see a tendency to use unregistered channels of information distribution, start-up procedure / termination of activity of which is considerably easier. According to research of M.Petrushkevich modernization of cult in Orthodox Church is slower in comparison with other Christian directions– Catholicism and Protestantism. She explains this by Church disposition to conservatism [6]. This trend is preserved in issue of representation of the Orthodox churches in Ukraine's information space – the number of its media in general is lower. At the same time, according to the Protestant researcher M.Balaklitsky, the number of printed and audio-visual resources of Protestant churches in Ukraine is much higher than the number of Catholic and Orthodox [2]. Thus, in comparison with other religions, the quantity of Christian media resources in the country is high, but within denominations we can notice the above trends.

The next type of changes is the partial replacement of existing forms of cooperation. It is presented due to ability to capture and digitize materials that are relevant to the ritual and ceremonial activities of the organizations. It should also be noted, that this tendency mostly is represented in the activities of largest religious organizations – Orthodox (UOC-MP, UOC-KP) and Greek Catholics – online services, direct video streams from the temples on occasion of Christian holidays, etc.

The third type of changes, namely consolidation of existing forms of interaction, is associated with ability to communicate with co-religionists, the clergy, both within worship places, and in Internet, by correspondence, etc. The presence and functioning of profiles of religious organizations representatives, places of worship and religious organizations in social networks, ability to discuss articles at online resources provide an opportunity to have a dialogue, timely answers and explanations, comments and ratings. It should be noted that until recently, such openness, convenience and ease of communication were unavailable. Today, it will be wrong to speak about totality of such phenomena in all religious organizations.

The last type of changes, namely adaptation to the logic of the media, in our opinion, most vividly is represented in the Ukrainian information space and fully comply with the requirements of the modern world. In our opinion, this is because representatives of religious organizations seek to expand the audience of

communication to provide timely news and inform the public about its position on important issues. Yet, logic of media is precisely in perception and adaptation to the changes that are brought by its usage in human life and a society as a whole; important features are relevance, timeliness, accessibility, mobility, participation and inclusion in many of the processes and events.

It is important to note that although the development of religion mediatization, according to S.Hjarvard is accelerating, but it is too early to talk about the universality of this phenomenon in different cultures and societies. We fully agree with this statement and, considering the example of Ukrainian Information Society, we note that all four types of changes, albeit presented in Ukraine, yet have different measures of presentation. Acquiring various forms, depending on the religious tradition, used in the media and within its local context, S.Hjarvard marked such possible forms of transformation:

1. "The media can become an important source of information on religious matters" [9, p. 124]. This is, on example of Ukraine, confirmed by operating at information space, not only religious media (founded by different religious organizations, the content as a whole dedicated to religious issues and that are fulfill ideological and educational function within the religious organization), but also a multi-religious resources. Last inform the public about events in the life of many religious communities, provide analytics and forecasting, present pluralism at materials, religion is seen as an integral part of society. Today, multi-confessional religious projects are presented only in Internet; the most well known and respected among them is "Religious Information Service" (RISU) [8]. Daily events from the life of religious organizations represented in Ukraine are highlighted on this website, materials of interviews and blogs of religious scholars and researchers are published. Here you can find a comprehensive review of issues related to religion.

2. Existing religious symbols, customs and beliefs become the material for media [9, p. 124]. Presence of this transformation is confirmed by a numerous reports of secular journalists to stated theme, commenting, discussions, comparison of religious traditions and rites. Although, this transformation has not yet been actively represented.

3. The media assume to have a number of cultural and social functions [9, p. 124]. Quite a long period on social networks and on pages of media discussed actively possibility of state recognition of documents on higher spiritual education, scientific degrees and academic degrees granted to higher spiritual educational institutions. It should be noted also, that today, this possibility is provided by the Law of Ukraine "On Higher Education". Recently, discussion of issues related to the union of Orthodox churches in Ukraine actualized. The results of discussions of first problem give the right to speak about effectiveness of these discussions of issues in Internet and on their effect.

We recognize that these three forms of transformation are unevenly represented as a whole in Ukrainian society, as well as in all confessions (most clearly presented in examples of Christian areas). Moreover, even despite this, in our opinion, the greatest manifestations in Ukraine has a first aspect of community – when it becomes more important not the fact what happens in religious organization, but the fact that media talk about it. Since this trend is most common, we expect that the dynamics of religious life in the country is connected with this feature too. Representatives of religious organizations try to be represented in media, as if not through their own channels, at least through the secular and multi-confessional media.

Subsequently, developing an approach for the study of mediatization of religion in general, based on S.Hjarvard concept, Ukrainian researcher M.Balaklitsky talked about three stages of mediatization. First involves appearance of writing, the following – printed (book) options for information transfer; and third, the final – the use of electronic information sources. Fact of appearance and active use of media by representatives of religious organizations indicates that the process of mediatization of religion in Ukraine is in transition from the second to the third stage. Since, according to M.Balaklitsky "mediatization of religious life is a return of religion in public space of post-secular and post-atheistic countries through media", the contemporary audience appeal to information about the religious life is due to availability of information product, freedom of choice and wide offer of religious "market" [3, p. 6]. In our opinion, given arguments need to be specified as it is necessary to take into account the social context, cultural tradition, etcetera.

At the same time, the model of media-dependency, which was introduced in 1976, of M.De Fleur and S.Ball-Rokeach[4] explains reason for activation of these phenomena, including those in Ukraine. Describing the relationship between the information and the social systems, it was noted that, "... the given model suggests that in modern society, the dependence of individuals from media as a source of news and information is constantly growing. Level of depending of individuals from media and intensity of media influence is closely linked with the stability or instability of society and degree of social importance

that media have, performing as sources of information" [4, p. 29]. According to researchers, the dependence of individual from media is significantly increasing during periods of socio-political crises and instability. In this context, it should be clarified the following: the media have their own definition, they functionally develop and form public opinion, highlighting important issues and positions. Religion as a social phenomenon also occurs in a certain historical period, has its own peculiarities of development and formation and performs a number of functions in society. Namely, at the level of functional features occurs intersection of spheres of religion and media, their interaction and mutual influence: the dependence on social needs, prolonged dynamics and etcetera. Using the model of media-dependency and taking into account the legacy of today's researchers, we define two related phenomena - mediatization of religion and religiotization of media, which worth speaking while considering the example of Ukraine.

Religiotization of media is a process characterized by an increase in the number of religious media (perform as a credible resources of information from the life of religious communities) and the coincidence of media features and functions of religious organizations.

Thus, religious sphere as an integral part of Ukrainian society is actively involved in the process of mediatization of religion and therefore we can highlight the following features in the context of Ukrainian society:

- mediatization of religion characterizes the development of Ukrainian society in XXI century;
- is a form of manifestation of a larger phenomenon-mediatization, that is presented as a whole in society, as well as in individual fields-religion, culture, art, etc.;
- is actualized even more recently due to instability in the social and political situation in the country;
- is directly related to the active usage of media in religious sphere and informatization of Ukrainian society;
- mediatization of religion does not replace traditional forms of communication – they are a reaction to the demand of time.

As a result of our study, we can state that mediatization of religion is widely represented in Ukrainian society, though to talk about same level of involvement in this process of all religious organizations will be wrongful. It depends on size of religious organization and social position of its members as a whole. The presence of this phenomenon in society serves as a reason of occurrence of such phenomena as religiotization of media. At the same time, based on the model of media-dependency, we assume that the socio-political situation in country over the past few years only strengthens these processes. Mediatization of religion in Ukraine has a number of features that we have identified above. Therefore, in the prospect of further researches we consider it necessary to review on specific examples level of representation and strategy of activity of various religious organizations that are represented in Ukraine and abroad, to compare these indicators and to characterize features, similarities and differences. In addition, it is necessary to review the characteristics of mediatization of religion in other countries and extend the list of common and distinctive features.

References:

- 1 Balaklytskyi M. *Mediatization religious life: terminological aspects* // *Collection of research periodicals*. – 2009. – P.2(17). – P.369-382.
- 2 Balaklytskyi M. *The development of Protestant journalism in Ukraine: the genesis and current status*. – K.: *Institute of Journalism TSNUK*, 2014. – 28 p.
- 3 Balaklytskyi M. *Mediatization of Protestantism in Ukraine in 1991-2010.: monograph*. – Kh., 2011. – 379 p.
- 4 Ball-Rokeach S.J., DeFleur M.L. *A Dependency Model of Mass-Media Effects* // *Communication Research January, 1976*. – P.3-21.
- 5 Braiant Dzh., Tompson S. *History of the scientific study of media effects, 2004*. – 432 p.
- 6 Petrushkevych M. *Religious Communications: Christian Context*. – Ostroh, 2011. – 288 p.
- 7 *Religious organizations in Ukraine (on the 1 st of January 2016)* [Electronic resource]. <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2016/63055/>
- 8 *Religious Information Service* [Electronic resource]. <http://risu.org.ua>
- 9 *The mediatization of religion: Theorising religion, media and social change*. /S.Hjarvard/ *Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, Routledge. Vol. 12. №2. June 2011*. – P.119-135.

МРПТИ 21.41.31

Shwed Z.V.¹

¹*Doctor of Philosophical sciences, associate professor, Department of religious studies, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, shwedzoya@yahoo.com Kyiv, Ukraine*

RESEARCH PRINCIPLES OF THE PHENOMENON OF LAW IN JUDAISM

Abstract

The author considers the theoretical-methodological foundations of the philosophical analysis of the phenomenon of religious law. Studied are the content and functional features of religious institutions that operate in the system of law in Judaism. The article singles out specific historical features in the formation and realization of religious law, using Judaism, as an example. The article singles out the uniqueness of oral history as a source of law. It establishes that its specificity lies in the scourges of the references, used by the interpreter, and the purpose for which the hermeneutical analysis was used. The author analyzes the peculiarities in the Judaic mini-systems, which contain specific norms of law, which regulate the functioning of religious communities in an external (alien) environment, and include both economic and social aspects of their interaction. The study specifies and explains the understanding of religious law at its source, its specificity, and the influence of socio-historical and political conditions, on the existence of a religious community.

Keywords: Jewish law, legal system, Halakha, Judaism

З.В. Швед¹

¹*ф.ғ.д., дінтану кафедрасының доценті, философия факультеті, Тарас Шевченко атындағы Киев Ұлттық университеті*

ИУДАИЗМ ҮЛГІСІНДЕ ҚҰҚЫҚ ФЕНОМЕНІН ЗЕРТТЕУ ПРИНЦИПТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада діни құқық феноменінің философиялық түсіндірулерінің теориялық және әдіснамалық негіздері талданады. Иудаизм үлгісі бойынша діни құқық жүйесінде жұмыс істейтін діни мекемелердің мазмұны мен функционалдық ерекшеліктері ашылады. Әлемнің діни дәстүрлерінде құқықты талдаудың концептуалды-категориялық аппараты бастапқы сипаты мәдени, тарихи және әлеуметтік факторлармен анықталатын құрылымдық элементтердің саралануына байланысты тазартылуы мүмкін екендігі дәлелденді. Діни заңдарды қалыптастыру мен жүзеге асырудың тарихи ерекшеліктері еврей халқының діни дәстүрлерінің мысалында көрініс табады. Құқықтық жүйенің құрылымдық элементтерінің мазмұны, қалыптасуы мен көріністері анықталды. Иудаизмдегі құқықтық жүйені тарихи тұрғыдан қалыптастыру процесі қайта құрылды. Мақала ауызша сөйлеуді заң көзі ретінде түсіндірудің ерекшеліктерін анықтайды. Аудармашылардың негізгі дәлелдері герменевтикалық талдаудың мақсаттары мен тәсілдеріне байланысты екендігі дәлелденді. Иудейліктегі құқықтық минимум жүйелерінің ерекшеліктері әртүрлі ұлттық ортада діни бірлестіктердің жұмысын реттейтін және өзара іс-қимылдың экономикалық және әлеуметтік аспектілерін қамтитын нақты нормалардан тұрады. Діни заңдылықтың көздерін түсіну және оны діни қоғамдастықтың әлеуметтік-тарихи және саяси жағдайлары арқылы жіктеу түсіндірілді.

Түйін сөздер: еврей құқығы, құқықтық жүйе, Галаха, иудаизм

Швед З.В.¹

¹*д.филос.н., доцент кафедры религиоведения, философский факультет Киевского национального университета имени Тараса Шевченко*

ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФЕНОМЕНА ПРАВА НА ПРИМЕРЕ ИУДАИЗМА

Аннотация

В статье проанализированы теоретико-методологические основы философских интерпретаций феномена религиозное право. Раскрыто содержание и функциональные особенности религиозных

институтов, которые действуют в системе религиозного права на примере иудаизма. Доказано, что понятийно-категориальный аппарат анализа права в религиозных традициях мира может быть уточнён, за счет дифференциации структурных элементов, самобытный характер которых обусловлен культурно-историческими и социальными факторами. Выделены конкретно-исторические особенности формирования и реализации религиозного права на примере религиозной традиции еврейского народа. Раскрыто содержание, особенности формирования и репрезентации структурных элементов правовой системы. Реконструирован процесс формирования системы права в иудаизме в исторической перспективе. В статье определены особенности интерпретации устного придания как источника права. Доказано, что его специфика состоит в том, что основные аргументы интерпретаторов зависят от цели и подходов к герменевтическому анализу. Проанализированы особенности правовых минисистем в иудаизме, которые содержат конкретные нормы права, регулирующие особенности функционирования религиозных общин в инонациональном окружении и включающие как экономические, так и социальные аспекты взаимодействия. Уточнено понимание источников религиозного права и его обусловленность общественно-историческими и политическими условиями существования религиозной общины.

Ключевые слова: еврейское право, правовая система, Галаха, иудаизм

The legal system, as a set of legal phenomena, manifests itself as a specific manner in social life. Understanding this issue has found its place in the famous statements of S.S. Alekseyeva, V.K. Babayev, V.A. Kudryavtsev and others. In Ukrainian humanitarian thought, the legal system is defined as a set of tools that regulate social relations, indicating the level of legal development. For religious studies, the legal system incorporates the analysis of religious laws of not only legal (institutional) elements, but also takes into account its organizational, structural, spiritual and cultural aspects.

The object of this article is to define religious law as a system, and the subject is the Legal System of Judaism. The aim of the research is focused on the disclosure of specific historical forms of the legal system. Accordingly, the task is to determine the essential characteristics of the components of the legal system of Judaism.

Theoretical and methodological achievements of modern humanitarian thought confirm the thesis that every phenomenon, established as an object of knowledge, has its own structure and multifunctional characteristics. The heuristic potential definition of religious law, in our belief, takes into account the systemic legal phenomena in its substantive and functional manifestations, including epistemological and social aspects. Differentiating and analyzing historical forms, and interpreting the nature and characteristics of religious systems, means obtaining the required data to further the understanding and perfecting of the theoretical knowledge, and the forming of a holistic understanding of the nature of legal phenomena. In addition, the deductive method used in the religious studies sector, can provide a systematic approach to identifying and interpreting relevant concepts in the legal system and systems of law, and also outlines the epistemological limits of the use of appropriate termsystems. An integrative and interdisciplinary approach to the analysis of the concept of religious law allows you to concretize the jurisprudential specific definition of social experience, which records achievements in the legal public consciousness. According to the scientific-theoretical approach, this paradigm of thinking indicates properly understanding the principles of scientific knowledge of social phenomena, namely objectivity, rationality, and scientific principles.

The philosophy of science and logic offers the following understanding of the category «concept». It is a form and result of scientific thinking that captures the knowledge of a particular subject area. Methodological formation of concepts, are based on the need to use a variety of approaches that involve the use of comparative analysis and synthesis, idealization and abstraction, generalization and reasoning. Only an integrated use of these methods, in the analysis of methodological common (generic) and specific (individual) characteristics of a phenomenon, can formulate concrete knowledge of the relevant subject.

The aforementioned relates to fully understanding the problem and formalizing the conceptual-categorical apparatus, as in jurisprudential religious studies; it focuses on a generalized position (on the understanding of the concept of religious law), gives us an opportunity to further define the special characteristic of different areas in the study of law.

Understanding the concept of religious law in philosophical interpretation (as a phenomenon that is included in the context of human practice), requires a separation of different levels of general theoretical reflection, subject to considering them in specific historical manifestations. However, when comprehending the phenomenon of law as a total concept, which we study in theoretical terms, it is necessary to consider human nature manifested at all levels of its representation and functioning.

The need to develop methodological guidelines in jurisprudence are caused by the demands of time, a feature of which is the presence of various manifestations of experience in human life, in which legal experience, if present, significantly affects specific forms of human activity. In addition, problems in methodology may be related to the development and deepening of the scope of research in the field of law, as of its own subjects, and of issues arising in science itself, due to its specialization. Interestingly, the need to address methodological issues, as noted by Professor Vladimir Arshinov, may become the reason for the rise of new fields of knowledge, which is typical in «those kinds of scientific and cognitive activities, whose own communicative natures are sufficiently transparent and therefore more easily understood and represented by using the methodology of language» [1, p. 105]. This observation leads us to conclude that the «evolution» of knowledge, logically leads to the expansion of the scope of disciplinary knowledge, and further, to the question of interdisciplinarity. In this regard, according to theorists of the methodology of science, it seems apparent that the work itself is «personality oriented communicative activity, in terms of being seen interdisciplinarity, that is determined in the context of «horizontally organized» philosophy of dialogue» [1, p. 106], and it is a system of thought that can be used in jurisprudence. Thus, the organized methodology of philosophical and jurisprudential analysis, approaches the problem of personal knowledge, which affects the field of communication. Further in this article, this guideline will be used to explain the evolution of views on the problem of understanding the concept of religious law of Judaism, in the historical and jurisprudential perspective, because you can see that the «historical method», as understood by Karl Popper, can trace the emergence and expansion of the problem in academic discourse, and its solution within a rational debate. It should be noted that the study of different types of rationality, such as the methodology of science, fixes attention on the way in which it manifests itself in different types of political and legal systems, cultures, and values in the world, and as may be provided in connection with various types of spirituality.

The latitude of the proposed topic will be defined, in particular, by isolating specific aspects of philosophical-anthropological reflection, which is being developed and used in modern Ukrainian humanitarian thought. In the discussions of leading national researchers, including jurisprudential theoreticians, continued discussion of the nature and methods of forming and implementing law and its theoretical understanding continues. Reference to the achievements of philosophical discovery does not clarify the issue (in terms of the final decision), and extremely exacerbates those aspects that relate directly to the meaning and essence of the existence of law, its theoretical explications and its identification in social life.

Modern legal research systems of world religious traditions, involve the use of a multidisciplinary approach, which provides the most complete coverage of the problems of development, maintenance and operation of religious law, as a system of knowledge, in legal science and in the science of religion.

By Saidov's definition, the legal system, as a complex social phenomenon, is dynamic in nature and autonomous in relation to other social formations [See: 2]. In other words, the legal system includes multifunctional unity of judicial instruments, institutes and organizations that are realized in a particular environment (usually a State). It is a legal organization of a community, in which communal relations are guaranteed by a normative-legal framework. In addition to the above mentioned components of the legal system, and the analysis of religious forms in the Judaic example, we need to consider that among the elements of the system, the most defining component is the so-called «legal community», whose members support the functioning of the legal system. Thus, understanding the legal system of Judaism involves an analysis of the regulatory component of the right institutional mechanisms for ensuring the operation of law, taking into account the specific methods of production and formulation of the law, and the availability of relevant experts, whose social role of is to ensure implementation of the law.

As an independent legal system, Judaic law began to form in V - II century, BC, as evidenced in the Book of Prophets, analyzed by Menahem Elon [3, p. 66-70], while the written proof may be dated to the beginning of the first century, AD. The emergence of the Jewish legal system often refers to the return from the Babylonian captivity and the lawmaking of Ezra, and the effort he made towards the harmonization of the legal system with the realities that the Jewish community found itself in, at the time of returning to Judea. During the decentralization of the rule of government, the role of 'subject of the law' was assumed by the heads of Sanhedrins, and was further adjusted by the historical reality of their circumstances and the requirements of the Judaic system of law. Thus, the criteria, institutions, methods and subjects of the legal system of Judaism were in functional unity. Let us consider these elements of the system in more detail.

The Judaic Law, expressed in its sources, includes rules established by Legislators (subjects of the law) in their origins, and based on classical texts of Jewish traditions, customs and laws, contained in the texts of the

Mishnah, the Talmud (Babylonian and Jerusalemian), the Rabbis Regulations, etc. Oral Torah (Torah shebe Alpe) was a legal commentary on the Written Law (Torah shebi Htav), whose goal was formalizing regulatory requirements and aligning them with the needs of daily life, economic conditions, operating conditions, and interpersonal relations. In this aspect, the need for Oral Law was due to the lack of detail of the requirements in the Torah, the uncertainty of some terminology and concepts, and the rejection of a literal understanding of the text, which actualizes the question of biblical hermeneutics and exegesis. In passing, we note that a detailed analysis of Hebrew Jewish Exegesis, in terms of understanding its impact on the development of the legal system of religious traditions, are expressed in the writings of S.Eisenstadt, A.Shtaynzalts, I.Yunovych and others. Among domestic religious studies experts, we should include A.Hlushak, S.Holovashchenko, T.Horbachenko, P.Yarotskiy. Observed in the Mishnah and Talmuds texts, elements of Jewish law are the defining criteria for identifying various areas of orthodox, conservative and reformist communities. Here we talk about the acceptance of the sources of religious law and the recognition of their origins and authenticity. Their plan is debatable as to their place in the Sinai Revelation and the credibility of the ancient laws. Self-evident is the fact that unorthodox approaches do not recognize the authority of the text of Pirkei Avot which expressly states that the Torah was received by Moses, and he passed it on to Yehoshua bin Nun, who passed it on to the Elders, who in turn passed it on to the Prophets, and the Prophets passed it on to the Rabbis of the Great Assembly (Avot 1: 1). To the orthodox community, the role of this source is defined as unique, because it is part of the Mishnah. In this text there are no prescribed laws, and more attention is concentrated on the moral aspects of human individuality, yet it is closely associated with the formulation of guidelines for recognition of leadership and authority of Jewish legislators. In our opinion, this is the basis for forming an image of an ideal teacher and mentor, who's decisions we can refer to in resolving legal issues. After the unification of the Talmud, further legal evolution was carried on by Gaons during the post Talmudic Period of 650-1040 AD. Their attention was also focused on the practical aspects of life, for example Kosher issues, that might appear before judicial authorities of Diaspora communities [4]. It is worth mentioning the fundamental work of Rambam, «Mishneh Torah», in the preface to which, the author cites historical and structural analysis of the work of Gaons, who engaged in commenting on the Talmud, explaining its stipulations, laws, and topics. This activity was intended to fix the scope of the legal system of Judaism in various aspects of daily life, and in terms of the inclusion of members in understanding the Oral Torah.

The next part of the legal system of Judaism is understanding Judaic legal thinking, and comprehending its sense of justice, which was formed in the evolution of the legal system, and experienced a significant impact from the historical circumstances surrounding the life of the Jewish community in Diaspora. Expressions of such evolution is the texts of 'Shulhan Arukh' and responses. The author of Shulhan Arukh, Yosef ben Ephraim Caro, led a Rabbinical Court and a Study Centre (Yeshiva) in the city of Tsfat. The Text of Shulhan Arukh is a shortened version of the work «Bet Yosef», which Yosef Caro constantly referred to, at a time when he authored his responses to questions of a legal character, which came from different cities of the Diaspora. Also, among the fundamental works of Caro, it is worth mentioning the following: «Kesef Mishneh», comments on the Mishnah Torah Rambam, «Klaley ha Talmud», which highlights the methodology of the Talmud, «Bedek ha Bayt» and others. Mishnah Torah itself is unique in the history of the Jewish legal system, modeled on the preservation of all elements of Halacha. If other sources of attention were focused on practical issues important for a particular time and place, in the works of Maimonides (1135-1204), we see a consistent development of issues, that in terms of relevance at the time, seemed extremely untimely. He viewed, for example, legal (Halachic) issues of Jewish life in the Land of Israel, the methods of agricultural work, the issue of Blessing the harvest, etc. However, it should be noted that the Jewish presence in Israel was never interrupted. There have always been small communities in various cities (Jerusalem, Hebron, Safed, Tiberias). The spiritual and intellectual life of the Jews contributed to the preservation and development of the legal systems and the understanding of the various concepts of Judaism, and the ideas of justice, the court, and law.

In the analysis of the Jewish legal system, Menachem Elon, focused on the fact, that those transformations that occurred in the system, related to the requirements of the time, because Jewish law was applicable. It was always used in practice and it touched all the components of the legal system (from legislative, regulatory, to the judicial). Autonomy of the Jewish community in Diaspora largely determined the degree of freedom in the field of civil and criminal legislation.

Juridical Relationships, like the form of interpersonal relationships of people, in Judaism have a number of features, the essence of which are subject to mandatory compliance with Jewish law which is protected and sanctified by tradition. Application of the Law in Judaism was enforced in almost all spheres of communal life, and it regulated interpersonal relationships within the Jewish community, and the content and form of coexistence of Jews in a foreign environment. The analytical literature on this subject indicates that Public Law in Judaism is a prime example of how social and economic changes in the functioning of the Jewish community helped to deepen and enrich this sector. «Unlike previous eras, when Public Law was defined to ordinary citizens by the attitude of a King, a Governor, a Head of State, or a Community, the new social reality included the emergence of new forms of community organizations, appointed or elected, promoted the development of a number of issues in public and administrative law [5, p. 62-63]. This Public and Administrative Law contained norms which regulated relations between citizens, community institutions and their employees. This includes organizing community public bodies, and their elections, creating in the communities an area of legislative powers, etc. The intense use of Jewish law sources always depended on the social nature of the historical existence of Jewish communities. This was affected by the foreign environment, which exposed the weaknesses of the internal content of the legal system of Judaism. This fact created conditions for establishing guidelines for developing Jewish legislation in most areas of the Jewish community, as certified by the appearance of documents known under the name «Questions & Answers», «The Laws and Court Orders». Judicial decisions, which were taken after consideration of specific cases (causes), became a part of the famous responses, which in turn created precedents for Legal Policy, and contributed to the development of the legal system of Judaism.

The Jewish legal policy, as a part of the legal system of Judaism, and the practice of Judaism, included a system of training community leaders who were given the authority to make Judicial decisions, and contributed to the development of the Jewish legal system. The working concept of legal policy in Judaism was the following: a systematic and consistent activity aimed at ensuring discipline and legality (in the relevant sense), ordering the life of the world Jewish Community, at the individual and collective levels, which involved the use of mechanisms of legal regulation, and relied on a sufficient level of legal culture. Another aspect in understanding legal policy is that this activity is generated by legislators. The subjects of this legal system are the Jewish community as a whole, and all its individual members involved in Legislating and Implementing the Law. The analysis of the phenomenon of Leadership in Judaism allows it to reveal the creative activity of community leaders in terms of harmonizing the legal system to the requirements of time. Although generations of Sages and Rabbinical Courts had a decisive role in the legal system in terms of preservation and development of the religious Law, yet an important factor was "the credibility of democracy", which showed itself throughout history. In the analysis of the practical aspects of the legal system of Judaism, in the works of I.Kozlikhin, A.I. Cook, M.Levin and others, noted that the opportunity of lawmaking was available to regional authorities (decisions of Kahals) and local communities, known as "Court of Ordinary People". As explained by Elon, «When these institutions worked in cooperation with experts on Halacha and the Courts, which were staffed by professional judges, the positive connection of business people and lawyers stimulated creative legislative work» [3, p. 69]. Members of the judiciary (judges, aka Dians), were persons acting in religious Rabbinical Courts (Beth Din), while Shoftim (also judges), were members of other Governmental and Civil Courts (Beit Mishpat) in the State of Israel. The training of specialists in religious judiciary in Judaism was an important part of the educational process, which, without exaggeration, lasted a lifetime. The reason for this lies in the fact that the origins of the legal system contained in the Torah, as well as First Source, is inexhaustible, because of its ontological status. In view of this, the authority of judges, who were «Rabbis of Halakha», had the right to associate with the status of the Torah, which was «from heaven», but «not in the heavens», could comment and interpret the laws of the Torah, and carry out activities aimed at the development of the legal system of Judaism (the disclosure of hidden ideas). In the views of Maimonides, we find formalized requirements a person must possess, to become a judge, according to Jewish tradition. He stated that Judges must have these necessary qualities that allow them to fulfill their responsibilities. They should be wise, humble, despise money, love the truth, the people, be respected by the community, and fear God. In addition, judges may be those who do not commit evil and are brave, and their decision must be free of outside influence, as this may result in decisions for which the judge will have no legal responsibility. «The judge has to make such decisions, where justice is obvious to all concerned» [4, p. 265]. From the beginning of the history of the judiciary in the Jewish community, there were certain rules on their size (they always had to be odd numbers: 3, 23, 71).

Small local courts of three, spread their jurisdiction in the sphere of civil law and economic issues. Courts of 23 persons had powers in criminal matters, including those which could decide on the death penalty. Great Sanhedrin, 71 people, had judicial, legislative and administrative powers, broad enough to be considered the highest judicial body. Judges in Jewish Courts pass examinations to establish their knowledge and qualification in their chosen field of specialty. Most researchers of Jewish religious heritage (Z.Meshkov, P.Polonsky), believe that judicial institutions in the Jewish Autonomy, stayed true to the Jewish Talmudic traditions of jurisprudence, which helped to preserve an independent judiciary, during the Jewish stay in Galut. Among the forms of legal policy systems of religious law of Judaism, we can identify several. First, they were a form of legislation, which aimed to harmonize the elements of law with existing legal norms, which required appropriate staffing and a developed legal conscience. Secondly, this legal policy took the form of Law Enactment, when the application of the Law was based on the individual credibility of a spiritual mentor, a Rabbi. If there was a jurisprudential question, Judaism was several suggestions. Chapter Shoftim (Deuteronomy 17: 8) states that each community is obliged to establish a court, and comply with the laws concerning judges, because thanks to these, we can observe the principle of justice, which from the perspective of Jewish spirituality, is the foundation of the world. The courts are competent to make decisions on all matters which may arise in connection with the implementation of the principle of sanctity, which is the aim of each person in his/hers entire life. An important aspect of understanding the problems of enforcement, in Judaism, is the consideration of the fact, that in the context of respect for the tradition of fairness – fairness is more important than the rule of law. Indeed, in some cases, correcting injustice falls «within the competence of the judiciary and it is a duty» [4, p. 237].

A special place of the legal system of Judaism was legal culture, which indicated the degree of development in all components of the system. Understanding this phenomenon requires one to consider the two aspects of legal culture, because on the one hand, it related to the requirements of Halacha, and on the other, it also relates to foreign law, which was in use on the territory where the Jewish Diaspora resided. The principle guideline here was the position of the Talmud (Nedarim) «State law – is the law», that was legally argued by Rashi in the XI Century. Legal culture of Judaism had the spiritual and material values, which guaranteed the integrity of the legal system of Judaism which was formed in the process of the Jewish community's historical experience. Thus, we can talk about the continuity of legislative activities in the religious traditions of Judaism, which indicates the practical need for such a law, its relevance to daily life in religious communities, with a high level of authority. Jewish Law has a National Character, and its legal component has, not only, religious application. Legal minisystems in Judaism contain certain rules which determine special arrangements that regulate community life in accordance with local traditions (customs), and so have the character and practices that could differ at the regional level.

References:

- 1 *Post-Classical Practices: The Experience of Conceptualization / editors Arshinov B.I., Kmjazev Y.N. – Saint Petersburg: Mir, 2012. – 536 p.*
- 2 *Saidov A.Kh. Comparative jurisprudence. – Moscow: Law, 2000. – 448 p.*
- 3 *Elon M., Auerbach B., Chazin B., Sykes M. Jewish Law (Mishpat Ivri): Cases and Materials. – New York: Lexis Nexis, 1999. – 740 p.*
- 4 *Rivers J. The law of organized religions: between establishment and secularism. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 368 p.*
- 5 *Roth C. The Jewish Contribution to Civilization. – Cincinnati: The Union of American Hebrew Congregations, XCMXL (1940). – 420 p.*

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

МРНТИ 10.07.31

М.О. Жумагулов¹, К.Е. Тауенов²

¹*Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясының оқытушысы
Алматы, Қазақстан*

²*Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясының аға оқытушысы
Алматы, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасындағы жасөспірім ұрпақтың құқықтық санасының қалыптасу ерекшеліктерін және оның теориялық мәселелерін тілге тиек ете келе, қоғамдағы осы бір «әлеуметтік топқа» қоғам тарапынан және мемлекет тарапынан мұқият көңіл аудару керектігін қарастырады, сонымен қатар аталған мәселеде шетел тәжірибесін қалай ұтымды қолдану керектігін талқылайды. Осы бір қоғам дамуында жалғаспалылықтың негізгі бет-бейнесі болып табылатын жасөспірімдер, және олардың бүгінгі құқықтық даму үлгісі, өркениетті елдердегі боз бала тәрбиесіндегі ұтымды көрсеткіштерді оңтайлы енгізе білу керектігін қарастырған ғалымдардың ой-пікірлерін таразыға салып кеңінен талқылайды. Жастардың құқықтық белсенділігі жоғары болуы үшін жалпы азаматтық қоғамның рөлі және жастар өз құқығын білмейінше белсенді бола алмайтындығы туралы. Мемлекетіміз жастарға құқықтың тәрбие беру ісіне көңіл бөлу саясаты. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау – ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендегі, материалдық және рухани игіліктер жайлы түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызатыны туралы айтылған.

Түйін сөздер: құқық, құқықтық сана, жасөспірім, заңдылық, норма, девианттылық, бозбала құндылығы, әлеуметтік көзқарас, құқықтық мәдениет, мінез-құлық, қоғамдық сана

Жумагулов М.О.¹, Тауенов К.Е.²

¹*преподаватель Казахской Национальной академии искусств имени Т.К. Жургенова*

²*старший преподаватель Казахской Национальной академии искусств имени Т.К. Жургенова*

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ РК

Аннотация

В этой статье автор рассматривает особенности формирования правового сознания молодого поколения в современном Казахстане, и ставит в известность, что одна из незащищенной «социальной группы» – это молодежь. Также автор уделяет внимание на то, что будущее государства это «молодежь», и в этом случае государство должно всячески поддержать молодежную инициативу и воспитывать сознание молодежи в направлении правовой мысли. Также в этой статье поднимаются вопросы о необходимости внедрения опытов развитых стран мира в сферу воспитания современной молодежи. Если правосознание охватывает только духовную жизнь общества, является только частью общественного сознания, то правовая культура включает в себя как духовные характеристики, так и “материальные придатки” права – юридические учреждения, их организацию, отношения; как роль в обществе права, судебной, нотариальной, арбитражной и иных систем, так и

стиль, культуру их работы, отношения с гражданами, защиту законных интересов, знание и соблюдение законных интересов в обществе; как соотношение правовой культуры с другими системами общей культуры – политической, научной, художественной, так формы рассмотрения споров в суде, работу законодательных органов и тому подобное.

Ключевые слова: право, правосознание, подросток, законность, норма, девиантность, юноша, ценность, отношение, правовая культура, поведение, общественное сознание

M.O. Zhumagulov¹, K.E. Tauenov²

¹teacher of the Kazakh National academy of arts of T.K. Zhurgenov

²senior teacher of the Kazakh National academy of arts of T.K. Zhurgenov

PROBLEMS OF FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS OF YOUTH OF KAZAKHSTAN

Abstract

In this article the author is considering features of formation of legal consciousness of the young generation in modern Kazakhstan, and to put the fame which is one of the protected "social group" is the youth. Also the author pays attention to the fact that the future of the state is "youth", and in this case, the government must support every youth initiative and to raise the consciousness of the youth in the direction of legal thought. This article also raised questions about the necessity of implementation experiences of developed countries in the field of education of modern youth. If the sense of justice covers only the spiritual life of society is only a part of the public consciousness, legal culture encompasses both spiritual characteristics and "material appendages" of law – legal institutions, their organization, relations; as the role in society of law, judiciary, notary, arbitration and other systems, style, culture, their work, relationships with citizens, the protection of the legitimate interests, knowledge and observance of legitimate interests in society; as the ratio of the legal culture with other systems of General culture – political, scientific, artistic, form of consideration of disputes in court, the legislature, and the like.

Keywords: law, justice, teenager, norms, deviantly, young man, value, respect, social, legal culture, behavior, social consciousness

Ашық қоғамның басты көрсеткіші – адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету және қорғау. Алдын алу шаралары құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың әрекетшіл және адамгершілікті тәсілдерінің бірі ретінде мойындалады. XVII ғасырда француз философы Вольтер, қылмыстың алдын алу өркениетті қоғамның шынайы әділеттілігі жөнінде айтқан болатын. Заманауи қоғамда құқық бұзушылықты алдын-алу шараларының нәтижелілігі мен адамгершілігімен қатар, олардың экономикалық тиімділігіне де үлкен мән беріледі.

БҰҰ-ның зерттеулері көрсеткеніндей, тек бір адам өлтіру қылмысының алдын алу, мемлекеттің экономикасына миллиондап келетін қаржылай шығындарды қысқартады. Мысалы, бір нашақорды екі ай бойы емдеуге 150 мың, ал бір қылмыскерді түрмеде жыл бойы ұстау үшін 302 мың теңге кетеді [1, б. 5].

БҰҰ жасөспірімдердің арасындағы қылмыстылықтың алдын алу үшін Басшылық етуші қағидаларда (Эр-Рияд қағидалары) жасөспірімдердің арасындағы қылмыстылықтың алдын алу қоғамдағы қылмыстылықтың алдын алудың маңызды аспектісі ретінде қарастырылады: «жастар қоғам мен өмірге ізгілік көзқарастарын шынықтыра отырып, заңды, әлеуметтік маңызды қызметтерге қатыса отырып, қылмысты іс-әрекетке жібермейтін, қағидаларға негізделіп, тәрбиеленуі мүмкін».

Алдын алу әрекеттері ең бірінші мектеп және отбасы содан кейін мемлекеттік органдармен, мекемелермен, үкметтік емес ұйымдармен (ҮЕҰ), қоғамдық бірлестіктермен және азаматтармен жүзеге асырылады. Профилактика субъектілерінің ішінде ерекше орынды, заманауи талаптарда мектеп пен отбасы институты алады. Сондай-ақ мемлекеттік деңгейде қылмыстылықты анықтау, жою, оның себептері мен жағдайын бейтараптандыру, нақты қылмыстарға қарсы әрекеттер жасау, олардың жасалуына жол жібермеу әрекеттері ұйымдастырылған.

Заңның 24 бабы: «Қазақстан Республикасы азаматтарына мемлекеттік оқу мекемелерінен ақысыз орта білім алуға кепіл беріледі. Орта білім міндетті» [2, б. 7] деп көрсетілген.

Осыған сәйкес, өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде мемлекеттің жүзеге асыратын саясатында мектеп жетекші рөл атқаратынын көріп отырмыз. Мектеп баланың, жеке тұлға ретінде, оның көзқарастарын, дарынын, қабілетін, өзін-өзі кәсіби анықтау, жалпы азаматтық өнеге, физикалық жетілу, табиғат жөніндегі танымдарын жан-жақты дамуын қамтамасыз етуі қажет.

Сондай-ақ құқықтық тәрбиелеуді бала бойына дарытатын бастапқы институттардың бірі жоғары оқу орындары болып табылады. Статистикалық комитеттің мәліметтері бойынша 2013-2014 оқу жылының басында ҚР 7869 күндізгі жалпы білім беру мектептері, 140 ЖОО әрекет етуде. Соның ішінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалғандар мен жетім балаларға білім беретін мекемелердің атқаратын рөлі маңызды. ҚР БжҒМ Балалардың құқықтарын қорғау комитетінің 01.07.14 жылғы мәліметтері бойынша 16899 ата-анасының қамқорлығынсыз қалғандар мен жетім балалар 204 мемлекеттік және мемлекеттік емес мекемелерде білім алуда [3, б. 7].

Жалпыға бірдей білім беретін орта мектептің бірінші әлеуметтік функциясы – барлық мектеп жасына толған балаларды мектеп шаңырағының астына біріктіріп, бәрін бірдей мемлекеттің стратегиялық міндеттеріне сай білімдендіре отырып тәрбиелеу.

Мектептің екінші әлеуметтік функциясы – әр баланың жас шамасына сай білім мен тәрбие алу құқығын қорғау, өз қойнауында оны іс жүзіне асыру және әлеуметтік көпқабаттылық, көп-меншіктілік, көпұлттылық, көпдәстүрлілік жағдайында балаларды әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық қорғау. Бала қай әлеуметтік қабаттың, қай ұлттың, қандай елді мекеннің, қандай отбасының, қандай әлеуметтік-психологиялық ортаның өкілі болмасын, олар мұғалім алдында олардың бәрі бірдей. Білімдену, әлеуметтік қорғану құқығы мен мүмкіндігі теңелген, әділетті адамдық кеңістіктің өкілі. Бәрінің де ендігі мәртебесі – Оқушы! Өскелең ұрпақтың ең үлкен әлеуметтік қауымдастығы. Оқу мен тәрбие істерінің басты тұлғасы және білім беру мен білімдену іс-әрекетінің басты алып барушысы. Мектепті мектеп ететін оқушылардың ұстаздары көмегімен еткен өздерінің еңбектері: оқу еңбегі, адамдық арабайланыстардың мәнін игеру еңбегі. Мектеп оқушылары өзіндік ірі әлеуметтік орта. Оларды тек ұстаздар ғана тәрбиелемейді, олардың өздері де бірін бірі тәрбиелейді. Оқушылар, балалар, өзара тәрбиелік рөлі мен ықпалы өте жоғары орта.

Бір-екі жыл емес, тұтасымен алғанда 10-12 оқу жылы бойына балалар, жасөспірімдер мен жастар бәріне ортақ белгілі бір мінез-қылық, іс-әрекет нормалары шеңберінде тіршілік жасап, еңбек етеді. Бірде үлгере, енді бірде қинала жүріп олар мектептегі ересек әріптестерімен бірлесіп біртұтас ұжымды, білімдік-мәдени әлеуметтік ортаны құрайды. Бұл ұжымның да басқа әлеуметтік институттар субъектілері өзінің алдына қойған міндеттері мен жауаптылығы бар. Құқығы мен міндеті, мүмкіндігі мен жауапкершілігі қатар тұрған ұжым әлеуметтік қуатты және жан-жақты дамытушы адамдық ортаға айналады.

Сол жауаптылықты сұраушылар мен ұйымдастырушылар мектептің жауапты қызметкерлері мен мұғалімдер болғандықтан оқушылар олардың мәртебесін құрметтеп, арабайланыс нормалары мен этикасын сақтайды.

Жас ерекшеліктеріне сай өскелең ұрпақтың іштей үш буыны – балалық шақ (6-10/11 жас арасы), жасөспірімдер (11-15/16), жастар (16-17/18) осы әлеуметтік орта мен кеңістікте топтасатындықтан, оқушылар сол үш буынның ерекшеліктерін бейнелейтін адамдар арабайланысының біртұтас жиынтығы.

Мектептің үшінші әлеуметтік функциясы – білімдену мен тұлғалық тәрбиенің біртұтастығын қамтамасыз ете алатындай әлеуметтік орта мен кеңістік жасайтыны. “Білімденуді”, “тәрбиені” және “әлеуметтікті” үйлестіре алатындай дамытушы орта жасау – қазіргі мектептің басты міндетінің бірі [4, б. 112].

Биологиялық құбылыс болып өмірге келген баланың әлеуметтік мәнді бойына жинақтаған қоғамдық тұлға болып қалыптасып шығуы үшін оған әлеуметтік талғампаздықпен адамдар ортасының тіршілігі тәжірибелерін игеріп, оның жақсысын өзінің қасиетіне айналдыруға тура келеді. “Білім” дегеніміз – білім-ғылым арқылы тәрбиелену және даму болса, мектептің әлеуметтік кеңістігінде балалар мен жасөспірімдер, жастар қандай өмірлік тәжірибені көріп, түйсініп, үйреніп жүргені оның тағдыры үшін ерекше мәнді. Сол үшін балабақша мен мектеп білімі мазмұны екшеленіп алынады, арнайы жобаланады және әлеуметтік бағдарланады. Қазіргі Қазақстан мектебі бағдарламасына сай, мектеп қызметінен күтілген басты нәтиже, ол – Тұлға. Білім концепциясы мен бағдарламалар білім беру процесін осы ұғыммен берік байластырған. Шын мәнінде, биологиялық құбылыс болып өмірге келген баланың отбасы мен мектептің әлеуметтендіруі нәтижесінде тұлға, яғни, әлеуметтік құбылыс

болып қалыптасуы азаматтық қоғам үшін қажеттілік. Егер оған ересек және табиғи ортадан келетін кеселдер бөгет болмаса. “Тұлға” ұғымы адамның әлеуметтік бейнесін сипаттайды. Оның басты айқындаушысы қасиеттерінің бірі – әлеуметтік ортаның мақсат-мүддесі мен өзінің мақсат-мүддесін адамгершілік және әлеуметтік құндылықтар негізінде үйлестіре білуі, соған сай мінез-қылығы мен іс-әрекеті. Өзіне өмірлік бағдар беретін жатымды әлеуметтік құндылықтарды талғампаздықпен таңдауы, оны өзінің ішкі мотивтік құбылыстары мен ісінің негізіне алуға қабілеттілігі.

Тарихтағы Ұлыларды ұлылық деңгейіне алып шыққан олардың өмірді жете танытқан білімі мен әлеуметтік мінезі. Соның нәтижесінде бүкемеленбеген шындықты танып білім, санасында саралап, бар проблеманы реттеудің шындыққа негізделген жолдарын ұсынған, сол үшін күрес жүргізген. Ал қазіргі Қазақстан қоғамында әр адамның тек адамгершілікті таным-сезімі негізінде ғана емес, мектепте жан-жақты білім ала отырып кемеліне келген тұлға болу мүмкіндігі бар. Сондықтан мектепте білімділік пен әлеуметтік (тұлғалық) біртұтастықта қаралып, қойылып және шешілуге тиіс. Мұғалім мен оқушы арабайланысының іргетастық негізі осы. Оның басты бір алғышарты – мұғалімнің оқушының ойы мен ісінің еркіндігін мойындауы, оған білгір үйретуші, төзімді бақылаушы және бағдарлаушы бола алуы. Әлеуметтік мәні бар, сыны мен танымы мол өзіндік іс-әрекетке оны жібере білуі. Болашақ ұстазды осыдай істер мен қаблеттілікке үйрету – педагогикалық оқу орындарының қоғам алдындағы жауаптылығы.

Осы тұста білім социологиясының негіздеушісі, француз ғалымы Эмиль Дюркгеймді еске алмауға болмайды. Ол әрбір тарихи кезең тұлғаның өзіндік типін жасайды және бүкіл тәрбие сол типтің идеалын қалыптастыруға қызмет етуге тиіс екенін тұжырымдаған. Э.Дюркгейм “оқытудан” “тәрбиелеуді” жоғары қойды, себебі оқыту, білімдендіруді тәрбиеге қызмет ететін маңызды фактор деп санады [4, б. 112]. Осы тұрғыдан қарасақ, Қазақстан Республикасының “әлеуметтік әлеуетін” құрайтындар азаматтар мемлекеттің болашағына, өзіне де, елге де тиімділікпен қызмет жасауға бағдарланған, әлеуметтік денсаулығы берік және мектеп беруге тиісті білім мен тәрбиені толығымен алып шыққан тұлғалар. Т.Ж. Қалдыбаеваның айтуынша ондай тұлғаның басты айқындаушылары:

- еңбек етуге сұранысының және сапалы еңбек етуге дағдылы мәдениетінің қалыптасуы;
- өркениеттілікке құштарлығы және қоғамдық белсенділігі, әлеуметтік мінезі мен көзқарасының қалыптасқандығы;
- мектеп аясында берілетін білім негіздерін толыққанды игеріп алғаны.

Соңғысының дәйекті іске асуы үшін алдыңғы екеуі қажетті алғышарт [4, б. 112]. Жалпы, үшеуін бір-бірінен ажыратып қарау мектеп қызметінен күткен нәтижені әлсіретері анық. Айталық, еңбек етуге үйренбеген адам оқу еңбегімен де өз деңгейінде шұғылдана алмайды. Оқу барысындағы білімді игеру қиындықтарын жеңуге өзін-өзі жұмылдыратындай мінезі, жігері болмаса, оның нәтижесі – нашар үлгерім, мұғаліммен және отбасымен арадағы, ақырында өзі өмір сүріп отырған қоғаммен келіспеушілік. Осыдан шығатын қорытынды: отбасы үшін де, мектеп ұстаздары үшін де аса маңызды шарт – баланы еңбек етуге, нәтижеге өз жолы, өз күшімен жетуге дағдыландыру. Аталған үш қасиетті бойына жинақтап үлгерген адам, сөзсіз елінің күткен азаматы және патриоты бола алады. Олай болса, әркелкі отбасылық, әлеуметтік-таптық, ұлттық, дәстүрлік, әртүрлі территориялық-географиялық ортадан шығып мектеп табалдырығын аттап кірген балаларға бәріне бірдей қолайлы дамытушы орта жасау – мектептің әлеуметтік институт ретіндегі өзіндік ерекшелігі және міндеті. Қалайша тұлға болып өсіп кеткенін бала мен жасөспірімнің өзі де байқамай қалатындай дамытушы әлеуметтік орта мен кеңістік жасау.

Құқықтық сана – бұл қоғамның құқықтық тәртібі туралы пайымдаулар мен білімдер. Бірақ, хабардар болудың тек өзі ғана жеткіліксіз. Қылмыскер де ненің рұқсат, ненің рұқсат етілмеген екенін біледі емес пе. Білімдер олар интериорияланбай (интериориялану – сыртқының ішкі тұрпатқа өтуі), өмірдің жекелік реттеуіштеріне айланбай және өздігінен өзектіленбейінше мінез-құлықты анықтай алмайды. Нәтижесінде, адам еш күштенбей-ақ, өзін мораль мен заңға сәйкес ұстайды және бәрін жаттап алғандығынан емес, басқаша жасай алмайтындығынан, елестете алмайтындығынан, бейім еместігінен осылай болады. Құқық пен мораль бойына толықтай сіңіп, оның болмысында өмір сүреді. Бұл сатыда үрдіс алысқа – қажеттіліктік-ынталылық (мотивациялық) салаға жетті, ал адам ортаның эталондары мен мәдениетін игеріп алды. Қылмысқа барған жасөспірімдердің арасында әртүрлі қылмыстың терең тамырлануы кімді болса да, алаңдатпай қоймайды. Құқықтық мемлекетке қадам басқан шақта қоғамға саналы адам қалыптастыру мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болатын болса, ол міндетті іске асыруға басты мақсат жасөспірімді жаңа рухта, жаңа көзқараста тәрбиелеуден айқын көрінеді.

Бесіктен белі шықпай жатып, әрбір оғаш қадамына селт етпей сергек қараған жасөспірімдердің қылмыстық әрекетке баруына байланысты себеп не? Кім кінәлі? Қоршаған орта ма? Әлде мектеп пе? Әлде жүре түзеліп кетер деп қылмыстық әрекеттер істеген баласының әрекетіне немқұрайлы қарайтын ата-ана ма?

Болашақ өмірі мен тағдырын бейтарап қалдырмайтын кез-келген адамның осы сұраққа жауап іздеуі белгілі. Қылмысқа барған жасөспірімдердің есейе келе, өздерінің жасаған қылмыстық әрекеттері үшін үлкен өкінішпен қарау жағдайы көп болып тұрады. Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыстық әрекеті өмірде болып жатқан нақты жағдайларына тікелей байланысты емес. Ол белгілі бір ортаға кездейсоқ немесе жоспарланған түрде тамырлануы. Жасөспірімдердің қылмыстық әрекеттерді көбінесе қалада жасауы, әлеуметтік тұрғыдан көптеген себептермен түсіндіріледі. Жасөспірімнің өзіне, қоғамда пайдалы іспен айналыспауынан уақыттың көптігі, ауылдық клубтың жабылуы, күні бойғы бос сандалыс, көше кезулер, қылмыстық әрекеттің алғы шарты бола алады. Осындай толып жатқан себептер жасөспірімнің таңғажайып оқиға жасауға ұмтылуына, керемет көрінуге, болашақта істейтін қылмыстық әрекетке жоспар құруына немесе топтасып қылмыс істеуге жол ашады. Осы орайда айтқым келгені 2014 жылдың желтоқсан айында магистрлік бағдарлама бойынша шетелдік тағылымдамандан өту мақсатында Оңтүстік Кореяның Кванджу қаласына барып қайттық. Осы тағылымдаманы өту барысында біз өркениеті мен мәдениеті дамыған Корей халқының жас ұрпақты құқықтық тәрбиелеудегі ерекше үлгісіне куә болдық. Халқының санының 44 пайызын жасөспірімдер құрайтын Су Чон елі мемлекеттік саясатта бала тәрбиесіне өте жоғары деңгейде көңіл бөлген, соның ішінде балаға құқықтық тәрбиені бала бақшадан бастап жоғарғы оқу орнына дейін үздіксіз оқытып санасына құйып отырады. Баланың ой-өрісінің дейгейіне қарай құқықтық элементтерді жасөспірім санасына сіндіріп және ол құқықтық нормаларды игермесе зардыбы мен салдары қандай жағдайға алып келетінін, яғни болашақ мемлекетті құраушы тұлғаның жауаптылық санасын бозбала шағынан қалыптастырып оны отан сүйгіштікке тәрбиелейді. Техникасы мен ғылымы дамыған Корей халқы баланың санасына әсер етудің соңғы үлгілерін пайланады екен, мәселен бала-бақшада балалардың түйсігіне тез сіңімді болу үшін, әртүрлі құқықтық элементтері бар ойындарды смартфондарға орнату арқылы және интерактивті тақталарда ойнату арқылы жүзеге асырады. Баланың ой-өрісінің өсу деңгейіне қарай аталған ойындарды күрделендіріп үздіксіз құқықтық білім беру принципі бала белгілі бір жеке тұлға болып қалыптасқанша жалғасын тауып отырады. Сонымен қатар Су Чон халқы жас ұрпақ тәрбиесінде ұлттық салт-дәстүрді бірінші орынға қояды, яғни үлкенді сыйлау, кішіге ізет, өз-өзін ұстау мәдениеті т.б. адам құндылықтарын ең басты тәрбиенің көзі етіп санайды. Осыдан шығар жалпы жасалатын 1 жылдық қылмыстың саны біздің елмен салыстырғанда 60 есе аз, мәселен 50 миллион халқы бар Корей елі 1 жылда 700 мың қылмыс жасайтын болса, оның 17 пайызы ғана жасөспірімдердің еншісінде екен [5, б. 126]. Бұл жерден байқайтынымыз құқықтық тәрбиені бала-бақшадан бастап бала санасына фундаменталді түрде сіндіретін Корей елі, мемлекеттік дейгейдегі саясатының жемісін көріп, өркениетті елдердің көшін бастап келеді. Осы орайда аталған Корей елінің білікті тәжірбиесі тәуелсіз жас Қазақстан мемлекетімізге өте қажет деп ойлаймын. Олай дейтінім өркениетті құқықтық мемлекет құруға бет алған жас мемлекетіміз бала тәрбиесінде оның ішінде құқықтық тәрбиеде кемшін қалып жатыр. Мәселен, еліміздегі 1 жылда жасалатын қылмыстың 64 пайыз жастардың қатысуымен жасалса, оның 29 пайызы жасөспірімдермен жасалады екен [6, б. 255]. Бұның нақты себептерінің бірі: бұл бала-бақшада құқықтық сауат ашу тәрбиесінің мүлдем жоқтығы, мектеп қабырғасында 9-шы сыныпта пән ретінде аз сағат мөлшерінде оқытылуы, және ол пәнді арнайы маманның өткізбеуі, сонымен қатар ЖОО-да құқықтық сауат ашу пәні аз сағат мөлшерінде аса бір мән берілмей оқытылуы. Салдары өзіміз жоғарыда келтіргендей жастармен жасалған қылмыстың артуы немесе ертеңгі мемлекеттің тізгінін ұстаушы жас буынның жаман бір жолдарға түсіп кетуі.

Сонымен, қорыта келгенде, тәуелсіз еліміздің болашақ дамуы мен өркендеуі осы жасөспірім ұрпақтың қолында болса, сол ұрпақты саналы да білімді етіп тәрбиелеу бүгінгі мемлекеттік саясаттың негізгі қайнар көзі болуға тиіс. Сонда ғана болашақ өркениетті де дамыған мемлекетті құраушы жастарды тәрбиелей аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Самрат Ж. «Жас Отан» еліміздің жастар орталығына айналады // Егемен Қазақстан. – 2008. – №5. – С.3.

2 Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы №381-І // Егемен Қазақстан. – 1999. – 7 шілде.

3 ҚР құқықтық статистика орталығының мәліметі www.kukyk/stats.kz (жүзін күні: 14.01.2018 ж.).

4 Қалдыбаева Т.Ж. Мектептің әлеуметтік функцияларының орындалуы – азаматтық қоғамның іргетастық негізі // Саясат, № 8, 2008 ж.

5 Ким Чо Жон «Құқықтық тәрбие өзегі» ғылыми конференция жинақ материалдары. – Кванджу қаласы, 18-19 желтоқсан, 2014 жыл.

6 ҚР құқықтық статистика орталығының мәліметі www.kukyk/stats.kz (жүзін күні: 14.01.2018 ж.).

МРНТИ 11.09.09

Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹PhD докторант 2-го курса кафедры политологии
и социально-философских дисциплин, КазНПУ имени Абая
Алматы, Казахстан

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА И ГЛАВНЫЙ СМЫСЛ КОНЦЕПЦИИ ВИЛЬФРЕДО ПАРЕТО

Аннотация

В данной статье рассматриваются труды Вильфредо Парето – одного из величайших мыслителей девятнадцатого века, итальянского экономиста и социолога, известного созданием множества своих теорий. Именно он ввел термин «элита» в социологический словарь. Его имя связано с разработкой теории элит, где он подтверждает, что любое общество, независимо от его формы правления, состоит из двух классов (правящее меньшинство "элиты" и большинство управляемых "массы"). Далее он объясняет, как они действуют между собой и как изменяется их состав. Парето утверждает, что история является процессом замены одной властной элиты на другую и поэтому определяет историю как «кладбище аристократии». В статье использованы разные источники, оригиналы книг автора для уточнения корректности цитат.

Ключевые слова: Парето, элита, политическая, социология, аристократ, циркуляция, львы, лисы, большинство, меньшинство

Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық
пәндер кафедрасының 2 курс докторанты

САЯСИ ЭЛИТА ЖӘНЕ ВИЛЬФРЕДО ПАРЕТО ТҮЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ МӘНІ

Аңдатпа

Жұмыста атақты италиялық ойшыл Вильфредо Паретоның еңбектері қарастырылған. Вильфредо Парето Италия мемлекетінің экономисті, әлеуметтанушысы, атақты теориялар жасап шығаруымен ерекшеленетін ойшыл-ғалымы. Әлеуметтану сөздігіне «элита» ұғымын еңгізіп, элиталық теорияның негізін қалаған. Элиталық теория бойынша кез-келген қоғам екі әлеуметтік класстан тұрады. Олар «элиталық» басқарушылар және басқаруға көнетін «топтар» деп басқару және оның түрлеріне бағынышты болатын топтарды қарастырған. Осы екі класстың бір-бірімен арақатынасын зерттеп, олардың құрамының өзгеруін сараптаған. Парето тарихты бір элиталық топтың екінші бір элиталық топқа алмасу заңдылығы деп қарастырып, оны «ақсүйектер моласы» деп атап кеткен. Мен мақалада әртүрлі әдебиет көздерін пайдаланып, кітаптардың түрнұсқасымен айтылған ойлардың дұрыстығын тексердім.

Түйін сөздер: Парето, элита, саясаттану, әлеуметтану, ақсүйектер, айналым, арыстандар, түлкілер, көпшік, азшылық

Abhari Aiman Shawkat Faris¹

¹KazNPU named after Abay, Department of Political Science
and Socio-Philosophical Disciplines, PhD doctoral student

POLITICAL ELITE AND THE MAIN SENSE OF THE CONCEPT OF WILFREDO PARETO

Abstract

The article deals with the works of Wilfredo Pareto, one of the great thinkers of the nineteenth century, an Italian economist and sociologist, known for the creation of many theories, he introduced the term "elite" into a sociological dictionary. His name is connected with the development of the theory of elites, where he confirms that any society, Regardless of the method of governance, consists of two classes (the ruling minority of the "elite" and the majority of the "masses" that are ruled). He then explains how they act between each other and how their composition changes. Pareto argues that history is the process of replacing one power elite with another and therefore defines history as a "graveyard of aristocracies". In the article I tried to use different sources, the originals of the author's book to clarify the correctness of quotations.

Keywords: Pareto, elite, political, sociology, aristocrat, circulation, lions, foxes, majority, minority

Несмотря на большой прогресс, который совершило человечество в области демократизации и расширения участия народов в управлении через избирательные процессы, элиты смогли и сумели сохранить свою важную роль в управлении, направлении общества и определении его дальнейшего пути в разных областях и направлениях.

Даже после появления марксизма и его учения о бесклассовом обществе это все не смогло устранить или ослабить историческую роль элит в руководстве общества в политике, экономике, военном деле и пр. [1].

У социологов нет разногласий в том, что идеи политического элитизма появились еще в глубокой древности и сопровождалась началом жизни человечества. В подтверждение этому мнению высказывались многие ученые древнего мира, такие как Конфуций, Платон и другие.

В своем плане о государственном строе Платон делил население государства (полиса) на три сословия: философы, воины и работники. Платон считал, что только высшее сословие – философы (мудрецы) – должны управлять государством, только они могут нести заботу о правильном образе жизни всех граждан [2].

Несмотря на давность появления элиты, социологи не могут прийти к единому мнению в ее определении, тем не менее, они полагают, что, так как весь народ не может участвовать напрямую в управлении обществом, естественно, небольшая группа людей должна взять на себя эту функцию. Это меньшинство и называется элитой. «Элита – это привилегированная группа, занимающая руководящие позиции в управленческих структурах и непосредственно участвующая в принятии важнейших решений, связанных с использованием власти» (Большая советская энциклопедия) [3].

В «Словаре русского языка» С.И. Ожегова термин «элита» применительно к обществу раскрывается так: «лучшие представители какой-нибудь части общества, группировки». В другом словаре русского языка, изданном под эгидой Академии наук СССР под редакцией А.П. Евгеньевой, элита трактуется как «лучшие представители общества или какой-либо его части» [4].

Термин «элита» был введен в социологический словарь итальянским социологом Вильфредо Парето. Слово «элита» происходит от французского elite, что означает «лучший», «отборный».

Определение «элита» использовалось в XVII веке для описания товаров определенного превосходства, но затем стало употребляться для обозначения социальных групп, таких как воинские части или высшие чины дворянства [5].

Но многие ученые не соглашаются с этим термином, считая, что термин «элита» подобран неудачно. Российский политолог Ашин Г.К. пишет: «Мнение о том, что термин «элита» неудачен, что элитарности, считая элиту субъектом политического процесса, принижают роль народных масс, он противоречит идеалам демократии».

Есть и чисто терминологические возражения, касающиеся того, что неправильно и даже аморально применять термин «элита», этимология которого не допускает сомнений в том, что имеются в виду лучшие, наиболее достойные люди по отношению к власти имущим, среди которых мы чаще

видим людей циничных, неразборчивых в средствах, жестоких. Недаром Ф.Хайек писал в «Дороге к рабству», что «у власти оказываются худшие». Возникает вопрос: можно ли применять термин «элита» по отношению к власти предрержащим, среди которых слишком часто оказываются наиболее изворотливые, честолюбивые люди, готовые ради своего властолюбия к любым, самым беспринципным компромиссам [6].

Тем не менее, Ашин Г.К. видит, что отказ от термина неконструктивен. Он пишет: «Но хотя все эти возражения имеют основания, отказ от термина, который отражает определенную социально-политическую реальность, определенное социальное отношение, сам по себе неконструктивен. Раз существует определенное явление – особая роль правящего меньшинства в социально-политическом процессе, – значит, нужен и соответствующий термин, фиксирующий его. Иное дело, что Парето ввел не самый удачный термин, но искать ему замену на другой – “правящая верхушка”, “господствующий класс”, “правящее меньшинство”, “господствующие слои” “контролирующее меньшинство” и т.д. – мало что даст, ведь это будет спором о словах» [Ашин Геннадий Константинович] [7].

Парето и политическая элита. Вильфредо Парето родился 15 июля 1848 года (Париж, Франция), умер 19 августа 1923 года (Женева, Швейцария). Итальянский экономист и социолог, известный созданием множества своих теорий.

После окончания университета в Турине (1869), где он изучал математику и физику, Парето стал инженером, а затем директором итальянской железной дороги, также был занят на крупном металлургическом заводе. Живя во Флоренции, он изучал философию и политику. В 1893 году был избран в качестве преемника Леона Вальраса на кафедре политической экономии в Университете Лозанны, Швейцария.

В конце XIX века Вильфредо Парето в своих экономических и социальных исследованиях сделал некоторые фундаментальные открытия. Основываясь на своих энциклопедических экономических знаниях, его самым известным исследованием является универсальность и стабильность распределения богатства в разных странах (закон Парето). Первоначальное исследование было связано с населением и богатством в Италии. Парето заметил, что 80% земель Италии принадлежит 20% населения. Затем он проводил опросы в разных странах и обнаружил, что подобное распространение применяется повсеместно.

Серьезную работу Парето провел и в области элитологии. Его имя связано с разработкой теории элит, согласно которой все общества делятся на две основные группы: правящее меньшинство и большинство управляемых. Такое разделение принимается как неизбежное в любом обществе, независимо от степени его урбанизации и от того, является ли общество капиталистическим или социалистическим. Даже пролетарская революция будет означать замену одной правящей элиты другой.

Парето попытался отвергнуть марксистскую теорию о бесклассовом обществе, где он подтверждает, что общество имеет пирамидальную структуру, на вершине которой находится элита властвующего меньшинства, дающего направление жизни всему обществу.

Согласно Парето, в обществе существует социальная неоднородность (гетерогенность), определяемая изначально неравенством индивидов. Она проявляется в физической, интеллектуальной, нравственной, психической сферах жизни. В силу этого обстоятельства в каждой сфере есть группа людей, обладающая наиболее высокими показателями деятельности. Это и есть элита [8].

Вильфредо Парето называет элитой индивидов, наиболее способных и квалифицированных в определенном виде деятельности, и объясняет способы их определения следующим образом. «Предположим, – писал Парето, – что в каждой области человеческой деятельности каждому индивиду дается индекс, который служит оценкой его способностей, подобно экзаменационной оценке в школе». Например, самому удачному адвокату будет предоставлен показатель 10. Адвокат, не получающий клиентов, получит 1, а 0 – для адвоката, который является идиотом. Человеку, сделавшему миллионы – честно или нечестно, – мы поставим 10. Заработавшему тысячи мы дадим 6, чтобы держаться подальше от бедных – 1, сохраняя ноль для тех, кто беден. Для акселеровского мошенника, который знает, как обмануть людей и в дальнейшем избежать пенитенциарных учреждений, мы отдадим 8, 9 или 10, в соответствии с количеством гусей, которых он украл, и суммы денег, которые смог выгадать из этого. Для похитителя, стащившего серебряный прибор со стола ресторана и убежавшего от полицейского, сойдет и 1. Поэту, такому как Кардуччи, мы дадим 8 или 9 по нашему предпочтению; среднему поэту определим 6, а начинающему – 0. Шахматистов можно

оценить по количеству участия и выигранных матчей. И так далее для всех сфер человеческой деятельности [9].

Парето дальше разъясняет: «Мы говорим о реальном, а не о потенциальном состоянии индивидов. Если на экзамене по английскому языку ученик говорит: “Я мог бы хорошо знать английский, если бы захотел, но не знаю его, потому что никогда не считал, что это нужно”, то экзаменатор отвечает: “Меня не интересует ваше алиби, уровень того, что вы знаете, равен нулю”. Если кто-то заявляет: “У меня нет денег, потому что я не захотел красть не из-за того, что не сумел, а потому, что я порядочный человек”, мы ответим: “Очень хорошо, мы восхищаемся его честностью, но его оценка равна нулю”».

Есть люди, которые поклоняются Наполеону как богу. Есть и те, которые ненавидят его как низшего из преступников. Кто прав? Мы не решаем вопрос, был ли Наполеон хорошим человеком или плохим, он, конечно же, не был идиотом и человеком с небольшим счетом, как миллионы других. У него были исключительные качества, и этого достаточно, чтобы дать ему высокую оценку, хотя и без каких-либо предрассудков к вопросам, которые могут быть подняты в отношении этики его качеств или их социальной пользы [10].

По выше отмеченному мнению Парето, любое общество, независимо от его формы правления, состоит из двух классов. Первый – это элита, второй – не элита, или масса. Элита делится на: 1 – правящую элиту, или элиту, принимающую участие в осуществлении политической власти; 2 – не правящую элиту, или не участвующую в осуществлении политической власти. Эти два типа элит взаимозаменяемы в управлении, и процесс этот бесконечен.

Парето считает, что история является процессом замены одной элиты другой во власти, и поэтому определяет историю как «кладбище аристократии» – когда одна элита сменяет другую. В своей книге «Элиты и политической общество» Том Боттомор считает, что именно этой фразой – «история кладбища аристократии» – Парето сформулировал одну из своих фундаментальных идей политической теории – циркуляцию элит.

Том Боттомор полагает, что больше всех разъяснила концепцию Парето его студентка Мария Колабенска в своей работе «Циркуляция французской элиты». М.Колабенска проанализировала движение отдельных лиц между различными подгруппами правящей элиты и попыталась подробно изучить историю четырех таких групп: богатых, дворян, вооруженных аристократов и духовенство. Она определила различные типы циркуляции в обществе: 1 – циркуляция между различными категориями правящей элиты; 2 – циркуляция между элитой и остальной частью населения [11].

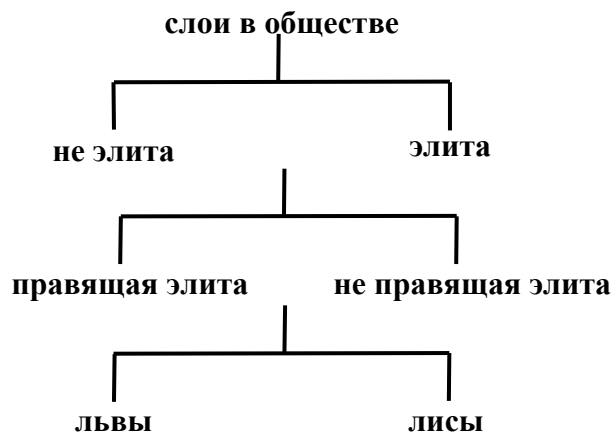
Это означает, что индивидуумы из низших слоев могут успешно войти в существующую элиту, а индивиды из не правящих элит могут появляться у новых элитных групп.

Парето, следуя Макиавелли, также разделяет правящие элиты на два основных типа, называя их «львами» и «лисами», которые могут быть в составе одной элиты.

«Львы» типичны для милитари и религиозной элиты; проявляют лояльность, солидарность и патриотизм в виде основных ценностей, но при необходимости готовы использовать силу. Для «львов» характерны открытость, решительность в управлении, опора на силовые, авторитарные методы властвования. «Львы» крайне консервативны. Второй тип, «лисы», властвует с помощью использования различных средств манипуляции, политических комбинаций, обмана. Они чаще прибегают к сделкам, компромиссам [12].

Парето считает, что существует постоянное чередование между элитой с преобладанием первого класса («львов») и элитой с преобладанием второго класса («лисами»). По его мнению, идеальный руководящий класс содержит разумную смесь «львов» и «лис», то есть группу людей, способных к решительным, силовым действиям – в первом случае, во втором – это творческие, новаторские и беспринципные личности.

Этот непрерывный цикл – лидерство такого качества – связан с тем, что каждый тип элит обладает непосредственными преимуществами, которые не могут удовлетворить продолжительные проблемы руководства; следовательно, поддержание социального равновесия требует непрерывного процесса замены, поскольку сложные социальные ситуации противостоящих элит повторяются.

По мнению Вильфредо Парето, циркуляция элит происходит двумя способами: первый – когда одна элита заменяет другую. Второй – движение людей из неэлитных групп в элитные, и наоборот.

Согласно Парето, дети аристократии не наследуют качествам предков, поэтому элита всегда содержит членов, которые «не должны быть там», они обладают дегенеративными качествами, поскольку получили свое положение не благодаря собственным заслугам или достижениям. Таким образом, номинальная элита накапливает элементы, у которых нет качеств, необходимых для своего поддержания у власти, в результате элита начинает ослабевать и будет свергнута другой группой элиты, обладающей превосходящими качествами. И, как правило, поддержка людей помогает новой элите свергнуть правящую старую.

Когда нынешняя элита начинает ослабевать, то получает вызов и в результате вынуждена уступить место другой. Парето думает, что это произойдет двумя способами: путем ассимиляции с новой элитой, сливающейся с элементами старой, либо через революцию с новой элитой, уничтожающей старую. Он использовал метафору реки, чтобы выразить свою точку зрения. Большую часть времени река течет непрерывно, плавно, принимая притоки, но иногда, например, после бури, она наводняется и размывает свои берега.

Таким образом, можно сделать вывод, что труды итальянского ученого, и особенно его книга (*the mind and society*), стали началом постулирования и создания теории в области элитологии. Изучая эту книгу, можно легко заметить психологическое направление Парето. Теория элит Парето подвергалась воздействию важных факторов его социологического происхождения, что в результате отразилось на научных экспериментальных методах исследований, а также использовании психологического анализа.

Список использованной литературы:

- 1 Dr. Al-Sayyid Al-Husseini. *Political Sociology. Dar Al Ma'arif, Second Edition.* – 370 pages. – P.18.
- 2 *The Republic of Plato*, translated by Dr. Fouad Zakaria, Alexandria, 2004. – 534 pages. – P.80.
- 3 Большая советская энциклопедия. Третье издание. – Москва, 1978. – 88 с.
- 4 Тоценко Ж.Т. *Элита? Клань? Касты? Клики? Как назвать тех, кто правит нами*, 1999. – 124 с.
- 5 Tom Bottomore. *Elite and Society. Second Edition.* – London, 1993. – 144 p. – P.1.
- 6 Ашин Геннадий Константинович. *Современные теории элиты: критический очерк.* – Москва. – 256 с. – С.64-67.
- 7 Зборовский Г.Е. *История социологии: классический этап. Учебник для вузов.* – Екатеринбург, 2001. – 360 с. – С.226.
- 8 Vilfredo Pareto. *The Mind and Society*, ed. Arthur Livingston trans. Andrew Bongiorno. – New York: Harcourt, Brace&Co., 1935. – Vol.III. – Sections 2027-2029.
- 9 Tom Bottomore. *Elite and Society. Second Edition.* – London, 1993. – 144 p. – P.36.
- 10 Vilfredo Pareto. *The Mind and Society*, ed. Arthur Livingston trans. Andrew Bongiorno. – New York: Harcourt, Brace&Co., 1935. – Vol.IV. – Sections 2233-2236.

МРНТИ 04.71.22

А.Дүйсенбайқызы¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, бМ050100 «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс магистранты
Алматы, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ АРНАЛАРЫ

Аңдатпа

Ғасырлар тоғысындағы ғаламдану процестері тікелей мемлекетаралық миграциялық процестерді күшейте түсті. Яғни, демографиялық жағдайларға тікелей әсерін тигізуде. Ал енді, демографиялық процестердің ішінде халықтың миграциясы маңызды орын алатыны белгілі жағдай. Өйткені миграцияға қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге шұғыл көңіл бөлетін жауапты сипат тән. Осыны ескерген Қазақстан Республикасының өкілеттік орындары да осы мәселеге ерекше көңіл бөліп отыр. Қоғамдағы дұрыс басқару және тиімді әлеуметтік-экономикалық саясат жүргізу үшін миграциялық ағымдардың көлемі мен мигранттардың құрамын бағдарлай және миграцияны тудыратын факторлар мен миграцияның салдарын анықтай білу үшін әлеуметтанулық зерттеулер өзекті мәселеге айналады. Миграциялық саясат – қазіргі еліміздегі ұлттық бірлікті дамытып, әлеуметтену процестерін жеделдетуге тікелей бағытталған. Мақалада осы мәселелер талқыланады.

Түйін сөздер: миграция, ғаламдану, әлеуметтік саясат, демографиялық жағдай, ұлттық бірегейлік, транзиттік қоғам, саяси тұрақтылық

Дүйсенбайқызы А.¹

*¹магистрант 2 курса по специальности бМ050100 «Социология»,
КазНПУ имени Абая*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Процессы глобализации на рубеже веков усилили межгосударственные миграционные процессы. То есть, это оказывает непосредственное влияние на демографическую ситуацию. И теперь ясно, что миграция населения играет важную роль в демографических процессах, поскольку миграция характеризуется сильным ответом на политические, социальные и экономические изменения в обществе. Принимая это во внимание, власти Республики Казахстан уделяют особую озабоченность этому процессу. Социологические исследования становятся все более актуальными для управления обществом и эффективного проведения социальной политики с уделением особого внимания миграционным потокам, а также определению значения последствий миграции. Миграционная политика напрямую направлена на развитие национального единства и ускорение процессов социализации в нашей стране. В данной работе на эти вопросы сделаны попытки поиска.

Ключевые слова: миграция, глобализация, социальная политика, демографическая ситуация, национальная идентичность, транзитное общество, политическая стабильность

Duisenbaikizi A.¹

*¹master of 2nd course in the specialty бМ050100 «Sociology»,
KazNPU named after Abay*

SOCIOLOGICAL SOURCES OF MIGRATION PROCESSES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The processes of globalization at the turn of the century have intensified interstate migration processes. That is, it has a direct impact on the demographic situation. And now it is clear that population migration

plays an important role in demographic processes. Since migration is characterized by a strong response to political, social and economic changes in society. Taking this into account, the authorities of the Republic of Kazakhstan pay particular attention to this process. Sociological research is becoming increasingly relevant for the management of society and the effective implementation of social policies, with a special focus on migration flows, as well as determining the significance of the consequences of migration. Migration policy is directly aimed at developing national unity and accelerating the processes of socialization in our country. In this paper, attempts are made to find these questions.

Keywords: migration, globalization, social policy, demographic situation, national identity, transit society, political stability

Егемендік алғанымыздан кейін, мемлекеттігімізді одан әрі жетілдіріп дамыту барысында көптеген түбегейлі өзгерістер жүзеге асырылды. Солардың эсерінен бұрын соңды болмаған миграциялық процестер жүру үстінде. Ал енді миграция қазіргі қоғамның құрылымын түбегейлі өзгерістерге алып келді. Ерте заманнан бері-ақ Қазақстан тарихи түрде транзитті ел болып қалыптасқан. Сондықтан да адами факторлардың тоғысуы – Қазақстан транзитіндегі маңызды факторлардың бірі, бұл мигранттардың белгілі бір бөлігінің тұрақтап қалуы жағдайын жоққа шығармайды.

Егер де түпкі мәні мен болмысына үңілетін болсақ, миграция – өзінің табиғи көрінісінің формасы мен бастауларында күрделі процесс болып саналады. Ол басқа да әлеуметтік-экономикалық, саяси-құқықтық құбылыстармен өзара тығыз байланысты дамып, өзгеріп отырады. Миграция еңбек біліктілігімен және өндірістік тәжірибемен алмасуға жағдай жасап, тұлғалық дамуға, отбасы құрамына және жыныстық-жастық құрылымға ықпал етеді, халықтың әлеуметтік, салалық және кәсіби байланысты мамандардың жаңаруына әкеледі, демографиялық жағдайды шешеді.

«Миграция» терминінің шығу төркіні халықтың қозғалысын, көшіп-қонуын білдіреді. Бірақ, қазіргі кездегі бұл сөздің мағынасы айтарлықтай кең мағынада қолданылуына байланысты, бұдан басқа да терминді өзінің сипаты бойынша келісілген, кейбір факторлардың бірдей еместігімен сипатталынатын құбылыстарды белгілеу үшін де қолданылады.

Миграция – табиғи әлеуметтік және демографиялық құбылыс. Миграция – адамның өз өмір сүру шарттарын жақсартуға, өзіндік қажеттіліктерін толықтай және сенімді түрде қанағаттандыруға бағытталған мобилділіктің табиғи көрінісі. Миграция қоғамдағы белгілі бір этникалық құрамның қалыптасуында маңызды рол атқарады, тіптен бүкіл бір елдің тағдырын шеше алады [1].

Адамдардың территориялық қозғалысы бір елдің ішінде немесе елдер арасында жүзеге асуы мүмкін. Сондықтан миграцияның негізгі екі типін бөліп көрсетуге болады – мемлекетаралық және мемлекет ішіндегі. Мемлекетаралық миграция типі атауы айтып тұрғандай екі немесе оданда көп мемлекеттер арасындағы жүзеге асатын миграция. Мемлекет ішіндегі миграция дегеніміз – халықтың бір мемлекет ішінде аудандар арасында, қалалар арасында, ауылдар арасында және әр түрлі аумақтар арасындағы миграция.

Мемлекеттің әлеуметтік дамуының негізгі табыстарының бірі демографиялық дамуда жетістіктерге жету. Ол елдің қорғанысын арттыруда, оның тәуелсіздігін қамтамасыз етуде ерекше орын алады және елдің экономикалық дамуының келешегі болып табылады.

Қазақстан Республикасының миграциялық саясатының тұжырымдамасы бір мезгілде сыртқы да, ішкі де миграцияны реттеуге арналған. Мұндай саясат мемлекеттің белгілі бір аймақтағы мигранттар қозғалысының ағымы мен құрамына ықпал ете отырып, халықтың санымен құрамын сақтап қалуға немесе өзгертуге бағытталады. Оның басты мақсат экономиканың және халықтың тиімді дамуын қамтамасыз ету, жергілікті тұрғындарды дұрыс орналастыру, оның сапалық құрамын жақсарту, аймақтардың бірдей дамуын қамту, өмір жағдайындағы әлеуметтік-экономикалық алшақтықты теңестіру болып табылады [2].

Қазақстан тарихи түрде үздіксіз миграция мен халықтардың қоныс аударуын бейнелейтін территорияны көрсетеді. Бұл халықтың көшпелі тұрмыс салтымен байланысты болды. Қазақстанда миграцияның қазіргі түсінікте проблема ретінде қарастырылуы алдымен Ресей империясының, кейіннен кеңестік мемлекеттің отарлау саясаты негізінде орын алған көшпелі өмір салтынан отырықшылыққа ауысуымен байланысты келді.

Еліміздегі демографиялық жағдай әлі де күрделі болып қалуда. Соның ішінде ең маңызды мәселелердің бірі – миграциялық процестер.

Еліміз егемендік алған алғашқы күннен бастап елдегі халық санына, демографиялық, миграциялық процестерге ерекше көңіл бөліп отыр. Елбасының Халыққа Жолдауларында еліміздегі халықтың санын 20 миллионға жеткізудің жолдары мен алдымызда тұрған міндеттер туралы үнемі айтылып келе жатқандығының өзі бұл мәселенің өзектілігін көрсетеді.

Еліміздегі миграциялық жағдай және оны шешу жолдары, мәселесінің өзектілігі маман зерттеушілердің көптеген ғылыми еңбектері мен арнайы монографиялық зерттеулерін осы мәселені талдауға, қорытындылауға арнауларынан да көрініс алады және бүгінгі күні де өзекті мәселе болып отыр. Республикадағы және аймақтардағы әлеуметтік-демографиялық жағдайға әсер ететін факторлардың бірі халықтың көші-қоны болып табылады. Миграциялық процестің қазіргі ахуалына тоқталардан бұрын оның тарихына қысқаша сипаттама беру керек. Көші-қондық процестің қарқынды жүруі 90 жылдары бұрынғы КСРО құрамындағы елдердің барлығына тән болды. Қазақстанда оның алғы шарттары Кеңестер Одағы ыдырағанға дейін қалыптасты. Елімізден 1991-2000 жыл аралығында 2 млн. адам көші-қонға ұшырады. Ең жоғары көрсеткіш берген жыл 1994 жыл болды, онда сыртқа көшкендер саны 410,4 мың адамға тең болды [3].

Еліміздегі өтпелді кезең аяқталып нарықтық даму жолына түсе бастаған алғашқы кезден бастап-ақ бірінші кезек күттірмейтін шешімін күтіп тұрған мәселе көші-қон мәселесі болды. Еліміздің нарықтық даму жолына түсуі және экономикалық, әлеуметтік дамуда табыстарға жетуі елімізден сыртқа қоныс аударуды азайтты. Еліміздегі саяси жағдайлардың бірқалыптылығы мен экономикалық тұрақтылық халықтың тұрмыс жағдайының жақсаруы енді сыртқа қоныс аудару қажеттілігін тудырмады. Еліміздегі этнодемографиялық дамуды жақсарту негізінде жанұя, неке қатынастарына ерекші көңіл бөліне басталды. Сонымен қатар жас сәбилердің өмірге келуі мен оны қағып-бағу үшін мемлекет тарапынан берілетін материалдық көмек көлемі өсірілді, аналар мен балалар денсаулығын сақтау, қорғауда еліміздегі демографиялық жаңдайға әсер етті. Осы ірі әлеуметтік өзгерістер миграциялық процестің тұрақталуына әкелді. Енді сыртқы миграция мен ішкі миграцияға әсер ететін факторлар реттелді, қала мен ауыл арасындағы айырмашылықтар мен ауылдық жерлердегі инфрақұрылымдардың дамытылуы ішкі облыс аралық миграция мен қала мен ауыл арасындағы миграцияны тұрақтандырды [4].

Ал Қазақстан Республикасының саяси аренадағы рөлінің өсуі мен экономикалық тұрақтылық пен бейбіт қатар өмір сүру негізінде еліміздегі жүзден аса ұлт өкілдерінің өздерінің Отаны – Қазақстан үшін еңбек етуге құлшындырды. Еліміздің тәуелсіздігінің 27 жылы ішінде қол жеткізген табыстарымыздың бірі елдегі миграциялық процессті реттеу болды. Оны реттеу жолында көптеген жетістіктер мен жеңілістерге де душар болды. Миграциялық процесс қазіргі уақытта мемлекет тарапынан реттеліп және халықаралық миграция мен ішкі миграцияны реттейтін заңдық актілер жұмыс жасайды. Еліміздегі саяси тұрақтылық пен экономикалық жетістіктер миграциялық процестердің тұрақтануына алып келді. Тоқтамай жүріп отырған миграциялық процестер де еліміздегі этнодемографиялық жағдайға тікелей әсер етті. Ол әсіресе патша үкіметінің орыс шаруаларын күшпен жер аударуынан басталса одан кейінгі орыс мұжықтарының аймаққа өз бетімен келіп қоныс аударуы және жергілікті ұлт өкілдерінің жерін тартып ала бастауы, казактардың келуі болды. Одан кейінгі соғыс жылдарындағы миграциялық процестің дамуы да үлкен әсер етті. Сыртқы миграция мен қоса облыс аралық және ішкі миграциялық процестер де жиілеп кетті [5].

Еліміздің өзіне тән ерекшеліктері, оңтүстіктегі астана ретінде мәдени және экономикалық жағынан дамуы, шетелдік инвестициялардың елдің экономикасын дамытуда көптеп қолданылып жатқаны да, халықтың аймақта тығыз орналасуы және оның табиғат жағдайы да әлеуметтік-демографиялық дамуына қолайлы жағдай жасай алады. Қазіргі кезде Егемен Қазақстан Республикасына демографиялық саясаттағы проблеманы шешу негізгі мәселе болып табылады. Жан-жақты зерттей отырып ғылыми тұрғыдан халықтың даму тарихына талдау жасау қажеттігі туып отыр. Оны уақытында шешу, дұрыс бағасын беру және халық арасындағы үгіт-насихат жұмыстары Республикадағы және аймақтағы халықтардың тұрақтылығын сақтауға негіз болады және қазақ халқының қайта өрлеуіне негіз салып Қазақстан Республикасының экономикалық жағынан тәуелсіз өмір сүруіне негіз салады. Экономиканың тұрақтылығы мен дамуы, халықтың материалдық жағдайының жақсаруы, қазақстандықтардың рухани жағынан дамуы – халықтың демографиялық жағынан дамуының негізі болып табылады. Оған әсер ететін факторлар қатарына Қазақстан мемлекетінің сыртқы қауіпсіздігін қамтамасыз ету, саяси және ұлттар арасындағы тұрақтылықты сақтау. Қазақстандағы өнеркәсіп орындары жаппай іске қосылып, жұмыссыздық жойылып, халықа-

ралық қоғамдастықтағы тең құқықтық ролге ие болғанда елдегі жалпы демографиялық жағдай да жақсарады. Сондықтан республикамыздағы жекелеген аймақтардағы әлеуметтік-демографиялық процестерді зерттеуді одан әрі жалғастыра түскен абзал.

Қорыта келе, заманауи миграциялық процестердің ерекшеліктері мен заңдылықтарын, қазіргі бағыт-бағдарын, бітім-болмысын тереңірек түсіну үшін соңғы кездегі дамып жетілген, әлемдік әлеуметтану ғылымының жетістіктерін бойына сіңірген ғылыми әдіс-тәсілдер соңғы әлеуметтанулық зерттеулердің теориялық-әдіснамалық негізі болмақ. Сонда ғана біз осы процестерді дұрыс түсініп, олардың қоғам болмысына тигізетін әсерлерін айқындай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – С.19.*

2 *Садовская Е.Ю. Миграционные процессы и миграционная политика в Казахстане // Миграционная ситуация в странах СНГ. – С.119-121.*

3 *Терещенко Т.А. Иммиграция в Казахстан по данным переписи населения 1999 г. – С.81-85.*

4 *Куклина И.Н. Международный диалог по проблемам миграции: тенденции и перспективы. – М., 2010. – С.53-67.*

5 *Россия-Казахстан: фронтьерская миграция. Сб. научных трудов / Под общ. ред. Ж.А. Зайончиковской и М.Н. Сдыкова. – М.: РСО, 2002. – 236 с.*

МҒТАР 21.01.09

Қ.К. Матжанова¹

¹гуманитарлық ғылымдар магистрі, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының оқытушысы, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы

ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ТАРИХИ ТҮРЛЕРІ: ДІНТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада дінтану ғылымы жеке сала болып қалыптаса бастаған кезден өзекті мәселелердің бірі болып табылатын діни бірлестіктердің түрлерін жіктеу мәселесі қарастырылады. Бұл бағыттағы алғашқы зерттеу жұмыстары М.Вебердің атымен байланысты. Ол діни бірлестіктерді жіктеудің «шіркеу-секта» түрін ұсынған. М.Вебер ұсынған жіктеуді Э.Трельч дамытты. Э.Трельчтің пікірінше, шіркеу мен сектаның арасындағы басты айырмашылық оларға мүше болуда, сектаға саналы таңдау негізінде, ерікті түрде мүше болады. Сонымен қатар, мақалада ХХ ғасырдың бірінші жартысында осы мәселе бойынша өзіндік көзқарас ұстанған американдық ғалымдар Х.Р. Нибур мен Г.П. Беккердің тұжырымдамаларына да ерекше мән берілген. Олар «шіркеу-секта» типологиясын «деноминация» және «культ» секілді діни бірлестіктердің жаңа түрлерімен толықтырды. Бұл сол кездегі американдық болмыспен байланысты болды.

Түйін сөздер: дін, діни бірлестік, шіркеу, секта, деноминация, культ, тип, типология

Matzhanova K.K.¹

¹master of the Humanities, teacher of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy

HISTORICAL TYPES OF RELIGIOUS ASSOCIATIONS: RELIGIOUS STUDIES ANALYSIS

Abstract

The article deals with the problem of the typology of religious associations, which was one of the topical problems from the very first days of the formation of religious studies as a separate branch of science. The first works in this direction are connected with the name of M.Weber. He proposed a typology of religious associations "church-sect". The typology of M.Weber was developed by E.Troeltsch. According to E.Troeltsch, the main difference between the church and the sect is membership, the sect enters voluntarily,

based on an informed choice. Significant vimanie in the article is also given to the concepts of American scientists H.R. Niebuhr and G.P. Becker, who in the first half of the 20 th century offered their own visions of this problem. The typology "church-sect" they supplemented with new types of religious associations as "denomination" and "cult", which was due to the American reality of that time.

Keywords: religion, religious association, church, sect, denomination, cult, type, typology

Матжанова К.К.¹

¹*магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Казахский национальный университет имени Курмангазы, karla.rnd@mail.ru*

ИСТОРИЧЕСКИЕ ТИПЫ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ: РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье рассматривается проблема типологии религиозных объединений, которая была одной из актуальных проблем с первых дней становления религиоведения как отдельной отрасли науки. Первые работы в этом направлении связаны с именем М.Вебера. Он предложил типологию религиозных объединений «церковь-секта». Типологию М.Вебера развил Э.Трельч. По мнению Э.Трельча, основное различие между церковью и сектой заключается в членстве, в секту вступают добровольно, на основе осознанного выбора. Значительное внимание в статье уделяется также концепциям американских ученых Х.Р. Нибура и Г.П. Беккера, которые в первой половине XX века предложили собственные видения данной проблемы. Типологию «церковь-секта» они дополнили новыми типами религиозных объединений как «деноминация» и «культ», что было обусловлено американской действительностью того времени.

Ключевые слова: религия, религиозное объединение, церковь, секта, деноминация, культ, тип, типология

Адамзат тарихына шолу жасап, ұлттар мен ұлыстардың, өркениеттер мен мәдениеттердің пайда болуын, қалыптасуын қарастыратын болсақ, дінсіз елдің болмағанын көреміз. Тарих көші бізге сан алуан діни сенім-нанымдар мен ілімдерді, тар ауқымда қалған немесе қанатын кеңге жайған діндерді көз алдымызға әкеледі. Сонымен бірге, сан ғасырлық тарихы бар діндермен қатар қазіргі кезде де жаңа ағымдар, діни құрылымдар пайда болып, таралуда. Сатершинов Б.М. өз мақаласында: «Елімізге белгілі теолог, ғалым Алау Әділбаевтің: «Еліміздегі демократиялық принциптерді базбір кереғар, радикалды діни топтар өз мүддесіне шебер пайдалануда. Діни ағымдардың қауіптілігін бажайлайтын тәжірибенің аздығы және дін мамандарының тапшылығы да мәселені күрделендіруде», – деп жазады [1]. Сондықтан осы күрделі, сан қырлы құбылысты жан-жақты, жүйелі түрде зерттеу барысында діни ұйымдардың түрлерін қарастыру маңызды болып табылады.

Дінтану ғылымы мен дін әлеуметтануы тарихында М.Вебер мен Э.Трельчтың орны ерекше. Олар ұсынған діни ұйымдарды топтастырудың «шіркеу-секта» аталатын үлгісі сол кездегі діндерге, әсіресе христиан дініне қатысты өте көлемді мәліметтерді зерделеу негізінде жасалған қорытынды тұжырым болып табылады. Ол діндерді жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісі діндердің әлеуметтік құрылымын және қоғамда әрекет ету жолдарын теориялық тұрғыдан талдаудың нәтижесі. М.Вебер мен Э.Трельч діни ұйымдарды классификациялауда өз үлгілерін қалыптастырып, толықтырып қана қоймай, дінтану ғылымында жаңа бір саланың іргесін қалады. Олар ұсынған ғылыми тұжырымдар негізінде діни ұйымдарды топтастырудың жаңа бағыты айқындалды, дінтану теориясы дамыды.

Макс Вебер дін әлеуметтануы ауқымында дінді қоғамдағы өзгерістер негізінің бірі ретінде қарастырған болатын. Макс Вебер (1864-1920) өз кезіндегі гуманитарлық ғылымның дамуына үлкен үлес қосқан, XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы көрнекті батыс оқымысты, теоретиктерінің бірі. Социология, тарих, юриспруденция, политэкономика салаларында терең зерттеулер жүргізген неміс ғалымы. М.Вебер өзі айналысқан ғылыми зеттеулердің тұтас бағыттарының негіздеушісі болып табылады. Оның ең басты еңбектерінің қатарына «Орта ғасырдағы сауда қоғамының тарихы», «Римдік аграрлық тарих және мемлекеттік және жеке құқық үшін маңызы», «Әуеметтік-ғылыми және әлеуметтік-саяси танымның объективтілігі», «Ұлттық мемлекет және халықтық шаруашылық саясаты», «Протестанттық этика және капиталистік рух», «Түсінім социо-

логиясының кейбір категориалары», «Әлемдік діннің шаруашылық этикасы», «Саясат мамандық ретінде», «Ғылым мамандық ретінде», «Шаруашылық және қоғам» жатады.

Макс Вебердің ойынша, «қоғамды оқып-білу – дінді оқып білу, ал дінді оқып білу – қоғамды оқып білу болуға тиіс» [2]. Осыған орай ол дінге қатысты, әсіресе христиан дініне байланысты діни бірлестіктердің түрлерін анықтауда жан-жақты ізденістер жасаған. Ол өз еңбектерін дамыған қоғамдарға тән діни сенім түрлерін талдауға арнаған, көбінесе әлемдік діндерге көңіл бөлген. М.Вебер «Діни өмірдің жоғары дамыған түрлеріне қатысты өте көп мөлшердегі мәліметтер негізінде, бақылау және салыстырудың эмпирикалық жолымен қайда және қандай әлеуметтік жағдайда, қандай әлеуметтік таптар мен профессионалдық топтар арасында діннің ритуалды әдет-ғұрыптық, қайда аскетикалық іс-әрекеттік, қайда мистикалық-байқау, қайда интеллектуалды-догматикалық жақтары басым екенін» анықтайды [3].

«Шіркеу мен сектаны» екі тәуелсіз түр ретінде қарастыру Макс Вебердың идеясы болып табылады. М.Вебер 1905 жылғы «Протестанттық этика және капитализм рухы» еңбегін нақты діни құрылымдарды зерттеу және олардың ұйымдық түрін анықтауға арнамаса да, алғаш рет «шіркеу» және «сектаны» екі түр деп қарастыру туралы ойын білдірген болатын. М.Веберды жақсы білетін неміс протестанттық теологы, тарихшы, философ, дін әлеуметтанушысы Эрнст Трельч оның теориясын ары қарай жалғастырды. 1912 жылы Э.Трельчтың «Христиан шіркеулері мен топтарының әлеуметтік ілімі» еңбегі жарық көрді. Бұл еңбегінде «шіркеу» мен «сектаның» түрлік айырмашылығы туралы жазды және оларға қатысты түрге бөлудің көптеген критерилерін ұсынды. Жалпы ол дінге қатысты, әсіресе христиан дініне қатысты салыстырмалы талдау жүргізген. Сол талдау нәтижесінде христиан діні жалғыз ақиқат дін емес, тек әлемдік діндердің бірі ғана деген тұжырымға келген. Сонымен қатар, Э.Трельч христиан дінін барлық діндердің шырқау шегі және болашақтың дінінің негізі деп те қарастырған.

Э.Трельчтың негізгі идеяларының басым бөлігі 1908-1910 жылдар аралығында «Әлеуметтік ғылымдар және әлеуметтік саясат архивында» жарияланған еді. Ал «Христиан шіркеулері мен топтарының әлеуметтік ілімі» еңбегінде кальвинизм, протестанттық секталар және мистицизм туралы тұжырымдары, қорытынды ойлары қосылған болатын. Христиан дініне қатысты секталар оның пайда болу кезінен бастап қатар жүріп отырды. Бірақ қазіргі заманға өту барысында ғана кең тараған және маңызды құбылысқа айналуға, – деп атап көрсете отырып, Э.Трельч «шіркеу» мен «секта» арасындағы басты ерекшелік оларға мүшелік болып табылады деді. Оның пікірінше: «Шіркеудің мәні объективті мекеме болуында. Адам туылғаннан нәрістеге қатысты орындалған Шоқындыру рәсімінің арқасында шіркеуге кіретін болады, өмірінің ақырына дейін сиқырланған шеңбердің ауқымынан шықпайды» [4]. Ал сектаға келетін болсақ, Э.Трельч М.Вебер секілді ондай ұйымға мүше болудың еріктілігін, оған діндарлардың саналы түрде келетінін айтады. Э.Трельчтың ойынша сектаның басты ерекшелігі мынандай: «Объективті құрылымның институционалды ұстанымына қарама-қарсы секта ерікті қауым болып табылады. Оған саналы түрде өз ниетін білдіріп кіреді. Бұл жағдайда барлығы нақты жеке жауапкершілік пен бірге болуға келіп тіреледі; әркім бұл қауымға оның ерікті мүшесі ретінде қатысты; сектаның мүшелерінің арасындағы байланыс ортақ иелік арқылы емес, жеке өмірлік ұстаным арқылы жүзеге асады» [4, с. 234.].

Жалпы Э.Трельч шіркеу мен сектаны діни сенімнің әлеуметтік тұрғыдан әртүрлі жолдармен көрніс табуы деп түсінеді. Христиан дінінің басты тұжырымдарын және этикалық талаптарын түсіну, қабылдау, орындаудың әртүрлілігі христиан дініне қатысты түрлі ұйымдардың болуына әкеледі. Ол христиан дінінің басты, негізгі құрылымдық ілімдерінің әлеуметтік және этикалық салдарлары мен оның қоғамдық қарым-қатынастармен байланысын ашып көрсетуге тырысты.

Э.Трельч ұсынған шіркеу мен секта жіктеуінің бірнеше жағы бар. Бірінші жағы бұл түрлердің ұйымдық құрылымына байланысты. Ол діни ұжымның негізгі құрылымдық сипаттарын анықтауға тырысты. Басты көңіл аударған мәселелер-ұйымның шығуы, құрылымы, доктринасы, ұстанатын ережелері, жүргізетін саясаты және ұйым ретіндегі ұмтылатын ұйымдық үлгісі (идеал).

Шіркеу мен сектаны жіктеудің екінші жағы оларды абстракциялы концепциялар, яғни идеалды типтер деп қарастыруы. Бұл діни ұйымдардың сипаты діни кеңістіктің нақты жағдайында, объективті салыстырмалы талдау барысында толық, дәл сәйкес келмеуі мүмкін. «Біздің алдымызда екі әртүрлі әлеуметтік түр. Бұл...нақты тәжірибеде олар кездейсоқ бір-бірімен жиі кездесуі (соқтығысуы) мүмкін болатын айғаққа қарамастан, шындық. ...Бірақ «секта» қайсы бір шіркеудің құлдырауының көрсеткіші немесе осы секілді қорытынды тұжырымдар емес, христиандық ойдың дербес әлеуметтік түрі» [4, с. 233.].

Шіркеу мен сектаны жіктеу барысында олардың бір-біріне тәуелсіз құрылымдар екенін мойындай отырып, оларды бір құбылыстың екі қарама-қарсы жағы деп қарастырмау керек. Христиан дініне қатысты шіркеу де, сектада бір ілімнен бастау алады. Олардың екеуі де Ізгі хабардағы ұстанымдарды басшылыққа алады, Ізгі хабардағы олардың тікелей жалғасы болып табылады.

XX ғасырдың бірінші жартысында дінтану ғылымы ауқымында М.Вебер мен Э.Трельч қалыптастырған діни ұйымдарды жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісіне дамытуға өзіндік үлес қосқан американдық протестанттық теолог Хельмут Ричард Нибур болды. 1929 жылы жарық көрген «Деноминационализмның әлеуметтік бастамалары» еңбегінде Х.Р. Нибур М.Вебер мен Э.Трельчтың «шіркеу-секта» топтастыруын қарастырады. Осы еңбегінде бұл діндерді жіктеудің үлгісінің Америкадағы діни жағдайды сипаттау үшін жеткіліксіз екенін атап өтеді. XX ғасырдың басындағы американдық діни құрылымдардың көпшілігін «таза» «секта» түріне жатқызу қиын болатын. Оларды «шіркеу» түріне жатқызу тіпті мүмкін емес, діндердің объективті жағдайы зерттеу барысында қалыптасқан «шіркеу-секта» үлгісін пайдаланудың тиімсіз екенін көрсетіп, Х.Р. Нибур діни бірлестіктерді жіктеуде жаңа түр – деноминация ұғымын енгізді.

«Деноминация» ұғымы латын тілінде *denominatio* – атауын өзгерту, қайтадан арнайы атау беру дегенді білдіреді. Дінтану ғылымында «деноминация» ұғымы көп жағдайда қалыптасу, ұйымдастыру сатысындағы діни бірлестіктерді белгілеу, ал кейде ұстану, шіркеу сөздерінің синонимы ретінде де қолданылады.

Х.Р. Нибур діни ұйымның таза секталық түрі сектаға мүше тек бір буынның кезінде ғана сақталатына көңіл аударды. Секталардың көбі өз негізін қалаушылардың қазасынан кейін түрлік сипатын жоғалта бастайды. Секталардың даму барысында қоғамның ықпалынан шектеулі болу және өздерін тандаушылардың қауымы деп қабылдаудың орнына сектаның ілімін мойындайтындардың барлығын өз қатарына алу құбылысы басталады. Сонымен қатар, секталардың басты ерекшелігі болып табылатын сектаға мүше болудағы еріктілік ұстанымының да мәні жойыла бастайды. Бұл өзгеріс бірнеше ондаған жылдар бойы әрекет етіп келе жатқан секталардың мүшелерінің қатарын сектанттық бағытта тәрбиеленген сектаның бұрынғы мүшелерінің ұрпақтарының сектаға мүше болуымен байланысты. Уақыт өте келе сектаны басқару ісі де өзгеріске ұшырайды, ол шіркеудегі басқару жүйесіне жақындай түседі: қарапайым діндарлар арасынан шыққан басшыларды діни қызметкерлер ауыстырады. Сектаның іліміне қатысты басты өзгеріс-оның діни догматқа айнала бастауы. Әлемді, яғни қоғам мен мемлекетті жоққа шығару немесе оларға бейжай, төзімділікпен қараудың орнына керісінше әлемді, әлеуметтік құрылымды қабылдау немесе белсенді түрде оны қолдау белес алады. Бірақ бұндай діни ұйымдар шіркеу секілді универсалдыққа, барлық діндарлардың өмірін қамтуға жете алмайды. Х.Р. Нибур осындай сипаттағы діни ұйымдарды деноминация деп атады [5].

Х.Р. Нибурдың тұжырымдауынша секталардың деноминацияға айналуының екі басты себебі бар. Бірінші себеп секта мүшелерінің құрамының өзгеріске түсуіне байланысты. Сектаның жаңа мүшелері басқалармен салыстырғанда қоғамда жоғары әлеуметтік-экономикалық деңгейде тұрады, яғни сектаның әлеуметтік негізі өзгеріске ұшырайды. Екінші себеп жоғарыда келтірілген себеппен тығыз байланысты. Сектаның таптық негізінің өзгеруі оны діни қозғалысты өзін қоршаған ортамен келісімге келтіреді. Сектанттық қозғалыстың бастапқы кезеңінде оның негізін төменгі таптардан шыққан адамдар құраса және оларға тән өзіндік ерекшелік – әлемді қабылдамау болып табылады. Ал сектаның іс-әрекетін бақылау немесе жүзеге асыру орта таптың немесе жоғары тап өкілдерінің қолына өтсе, сектаның бағыты да өзгереді. Өйткені орта және жоғары тап өкілдері сырт әлемде біршама қолдауға ие.

Х.Р. Нибурдан кейін діни ұйымдарды жіктеудің М.Вебер мен Э.Трельч негізін қалаған «шіркеу-секта» үлгісін ары қарай дамытуға өзіндік үлес қосқан зерттеушілердің бірі – Говард Пол Беккер. Г.П. Беккер американдық әлеуметтанушысы, әлеуметтік іс-әрекеттің макроәлеуметтік теориясының өкілі, мәдениет тарихшысы. Оның өзі және еңбектері туралы мәліметтер көбінесе арнайы анықтамалық сөздіктер мен энциклопедияларда, әлеуметтану және дінтану оқулықтарында ғана кездеседі. Ол 1929-1932 жылдар аралығында «шіркеу-секта» типологиясына жаңа әлеуметтік түр «культ» ұғымын енгізді. Ол өзінің сипаттары жағынан Трельчтың мистицизм ұғымына жақынырақ және бұл түр де ең бастысы христиан дініндегі діни бірлестіктерге қатысты. Жалпы культ дегеніміз латын тілінде – *cultus*, әдетте, *colo*-құрметтеу, асқақтату не болмаса Флоренскийдің ойынша, *colere* – айналдыру – «айналым, қол ұстасып айналып жүріп би билеу, қасиетті нақты өмірдің айналасында айналып жүру» сөзінен шығарылады – осы қауым қабылдаған ұжымдық мәні бар керемет құндылықтарға айналған

әулиелерге бас иіп, табыну [2, 62 б.]. Г.П. Беккер культты «әлеуметтік құрылымның аморфты, құрылымсыз, нақтыланбаған, тұрақтыланбаған түрі» деп түсіндіреді. Культтың мақсаты-әлеуметтік құрылымды қолдау емес, ол «таза, жеке экстаивті тәжірибе, құтқарылу, комфорт және ой мен дененің емделуі (тазаруы)» [6]. Бұл мақсат культты біріктірмейді. Оны жақтаушылар сол бір ілімге сенуге бола ма немесе ондай тәжірибені ұстануға бола ма деп таңдау жасайды. Культ арқылы көбінесе мистиктердің ілімі мен іс-әрекетін сипаттайды. Олардың ең көрнекті өкілдеріне спиритуализм, теософия, Жаңа ойлау, Христиан ғылымы, Бірігу шіркеуі, Саентология және басқа жалған индуистік ассоциациялар мен йогтардың ұйымдары жатады. Г.П. Беккердің ойынша культ діни құрылымдардың ішіндегі ең ауыспалы, еркін біріккен, әрекет ету мерзімі қысқа ұйым болып табылады. «Культ» ұғымынан басқа Г.П. Беккердың діни ұйымдарды жіктеуіне экклесия, деноминация және секта кіреді. Бұнда культ діни қозғалыстың әлеуметтік ұйымнан индивидуализмге беттеген бағытындағы сектадан кейінгі кезеңі болып табылады. Г.П. Беккер «Культтар көп жағдайда секталарға ұқсайды және олардың арасын айыру өте қиын ...секта мен деноминация арасының жігін ажырату да осындай қиын» [6, с. 234.].

Сонымен, қорытындылай келе, В.Вебер, Э.Трельч өз еңбектерінде әлеуметтік және экономикалық жағдайларды талдай отырып, христиан дініндегі шіркеулер, секталар, топтардың пайда болуы мен даму ерекшеліктерін анықтағанын көруге болады. Діни құрылымдарды зерттеу барысында олар жіктеудің шіркеу-секта деген түрін ұсынды. Ал Р.Нибур мен Г.П. Беккер өз заманындағы американдық діни кеңістікті талдай отырып, діни бірлестіктерді жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісін жаңа түр – деноминация және культ түрімен толықтырды. Осы зерттеушілердің діни құрылымдарды жіктеу үлгісі діндердің ұйымдық құрылымын зерттеуге байланысты кейінгі кездерде жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстарына негіз болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сатершинов Б.М. *Иман мен амал арақатынасының ханафилік сұхбаттық дискурсы // Вестник КазНПУ: Серия Социологические и политические науки. – №1(53), 2016. – 33 б.*
- 2 Артемьев А.И. *Дінтану: жалпы дінтану негіздері, діндер тарихы, Қазақстандағы діндер. – Алматы, 2008. – 15 б.*
- 3 Вебер М. *«Объективность» социально-научного и социально-политического познания // Избранные произведения. – Москва, 1990. – С.390.*
- 4 Трельч Э. *Церковь и секта // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. – Москва, 1996. – С.229.*
- 5 Нибур Х.Р. *Социальные истоки деноминационализма // Религиоведение, Хрестоматия. – Москва, 2002. – С.358.*
- 6 Беккер Г.П. *Современная теория священного и светского и ее развитие // Современная социологическая теория в ее преемственности и изменении. – Москва, 1961. – С.220.*

МРНТИ 11.09.09

Набиев В.Г.¹

¹PhD докторант, кафедра политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

СУЩНОСТЬ И ПОНЯТИЕ «ДИАСПОРА»

Аннотация

Широкие миграционные процессы в 20 веке привели к формированию и развитию такого феномена этносоциальной структуры общества как диаспора. Диаспоры оказывают серьезное влияние на принимающие страны. Они меняют их демографическую структуру, этнический и конфессиональный состав. Диаспора приобретает в современном мире новое звучание и значение. В связи с этим изменяются сущность диаспоры, набор ее критериев, а также само понятие «диаспора» требует уточнения. Феномену диаспоры посвящены многочисленные исследования, но само понятие «диаспора» до сих пор не имеет четкого определения и трактуется учеными по-разному. Объяснение, очевидно, в том, что диаспора является предметом изучения самых разных наук и дисциплин –

политологии, социологии, истории, этнологии, культурологии и т.д., и уже одно это предполагает неизбежность многообразия подходов к пониманию этого сложного и многообразного феномена. Едва ли не каждый исследователь трактует его по-своему и дает ему собственное определение. Серьезные дискуссии об его смысловой нагрузке десятилетиями ведутся даже в рамках одних и тех же научных дисциплин. В статье рассматривается происхождение данного термина, представлены определения, характеристики, основные признаки, выделяемые различными авторами.

Ключевые слова: диаспора, этническая диаспора, ассимиляция, политика

Набиев В.Г.¹

¹PhD докторант, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

«ДИАСПОРА» МӘНІ МЕН КОНЦЕПЦИЯСЫ

Аңдатпа

XX ғасырдағы кең миграциялық үдерістер диаспора ретінде қоғамның этноәлеуметтік құрылымының осындай феноменін қалыптастыруға және дамытуға әкелді. Диаспоралар қабылдаушы елдерге қатты әсер етеді. Олар сол елдің демографиялық құрылымын, этникалық және конфессиялық құрамын өзгертеді. Соңғы заманғы әлемде жаңа дыбыс пен мағынаға ие болады. Осыған байланысты, диаспораның өзгеруі, оның критерийлер жиынтығы, сондай-ақ «диаспора» ұғымы түсіндіру қажет. Диаспора феномены көптеген ғылыми еңбектерде көрсетілген ауқымды мағынаға ие тақырып. Қазіргі таңда ғалымдармен әртүрлі бағытта пайдаланылады. Саясаттану, әлеуметтану, тарих, этнология, мәде-ниеттану сынды ғылымдардың зерттеу аясы ретінде «диаспора» феномеры ауқымды мағынада қолданылып, өзектілігімен, зерттеу аясының кеңдігімен ерекшеленеді. Ондаған жылдар бойы диаспора ұғымы көптеген ғылымдар аясында қолданылып, кең мағынада талқылануда. Ғылыми зерттеушілер өз тараптарынан анықталмалар береді. Бұл терминнің пайда болуы мақалада, анықтамалар, сипаттамалары, негізгі ерекшеліктері әр түрлі авторлармен ерекшеленеді.

Түйін сөздер: диаспора, этникалық диаспора, ассимиляция, саясат

Nabiev V.H.¹

¹PhD candidate, Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines, KazNPU named after Abay

THE ESSENCE AND CONCEPT OF "DIASPORA"

Abstract

Broad migration processes in the 20th century led to the formation and development of such a phenomenon of the ethnosocial structure of society as a diaspora. Diasporas have a serious impact on the host countries. They change their demographic structure, ethnic and confessional composition. The latter acquires a new sound and meaning in the modern world. In this connection, the essence of the diaspora changes, the set of its criteria, as well as the very concept of "diaspora" needs clarification. Numerous studies have been devoted to the phenomenon of the diaspora, but the very concept of "diaspora" is still not clearly defined and interpreted by scientists in different ways. The explanation, obviously, is that the diaspora is the subject of study of various sciences and disciplines – political science, sociology, history, ethnology, culture, etc., and this alone implies the inevitability of a variety of approaches to understanding this complex and diverse phenomenon. Almost every researcher treats it in his own way and gives him his own definition. Serious discussions about its semantic load for decades are conducted even within the framework of the same scientific disciplines. The origin of this term is considered in the article, definitions, characteristics, main features, distinguished by different authors are presented.

Keywords: diaspora, ethnic diaspora, assimilation, politics

Этнические диаспоры являются одним из важных и малоизученных авторов современных экономических, политических, культурных связей, занявших собственную нишу во внутривнутриполитической жизни различных стран и оказывающих серьезное влияние на состояние и развитие межгосударственных отношений в региональной и глобальной системе координат [1].

До начала 1980-х гг. ученые и политические деятели в большинстве своем либо игнорировали, либо недооценивали значимость феномена диаспоры и многочисленных аспектов диаспоральной активности. Политики националистических или правых взглядов предполагали, что государства окажутся достаточно сильными для того, чтобы держать под контролем все этнические группы, включая диаспоры, и снизить факторы риска деструктивных проявлений их деятельности в отношении принимающего общества и государственных институтов. Прогнозы и рецепты исследователей и политиков, предсказывавших полную маргинализацию (или наоборот, полную ассимиляцию) диаспоральных сообществ, оказались несостоятельными. За последние десятилетия диаспоры, разрастаясь численно, стали более жизнеспособными, заметными и активными. Начало нового века отмечено во многих странах приема нарастанием враждебности против иммигрантов и членов диаспор, возрождением расистских и националистических идей.

Находящиеся на другом конце идеологического спектра, «левые» политики и общественные деятели также предполагали, что диаспоры – временное явление. Согласно данной позиции, возможность существования диаспор зависит в решающей степени от экономической ситуации в принимающих странах. Ухудшение экономического благосостояния участников диаспоры, очевидно, приведет к деформации структуры коммуникаций сообщества, что приведет к его вырождению или коренному изменению. Следуя той же логике, сторонники подобных взглядов утверждали также, что улучшение экономических условий либо триумф классовой борьбы смогут смягчить многие трудности существования диаспор и дадут толчок их ассимиляции или интеграции, а в конечном итоге – опять же исчезновению.

По мнению сторонников либеральной доктрины, торжество гражданских свобод и равенство социальных, политических и экономических прав всех членов общества скорее облегчит интеграцию, либо полную ассимиляцию, нежели аккультурацию членов диаспор, и последние, в конце концов, также сойдут со сцены.

Последние годы XX столетия и начало нового века, однако, принесли с собой очевидную активизацию фактора этничности и, соответственно, повышение социально-политической, культурной и экономической роли этнических групп и этнонациональных диаспор в жизни современных обществ. К концу ушедшего века главенствующий ранее скептицизм в отношении будущего этнических групп и в особенности диаспор уступил место иным взглядам. Проницательные наблюдатели осознали, что, подобно другим институциональным закреплениям этничности, диаспоры – отнюдь не мимолетный феномен, как утверждали марксисты, либералы, националисты, модернисты и сторонники политики ассимиляции интеграции. Диаспоры продолжают активно функционировать как специфические социокультурные организмы, включенные в социальные структуры локального, регионального и транснационального уровней. Способность диаспор оказывать влияние на ход событий в культурной, экономической, социальной, политической жизни постоянно возрастает, и, очевидно, будет возрастать и впредь.

Все сказанное обусловило рост интереса политиков, чиновников и ученых к феномену этничности вообще и к проявлениям диаспоральности, в частности. Судя по всему, ни правые, ни левые уже не трактуют этнонациональные диаспоры как нечто эфемерное и в силу этого не заслуживающее внимания или детального изучения. Более того, растет осознание того, что мы имеем дело с очень сложным феноменом, причем его различные проявления имеют между собой много схожих черт.

Растущее влияние приобретают концепции, рассматривающие данные процессы в контексте глобализации. Последняя, по мнению некоторых ученых, описывающих будущие сценарии развития человечества, характеризуется постепенным исчезновением границ и активизацией свободных потоков товаров, людей и идей «в мире пересекающихся экономик, перекрещивающихся систем ценностей и фрагментарных идентичностей» [2].

Учитывая новый глобальный контекст, вполне объяснимо стремление современных исследователей к переосмыслению и переформулированию понятий транснационального пространства, сообщества мигрантов и диаспоры. В настоящее время область явлений, обозначаемых как «диаспора», заметно расширилась, а частота употребления этого термина существенно возросла. В

связи с этим, смысл, вкладываемый в понятие «диаспора», значительно изменился. Можно констатировать, что «диаспора» стало попросту модным, общеприменимым словом, которое принято употреблять, когда речь идет об этнических группах [3] и даже о любых приезжих из-за рубежа.

В конце концов, утверждение бесконечного множества мнений по поводу значения понятия «диаспора» приводит к полному терминологическому хаосу. Проблема заключается, по-видимому, в многогранности самого исследуемого понятия, которое требует более или менее отчетливой дефиниции.

В самом деле, понятие «диаспора» используется как родственное для таких явлений, как этнические меньшинства, беженцы, трудовые мигранты и так далее. В конечном счете, речь идет о любых группах мигрантов, то есть о людях, по тем или иным причинам оказавшихся вне страны своего происхождения [4]. По сути, употребление термина «диаспора» явилось попыткой объединить все возможные процессы этнического размежевания и этнокультурной дисперсии. Это касается как «старых» этнических образований (так называемых исторических или классических диаспор), которые существовали на протяжении веков и вполне естественно воспринимались как диаспоры, так и «новых» форм рассеяния, которые только стремятся к формулированию своей этнической обособленности и созданию собственных отличительных признаков.

Если обратиться к истории возникновения самого термина, которая не вызывает значительных разногласий среди исследователей, можно отметить, что для греков "diaspeirein" (разбрасывать, рассеивать) первоначально имело значение естественного процесса рассеивания семян. Известно, что позднее для описания разрушения городов и того, как из них изгоняется население, данный термин применялся историком Тацитом. Около 250 г. до н.э. в Септуагинте, греческом переводе Святого писания, термин «диаспора» использовался для обозначения рассеивания народов, а также как синоним наказания, рабского положения и тяжелой мучительной жизни. «И рассеет вас Господь по всем народам, и останетесь в малом числе между народами, к которым отведет вас Господь» [5].

Можно отметить, что после перевода Септуагинты термин начал употребляться по отношению к крупным еврейским общинам, которые были хорошо известны в государстве Селевкидов и в Египте. Разрушение Иудеи и Храма римлянами и потеря евреями своей родины постепенно наполнили слово «диаспора» трагическим смыслом. А.Милитарев отмечает, что в современном иврите диаспора (непосредственно «еврейская диаспора») передается традиционным термином galut (галут)... [6]. Исходное значение термина galut – «изгнание», равно как и «тяжелая, мучительная жизнь», «рабское положение», суть – языковое, а, следовательно, исключительно весомое и объективное свидетельство представления самих евреев о еврейской диаспоре как о насильственном и наполненном неподдельным драматизмом событии. Так, со временем, идея диаспоры приобрела устойчивые черты страдания, сопровождающего многие виды (уже не только еврейского) изгнания, «принуждения к переселению в наказание за грехи» [7].

Таким образом, термин «диаспора» в его первоначальном виде описывал изгнание евреев с исторической родины и их рассеянное пребывание во многих странах, а также связанные с вышеупомянутыми процессами состояние угнетенности, упадка духа. В дальнейшем диаспорой часто стали называть многие этнические группы, живущие в инокультурном окружении. Несмотря на то, что современные миграционные процессы обусловлены порой самыми драматическими обстоятельствами, термин «диаспора» постепенно теряет свое первоначальное содержание.

В заключении следует сказать, что термин до сих пор не является строго определенным, вокруг него ведутся оживленные дискуссии в научном мире. Отношения с диаспорой осознаются как важное направление внешней политики многими странами. Именно через диаспоры происходит межэтническое и межкультурное взаимодействие как в рамках определенного государства, так и на межгосударственном уровне. Для некоторых стран как: Израиль, Армения, Индия диаспора, оказывающая политическую и экономическую поддержку исторической родине, играет особо важную роль. Диаспора может играть также заметную роль в сохранении национальной культуры и формировании национального самосознания.

Список использованной литературы:

1 Полоскова Т.В. *Современные диаспоры (внутриполитические и международные аспекты)*. – М.: Научная книга, 2002. – С.4-5.

2 Rouse R. *Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism // Diaspora. A Journal Transnational Studies*. – Toronto: University of Toronto Press, 1991. – Vol.1. – №1. – P. 8.

3 Dabag M., Platt K. *Diasporas unci kollektive Gedachtnis. Zur Konstiuktion kollektiver Identitäten in der Diaspora // Idcntitat in der Fremde / M.Dabag und K.Platt (Hg.). – Bochum. – P.117-145.*

4 Милитарев А.О. *О содержании термина «диаспора» (к разработке дефиниции) // Диаспоры. – 1999. – №1. – С.24-33.*

5 Библия, втор. 4; 27. – М.: Слово, 1993.

6 Шапиро Ф.Л. *Иврит-русский словарь. – М., 1963. – С.97.*

7 Tololyan K. *Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. // Diaspora. – 1996. – Vol.5. – P.3-35.*

МРНТИ 21.15.61

Батталов Д.Б.¹

¹магистрант 2 курса специальности 6М020600 – Религиоведение, кафедра философии и политологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ: "ОБЩЕСТВО СОЗНАНИЕ КРИШНЫ" В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются современное состояние религиозности в стране и религиозное положение страны с момента приобретения независимости нашей Республики. Также рассматриваются разные течения, которые распространены по всему миру, включая общество сознания Кришны, с их структурным правлением. В статье мы рассмотрели историю возникновения общества Кришнаитов как таковой, взяли во внимание источники самого общества, основные положения Кришнаитов, а также процесс и действие становления полноценным в Обществе сознания Кришны. Вкратце подчеркнули нынешнее положение и распространение Кришнаитов по всей нашей Республике. Выяснили харизматические конфессии в нашей стране, а также их филиалы. А также вникли в слово толерантность с разных позиций, включая законодательное регулирование реализации права гражданами Республики Казахстан и Конституционное право.

Ключевые слова: Религия, конфессии, нетрадиционные направления, культура населения, государство, Кришнаиты, религиозные объединения, толерантность, вера, закон, течение, Кришна, община, Свами Прабхупада

Д.Б. Батталов¹

¹6М020600 – Дінтану мамандығының 2 курс магистранты, Философия және саясаттану кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДІНИ АҒЫМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ: КРИШНА САНАСЫ ҚОҒАМЫ

Аннотация

Бұл мақалада еліміздің тәуелсіздік алған жылдарынан кейінгі және қазіргі кездегі елдегі діни жағдайы қарастырылған. Сондай-ақ Республика көлеміндегі діни бағыт өкілдерімен қатар Кришна санасы өкілдерін қосқандағы ағымдардың әлемде алар орны, саны және басқару жүйесі жайлы айтылмақ. Мақалада біз еліміздегі Кришна санасы өкілдерінің тарихы, сенімдерінің негізгі қайнар көзі, сенімнің жетелеуші тірегі, сонымен қатар толық Кришна санасы өкілі болу үшін келушілердің қандай амал мен іс-әрекеттер жасайтындығы жайлы қарастырдық. Қазіргі жағдайы мен Республика бойынша таралуын қысқаша қамтыдық. Харизматикалық конфессияларға жататын ағымдардың еліміздегі түрлерін, олардың филиалдарын анықтадық. Сонымен қатар толеранттылық деген сөзге бірнеше тұрғыдан ой түзедік. Артынша, Қазақстан Республикасының конституциялық және заңдық тұрғыда азаматтардың құқықты туралауды іске асыру жағын қарастырдық.

Түйін сөздер: дін, конфессия, діни емес ағымдар, халық мәдениеті, мемлекет, Кришнаит, діни бірлестік, толеранттылық, сенім, заң, ағым, Кришна, қауым, Свами Прабхупада

Battalov D.B.¹

¹master 2 course, specialty 6M020600 – Religious Studies, Department of Philosophy and Political Science, Kazakh National Pedagogical university named after Abai

ACTIVITIES OF RELIGIOUS MOVEMENTS: "KRISHNA CONSCIOUSNESS SOCIETY" IN KAZAKHSTAN

Abstract

This article examines the religious situation of the country since the acquisition of the independence of our Republic and the current state of religiosity in the country. Also considered are currents that are spread all over the world, including Krishna Consciousness Society, with their structural government. In the article we examined the history of the emergence of the faith of Krishna Consciousness Society as such, took into account the sources of the faith itself, the main provisions of the doctrine of Krishna Consciousness Society, as well as the process and the action of becoming a full-fledged Krishna Consciousness Society. They briefly emphasized the current situation and distribution of Krishna Consciousness Society throughout the Republic. Identified charismatic confessions in our country and their branches. And also considered the word tolerance from several position, including the Constitutional and legislative regulation of the realization of rights by citizens of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: religion, confessions, non-traditional directions, culture of the population, the state, religious association, tolerance, faith, law, current, Krishna, Community

В Основном Законе Республика Казахстан провозглашена светским государством, в котором наивысшими ценностями признаются человек, его жизнь, права и свободы, в том числе свобода совести, которые могут ограничиваться лишь в случае, когда их осуществление нарушает права и свободы других лиц, посягает на конституционный строй и общественную нравственность, Сегодня Республика Казахстан – это наглядный пример того, как представители более 40 конфессий и денноминаций, а также представители 131 наций и этнических групп могут жить в мире и согласии [1].

За годы независимости Казахстан обеспечил абсолютную свободу религиозного вероисповедания всем мусульманам, православным, католикам, протестантам, иудеям. Произошел значительный количественный и качественный рост религиозных институтов. Сегодня общая численность религиозных объединений составляет 4173, а в 1990 году их было всего 670. Исторически Казахстан всегда был перекрестком, местом встречи и диалога различных религий, культур и цивилизаций Востока и Запада.

Унаследованная из культурно-этических традиций казахов, терпимость в духовной сфере является хорошей основой для сохранения гражданского мира в настоящем и будущем.

Принятый в 2011 году Закон «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» актуализировал новую модель государственно-конфессиональных отношений. В этом плане крайне интересным элементом на религиозном поле Казахстана является протестантизм, число верующих которого находится на третьем месте после ислама и православия. С самого начала своего появления данная конфессия заявила о себе как о некоей реформационной силе, дальнейшее развитие которой показало, насколько пластичной и инициативной она может быть. На сегодняшний день кришнаиты со всего мира объединены под названием Общество сознания Кришны (JSKCON). Регистрировал это название Ачарья в 1966 году. Распространяя идею кришнаизма, Шрила Прабхупада в 1972 году открыл издательство "Бхактиведанта Бук Траст", в котором в наши дни издаются книги Кришнаитов на сто разных языках. 1971 году он приехал в Москву, после чего в том еще Советском Союзе остались его ученики, которые основали первые общины. 1983 году появились первые эмиссары «Общество Сознание Кришны» в Алматы. Члены Общества осуществляют свою деятельность в соответствии со всеобщей декларацией прав человека, Конституцией, законами Республики Казахстан и Уставом РО "ОСК", они были студентами Московских вузов. А в последующем прошли регистрацию 1991 году. Общество Сознания Кришны регулярно проводит благотворительные программы в рамках объединения "Пища для жизни", раздавая бесплатные обеды малоимущим слоям населения – детям-сиротам, инвалидам, пенсионерам, бездомным и т.д.

Весной 1999 года рядом с городом Алматы Кришнаиты организовали общину фермеров "Шри Вриндаван Дхам", где они могли обеспечить самих ведическими, молочно-скотным, удобным

экологическим биофермерством, выращиванием фруктов без химических добавок, хозяйством. Там же расположен Центр Индийской Культуры, проводились разные фестивали, а также начали строительство первого в Центральной Азии вайшнаивского храма Шри Радха Говинда.

Ачарья – в некоторых текстах основатель – Благославленный, чтобы не делали члены Общества Сознания Кришны, они должны делать все ради довольства, то есть работать ради Кришны, все действия посвящать ему. Только таким образом они могут обрести счастье. Только таким образом все проблемы этого мира будут решаться. Вставленная перед собой главная цель Общества Сознания Кришны – стать узелком всего человечества. В Обществе есть три духовные посвящения (инициация), которые покажут уровень духовного знания ученика [2]. С критикой ИСККОН выступают деятели антикультового движения на Западе и в России. ИСККОН имеет сложные отношения с Русской православной церковью, некоторые представители которой называют Движение сознания Кришны «псевдоиндуистской тоталитарной сектой» [3].

На сегодняшний день, ИСККОН имеет более 400 центров и храмов по всему миру, а также 60 сельскохозяйственных общин, 50 школ и 60 вегетарианских ресторанов. За последние два десятилетия, ИСККОН испытал наибольший рост и приобрёл много последователей в странах Восточной Европы и в Индии.

Деятельность протестантских религиозных объединений на территории республики чрезвычайно активна, и тот изначально заданный со времени возникновения темп развития и распространения поддерживается до сих пор. Соответственно, разветвление на огромное количество направлений и течений в результате совершенно различных интерпретативных практик отражается и на религиозной ситуации в Республике. Развитие протестантизма в Казахстане носит евангелизационный характер. Учет этой особенности необходим при анализе религиозной ситуации в Республике. Помимо этого крайне интересен вопрос о конкретных религиозных направлениях и организациях протестантизма, таких, как лютеранство, кальвинизм, пресвитерианство, баптизм, пятидесятничество и другие организации, достаточно сильно отличные от вышеназванных, такие как адвентисты Седьмого дня, свидетели Иеговы, мормоны, здесь согласимся с мнением многих ученых, относящих данные группы к протестантским [4].

К нетрадиционным протестантским конфессиям относятся так называемые харизматические. К ним в нашей республике относятся следующие религиозные объединения: "Грейс", "Живая лоза", "Агапе", "Новое небо", "Благая весть" и др. Наиболее значительным, по числу верующих и общин, является религиозное объединение "Новая жизнь", возникшее в Казахстане в последние годы, многонациональное по составу. Им организован Библейский колледж "Новая жизнь". В настоящее время в республике действует около 40 общин, охватывающих примерно 3500 верующих. При Карагандинской миссии "Грейс" действуют более 50 филиалов, в том числе в Акмоле, Петропавловске, Абае, Сарани и других городах. В целом по республике число верующих приближается к 7 тысячам. Самые крупные общины расположены в Алматы и Караганде.

В нашей республике имеют распространение следующие нетрадиционные религии: Бахаи, Общество сознания Кришны, Вайшнавья, Церковь объединения, Церковь последнего завета, Движение Нью Эйдж, харизматические движения "Новая жизнь", "Агапе", "Новое небо", "Благая весть", сатанисты. Так, практически во всех крупных городах действуют небольшие общины бахаи – их уже 30, в том числе 15 зарегистрированных. Численность верующих – примерно 600 человек. Они возглавляются местным духовным собранием, состоящим из 9 человек, избранных на общем собрании общины. Центр – Национальное духовное собрание бахаи Казахстана – находится в г. Алматы. Наибольшую активность проявляют проповедники из Ирана, стран Персидского залива и Малайзии. Широкое распространение получает издание литературы бахаи на русском языке. Основная масса верующих – молодежь. Несмотря на активную пропаганду, значительного прироста верующих не наблюдается.

Деятельность Церкви Сатаны зафиксирована в Алматы, в г. Сарань Карагандинской области и ряде других городов. По неофициальным данным, в республике действует около пяти сатанинских общин, количество членов которых исчисляется несколькими сотнями. При этом в отличие от России единого духовного центра у них нет.

Кроме этого, в республике действуют также "Трансцендентальная медитация", "Общество Шри Чинмоя", "Церковь саентологии". К религиозному движению следует отнести и "Ивановство", так как помимо обливания водой, там еще и молятся Иванову, считают его бессмертным, богом. Отметим, что Ивановство распространилось в республике во многом благодаря поддержке жены Президента

С.Назарбаевой, которая является активным членом Алматинской общины ивановцев. В настоящее время многие бывшие ивановцы присоединились к харизматическим общинам республики.

Таким образом, следует сказать, что за исключением таких конфессий, как лютеранство, меннонитство и иудаизм, вследствие миграции этнических групп, придерживающихся этих религий, все остальные, существовавшие ранее на территории республики, усилили свои позиции. К ним присоединились и новые для Казахстана вероучения. В то же время, по мнению исследователей, большинство вновь появившихся конфессий уже исчерпали резервы дальнейшего роста. Это объясняется рядом причин, среди которых можно выделить следующие: 1) уменьшение финансирования со стороны западных миссионерских организаций; 2) исчезновение "новизны" для возможных неопитов; 3) обещанные ими чудеса и исцеления происходят крайне редко, что приводит верующих к разочарованию и отходу от этих общин; 4) контрпропагандистская кампания традиционных для Казахстана конфессий, которые в настоящее время активно осуждают нетрадиционные конфессии в проповедях, на страницах религиозной и светской печати; 5) отождествление национального и религиозного в обыденном сознании. Казах – значит мусульманин, русский – православный и т.п.

Республика Казахстан с момента получения независимости, становления как самостоятельного государства строит свою политику на таких традициях, как мирные взаимоотношения между нациями, проживающими на одной территории, толерантные взаимоотношения между конфессиями и различными религиозными организациями. Именно эта особенность казахстанской политики, которая построена на толерантности, является актуальной, особенно когда вокруг столько актов терроризма и экстремизма. Толерантность – формулировка этого понятия разнообразна. Толерантность – это социальный феномен, обозначающий терпимость к иному мировоззрению, жизненному укладу, обычаям, нравам, действиям. Толерантность не равнозначна индифферентизму. Толерантность не означает также одобрения того или иного мировоззрения или уклада жизни, она есть возможность предоставить другому поступать и жить согласно с собственными принципами.

На современных этапах мирового общества уровень социального изучения религии возрос, вследствие того, что многие деятели государств мира осознали роль религии в формировании поведения человека в обществе. Немаловажную роль имеет активизация религиозной пропаганды, а также стремление новых государственных структур повысить свою легитимность за счет публичной поддержки ведущих религиозных конфессий. Религия – это одна из основных ценностей, ориентир, с помощью которой можно регулировать поведение и сознание личности. Признание суверенитета религии над областью предельных мировоззренческих значений и ограничений сферы своей компетенции «мирской реальностью». Религиозной культуре прививается как бы «внутренняя светскость», не выходящая, однако, за достаточно четкие определенные рамки. Таким образом, религия формирует своего рода «буферную зону», позволяющую ей, как на уровне социальных институтов, так и на уровне сознания отдельных верующих, избежать секуляризации, т.е. растворения.

Религия постепенно становится одной из важнейших частей духовной культуры народов, важным социальным институтом, призванным восстановить утраченную связь времен и этнокультурную идентичность.

Религиозные объединения Казахстана вносят посильный вклад в укрепление внутривнутриполитической стабильности и межнационального согласия, что подтверждает постулат: конфессии в демократическом обществе должны выполнять позитивные духовно-нравственные задачи, проповедовать истинность общечеловеческих ценностей и гуманистических идеалов.

Казахстан, провозглашая себя светским государством, не самоустраивается от создания гарантий осуществления свободы совести, а отстаивает и поэтапно проводит в жизнь принцип светскости государства, устраняет все, что может привести к расколу и конфликту в обществе на религиозной основе, обеспечивая равные условия для удовлетворения духовных потребностей как верующих, так и неверующих. Конституционное и законодательное регулирование реализации данного права гражданами Республики Казахстан соответствует общепринятым международно-правовым нормам в области свободы совести и вероисповедания [5]. В 2005 году прошло в Международной конференции «Протестантизм в Евразии: гражданское согласие, толерантность и патриотизм (к 60 летию победы над фашизмом)». Она проходила в Заокском Тульской области. Ее организаторами выступали Заокская Духовная академия и Заокский Христианский гуманитарно-экономический институт. В работе конференции приняли участие ученые – религиоведы, лидеры многих конфессий и деноминаций, а также чиновники, работающие в сфере государственно-церковных отношений, что подтвердило веротерпимость и толерантность некоторых протестанских течений [6].

Список использованной литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан. – Алматы, 2007.
- 2 Бхактиведанта А.Ч. Свами Прабхупада. Путешествие в свою глубину, 1997.
- 3 Артемьев А.И. Религиоведение. – Алматы: "Бастау", 2013.
- 4 Закон Республики Казахстан от 15 января 1992 года №1128-ХІІ «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях». – Алматы, 2005.
- 5 Голикова В.И. Политика Республики Казахстан в религиозной сфере.
- 6 Н.А. Назарбаев – основоположник казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия / Сост.: А.Н. Нысанбаев, А.Г. Косиченко. – Алматы, 2010. – С.68.

МРНТИ 02.41.51

Ғ.Ж. Қабай¹

¹Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының «6М020100 – Философия» мамандығының 2 курс магистранты

АБАЙ ЖӘНЕ КОНФУЦИЙ ДАНАЛЫҒЫНЫҢ ҮНДЕСТІГІ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЖҮЙЕЛІК ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада Шығыстың Ұлы Ойшылдары Конфуций мен Абайдың «Луньюй» және «Қара сөздеріндегі» тәрбиелік ой-пікірлерінің өзара сабақтастығы зерттелді. Екі ғұлама ойшылдың философиясының жақындығы, өмірге деген көзқарастарының үндестігі, ойшылдардың жоғарғы идеялық көзқарастары мен бағыттарының жақындығы екі мәдениетті жақындастырады. Қытай философиясының атасы – Конфуцийді зерттей отырып, дәл сондай идеяларды Абай мұрасынан да байқай аламыз. Ойшылдардың тәрбиелік ой-пікірлерінің ұлт тәрбиесіне тигізген үлесі зор болғандығы анықталады. Ұлы ойшылдардың адамзат игілігі үшін қалдырған еңбектерінің ортақ мазмұндары қарастырылады. Конфуцийдің «парасатты ер» концепциясы мен Абайдың «толық адам» концепциялары сараланады. Кешегі Конфуций ілімінің Абай еңбектеріндегі сабақтастығының көрінісі зерделенеді. Қытай елі мен Қазақ елінің рухани көсемдерінің ортақ құндылықтар жөніндегі көзқарастарының ұқсастықтары көрсетіледі.

Түйін сөздер: посткеңестік, шығыс мұрасы, Аспан асты елі, гуманистік дәстүр, ортақ құндылықтар, дала даналығы, тұлға, ойшылдар

Kabay G.¹

¹2nd year master student of Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Department of Political science and social philosophy, specialty «6M020100 – Philosophy»

CONSONANCE WISDOM OF ABAY AND CONFUCIUS: SOCIO-SYSTEMATIC ANALYSIS

Abstract

The look and thoughts of great thinkers of East – Confucius and Abay in written works “Lun Yu” and “Thinking” The looks and thoughts of great thinkers of East – Confucius and Abay are reviewed in the research. Great thinkers called people to the justice, education, humanity. Considering the general meanings of creativity of great thinkers. Analyzes the concepts of Confucius and Abay. Great philosophers dreamed of seeing their people enlightened and educated and encouraged people to justice, education, upbringing and humanity. The two great Teachers became symbols of Nations, giving spiritual longevity to their people. The proximity of the philosophy of the two thinkers, the harmony of their worldview and the similarity of ideological trends brings the two cultures. Studying Confucius, the founder of Chinese philosophy, we can see similar ideas in Abay's heritage. The article compares the "Word of edification" of Abay and the treatises of Confucius "Conversations and judgments", which reflects pedagogical ideas and views.

Keywords: post-Soviet, eastern heritage, Celestial Empire, humanist tradition, common values, the wisdom of the steppe, the individual, thinker

Кабай Г.Ж.¹

¹магистрант 2-го курса специальности «БМ020100 – Философия»,
кафедра политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ имени Абая

СОЗВУЧИЕ МУДРОСТИ АБАЯ И КОНФУЦИЯ: СОЦИАЛЬНО-СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье рассматриваются взгляды и мысли великих мыслителей Востока – Конфуция и Абая. Великие философы мечтали видеть свой народ просвещенным и образованным и призывали народ к справедливости, образованности, воспитанию и гуманности. Два великих Учителя превратились в символы наций, подарившие своему народу духовное долголетие. Близость философии двух мыслителей, созвучие их мировоззрения и сходство идейных направлений сближают две культуры. Изучая Конфуция, основателя китайской философии, можем увидеть аналогичные идеи в наследиях Абая. В статье сравниваются «Слова-назидания» Абая и трактат Конфуция «Беседы и суждения», где отражаются педагогические идеи и взгляды. Определяется вклад мыслителей в воспитание нации. Рассматриваются общие смыслы и взгляды об общих ценностях человечества в творчестве великих мыслителей. Анализируются концепции Конфуция и Абая. Рассматриваются взгляды об общих ценностях великих мыслителей китайского и казахского народа.

Ключевые слова: постсоветское, восточное наследие, Поднебесное государство, гуманистическая традиция, общие ценности, мудрость степи, индивид, мыслители

Жаңа ХХІ ғасыр – ақпараттар ғасыры болғандықтан, осы кезеңде Шығыстағы көптеген елдер өзіндік өзгерісімен, өркениетімен көзге түсуде, әлемдегі барлық мемлекеттердің көңілін өзіне аударып қана қоймай, өзінің өркениеттілігімен, білімділігімен, дәстүрімен, тарихымен, жаңашылдығымен танылуда. Бұл елдердің қатарында ерекше көзге түсетін, қарқынды дамып келе жатқан мемлекет – Қытай мемлекеті мен тәуелсіздігімізге қол жеткізгендігімізге енді ғана жиырма алты жыл толып отырған, жарқын даму жолындағы жас мемлекетіміз – Қазақстан Республикасы да ерекше орын иеленеді.

Философия жайлы сөз қозғаған кезде, посткеңестік кеңістікте философияның пайда болу, даму ошағы деп философтар Ежелгі Грекия, Үндістан, Қытай елдері деп таныса, ал қазір ғалымдар философия басқа аумақтар мен мәдени әлемдерге тарайтын бірегей құбылыс деген көзқарасты құптайды, философия кез келген мәдениетке тән және әр халықтың даму барысында болған нәрсе деп біледі.

Шығыс философиясына келер болсақ, оның күретамыры терең таралған, күрделі және көп салалы болып келеді әрі адамзат мәдениетінің көне де құнды негізі болып келетіндіктен, адамзат өркениетіне тигізер ықпалы өте зор. Қазіргі кезде Шығыс тәжірибесі мен дүниетанымдық бағдарына деген ықылас ынта қарқындауда.

Бүгінгі таңда шығыс елдерінің даму қарқыны үдей түскен жағдайда, шығыс мұрасын кең аумақта, гуманистік дәстүрде қарастыру қажеттілігі туындады. Шығыс мұрасына үңіле отырып, өзіміздің тегіміз бен тарихи тәжірибемізді дұрыс ұғынамыз, шығыс пен батысты салыстыра отырып, өзіміздің дүниетанымдық деңгейімізді толықтыра түсетініміз күмәнсіз. Қоғамдық өмірде адамның философияға деген ынта-ықыласы суымаған, бірақ бір деңгейде қалмаған. Өйткені, философияның қарастыратын өзекті мәселелері әртүрлі және сол проблемаларды талқылау мен шешуші бағдары да, жолдары да бір-біріне ұқсай, үйлесе бермейді.

Шығыстың ғұлама ойшылдары Абай мен Конфуций де адамның жанын, халықтың рухын жетік түсіне білді. Өздері өмір сүрген заманда қарапайым халықпен бірге суыққа тоңып, ыстыққа төзіп, өз заманымен біте қайнасты.

Қытай қарқынды дамып келе жатқан мемлекет, ал Қазақстан жалындаған жас мемлекет болса да, бірақ екі мемлекеттің дамуына, рухани өзегінің жетілуіне Конфуций мен Абай сынды ұлы ойшылдардың қосқан үлесі өте зор және сол елдің халқының өмірінде алатын орны да ерекше.

Кез келген елде халықтың көкейінде тұрған мәселелерді ой елегінен өткізіп, жаны ауыратын тұлғалар көп кездеседі, бірақ халықтың жадында қалатындары көп емес. Ғұламаны өмірге келтірген елге оның даңқы тек абырой-атақ үшін ғана қажет емес.

Біріншіден, даналар өз халқына үлгі-өнеге болып келеді. Осындай даналары мен ғұламалары бар халықтар ғана өз интеллектуалдық потенциалын өсіруге қол жеткізе алады әрі рухани кемелденеді.

Екіншіден, олардың даңқы мен атағы ұлтты ұйымдастыруға қызмет етеді. Ұлттық мақтанышты оятады, ұлттық намысты қорғайды.

Шығыс философиясында, соның ішінде қытай философиясында гуманитарлық және саяси білімдер өз жүйесін сол көне дәуірде қалыптастыра бастады. Содан гуманитарлық және саяси ғылым жаратылыстанудан гөрі философиялық дәстүрге басым ықпал етті.

Қытайлықтар Аспан қайырымдыларды, рахымшылдарды жарылқап, ал мейірімсіз, қатыгез адамдарды аяусыз жазалайды деп түсінген. Адамгершілік, қайырымдылық және т.б. ұғымдар Аспанның космостық күштерінен қуат алған, онымен ұдайы байланыста болған, халықтың қамын ойлаушы ел билеушісінің бойындағы ізгі қасиеттерімен байланыстырылып қарастырылады. Қайырымды, дана билеуші ғана өз елін, өз халқын басқара алады, ал бұл қасиеттерден ада болғандар ел басқару құқығынан айырылады.

Қытайдағы саяси ілім тарихында Конфуций ілімі маңызды рөл атқарады. Оның негізін қалаған – Ұлы Қытай ойшылы – Конфуций болды (б.з.б. 551-479). Оның көзқарастары өзінің шәкірттері құрастырған «Луньюй», «Әңгімелер мен пікірлер» кітабында жинақталған. Бұл кітап ғасырлар бойы Қытай халқының өміріне, тәлім-тәрбиесіне едәуір ықпал етті. Конфуцийдің даналық өсиеттері әлі күнге дейін мәнін жоғалтқан жоқ. Кітаптағы әрбір қағида, ой толғаулары: «Ұстаз былай деген екен...» деп басталады. Бұл еңбек ұлы философтың ілімінен толық мағлұмат беретін жалғыз жазбаша дерек болып табылады. Конфуций өз толғауында: «Даналыққа біз үш түрлі жолмен жетеміз, ең ізгі жол – санамен саралау, ең оңай жол – еліктеу, ең қиын жол – тәжірибеден тәлім алу», – деді [6, 19 б.]. Яғни Конфуций үшін тәжірибе, ең алдымен, адамдар арасындағы қарым-қатынас болып табылады. Дана адамның бойындағы ең басты қасиеттер – халықтан алшақтамауында, халық қалай өмір сүрсе, дәл солай тіршілік жасауында, қоғамдық салт-дәстүрлерді қатаң сақтай отырып, өмірдің моральдық жағынан қанағат алуды басты орынға қоюында.

Ал қазақ халқы үшін Абай (1845-1904) – өз халқының патриот ұлы, ұлттың атасы, халықтың рухани әкесі, қазақ халқының жоғын жоқтап, мұңын зарлаған ғұлама тұлға, кемеңгер философ. Абайды біз – өз ұлтын көзі ашық, білімді, өнегелі елдің қатарында көруді аңсаған патриот ақын ретінде де білеміз. Ол елдің болашағы үшін, ұрпағы үшін қатты алаңдады, сонымен қатар, елдегі болып жатқан келеңсіз оқиғалар Абайды ойландырмай қоймады. Абайдың ойлау дәрежесі өте биік, ауқымы кең. Ол өз шығармаларында саралы да сырлы сөзімен қазақ болмысының көптеген мәселелерінің шешімін тауып беріп, ой қозғайды. Оның ой толғамының негізгі діңгегі адам мәселесі, адам болу, адами өмір сүру шарттарын анықтауында. Бұл адам мәселесін қарастыруда Абай дүниежүзілік философиялық ой деңгейіне көтерілген. Адам мәселесін таза күйінде, жалпы заңдылықтар тұрғысынан, адам болудың жалпылама шарттары тұрғысынан қарастыра білуі, оның мәніне үңілуі, адам ететін негізгі қасиеттерін дәл анықтады. Ол адамгершілік хақында да көп толғанған: «Адамгершілігі жоқ адамның иманы жоқ, иманы жоқ адам – адам емес», – деп есептеген. Мұхтар Мағауин Конфуций жайлы: «Күнфудзы қазір Батыс әлемінің өзінде адамзат ақыл-ойының бастау көзінде тұрған ең ұлы ойшылдардың бірі деп есептеледі. Біз бірегейі дер едік. Өзімізге жақындығынан. Мекен, нәсіл тұрғысынан емес. Рухани тұрғыдан. Қазақтың ата сөздерімен, ұлы билердің үлгілі толғамдарымен, ұлы Абаймен туыстығы үстірт қарағанның өзінде бірден байқалады. Бұл – естен кеткен ескі замандардағы, бұдан үш мың, төрт мың жыл бұрынғы тарихи тағдырластығымыз, әрқилы тұрғыдағы мәдени, әдеби, рухани байланыс, жалғастығымыздың нәтижесі. Бұдан жиырма бес-отыз ғасыр бұрын жасаған әлдебір ақылман бабамыздың ұлағатты сөзі Күнфудзы арқылы жаңғырып, өзімізге қайта жетіп жатса, таң емес. Ұлы Ұстаздың бізді де баураған бір себебі – осы», – деп айтқан болатын [1]. Яғни арада қанша мыңдаған жыл өткен сайын Конфуцийдің ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан өсиеті өз қасиетін артпаса, кеміткен жоқ, есесіне уақыт өткен сайын жандана түсуде. Ал Абай бірнеше мыңдаған жылдарды араға сала отырып, оның көзқарасын, пікірін жалғастырушы ретінде көрініп отыр, сонымен қатар екі ойшылдың шығармашылықтары сабақтасып, үндесуде.

Абайдың адам, қоғам, тәрбие туралы жазғандары, терең философиялық антропологиялық, мәдениет философиясы бағытында мәні бар ойлары қазіргі тәуелсіздікке қол жеткізген уақытта ерекше маңызды болып, қазақты өзіне-өзін танытып, бүкіл дүниеге әйгілі қылып, қаз басып келе жатқан ұлттық мемлекетіміздің сүйеніші, арқауы боларлық идеологиялық сипаттағы құндылықтардың негізін қалайтын ойлар жүйесіне айналып отыр.

Ұлы ойшылдың өмірінің соңында жазылған 45-қарасөзі мен өлеңдерінің бір шамасында қоғамдық ой-пікірлері ашық та айқын жазылған. Мысалы, өзінің жиырма екінші сөзінде ол:

«...Болыс пен биді құрметтейін десең, Құдайдың өзі берген болыстық пен билік елде жоқ. Сатып алған, жалынып, бас ұрып алған болыстық пен биліктің ешбір қасиеті жоқ. Мықтыны құрметтейін десең, жаманшылыққа елдің бәрі мықты, жақсылыққа мықты кісі елде жоқ» [3, 46 б.], – деген болса, Конфуций: «Ортасын шамалайтын адамдарды таба алмадым, сондықтан өз дегенін істейтін немесе сақтықпен қарайтын адамдармен жарасуға мәжбүрмін. Өз дегенімен жүретін кез келген іске кіріседі, сақшыл жағымсыздықты айналып өтеді», – деп айтқан екен [4, 13 б.].

Абай өзінің 38-ші қара сөзінде “Қалың елім, қазағым, қайран жұртым, Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың, Жақсы менен жаманды айырмадың, бірі – май, бірі – қан боп енді екі ұртың” деп күйзелді [5, 95 б.]. Ол халықтың ауыр тағдырын, өмір-тұрмысын өз шығармаларында шеберлікпен көрсете отырып, оларды қоғамдық асыл мұраттарға жетуге ынталандырды, өз кезеңіндегі әлеуметтік қайшылықтарды, теңсіздіктерді көре білді. Сонымен қатар өмірдегі барлық өзгерістер адам өмірімен тығыз байланысты екенін айтып, адам мен қоғам бір-біріне күн көре алмайтынын дәлелдеді. Абай заман ағымын сезініп, халықтың ұлттың келешегін болжады. Қазіргі таңда заман ағымы, уақыт өзгергенмен, Абай көзқарасы, өсиеттері еш өзгеріссіз қалды, бірақ заман талабына сай. Ұлы философ, жазба әдебиетінің негізін қалаушы Абайдың әлеуметтік-саяси, антропоцентристік, гуманистік көзқарастарының орны ерекше. Оның әрбір поэмалары, қара сөздері, өлеңдері мен аудармаларының негізгі мәнін тереңінен түсіне алсақ, өткен заманды, елдің жайын, халық тағдыры мен арманын ұғынамыз. Сол арқылы қазіргі кезеңді, кешегі мен бүгінді, болашағымызды айқындай аламыз.

Абай мен Конфуций үшін негізгі мәселе – адам мәселесі және ол кең ұғымда алынған. Дәлірек айтсақ, ойшылдар адам мәселесінің барлық қырларын жүйелілік тұрғыдан қарастырады. Абай мен Конфуцийдің көздеген мақсаты – кісілік қасиетті сақтау: үлкенді сыйлау, кішіні құрметтеу, жаманнан жирену, жақсыдан үйрену, әділеттілікті, адалдықты сақтау, ақылдылықты, ізгілікті, мейірімділікті ұстана отырып, ұлттың өзіндік ерекшелігін, қасиетін сақтап қалу. Егеменді қазақ халқы үшін де, Аспан асты елі – қытай халқы үшін де Абай мен Конфуцийдің ұлт жанашыры ретінде алатын орны орасан зор. Әділдікті меңзеген олар өз халқын әділ жолды ұстана отырып, нық қадаммен сенімді түрде алға ұмтылуға шақырды, халықтың көзін әділдікке жеткізу үшін аянбай тынымсыз еңбек етіп, тер төкті. Абай мен Конфуций ілімдерінің басты қағидалары – адамгершілікті сақтау, шектен шықпау, бір-біріне жол беру. «Адамгершілік өзімен-өзі жеке болмайды, ол қашанда бір көрінісімен белгілі болады және ешқандай құбылыстар саласымен шектелмейді. Қысқаша айтқанда, адамгершілік қасиеті бар кісі кез келген қиын, күрделі, шектен шыққан жағдайларда, бойындағы қасиетін сақтай біледі және қасиетін көрсете біледі» - дегендей адамгершілік белгілі бір құбылыс саласымен немесе елді- мекен шекарасымен шектелмек емес. [2, 57 б.]

Абай – халық туралы сөйлегенде, ел жайын қозғағанда кейде «қазақ», «халық», «ел», «жұрт» деген сөздерді қолданады. Бірақ есте тұратын нәрсе – осы сөздердің нақтылы мағынасы ылғи бірдей болмай, айтылатын ойдың орайына қарай мағынасы өзгеріп тұрады. Елдің елдігін танытатын үлкен ұғым ретінде «халық», «қазақ» дегенді көбірек айтса, «ел», әсіресе «жұрт» деген сөзді телісі бар, тентегі, аласы бар, құласы бар дегендей көпшілік деген мағынада жиі қолданады. Сөйтіп, «ел», «жұрт» деген ұғымдар арқылы сыншы ақын қоғам өміріндегі қарама-қайшылықтарды ашып көрсетуге ұмтылады. Ақынның «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым», «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек», «Сегіз аяқ», «Ғылым таппай мақтанба», «Болыс болдым мінеки» секілді таңдаулы көркемдік туындыларының қай-қайсысын алсақ та, оларға идеялық арқау болатын келелі мәселелер – білімге, адал еңбекке, әділеттілікке шақыру, надандықты, артта қалу кесапатын айыптау, алауыздық пен керіс-тартысты, өкімет билігін теріс пайдалануды әшкерелеу екені бірден байқалады. Халықтың ауыр тағдырын, өмір-тұрмысын ерекше шеберлікпен, нанымды көрсете отырып, Абай халықты қоғамдық асыл мұраттарға жетуге ынталандырады.

Абай: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» [3, 78 б.] – деген болса, Конфуций: «Егер адам өзін-өзі жөндей алса, онда оған басқару жұмысын атқару қиын ба? Егер де өзін жөндей алмаса, онда өзгелерді қайтіп жөндемек?» – деген екен [4, 13 б.].

Конфуций мен Абайдың айтуынша, ел басқаруды әрбір адам саналы түрде жүзеге асыруы, өз-өзіне жоғары талаптар қоя білуі және қабылданған ережелерді мүлтіксіз орындай білуі шарт. Ал, ең бастысы, әрбір адамның бойынан – білім, еңбек, әділеттілік пен парасаттылық табылғанда ғана

қоғамда келелі өзгерістерді жүзеге асыруға мүмкіндік туады. Бұл қағида – көптеген елдің мәдени-тарихи дамуына ерекше ықпал етті, атап айтсақ, Қытай елі Конфуцийден кейінгі екі жарым мың жыл бойы тәуелсіздігін сақтап, бес мың жылдық тарихы бар мәңгі мемлекетке айналса, қазақ қоғамында ХХ ғасыр басындағы қазақ саясаткерлері, ойшылдары мен жазушылары Абайдан үлгі алады, өйткені Абай – сарқылмас рухани қазына және қазақ философиясының ең биік шыңы, ал абайтанушылардың әрбір жаңа буыны ұлы ойшыл-философтың шығармасынан қазіргі заман мен адамның рухани әлемін терең түсінуге септігін тигізетін нәрсені табады.

Сайып келгенде, Конфуцийдің де, Абай ілімдерінің де негізгі өзекті мәселесі – адам. Адамды алғаш тұлға ретінде қарастырған Конфуций деп есептейміз. Ұлы ойшылымыз Абай Құнанбаевтың дүниетанымдық және философиялық көзқарастарының қалыптасуына халқымыздың мәдени мұрасы, Шығыс мәдениеті, араб, парсы мәдениеттері әсер еткен. Сонымен қатар, Абай дүниетанымына Конфуций философиясының да әсері болды деп айтсақ болады. Олай дейтініміз, Абайдың «толық адам» ілімі мен Конфуцийдің цзюнь-цзы ілімімен өзара байланыстылығын байқауға болады. Конфуций өз заманында Шығыс философиясының негізінде өзінің «парасатты ер» ілімін негіздеген. Оның ойынша, парасатты ер деп білімді, парасатты, адами қасиеттері мол, қара басының қамынан елінің мүддесін жоғары қоя білетін адамды айтады. Ол парасатты ер болу үшін үлкен талаптар қояды. Олар: 1) адамгершілік – жэнь; 2) парыз сезімі – «и». Яғни, осы қасиеттерге ие адам парасатты болады дейді. Конфуцийдің айтуынша, парыз сезімі – білімге ұмтылу, оқу деген мағынаға саяды. Сонымен, парасатты ер – байлыққа, дүниелік заттарға аса көңіл бөлмей, өз өмірін шындықты іздеуге арнайды дейді. Сондай-ақ, адам жас кезінде құмарлықтан, ер жеткенде ұрыс-керістен, ал қартайғанда сараңдықтан бойын аулақ ұстау қажет деп есептейді. Сондай-ақ, Конфуций еңбектерінде біз «бес тұрақтылық» концепциясын көреміз. Олар: адамгершілік, адамды сүю (жэнь), әділеттілік (и), әдептілік (ли), білім, парасаттылық (чжи), сенімділік (сань). Осы аталған бес тұрақтылық арқылы адам дао жолына шыға алады деп есептеген. Енді Конфуцийдің бұл концепциясындағы «бес тұрақтылықты» Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңіндегі бес асыл іспен салыстырсақ болады. Абай айтқан бес асыл іс: талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым. Бұл жерде рақым – Конфуций іліміндегі адамгершілік (жэнь) категориясын десек, әділеттілік (и) – талап, әдептілік (ли) – еңбек, парасаттылық (чжи) – терең ой, сенімділік (сань) – қанағат деген ұғымдармен байланыстырсақ болады. Осы ұғымдар жинақтала синтезделіп, толық адам немесе парасатты ер деген ұғымды тудырады. Конфуций бойынша адамды сүюдің бес асыл қасиеті бар:

1. Сыпайылық – сыпайынды арттырады.
2. Жомарттық – құрмет туғызады.
3. Шыншылдық – сенімге жеткізеді.
4. Зиялылық – табысқа бастайды.
5. Мейірімділік – билікке жол ашады.

Демек, Конфуций бойынша жэньді түсінген адам әлемдегі тепе-теңдікті сақтауға үлес қосады, өзін-өзі жеңіп, адамгершіліктің алтын ережесін орындайды. Ал бұл айтылған ойларды Абай еңбектерімен сабақтастырсақ, «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» атты өлеңінде: «Махаббатпен жаратқан адамзатты, Сен де сүй ол Алланы жаннан тәтті. Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп, Және хақ жолы осы деп әділетті. Осы үш сүю болады имани гүл, Иманның асылы үш деп сен тәхкік біл» деген өлең жолдарында сүюдің үш түрін анықтайды. Абай сүю ұғымына адамзатты сүюмен қатар алдымен Жаратушыны сүю қажеттігін айтады. Конфуцийдің адамның өзі көркейген болуы үшін жүрек таза, түзетілген болуы керек, сіздің қазынаңыз қайда болса, жүрегіңіз сонда деуі Абайдың он төртінші қара сөзімен астарлас. Онда Абай: «Рақымдылық, мейірбандылық, әртүрлі істе адам баласын өз бауырым деп, өзіне ойлағандай оларға да игі болсын демек, бұлар – жүрек ісі» [3, 33 б.] дейді. Осы орайда бұл нақылдың Конфуцийдің: «Өзіңе қаламағанды басқаға да жасама» деген алтын ережесімен үндес екенін байқауға болады. Конфуций «парасатты ер» концепциясымен қатар, «сяо-жэнь» («кішкентай адам», «арам, жаман адам» деген мағына) мәселесін қарастырған. Бұл мәселе Абай философиясындағы пенде мәселесімен сабақтасады. Абай пенде мен адам ұғымдарын жалған мен дүние деген түсініктермен ашады. Адам – осы дүниенің туындысы болса, пенде – жалғанның туындысы. Абай жан сақтаудан ар сақтауды жоғары қояды. Абай: «Ант ішіп күнде берген жаны құрысын, Арын сатып тіленген малы құрысын, Қысқа күнде қырық жерге қойма қойып, Қу тілмен құлық сауған зақы құрысын» – деп ұят пен арды малға сату құрысын деген. Бұл Конфуцийше «ұсақ адамның» тірлігі болмақ. Өз халқын көзін ашып, ояту үшін білімдерін қару еткен ұлт жанашыры –

Шығыстың ғұлама ойшылдары Абай мен Конфуций (б.з.б. 551- 479) әр түрлі кезеңде өмір сүрсе де, ұстанған бағыттары өте ұқсас. Жүректері халқы деп соққан кемеңгер философтардың адамзат баласына сонау заманда қалдырған даналық дәрістері, принциптері, терең ойлары, қара сөздері мен өсиет сөздері әлі күнге дейін орнын тауып, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келген болса, онда әрі қарай да жалғасын таба бермек.

Қорыта айтқанда, екі ғұлама ойшыл әртүрлі дәуірде өмір сүрсе де, өмірге деген көзқарастары ұқсас, адамгершілікке, адалдыққа деген талаптары биік. Конфуций айтқан пікірлер, ойлар мен идеялардың Абай мұрасымен үндестігін, сабақтастығын көруге болады. Себебі, жалпыадамзаттық рухани құндылықтар ортақ, олар үшін ұлттық, мемлекеттік шекара болмайды. Ғұлама ойшылдардың көзқарастары неге үндеседі деген сұрақ қоятын болсақ, оны өмірдің табиғи заңдылықтарымен түсіндіруге болады. Себебі өмірдің ағымы бір, философиясы да бір заңдылыққа бағынады. Конфуцийдің даналық ойы ғасырлар өткеннен кейін Абайдың даналығында жалғасын тауып, қазақ халқына рухани азық болғандай-ақ, Конфуцийдің дана өсиеттері қытай халқын әлі күнге деген рухани жетелеп келеді. Сондықтан да жақсыдан үйреніп, өзіміздің де ұлы бабаларымызды зерттеп, өткеннің асыл қазыналарын келесі ұрпаққа жеткізу негізгі міндетіміз болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 «Көрші» әмбебап мәдени журнал. Мұхтар Мағауин: Қоң фудзының даналық дәрістері. [Электронды ресурс]. Қосылу тәртібі: http://russian.ts.cn/eco/content/2008-01/15/content_2395646.htm
- 2 Абенова К.А., Нурбекова Ж.А. «Әбу Насыр Әл-Фараби – әдептану ілімінің негізін қалаушы». ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки», №1(157), 2017.
- 3 Абай. Қара сөз. Поэмалар. – Алматы: Ел, 1993. – 272 б.
- 4 Молдабеков Ж. Ежелгі Шығыс Философиясы. Т.1. – Алматы: Жазушы Баспасы, 2005. – 316 б.
- 5 Абай Құнанбаев. Қара сөз. – Алматы: Көшпенділер баспасы, 2009. – 160 б.
- 6 Переломов Л.С. Конфуций "Лунь Юй". – М., 1998. – 588 с.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FOR THE AID TO THE TEACHER

ГРНТИ 11.09.91

Р.Б. Әбсаттаров¹, Ә.Е. Шалтыков²

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі

²саяси ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры
Алматы қ., Қазақстан

КЕМЕҢГЕР ҚАЙРАТКЕР

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымдарында әлі де жете зерттелмеген М.Жұмабаевтың дүниетанымы қарастырылады. Мақалада М.Жұмабаевтың әлеуметтік-мәдени және саяси-педагогикалық көзқарастары жан-жақты қарастырылған. Сондай-ақ мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлген.

Түйін сөздер: мемлекет, қоғам, адам, халық, билік, жер, ел, саясат, құқық, империя, қазақ, мәдениет, әдебиет, өнер, тіл, ұлттық мәселе, идеология, педагогика, психология, тәуелсіздік, әділдік

Абсаттаров Р.Б.¹, Шалтыков А.И.²

¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, зав. кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

²доктор политических наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

ВЫДАЮЩИЙСЯ ДЕЯТЕЛЬ

Аннотация

В статье рассматривается мировоззрение М.Жумабаева, которое еще недостаточно изучено в социально-политической науке. В статье более подробно рассматриваются вопросы социально-культурных и политическо-педагогических взглядов М.Жумабаева. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, общество, человек, народ, власть, земля, страна, политика, право, империя, казах, культура, литература, искусство, язык, национальный вопрос, идеология, педагогика, психология, независимость, справедливость

R.B. Absattarov¹, A.I. Shaltykov²

¹*Corresponding member of NAS RK, Doctor of Philosophy, professor, manager of department of political and social sciences and philosophical disciplines of Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Doctor of political sciences, professor of department political and social sciences and philosophical disciplines of Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

OUTSTANDING FIGURE

Abstract

In article are considered M.Zhumabayev's outlook which is still insufficiently studied in socio-political science. In article are in more detail considered questions of welfare and political and pedagogical views of M.Zhumabayev. At the same time, in article is paid attention and to debatable questions.

Keywords: state, society, person, people, power, earth, country, policy, right, empire, Kazakh, culture, literature, art, language, ethnic question, ideology, pedagogics, psychology, independence, justice

Қазақ халқы екі жарым ғасырдай отарлау саясатының құрбаны болған кезде жерінің құнарынан, елінің егі тірі ұланынан айырылып, бодандықтың қасіретін шекті. Осындай қажеттілікті сезгендей, халқымыз талантты ерлерді дүниеге топ-тобымен әкелді. Ел үшін, жер үшін ештеңеден тайынбайтын, табанды да зиялы қауым, жаңа тұрпатты саяси қайраткерлер дүниеге келді.

Осындай ел қамын, жер қамын ойлаған халқымыздың ақиық ұлдарының бірі, алты алашқа атағы жеткен арыстарымыздың бірі – Мағжан Жұмабай еді. Мағжанның кезеңі жас қазақ елінің тағдыры күреске толы, тартысқа толы уақыт еді. Ол қыры мен сыры көп, күрделі кемеңгер тұлға. Мағжан Жұмабайдың көздеген түпкі идеясы – түрік дүниесін біріктіруді мақсат еткен нағыз түркішілдік саясат.

Жалпы Мағжанды ақын ретінде ғана тану өте жеткіліксіз. Оның ақындығы туа біткен табиғи дарындылығы болса, өмірдегі негізгі мамандығы мен кәсібі ұстаздық болғаны баршамызға мәлім.

Мағжан орташа ауқатты отбасынан шыққан. Ауыл мұғалімінен хат танып, сауат ашады. Баласының оқуға деген ынта, зейінін таныған әкесі Бекен көп ұзамай Мағжанды Қызылжар қаласына апарып, ондағы төрт жылдық мұсылманша медресеге береді. Бұл медресені бала шәкірт жақсы бітіріп шығады. Бұл медресеге Стамбұл қаласындағы Түрік университетін үздік бітірген, Қызылжардан «Шалақазақ медресесі» деген білім ордасын ашқан аса білімді Бегішов Мұхамеджан деген кісі сабақ береді. Осы медресе қабырғасында Мағжан араб, парсы, түрік тілдерін еркін меңгерген. Мағжан Жұмабай бұл медресені 1910 жылы жақсы үлгеріммен бітіреді. Медресені бітіргенде ол 17 жаста еді.

Мағжан он екі жасында Қызылжар қаласындағы Бегішов медресесіне түскеннен бастап әдебиетпен қатты шұғылданады. Тіпті қазақ, татар әдебиетімен қатар араб, парсы ақындарының, атап айтқанда Фирдоуси, Сағадиді, Хафиз, Омар Хайям, Науаи сияқты ұлы ақындардың ғажап дастандарын түпнұсқадан оқып үйренуді өзінің үйреншікті дағдысына айналдырады. Ұлы Абайдың өлеңдері кішкентай Мағжанға телегей-теңіз әсер әкеледі. Көптеген сауық кештерінде, шілдеханаларда қыз бен жігіттер Абайдың әсем әндерін шырқайтын болған.

Жас бала Мағжан Абай өлеңдерін оқып, оған арнап «Атақты ақын, сөзі алтын хакім Абай» деген өлең жазады. Абайға деген махаббатының нәзік қылын шертті. Ақын болуды арман етті. Жас жігіттің өлең жазу талабы қазақ халқының әйгілі камқоршысы, қазақ еліне «Қаным – башқұрт, тәнім – татар, жаным – қазақ» деп мәтел таратқан ұлы жазушы Ғалымжан Ибрагимовты қатты толғантады.

Жас албырт Мағжан елдегі оқумен қанағаттанбай, 1910 жылы өзінің ауылдасы, талапкер жазушы Бекмұхамбет Серкебаевпен бірге Медресе Ғалияға түсу үшін Уфаға сапар шегеді. Мағжан сол медресе сабақ беретін ұстаз, татар жазушысы Ғалымжан Ибрагимовпен, медресенің жетекшісі Сәлімгерей Жантуринмен, жерлесі, болашақ көрнекті жазушы Бейімбет Майлинмен, болашақ революционер ақын Сәкен Сейфуллинмен танысып, кейінгі өмір жолында кірбіңсіз, қимас достар болып кетеді.

Көп ұзамай медресенің аға мұғалімі Ғалымжан Ибрагимов: «Мағжан, мұнда сен оқитындай оқу жоқ, сен бәрін біліп, зердеңе тоқып үлгеріпсің, білімнің жолын басқа жерден ізде», – деп кеңес айтады. Өзінің ұстазы Ғалымжан Ибрагимов көмектесіп жүріп, 1912 жылы Қазанда Мағжанның тұңғыш өлеңдер жинағы «Шолпанды» бастырып шығартады.

1913 жылы Мағжан Омбыға келіп, ондағы мұғалімдер семинариясына оқуға түседі. Мағжан бұл семинарияны 1917 жылы, 24 жасында үздік оқып, алтын медальмен тамамдап шығады. Осынау семинарияда Сәкен Сейфуллин де оқыған.

Мұғалімдер семинариясында оқып жүріп, Мағжан үйленеді, зайыбы Қызылжар қаласында оқыған зиялысы Тастеміров Шоқан деген кісінің Зейнеп атты аса сұлу бойжеткені болады. Зейнепті Мағжан ыстық, ынтық құштар көңілмен сүйіп алады, әйтсе де екі жастың оттай ыстық сүйіспендік тарихы көпке созылмайды. Зейнеп 1919 жылы ақпан айында бала үстінде қайтыс болады.

Мағжан 1917 жылғы ақпан төңкерісін қуана қарсы алады. Қазақ зиялылары Ақпан төңкерісін «ұлыстың ұлы күні» ретінде бағалаған. «Алаштың таңы атты. Тілекке құдай жеткізді. Күні кеше ғана құл едік, енді бұл күн теңелдік. Неше ғасырдан бері жұрттың бәрін қорлықта, құлдықта ұстаған жауыз үкімет, өзгеге қазған оры өзіне шағын көр болып, қайтпас қара сапарға кетті» [1] – деп жазады Ә.Бөкейханов, Мұстафа Шоқай және Міржақып Дулатұлы.

Омбы мұғалімдер семинариясының соңғы курсына оқып жүрген Мағжан да осы кездерде әлеумет ісіне белсене араласа бастайды. Облыстық қазақ құрылтайлары ұйымдасып, оның біріншісі болып, 1917 жылдың 1-2 көкегі күндері Орынборда Торғай облысы қазақтарының құрылтайы өткен еді. Делегаттар мен шақырылғандар арасында жаңадан мәлім бола бастаған Мағжан Жұмабаев, Мұстафа Шоқай, т.б. басқалары да болады. Бұл құрылтайға сол замандағы қазақтың игі жақсылары түгелге жуық қатысады. «Қазақ» газеті оны «қазақтың орыстың қол астына кіргеннен бері зор қалыпта құрылған тұңғыш съезі» деп бағалады. Осы құрылтайда сөйлеген сөздер мен қабылданған қаулылыр Мағжанның ұлттық тәуелсіздік жолындағы күреске бекем бел бууына зор әсер етеді. Сондықтан да осы жылдың 25- көкек және 7 мамыр аралығында Омбы қаласында өткен Ақмола облысы қазақтары құрылтайының сапалы дайындалуы мен биік деңгейде өтуіне Мағжан белсене араласып, Ақмола облыстық атқару комитетінің мүшелігіне сайланады. Басқа да қазақ құрылтайлары сияқты Ақмола облысы қазақтарының съезі түрлі күштер арасында болған айтыс-тартыста өтеді.

Мағжанның бұл белсенді саяси-әлеуметтік қызметі оның саяси-қоғамдық көзқарасынан туындайды. Ол 1913 жылдары-ақ ұлт азаттығы жөнінде ой түйеді. Егер 1912 жылы жарық көрген «Шолпан» жинағы ақынның ағартушылық бағыттағы өлеңдерінен тұрса, 1913 жылы «Қазақ» газетінде жарияланған «Орал тауы» өлеңінен бастап, ол ұлт қайғысын жырлауға кіріседі. Сонымен бірге осы өлеңде оның түрікшілдік идеяны қозғай бастағаны да байқалады. «Мағжанның түрікшілдігі тыңнан тауып алған нәрсе емес, әуелден бар болатын, ол «Ғалияда» жүргенде түрікшіл пікірде өлең жазған» дейді Ж.Аймауытов.

Мағжан Жұмабаевтың саяси істерге араласуы әрі қарай жалғаса береді. 1917 жылдың 5-13 желтоқсан аралығында Орынборда өткен 11 Бүкілқазақ құрылтайына ол Алашорда үкіметін сайлауға дауыс береді. Мағжан сол жас партияның оқу-комиссиясына мүше болып сайланады.

Мағжан Жұмабаевтың Алашорда өкіметінің өкілі ретінде бірнеше рет басқа саяси құрылымдармен келіссөз жүргізуге қатынасады. Мысалы, 1919 жылдың ақпан айында Алашорда өкілдері мен сол кездегі Башқұрт республикасының басшылары арасында жүргізілген келіссөз. Сол өкілдердің бірі Мағжан Жұмабаев болады.

1919 жылдың көктемінде Алаш партиясы тарайды. Мағжан Қызылжар қаласынан шығатын «Бостандық туы» атты губерниялық қазақ газетінде редактор болып істейді. Осы газетте істеп жүрген ақын ел өмірінен, төңкеріс сүрлеуіне түскен қазақ зиялылары туралы көптеген жылы мақалалар жазады. Болмысты бояумен көріп жазады. Осы кезеңде Қазан қаласынан екінші өлеңдер жинағы жарық көреді. Орынбордан «Педагогика» атты оқу құралы басылып шығады. Бұл оқу құралын семинарияларда жүрген кезінен жаза бастаған көрінеді.

1922 жылдың қарашасынан бастап Мағжан газеттен босап, Ташкентке қоныс аударады. Бұл кезеңде қазақ оқығандарының басым көпшілігі Ташкент қаласында топтаса бастайды, олардың ел мүддесі, келешек жоспары жақында құрылған қазақ автономиясының іргетасын бекітуге, праволық құқын белгілеуге бағышталған еді. Төңкерістен кейінгі ел көшін қай бағытқа бұрамыз деп басын тауға да, тасқа да ұрып жүрген көзі ашық азаматтар осылар емес пе?

Мағжан Ташкентте шығатын «Шолпан», «Сана» журналдары мен «Ақ жол» газетіне белсене араласып, біраз дүниелерін бастырады. «Батыр Баян» дастаны, Түркістан топтамасы, Сыр топтамасы дүниеге келеді, бұл жылдар ақынның аса көп жазған кезі еді. Ташкент қаласының иір-қиыр тар көшелері, алып дөңгелекті қокан арбалар, жиһазы тірелген сәнді базарлар, қасы-көзі қиылған, бұрымдарын сан тарау етіп өрген өзбек, қазақ қыздарының әдемі назды қылығы ақынға айрықша шабыт

беріп, жыр тасқынының тоспасын ашқандай сезіледі. 1923 жылдың басында ақынның үшінші өлендер жинағы жарық көреді.

1923-1927 жылдары Мағжан Жұмабаев Мәскеуде Жоғары әдебиет-көркемөнер институтына оқуға, әрі қызмет істеуге жол алады. Ол кезде бұл институтты В.Брюсов басқаратын еді. Бұл жылдары ол орыс әдебиетін, Батыс Еуропа әдебиетін терең зерттеп, оқиды. Орыс мәдениет қайраткерлерімен жете танысып, көпшілігімен достық қарым-қатынаста болады.

Әйтсе де, сол кездегі жаңадан ашылған әдебиет пен көркем өнер институтында дәріс тындай жүріп, Мағжан Нәзір Төрехұлов басқарып тұрған «Шығыс» баспасында редактор болып қызмет істейді, күнбе-күн аудармамен айналысады. М.Горькийдің «Сұңқар жыры», Мамин-Сибиряқтың «Ақбоз ат», Вс.Ивановтың оншақты әңгімесін қазақшаға мөлдіретіп тәржімалап, кітап етіп жарыққа шығарады.

1927 жылы Мағжан елге, туған жерге қайтып оралады. Қызылжар қаласында тұрақтап қалады. Мұнда совет-партия мектебі мен қазақ педагогтік техникумында алма-кезек дәріс беріп жүреді.

Елге келген соң Мағжан Қорамсаұлы Ақан туралы мәліметтер жинап, ғылыми зерттеуге парапар көлемді мақала жазады.

Абақтыға түскен, істі болған ағаларының жоғын жоқтаймын деп жүргенде Мағжан өзінің де басына қатер төніп келе жатқанын сезбеген де сияқты, өзімен кезінде бірге оқыған, істес болған, көзі ашық, көкірегі ояу азаматтар Ташкент, Қызылорда, Алматы, Семей қалаларынан бірінен соң бірі ұсталып жатты. Мағжанның өз басы жайында, оның әрқилы шығармалары, кейбір жеке өлендері туралы сан-алуан пікірлер туып, шабуыл сындар қаптай бастады. Мағжан Жұмабаев ескішіл, байшыл, ақын атанады. Оқушы қауымға Мағжан өлендерін жат өлең ретінде, өткенді көксейтін, жаңа өмірге ілестірмейтін, кертартпа, уайымшыл шығармалар деп уағыздайтын мақала сөздер баспа бетінде көбейе бастады. Әсіресе, Мағжан Мәскеуде оқуда жүргенде мұндай материалдар қаптап кетеді.

Егер Мағжанның сол 1912-1923 жылдардағы шыққан жинақтарын қарап отырсақ, ылғи ғана қазақтың сор, бейшара халі, ғылым-білім, теңдік жоқтығы жырланады.

Мағжан шығармаларына көп тоқталып, саяси жағынан, таптық жағынан қатты сынға алғандардың бірі Ғаббас Тоқжанов. «Мағжан совет тұсында» деген мақаласында ол Мағжанды табы, тобы бөлек, сөзі жат ақын дегенге дейін барады. «Пікір-идея жағынан Мағжан идеяшыл ақын, қиял Мағжанның тәңірісі. Қазаққа келгенде, Мағжанның саяси жолы қазақ байына қосылып отыр. Бүгінгі қазақ еңбекшілерінің жаңа тұрмысы оған ұнамайды. Бүгінгі заман «сұм заман». Бұл жағынан қарағанда, Мағжан байшыл ақын. Бұл күндегіден безген, келешегі жоқ, уайымшыл, жылауық ақын» [2]. Тек саяси жағынан, тап тұрғысынан келіп сынап отырғаны айдан анық. Әрине, бұндай жағдай сол кездегі ағым солай болды деуге болады. Өйткені идеологиямыз сондай болды ғой.

Қазақстанға жаңа келген, өлең, әдебиет түгілі халық, ұлт жайын әлі аңғарып біле қоймаған Ф.И. Голощекиннің өзі Мағжанды сынап бастады емес пе? Міне, осындай айқай-шудың аяғы Мағжанды түрмеге жабуға апарып соқты.

Мағжанды ұстаған бойда, Қызылжарда көп кідіртпей, дереу этаппен Алматыға жөнелтіліпті. Алғашқы тергеу Алматыда өтті.

Сол кездегі совет басшыларының қазақ оқығандарына соншама неге шүйліккенін, орталықта жүрген сталиндік зұлмат қиыр сахарадағы малын бағып, егінін салып, жан бағуды ғана күйттеген қазақ байғұстың басына неліктен екі есе, тіпті үш есе алақұйын ойнатты деген сұрақ туады.

Патшалық Ресейдің бұратана халықтарға деген миссионерлік саясаты, отарлау ісі, өзге ұлтты қызметшілер құқында басқару Қазан төңкерісінен кейін де дәстүр болып сақталды. Баяғы пиғыл, бұрынғы көзқарас пәлендей өзгеріп кете қоймады. Бодан ұлттарды басқару үшін басшы тек қана орталықтан жіберілді, үкімет басшылығы орталықтан ғана шешілді. Білімі, сауаты, көзқарасы дүйім жұртқа мәлім, ұлт тізгінін ұстай алатын қайраткерлері бола тұра республика тізгінін олардан білімі мен білігі әлдеқайда төмен, шала сауатты, әпербақан әміршілерге беру жазылмаған заңға айналды. Голощекин соның айқын дәлелі емес пе? Билік баяғы сол еуропалықтарда, қазақ пақыр әлі сол барып кел, алып келудің шылауында қалады, орталықтың пәрменін бас шұлғып орындаушы ғана.

1929 жылы мағжан Жұмабаев «Алқа» атты жасырын ұйым құрғаны үшін деген айыптаулармен 10 жылға сотталды.

1936 жылы М.Горький мен Е.Пешкованың араласуымен аз ғана уақыт бостандық алады, еліне келеді. Өзі туған жері Петропавлда мектепте орыс тілі мен әдебиетінен сабақ беретін мұғалім болып істейді. Бірақ, біраз уақыттан кейін саяси себептермен бұл қызметінен босатылады. Жұмыссыз қалады, сондықтан Алматыға Жазушылар одағының бастығы Сәбит Мұқановқа хат жазады. Аударма

ісімен айналысқанын, бірақ шарт жайында баспадан хабар жоғын айта келіп, мен жаңа жолға түскенімді өз қалам күшіммен көрсетсем деген тілекпен оралдым. Қалай болғанда да орталыққа жетуім керек делінген хатында.

Бұл хат 1937 жылы 20 ақпанда жазылады. Ал Мағжан наурыз айында Алматыға келеді.

Айта кету керек, бұл кез айтыс-тартыстың нағыз қайнап тұрған кезі болатын. Біреудің үстінен біреу жала жауып, ұстатып, айдағып жатқан уақыт. 29 тамызда Ілияс Жансүгіров ұсталады. 24 қыркүйекте Сәкен үйінен ұсталып әкетілді. Мұндай жағдайда өзі 7-8 жыл отырып келген Мағжанға да қауіп төне бастайды. Осындай аласапыран тұста, 30 желтоқсанда Мағжан ұсталады да, 1938 жылы атылады.

Алпыс жыл бойы атын атауға тиым салынып келген мәдениет, саяси қайраткерлерінің бірі, әдебиетіміздің, еліміздің үлкен тұлғасы, сыршыл өлең сөздің бәйге бермес шабандозы, ұлттық педагогика ғыдымының ірге тасын қалаған Мағжан Жұмабаев ұзақ жылдардан соң ортамызға оралды. «Елінің қамын жеген, қаршадайынан қазақ халқы қайтсе қатарға қосылады деп армандаған аяулы ақын енді міне ел-жұртының арасына қайтып оралды. Ол үшін біз мына революциялық жаңалану дәуіріне борыштымыз. Мың мәртебе соған бағыштаймыз» [3] – дейді белгілі ғалым Ш.Елеуқенов ақынның ақталып, халқына оралғандағы жайлы.

Ұлы жазушымыз М.Әуезов М.Жұмабаевтың ақындық мәдениетіне жоғары баға берген: «Абайдан соң Мағжанды сүйемін, европалығын, жарқыраған әшекейін сүйемін. Қазақ ақындарының қара Қордалы ауылында туып, Европадағы мәдениет пен сұлулық сарайына барып жайлауы жарқыраған Арқа қызын көріп сезгендей боламын. Мағжан мәдениеті зор ақын. Сыртқы кестенің келісім мен күйшілдігіне қарағанда, бұл бір заманның шегінен асқандай, сезімі жетілмеген қазақ қауымынан шыққандай, бірақ түбінде әдебиет таратушылар газетпен қосақталып, күндегі өмірінің тереңін терген ақын болмайды, заманнан басып озып ілгерілеп кеткен ақын болады. Әдебиет үшін деген таңба айқын болмай, нәрлі әдебиет болуға жол жоқ. Сондықтан бүгінгі күннің бір жазушысының ішінен келешекке бой ұрып, артқы күнге анық қалуға жарайтын сөз – Мағжанның сөзі. Одан басқамыздың біріміздікі күмәнді, өте сенімсіз деп білімін» [4].

Ж.Аймауытов өзінің «Мағжанның ақындығы туралы» атты мақаласында: «Мағжанның ақындығын сынауға біліміміз, күшіміз кәміл жетеді деп айта алмаймыз; толық сынау үшін оның алды, артын орап, еркін арылтып шығарлық сегіз қырлы, негізді білім керек» [5] – деп айтқан болатын.

Жалпы алғанда, Мағжан Жұмабаев өз орнын өмірден үнемі іздеумен өткен, барлық білімін соған сарп еткен суреткер. Оның шығармашылығының бір қырында мұңлы толғаныс, өкіну, және қайғы-қасірет, күйініш жатса, екінші қырында романтикалық өршілдік, махаббат, сүйініш-күйініш, арман, мақсат, үміт жатады. Оның шығармашылығы көп қайғы-қасірет шеккен, азап пен уайым тауқыметін тартқан екі оттың жалынына шалынып, соған шарпылған, оның терең толғаныстары заманның астан-кестен, аласапыран жайымен астасып жатады.

Өзі сондай идеологияның құрбаны бола отырып, Мағжан Жұмабаев ол жөніндегі пікірлерін жасырмаған. Өзінің жекелеген өлеңдерінде, қара сөздерінде бұл бағыттағы ой-пікірлері ашық айтылған. Әсіресе, кеңес өкіметі зорлықпен орнағаннан кейін Мағжан коммунистік идеологияны, оның беталысын сезіне бастайды. Коммунистердің өкіметті басып алуы, халықтар үміт еткен өкіметті басып алғанша барлық ұлттардың өзін-өзі билеу құқығын береміз деп алдаусыратпа келіп, іс жүзінде ұлттар бостандығына тиым салған жаңа коммунистік өкіметті Мағжан қабылдай алмады. Ең сорақысы, үкімет басына келген бойда «Алаш» автономиясының жұмысына тиым салып, өзі жылдар бойы армандаған ұлттық мемлекет құру мақсатын аяқ асты етуі оны қатты қынжылтты.

Мағжанның коммунистік идеологияға қарсы пікірлері ең алғаш «От» деген өлеңінде байқалады. Жалғыз «От» емес, онымен мазмұндас «Пайғамбар», «Күншығыс», «Бостандық» және т.б. өлеңдерінде «дүниені торлаған қара түнек», «батыстан келе жатқан дүлей дауыл», «жердің жүзін басқан түн», «қан реңді қызыл ту» деген сияқты түсініктер мен сөз тіркестері кездеседі.

Ақынның «Адастым» және «Жолдасқа» деген өлеңдерінде оның коммунистік идеологияға қарым-қатынасы бүркемеленбей, тура айтылған. «Адастым» өлеңінде Мағжан өзінің арманына жету жолында кедергі келтірген коммунистік идеологияны ашық кінәлайды. «Артымда ерген еліммен бірге тастақ жолмен, мехнат шегіп бара жатыр едім. Жұбанышымыз – алдан күткен үмітіміз еді, сол үмітпен қамаған ойды жойып отырушы ек» – дейді ақын.

Мағжан Жұмабаев коммунистердің таптық идеологиясына түбірімен қарсы, өйткені халықты тапқа бөлу арқылы бір-біріне қарсы қою мақсатын көздеп отырғанын сезді. Екіге, үшке айрылған ұлттың түбінде

бір-бірімен айтысып, әлсірейтініне сенімді еді. Мағжан коммунистік идеологияның негізгі мақсаты – ұлттың басын қоспау, оның бірілігіне сызат түсіру екенін, сөйтіп, басы бірікпейтін тобырға айналдыру екенін де сезе білген. Сол үшін де ол «тапсыз бүтін бір елмін», «бұзылмаған қордамын», – дейді.

Мағжан коммунистік идеологияға қарсы күресін өзінің жырлары арқылы жүргізеді. Бұл өлеңдерінің негізгі айтары – коммунистік идеология ұлттың дамуына, оның жер бетінде сақталып қалуына қарсы. Яғни коммунистік идеология салтанат құрған жерде ұлт жойылады, ұлт қасиеттері табан асты етіледі, ұлттық ерекшеліктер мен ұлттық мұраттар ұмытылады. Осыны жақсы сезген ақын, осындай қауіптің бар екендігін біле тұрып, түптің түбінде коммунистік идеологияның күйрейтініне сенімді:

Не көрсем де алаш үшін көргенім,
Маған атақ ұлтым үшін өлгенім!
Мен өлсем де, алаш өлмес, көркейер,
Істей берсін қолдарынан келгенін!
Қалың елім, қалың қара ағашым,
Қайраты мол, айбынды ер, алашым!
Өзі-ақ құлар, сырың берме, сабыр қыл,
Ақымақтар байқамаған шамасын [6].

«Сағындым» өлеңіндегі осы екі шумақтың өзі-ақ ақын жүрегіндегі сенімнің мықтылығын сездіреді. Бұл жерде тағы да Алаш қозғалысы мен оны өмірден кетіруге тырысқан коммунистік идеология бір-біріне жаны қас саяси ағым ретінде көрсетілген. Сонымен бірге коммунистік идеологияға негізделген қоғамның өзінен-өзі құлап қалатынын алдын-ала болжап көрсетеді.

Мағжанның «Шойын жол», «Тұранның бір бағында», «Еділдің сағасында» деген өлеңдерінде елдегі коммунистік биліктің нәтижелері анық көрінеді. «Шойын жолда» кеңес заманында азып-тозған елдің, қымыз орнына арақ ішкен жұрттың кескін-келбетін бейнелейді. Өзінің ұлттық қасиетінен айырыла бастаған қазақтың шойын жолды жағалап қатық сатып, көзін әркімге сүзіп жүрген суреті де көз алдына келеді. «Еділдің сағасында» орыспен араласа бастаған батыс қазақтарының сүреңсіз кейпі келеді. Олардың тілдері де шұбарлана бастаған, өздері де өзгеріске түскен.

Бұл күйге түспей құтылар,

Қазағыңның қай ұлы? – деп түйіндейді өз ойын ақын.

Шынында да, бұдан кейінгі тарих көрсеткендей, қазақ сол күйден құтыла алмады, өзінің көптен күткен тәуелсіздігімен ұлттық қасиетінің біразын жоғалтқан әлсіз ұлт ретінде қайта қауышты.

Мағжанның коммунистік идеологияға көзқарасы айқын әрі түсінікті. Ұлттық ақын ретінде қазақтың ұлттық ерекшеліктерін жоюға ұмтылған коммунистік идеологияны ол қанша тырысса да, қабылдай алмайды. Өзінің «Қойлыбайдың қобызы» деген поэмасында (1923):

Құдай-ау, албастының ойнағындай,
Мынау сұм заманға кез қылдың қайдан?
Шіркін-ай, кер заманды күл қылар ем,
Бата алсам Бағаналы Қойлыбайдан [7], – деп аяқтауы да содан.

Мағжан Жұмабаевтың басқа ақындардан ерекшелігі – түрікшілдігінің өте басым болуында деуге болады. Оның түрікшілдігі сол замандағы бүкіл Еуразия түрік жұрттарында белең алған жаңа саяси ағымның көркемдік бейнесі еді. Әлемдік өркениетке өшпес сыбаға қосқан түрік елдері бұл кезде бет-бетіне бытыраған, бір-бірімен байланысы үзілген, көбісі болғанда Түркиядан басқасы түгел бодандыққа түскен болатын. Шығыс Түркістаннан басқасы түгел Ресей империясының қанды шенгелінде, ұлттық езгі мен отаршылдықтың құрсауында болып келді.

XIX ғасырдың екінші жартысында Ресей империясы түріктерді түгел бағындырмақ болып, Осман империясына ауыз сала бастады. Балқан түбегінде орыс-түрік соғысы пайда болды. Осман империясы өз қоластындағы елдерден бірте-бірте айырыла бастады. Міне, осындай жағдай бүкіл түрік жұртының рухын көтеретін, олардың басын біріктіретін идея қажеттігі туды.

Айта кету керек, бұл түрікшілдік идея екі елде, яғни Ресей мен Түркияда бір уақытта дүниеге келді деуге болады. Түркиядағы бауырларымыз өздерінің ыдырап бара жатқан ұлттық ерекшелігін сақтап қалу, Осман империясы құласа да оның орнына ұлттық түрік мемлекетін құру идеясы төңірегінде дамыды. Ресейдегі түрікшілдіктің дамуына түрткі болған, әрине, ол отаршылдықтан құтылу, сол отарлық езгідегі түрік ұлттарын рухани жағынан біріктіретін, олардың бір-біріне туыс екендігін насихаттайтын қоғамдық ағым ретінде пайда болады.

Мағжан Жұмабаев та қоғамда белең алған бұл ағымнан тыс қалған жоқ. Ол тіпті жас кезінен, алғашқы шығармаларынан бастап-ақ түрікшілдік сезімін білдіре бастады. Әрине, оған оның Қызыл-жар және Уфа медреселерінде түрікшіл ұстаздардан дәріс алғаны түрткі болса керек. Ең алғашқы түрікшілдік ой-пікір 1913 жылғы «Қазақ» газетінің 7 санында (22 наурыз) жарық көрген «Орал тауы» деген өлеңінде байқалады. Орал тауының сыртқы көрінісін суреттей келіп, ол былай деп жазады:

Бір күнде сенің иең түрік еді,
Орын қып көшіп-қонып жүріп еді.
Қорықпайтын таудан,
Қойнына жайыменен кіріп еді [8].

Міне, Мағжан алғаш рет Түрік дүниесінің есігін ашады. Заманында түрік атты ғажайып ел болғанын, ол елдің осы Орал тауына дейін салтанат құрғанын айтады. Алтайдан Дунайға дейінгі ұлы кеңістікті мекен еткен түрік ұлыстары үшін Орал тауы атамекен, көне жұрт іспетті еді.

Бір замандарда бүкіл әлемге сән-салтанат құрып, адамзат баласының дамуына үлкен үлес қосқан түрік жұртының Алтай мен Оралдан айырылып, тәуелділік халге түскенін Мағжан жырлайды. Ақынды қынжылтатын жағдай ол шетелдік келімсектердің түріктің ата-мекен жерлерін басып алып, әрі оның ата-бабаларының жерлеріне ие болып қана қоймай, бүгінгі ерлеріне де қысым көрсетіп отырғандығы. Мағжан өзінің «Алыстағы бауырыма» деген өлеңінде:

Түркістан – екі дүние есігі ғой,
Түркістан – ер түріктің бесігі ғой.
Тамаша Түркістандай жерде туған
Түріктің Тәңірі берген несібі ғой.
Ертеде Түркістанды Тұран дескен,
Тұранда ер түрігім туып-өскен.
Тұранның тарихы бар толқымалы,
Басынан көп тамаша күндер кешкен [9].

Міне, ақын жүрегі түркі әлемінің барлық жерінде соғып тұр. Мағжан отарланған қазақ даласында дүниеге келіп, бүкіл ғұмырын езгі мен қанауға түскен қоғамда өткізуіне қарамастан, оның рухы мен арманы тәуелсіз Түрік қағанатының кең жазира даласында қанат қағып, өлеңдері осындай қайнар көзден нәр алған.

Мағжанның түрікшілдік идеясы кеңес өкіметі ұсында қатты қудалауға ұшырады. Мағжан үшін түрікшілдік қазақты азаттыққа, теңдікке жеткізетін күш болды. Ал коммунистік идеяны жақтаушылар үшін ол еңбекші қауымдарды бір-бірінен ажырататын күш ретінде қабылданды. Түрік тектестерді бір бауыр санап қоймай, оларды бір ел, бір бауыр санайтын Мағжан коммунистік идеяға кесе-көлденең келді.

Түрік тектестердің бәрін Мағжан бір бауыр санап қоймай, оларды бір ел, бір жұрт ретінде қарастырады. Мағжанның «Педагогика» еңбегінің тіл туралы тарауында мынадай сөздер бар: «Осы күні түрік тілдерінің ішінде қазақ тілінен бай, орамды, терең тіл жоқ. Түрік тілімен сөйлеймін деген түрік балалары күндердің бір күні айналып қазақ тіліне келмекші. Қазақ тілін қолданбақшы. Осы күнде-ақ айналып келе жатыр. Татардың әдебиет тілі жыл сайын қазақ тіліне жақындап келеді. Күндердің бір күні түрік балаларының тілі біріксе, сөз жоқ, түрік елінің келешек тарихында қазақ ұлты төрден орын алмақшы» [10].

Мағжанның ұғымында барлық түрік елдер біртұтас дүние. Барлық түрік тілдес халықтар жиналып түрік елін құрайды.

Мағжанның түрікшілдігі басқа ұлттарға өктемдік көрсететін, күш тұрғысынан сөйлейтін ұлтшылдық емес, керісінше басқа ұлттардан қысым көрген, отарлық езгіде жаншылған ұлттың рухын көтеруге арналған рухтандырушы ұлтшылдық еді.

Кеңес заманында Мағжан түрікшіл жырларында ол жалпы түрікті ойлап отырған жоқ, тек өзінің қазағын ғана ойлап отыр, ол түрік дегенде қазақты түрік атымен атап, оған жігер бергісі келеді деп айыптаушылар да болды.

Егер Мағжанның өлеңдеріне зер салсақ, ол қазақ, өзбек те – бір түріктің балалары. Түріктік, түрікшілдік – ақынның болмысы, табиғаты, сол себепті Мағжан «түрік» ұғымын сол өмірдің шындығына сай, немесе, өзіндік ақындық пафосымен жырға қосады. Ақын түрік арқылы бүкіл түрік жұртының қайғы-қасіретін жырлайды, яғни ол өз шығармаларында бүкіл түрік нәсіліне ортақ мәселелерді тілге тиек етеді. Сондықтан да Мағжанды толық мағынада түрікшіл ақын, оның мақсаты түрік ұлтын биіктету болды.

Мағжан Жұмабаевтың саяси-әлеумет өміріне араласып, елдің мұнын жырлай бастаған кезде ел қайғысы – жер қайғысы болатын. Қазақ барлық түрік халықтары сияқты жерге аса жоғары мән берген халық.

Қазақтың басқа ойшыл-ақын, жазушылары сияқты Мағжан да жер мәселесін айналып өтпеді. Өйткені қазақ жерінің тарылуы оның жер бетінде қалуына үлкен қауіп төндірген-ді. Ресей патшасы әр қазақ отбасына 15 десятинадан жер беріп, қалған жерге орыстың көшіп келген мұжықтарына бере бастады. Осындай қысымнан, өмірлеріне төнген қауіптен құтылмақ болып, қазақтар атамекенін тастап, көрші елдерге қоныс аударып жатты.

Қазаққа төнген осы қауіпті жан-тәнімен сезген Мағжан бүкіл шығармашылық ғұмырында қазақтың жер мәселесін басты тақырыптарының біріне айналдырды. Ең алғашқы 1911 жылы «Айқапта» жарияланған «Жатыр» туындысынан бастап бұл тақырыпқа үнемі айналып келіп отырды. 1912 жылы жарық көрген «Шолпан» жинағында басылған «Туған жерім – Сасықкөл» өлеңінде өзінің туған жері мысалында бүкіл қазақ жерінің шерін қозғайды.

Өлеңде көлдің әсем келбеті, оның жағасындағы халыққа қадір-қасиеті көтеріңкі леппен баяндалып келеді де, соңғы шумақта сурет күрт өзгереді. Ақын пейзаждық көріністен бірден азаматтық әуенге ойысады. Сондықтан да, осы өлеңнен Мағжанның патшаның отаршылдық саясатына қарсы күресі басталды деуге болады. Қазақ даласында басталған осынау түбегейлі өзгерісті көрген жас ақын қарашекпенділердің сасықкөлге де келетінін білді. Олар келген соң туған жердің басындағы бақ құсының да ұшып кететінін сезді. Сонда Сасықкөл – бүкіл қазақ даласының символдық бейнесі, Сасықкөл сияқты қазақ даласының да болашағы бұлдыр еді.

«Шолпан» жинағының басты тақырыбы жер мәселесі болған. Осы жинаққа енген «Осы күнгі ой», «Күз» өлеңдерінде жер мәселесі қозғалады. Мағжан жер алып, қала салып, отырықшылыққа айналуы қолдайды. Ол «Қазақ» газетінде жарияланған «Орал тауы» өлеңінде Оралтауын тілге тиек ете отырып, қазақ даласында болып жатқан сұрапыл өзгерістерді ата-қоныс жерлерінен айырылып қалып жатқан қазақ зарын жеткізеді:

Оралдай атамекен жерлеріне,
Қасиетті атаның көрлеріне
Аузы түкті шет елдер ие болып,
Көрсетіп тұр қысымды ерлеріне.

XX ғасырдың алғашқы жылдарында, Столыпиннің аграрлық реформалары кезінде үлкен талас-тартыс тудырған, қазақ халқының тарихында тар жол, тайғақ кешу ретінде есте қалатын бұл кезеңнің басты мәселесі жер мәселесі болатын. Осы кезде тырнақалды туындыларымен өнер есігін ашқан Мағжан өзінің ақындық табиғатына сай бұл мәселені аттап кете алмады. Патшаның отаршылдық, озбырлық саясаты кімнің болса да арқасына аяздай батты. Міне, осындай жағдайды сезінген Мағжан алғашқы өлеңдерінің өзінде – ақ отаршылдық езгінің ең бастысын көре білді. Ол – қазақты жерінен айырып, босқынға ұшырату, жер бетінен жою саясаты еді. Осыны жақын сезген жас ақын өз шеберлігінің мүмкіндігінше мәселені өлең тілімен жеткізуге тырысты.

Мағжанның жер мәселесіне арналған өлеңдері оның отаршылдыққа қарсы күрестің бастауы бола білді. Мағжанның шәкірттік кезінде жазылған «Шолпан» жинағында басылған қазақ күрескерлерінің идея тұрғысынан өсіп-жетілуіне өзінше әсер етті.

XX ғасырдың ірі тұлғаларының бірі болған Мағжан Жұмабаев тек ақын ғана емес, өз заманының ұлы педагогтарының бірі де болатын. Оның 1920 жылы Петропавлда мұғалімдер курсына басқарып, педагогика, қазақ тілі, әдебиет пәндерінен тыңдаушыларға сабақ бергенін жоғарыда айтқамыз.

Жаңа ғасыр мектебін қалыптастыру үлкен ойлылықтың, іскерлікпен шешілетін мәселе. Ғасыр басында Мағжан Жұмабаев өзінің «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз деген еңбегінде: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, сау, берік һәм өз жанымызға қабысатын, үйлесетін негізге құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады. Сондай негізде құра алмасақ, келешегіміз күңгірт. Оқу құралдарын жаздырып жатқан ағарту комиссариаты, жазып жатқан азаматтар бұл оқу құралдары қандай мінезді мектепке арналады, сол туралы ой жүгіртсе игі болар еді деген үміт. Кең қазақ мектебіне негіз іздегенде, таза пән көзінен, яғни мектеп құрылысының қазақ жанына қабысуы жағынан келу дұрыс болады деген ой» [11] – деп жазды. Мағжан Жұмабаевтың бұл ойы қазіргі күнде де бағасын жоғалтқан жоқ.

Педагогика жөнінен алғашқы іргелі еңбек әрі мұғалімдер мен жоғары мектеп шәкірттеріне арналған оқулық болып табылатын «Педагогика» оқулығы тұңғыш рет 1922 жылы Қызылжар қаласында

жарық көрді. Бұл кітапта ол негізінен өзінің ұстаздық тәжірибесінен, Омбы қаласындағы мұғалімдер семинариясында және өз бетімен зерттеп оқыған арнайы әдебиеттерді, әр елдің ұстаз-ойшылдарының ойын, оның ішінде балалардың жан дүниесіне қасиеттері және тәрбиесі туралы ойларына сыни көзбен қарай отырып, шығармашылықпен жазып шыққан. Өз кітабы жайында автор былай дейді: «Бұл кітап 2-3 жыл бұрын қысқа уақыттың ішінде мұғалімдер курсына оқытылған дәрістерден түзілген еді. Бұл күнге дейін басылып шығып, жарық көре алмады. Бұл айып менікі емес, Бүлінген замандікі. Бізде бұрын жасалған фән тілі болмағандықтан, түрлі терминдерге тап басқандай қазақша сөз табу көп күшке тиді. Қалайда курстарда оқылған мұғалімдердің жәрдемімен таза орыс сөздері қазақшаға айналдырылды. Ал енді жиһан тілі болып кеткен шет сөздерді қазақшаға аударам деп азаптануды тиісті таппадым» [12].

Міне, сол қиыншылықтарды жеңіп, Мағжан әлемді елең еткізген керемет туындыны дүниеге әкелді.

«Педагогика» оқулығы этнографиялық материалдар мен халықтың сана-сезімі, әдет-ғұрпы, болмысы негізінде жазылған. Сонымен қатар құран үзінділері, Абай, М.Дулатов шығармаларынан мәтіндер алынған.

Мағжан Жұмабаев тәрбие саласын төртке бөледі. Олар: дене, жан, ақыл тәрбиесі, сұлулық және әдеп-құлық тәрбиесі. Автор олардың бір-бірімен табиғи тамырластығын айта келіп, былай деп жазады: «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие берілсе, оның тәрбиесі терең болғаны» [13].

Мағжанның бұл пікірі жарты ғасырдан астам бұрын айтылса да қазіргі педагогикалық процесспен ұштасып жатқанын көреміз.

Мағжан педагог ретінде қазақ дәстүрінде қалыптасқан кейбір келеңсіз мәселелерді сынайды. Мектепке дейінгі балалардың дене тәрбиесі жөнінде айтқан пікірлері қазіргі кезеңде мектепке дейінгі балалар тәрбиесінде қажетті әдістер мен формаларды іздестіруге жол ашады.

Бұл оқулық әңгіме желісінде жазылған, тілге жеңіл балалардың ой-санасына керемет әсер ететін туынды. Кітапта бесіктің балаға зияндылығымен қоса көшпелі тұрмыста оның пайдасы бар екенін баса айта отырып, оны бөледінің өзіндік үлгісін ұсынады.

Мағжан Жұмабаевтың бұл оқулығының тағы бір ерекшелігі автордың педагогика мен психология пәнін бірлікте қарастырады. «Психология – ескі фән. Бұл фәнді фән қылып дүниеге шығарушы Айса пайғамбардан бұрын болған грек ұлтынан шыққан Александр Македонский – Ескендір Зұлқарнайын патшаның тәрбиешісі – Аристотель данышпан. Психология деген сөз грекше сөзден құралған. Псиюха – жан, логос – ілім деген мағынада. Яғни, жан туралы сөз, жан туралы фән болып шығады» [14] – дейді ол. Әр сезімді психологиялық тұрғыдан қарастыра келіп, М.Жұмабаев олардың әрқайсысына өзінше анықтама беріп, бұларды тәрбиелеуде ұлттық дәстүрлерге сүйену қажеттігін айтады. Мысалы, жарық дүниеге келген күннен бастап нәрестенің есту сезімін дамыту үшін түрлі дыбыстардың мән-мәнісіне көңіл бөліп, әсіресе, бесік жыры үнінің тәрбиелік мәнінің зор екенін атап өтеді.

Мағжан бала психологиясын қалыптастыруда ата-ана тәрбиесінің үлгілі болуын қатты аңғартады. «Ата-ана қатал болса, бала да қатал, ата-ана жұмсақ болса, бала да жұмсақ. Баланың маңындағы адамдар да дұрыс мінезді болу керек» [15] – деп тұжырымдайды. Мағжан Жұмабаев ұлтымыздың ұлттық психологиясына ене білген, психология мен педагогиканы біріктіріп, байланыста ұстаған тұңғыш ғалым. Сонымен бірге, ол ұлттық санамызға, болмысымызға жақындастырып, бала тәрбиесіне оның даму заңдылықтарын білу, ұлттық психология ерекшеліктерін есепке алған. Ал бұл жалпы адам болмысын түсіне білген ойшылдың үлкен жүрегінің құпиясы болса керек.

Ұлт тәрбиесінің балаға берер зор орасан екендігі түсінікті екені белгілі. Ол, ең алдымен, адамгершілік, ар-ұят, кішіпейілділік. Орыс мектебін бітірген бала мен қазақ мектебін бітірген оқушының түсінігі де, ой-өрісі де өзгеше болады. «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті...» [16] – дейді Мағжан Жұмабаев.

Міне, осы жолда Мағжан Жұмабаевтың оқулығы аса құнды, баға жетпес әдістемелік көмекші құрал болып табылады. Және бұл кітап таза қазақ тілінде жазылып, мұсылман әлемінде қабыл алынған терминдермен байытылған. Бұл оқулық мағжан Жұмабаевтың қазақ әдістемесі ғылымына қосқан озық та қомақты үлесі.

Ендеше, Мағжан Жұмабаев – бастауыш мектепке ана тілін оқыту, тіл дамыту әдістемесін негіздеуде өзіндік үлесі бар қазақ әдіскер ғалымы.

Бұл еңбекте отбасы тәрбиесі де ерекше орын алады. М.Жұмабаев К.Ушинскийдің тұлғаның қалыптасуына әсер ететін факторлар жайлы ойын дамыта отырып, мектеп пен отбасын ерекше атап өтеді. Бала тәрбиесіне, оның рухани дамуына отбасындағы жылы қарым-қатынас әсерін айтады.

Сонымен, Мағжан Жұмабаевтың осы оқулықтағы 20-жылдардағы педагогика-психологиялық трактаттарында айтылған ойлар бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізді дамытуда, әсіресе, ұлттық байлығымызды пайдаланып, оны қажетімізге жаратуда таптырмас мұра деуімізге әбден болады.

Педагог-практик ретінде Мағжан Жұмабаев ана тілінің оқытылу барысына да айрықша назар аударады. 1923 жылы ол «Бастауыш мектепте ана тілі» атты еңбегін жариялайды. Ол осы еңбегін жан-жақты ойластырып, жүйемен жазған. Мұнда сол жайлардан туатын міндеттерді қарастырады. Мектеп үш тұрғыдан: 1. Бастауыш мектептің міндеті. 2. Еңбек міндетінің міндеті. 3. Төрт жылдық бастауыш мектептегі ана тілінен құралуын талап етеді дей отырып, ана тілінің мақсаты мен міндетін көрсетеді.

Мағжан Жұмабаев бастауыш мектепте ана тілін оқыту, тіл дамыту әдістемесін қалыптастыруға алғаш қадам жасаушының бірі де болғанын ерекше атауымыз керек. Ол төрт жылдық бастауыш мектептің әр жылына сәйкес ана тілі бойынша бала тілін дамыту үшін жүргізілетін жаттығулар, қалыптастырылар дағдылар жүйесін ұсынады.

Мағжан Жұмабаев ана тілінің мектептің дәл төрінен орын ала алмай жатқанын, мектебімізде ана тілі әлі дұрыс негізге құрылмағанын айта келіп: «Осы күнгі мектеп баласы ана тіліне өзінің тілі емес, мұғалімнің тілі деп қарайды. Тілдің ережелерін бала өзінің сөйлеп жүрген тілінің ережелері деп емес, «Тіл құралдың ережелері деп түсінеді» [17] – дейді.

Мектептің міндеті, – дейді Мағжан Жұмабаев, – хат таныту болса, екінші жақтан, баланы дұрыс сөйлеуге үйрету. Балаға дұрыс тәрбие беру үшін оны әдебиетпен таныстыру әне баланы түсініп, ұғып оқуға үйрету керектігін айтқан. Ағартушы ретінде ол төрт сыныпты бастауыш мектептегі ана тілінің ауданын мына бағыттарда жүргізуді ұсынады: 1) оқу, жазуға үйрету; 2) емлеге дағдыландыру; 3) жазбаша сөзді өркендету; 4) баланың ұғымына лайық ауызша һәм жазба әдебиет түрлерімен таныстыру; 5) ұғып оқуға дағдыландыру.

Ағартушы Мағжан Жұмабаев бала не нәрсемен айналысса да, ісіне ынталы болуын, мұғалім барлық білімге ана тілін негіз қыла білуі керектігін, болмаса тілі түзілмеген, ойын сөзбен ұқтыра білмейтін, сөз болып жарыққа шыққан ойды ұға білмейтін балаға ешбір білім беруге мүмкін еместігін дәл аңғарған.

Ағартушы-педагог ретінде Мағжан Жұмабаев қазақ мектептерінде оқу құралдарын қандай етіп жазу керектігі жайлы «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» атты еңбегінде «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, сау, берік һәм өз жанымызға қабысатын, үйлесетін негізге құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады. Сондай негізде құра алмаса, келешегіміз күнгірт. Оқу құралдарын жаздырып жатқан ағарту комиссариаты, жазып жатқан азаматтар бұл оқу құралдары қандай мінезді мектепке арналады, сол туралы ой жүгіртсе игі болар еді деген үміт. Кең қазақ мектебіне негіз іздегенде, таза пән кезінен, яғни мектеп құрылысының қазақ жанына қабысуы жағынан келу дұрыс болар еді деген ой» [18].

Мағжан Жұмабаевтың бұл ойлары қазіргі күнде де бағасын жоғалтқан жоқ. Біздің ағартушы-педагогымыздың осыдан жарты ғасырдан бұрын айтқан ойлары қазіргі жалпы оқу процесінде оқулықтарды қалай дайындау керектігіне жол ашады. Себебі, оқулық мектеп үшін де, оқушы үшін де қоғам үшін де басты құрал. Өкінішке орай, бүгінгі оқулықтар көп көңілінен шығып тұрған жоқ. Мектепті жөңдейміз деп соқыр еліктеуден аулақ болу керектігін де Мағжан кезінде көрегендікпен ескертіп кеткен-ді. «...Мектебімізге негіз саламыз дегенде ескертетін іс – соңғы кезде соқыр еліктеу ауруы біздің жанымызға сіңіп барады. Міне, осыдан сақтану керек» [19].

Педагогика ғылымы саласында Мағжан Жұмабаевтың тағы да «Сауатты бол», «Ересектерге арналған», «Әліппе» т.б. көптеген еңбектерін атауға болады.

Бүгінгі және болашақтың ұрпағын қалай тәрбиелеп, оқытып шығару керек? Егеменді еліміздің ұрпақтарын ұлылыққа баулау-бүгінгі мектептің парызы.

Мағжан Жұмабаев та өз кезінде осы бағытты меңзеді, егеменді елдің егемен мектебі болуын қалаған. Өйткені оқушыны ұлттық рухта тәрбиелеп шығару тек ұлт мектебінің қолынан ғана келеді. Сөздің түйіні – бізге бүгін ғылыми тұрғыдан дәлелденіп, сыннан өткен, халықтың ойынан шығатын, мемлекеттің концепциясынан туындайтын мектеп қажет.

Әрине, Мағжан өз педагогикалық еңбектерін жоғары дәрежедегі еңбек демейді, бұл заңдылық, себебі ұлттық педагогика ғылымы қаз тұрып қалыптаспаған қазақ елінде осындай еңбектер жазу барысында көптеген қиыншылықтардың көлденең тұрғаны белгілі. Міне, сол қиыншылықтарды жеңіп, ол әлемді елең еткізген керемет туындыларды әкелді.

Мағжан Жұмабаев туған елінің мерейлі күндерін аңсаған, қазақтың тәуелсіз заманына жетуін тілеген, ұлтының кемел келешегі бар екендігіне сенген топтың ішінен ақынның толағай тұлғасы айрықша сәуле шашып, ұлтының жүрегіне ерекше күш дарытады. Мағжан жырларының қуаты әлі сан ғасырға жетеді.

Мағжан Жұмабаев қазақ елінің қажыр-қайратына кәміл сенеді. Мағжан қазақтың бас болар күнін күтті. Ақын рухани азудан, психологиялық тозудан сана сергелдеңінен сақтандырады. Мағжан елінің рухын қастерлеген, бірегей ақын болғандықтан, халқының таным-түсінігінен ажырамаған. Мағжан кез келген батыс ақындарынан әлдеқайда биік тұр. Оның ойлау қабілеті орасан, сезімі сергек, жүрек жылуы мол ақын. Сондықтан Мағжан барлық адам баласына шуақ сыйлағысы келеді. Мағжан өзінің туған халқын ең биік, тұғырдан көргісі келеді.

Һәм, солай болсын да!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 «Қазақ» газетінің 1917 жылғы 225-санында.
- 2 Базарбаев М. Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармагерлігі туралы шолу // Ұлы тұлғалар. Ұлттық поэзия падишасы. – Алматы, 2001. – 17 б.
- 3 Елеукенов Ш. Мағжан Жұмабаев. – Алматы, 1990. – 150 б.
- 4 Қараңыз: Әлімханов Д. Мағжан Жұмабаев. – Алматы, 1992. – 294 б.
- 5 Аймауытов М. Мағжанның ақындығы туралы // М.Жұмабаев Шығармалары. – Алматы, 1989. – 426 б.
- 6 Батырхан Дәрімбет. Мағжан және коммунистік идеология // Жас Түркістан. – 2001. – №1. – 6-7 бб.
- 7 Бұл да сонда. – 114-115 бб.
- 8 Дәрімбет Батырхан. Мағжан және Алаш қозғалысы // Қазақ тарихы. –1999. – №6. – 58 б.
- 9 Фейзуллах Будақ. Мағжан – Алтайдағы жүрегім // Егемен Қазақстан. – 2018 жыл, 31 қаңтар.
- 10 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1993. – 5 б.
- 11 Жұмабаев М. Шығармалар. 3 т. – Алматы, 1992. – 118 б.
- 12 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1993. – 5 б.
- 13 Бұл да сонда. – 6 б.
- 14 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1993. – 24 б.
- 15 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1993. – 64 б.
- 16 Бұл да сонда.
- 17 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1993. – 64 б.
- 18 Бұл да сонда.
- 19 Жұмабаев М. Шығармалар. 3 т. – Алматы, 1992. – 35 б.

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

Мерейтой – 80 жас

ӨМІРІ ӨНЕГЕЛІ НАР ТҰЛҒА

Қойнауына талай құпияны бүгіп жатқан қарт Торғай топырағында талай сырлар жатыр ғой. Осы аймақтың тумасы, ақын ағамыз Ғафу Қайырбеков: «... Торғайдың өзінен-өзі аңызы асып кеткен өлке, даңқы озып кеткен дала» деп бекер айтпаған. Шындығында, Торғайдан шыққан тарихи тұлғаларды тізе бастасаң, санынан жаңыласың. Сонда да сол тарихи тұлғалардың біразын тізіп атап өтейік. Олар – қазақ ұлысын бір тудың астына жинаған Абылай ханның ақылманы, серігі, жоңғарларға қарсы соғыста қол бастаған батыры, қазақтан шыққан тұңғыш тарлан Қошқарұлы Шақшақ Жәнібек, ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин, өткен ғасырдағы қазақ халқының ар-ожданы, ұлт көсемі Ахмет Байтұрсынұлы, Алаш ардагері Міржақып Дулатұлы, халық батыры Амангелді Имановтай нарқасқалар шыққан. Олар қазақ елінің рухын тәуелсіз ел дәрежесіне жеткізу жолында өз өмірлерін сарп етсе, тәуелсіз елдің өркениетін әлемдік дәрежеге жеткізу жолында көшбасшыға айналған ұлт зиялыларының бірі әрі бірегейі академик Кенжағали Әбенұлы Сағадиев.

Ол таным таразысы ұлттық болмыспен тұтаса қалыптасып, өзі жүріп келе жатқан адами шеңберінің ауқымына ұлттық мүддені темірқазық етіп ұстаған адам, азамат.

Академик К.Ә. Сағадиев – қазақтың намысы қанында қайнап жатқан нағыз өршіл, ұлтқа қызмет көрсетудің міндетін мойнына алған ұлы тұлға.

Ұлттық санаға жеткен ұлылардың ұлағатын өміріне темірқазық еткен Кенжағали Әбенұлы шапағаты талайларды «тұлға» деген мәртебеге жеткізіп, жетекші лауазым иелеріне атандырды. Бұған әр аймақтан, әр ауылдан, әр қаладан шыққан үзеңгілес замандастары мен шәкірттерінің жазғандары дәлел.

Ел игілігі үшін маңдай терін төгіп, көз майын тауысып, жиған-терген ілім-білімін білігіне ұштастыра еңбектеніп жүрген ұлы тұлға туралы лебімізді білдірсек, ол келешек ұрпаққа ғибрат болары анық.

Біздің сезімге арқау болып отырған экономист-ғалым К.Ә. Сағадиев еш уақытта ешкімге ұқсамайтын, өзіне ғана тән ерекше ұлттық рухы биік, болмыс-бітімі мен тұлғасы ірі, қызығы мен қиындығы мол ғылым жолында талмастан өзіндік сара жолмен келе жатқан біртуар азамат. Оның өн бойында қазақтың қаны тасыған, қазақтың намысынан жаралған, сол даланың топырағы мен суынан нәр алған, ұлы тарих бетінде есімдері алтын әріптермен жазылған қазақтың асыл текті ұл-қыздарының мақтанышпен айтылар заңды жалғасы.

Қостанай облысы, Арқалық өңіріне қарасты Торғай елді мекені–еліміздің орталық аймағындағы Сарыарқаның бел ортасында орналасқан бетпақдалалардың бірі. Торғай даласы – қазақ елінің кіндігі саналатын Ұлытаумен шектеседі. Яғни, созылған сар даланың бір шеті – күншығыс жағында Жезқазғанның кең жазираларымен түйіссе, солтүстігі Ақмола, Қарағанды аумағына барып құлайды. Батысында Ақтөбенің Хромтауы қос өңірге ортақ мекен болса, оңтүстігі Қызылорданың бұйра құмымен шектесе, иін тіресіп жатыр. Міне, осы ежелгі Торғайдың тарихи атауы, сол елден түлеп ұшқан хас ұлдарымен асқақтап, барша бұқараға аян болса, ал, сол Торғайдан шыққан тарихи тұлғалардың ерекше қасиетпен көне Торғай топырағы киесінің құдіретілігінен болса керек.

К.Ә. Сағадиев Қостанай облысы Жангелдин ауданының бұрынғы 1-ші ауылында дүниеге келген. Балалық шағы тауқыметі көп соғыс жылдарына тура келгендіктен, өз қатарлары секілді ерте есейіп, оқу-білімге талпыныс жасады, оны кейін өмірінің өзегі мен мәніне айналдырды.

Кенжеғали Әбенұлы алты балалы (үш ұл, үш қыз) отбасында өсті. Оның ата-анасы өмірдің өзі үйреткен, таңның атысы, күннің батысы бала-шаға қамын ойлаған колхозшылар болған. Әкесі Сағадиды Тыныштықбаев ферма меңгерушісі қызметін атқарды, ауылға сыйлы, құрметті азамат болған. 1950 жылы дүниеге салды.

Кенжеғали Әбенұлының өмір жолын зерделесек, оның жас кезінен-ақ алғырлығы, алымдылығы байқалады. Жас бала тез есейді, сұрапыл соғыс кезеңі, одан кейін елді қалпына келтіру оның балалық-жастық шағына тап келді. Бірақ ол қиындыққа мойымады, мектепті алтын медальмен бітірді. Қолына қобдиын алып, Алматыға Қазақ мелекеттік университетінің экономика факультетіне түсті. Ол қыркып түсер алмастай 28 жасында экономика ғылымдарының кандидаты, орда бұзар отыздан асқанда ғылым докторы, қылшылдаған қырық жасында профессор атағын иеленсе, ер жасы елуге толғанда Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі болып сайланды. Бұл сол жылдары Одақ көлемінде экономист-ғалымдардың арасында сирек кездесетін өзгеше оқиға болып есептелді.

Кенжеғали Әбенұлы жастайынан ғылым жолын қуған, оның барлық «тар жол, тайғақ кешуінен» өте жүріп, өз соқпағын тапқан, көп зерттеумен шұғылданған, қоғамға қажетті ғылыми еңбектер жазған, бүкіл өмірін ғылымға арнаған нағыз классикалық үлгідегі ғалым. Академик ағамыз ғылымның жетістіктерін әлемге танытқан ғалым ағаларының табиғи жалғасы, ғылымның қоғам құбылыстары мен үйлесімділігінің табысты үлгісі, жаңа ізденісінің бағдаршысы.

К.Ә. Сағадиевтың өмір жолы қазақтың тәуелсіз ел болып, іргелі мемлекет дәрежесіне жеткізбек жолында құрбан болған қазақ зиялылары жаппай қырғын, сүргінге ұшырап, алды атылып, соңы лагерьлерде азап шегіп жүрген сұрапыл жылдардан бастау алады. Өте қиын заманда туғандықтан ба, сол жылдары дүниеге келген қазақ балалары бойларына ұлттық намыс толтырып, өмірге деген ерекше талпынысын, еңбекқорлығын көрсете алды. Біздің көпшілігімізге 30-жылдары туған азаматтардың дені сол жылдары жазықсыз құрбан болған алдыңғы толқын қазақ зиялыларының орнына келген төлсу ұрпақтай көрінуі тегіннен тегін емес шығар. Кенжеғали Әбенұлы – сол ұрпақтың бел баласы.

Сол қиын-қыстау заманда дүниеге келіп, империяның қатаң жойқындылығына қарамастан, болашақ ұрпақтың ұлттық сана-сезімінің өсуіне, рухының күшеюіне орасан көп еңбек сіңірген жоғарыда аталған ардақты жұлдыздар шоғыры бастаған алғашқы толқын рухани ағартушылық қызметті тек тілек дәрежесінде ғана емес, өздері ұйымдастырушы, атқарушы болып, мемлекеттік, қоғамдық саясат дәрежесіне дейін көтерді. Халықтың санасын оятты. Өркениет игіліктерін халық, ұлт мұқтажына пайдалануға жол тартып, тәуелсіздіктің ұжданын көтерді. Бірақ, осындай озық ойлылығы үшін өздері аяусыз қуғын-сүргінге ұшырады. Құрбан болды. Жойылды.

Олардың еңбектері, рухани өркендеу, білім, сана, тағылым, мәдениет, ғылым жолында өрнектеп жинаған асыл мұралары тәркі-леніп, қоғамнан аластатылды. Көпшілігі із-түссіз жоғалтылды.

Кенжеғали Әбенұлы қысаң заманда туып, жанкештілік арпалыста есейіп, қоғамға үлкен жауапкершілікпен араласқан сергек ұрпақтың көрнекті өкілі.

Кенжеғали Әбенұлы жастайынан қоғамдағы осы дерттерге жаны қас тұлға болып қалыптасты. Ол өзінің ағартушылық, рухани-интеллектуалдық қызметінде қазақтың жаңа, жас ұрпағының ұлттық

сапасына айрықша ден қойып келе жатқан ұлттың намысын сақтап, ұлттық бірлікке ұйытқы бола алатын парасатты тұлға.

Кенжеғали Әбенұлы бала кезінен қағылез, алғырлығымен, зеректігімен көзге түсетін. Оқушы, студент, аспирант кезден білімге құштарлығын, жаналыққа құмарлығын, оқығыштығын, ізденгіштігін, өмірде болып жатқан құбылыстарға сезімталдығын, қызығушылық қасиеттерін өмірлік ұстаным етті. Жылдар өткен сайын, Кенжеғали Әбенұлының беделі, мәртебесі, лауазымы өскен сайын әлгі қасиеттері күшеймесе, әлсіреген, селдіреген жоқ. Бойына білім жинақтап, ішкі мәдениетін дамытты. Осылайша нағыз интеллект иесіне тән мінез қалыптастырды. Басқаша болса – бүгінгідей әділді де шынайы құрмет бола қоймасы белгілі.

Кенжеғали Әбенұлы университетті үздік бітірген жылы кафедраға ассистент болып қалуға ұсыныс алған сол жылғы жалғыз бітіруші болды. Қысқа мерзімде ұстаздарының сенімін ақтап, Мәскеу институтының аспирантурасын үздік әрі мерзімінен бұрын бітірісімен үлкен ұстаздық еңбек жолын кемелімен жалғастырған, әлі сол жолдан талмай келеді. Өйткені ол табиғатынан ұстаздыққа, бастамашылдыққа, өздігінен ізденіп жол тапқыштыққа бейім болып жаралған.

Кенжеғали Сағадиевтың ғылыми бастамашылдығымен сол кездегі Кеңес Одағында құрылған алты биотехнологиялық орталықтың біреуі тікелей Целиноград ауыл шаруашылығы институтында жұмыс істей бастады. Бұл сол кезде де, қазірде де ғылымның үлкен жаңалығы болғандығын өмірдің өзі дәлелдеп отыр. Академик ағамыз сол жылдары Целиноград қаласындағы ауыл шаруашылығы жоғары оқу орнының тұрмыстық, оқу-зерттеушілік мұқтаж-мүмкіндіктерін мейлінше кеңейтіп, онда білім алған мамандардың санасын жоғарылатып, сұранысқа сай етіп, ғылыми жетістіктерін жұлделі етіп, беделін көтеріп, атын тек Қазақстан көлемінде ғана емес, Кеңес Одағындағы аграрлық жүйедегі жетекші оқу орындарының біріне айналдырды. Міне, осындай әйгілі, беделді дәрежеге жеткізе алған оның ректоры Кенжеғали Сағадиев болды. Тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде, әсіресе, ауыл шаруашылығы орасан дағдарысқа ұшыраған сәтте де осы оқу орнының түлектері елдің әр аймағында жүріп, күйзеліске төзімділік көрсете алды. Өзінің қажырлы ісі мен жемісті еңбегінің, биік парасаты мен эрудициясының, нәтижелі қоғамдық жұмысының арқасында тек Ақмола өңірінің ғана емес, бүкіл елінің көрнекті азаматына, парасатты тұлғасына айналды.

Кенжеғали Сағадиев елдегі экономика саласындағы ғалымдардың ішінде шоқтығы биік тұр, жан-жақты білімді, ұлы ғалым. Оның өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының екінші жартысында-ақ жасаған көптеген ғылыми зерттеулері ғалымның экономикалық ой-дамуының ағымдарын байқағыштық қабілетін айқындап, өндіріс пен тұтынушы жүйесіндегі өзара қатынасты реттеудегі басқару мен шаруашылық механизмін пайдалану мәселелерінің өзекті рөлі туралы оның алғашқы болжамдарын растап берді.

Академик ағамыздың ғылыми еңбектері экономиканың әртүрлі салаларын камтиды. Мысалы, агроөнеркәсіпті жүргізу механизмін жетілдіру және аграрлық секторды жаңа экономикалық әдіске көшірудің түйінді мәселелеріне, Қазақстан агроөнеркәсібін басқаруға, онын интеграциясын дамытуға арналған, тағы да басқа да көптеген еңбектері бар.

Ғалым ретінде К.Ә. Сағадиевтің ұзақ жылдар бойы зерттеп келе жатқан саласы – материалдық-техникалық жабдықтаудың экономикалық тиімділігіне арналған ғылыми ұсыныстары, теориялық тұжырымдамасы кезінде Одақ үкіметінің толық қолдауына ие болып, экономикалық құбылыстардың қарым-қатынасына, өндіріс үдерісіне енгізілген. Ол осы дәстүрін жаңа заманның жаңа экономикалық қарым-қатынас дәуірінде де ғылыми білімділікпен жалғастыра алды.

К.Сағадиев материалдық-техникалық жабдықтау мәселелерін зерттеу бағытының Одақтық көшбасшысына айналды. Осы мамандық бойынша жоғары білімді кадрлар тәрбиелеудің, аспирантура мен кафедра ашудың бас-қасында болды. Өзінің ғылыми мектебін ашты.

Кенжеғали Әбенұлы өзі көп жыл зерттеген саланың өндіріс және тұтыну жүйесінің дұрыс жұмыс істеуіндегі рөліне көз жеткізіп, қазіргі кезде елімізде әлеуметтік бағытта дамып келе жатқан нарықтық экономикаға жеткізетін көпір екенін анық сезді.

Осыған байланысты К.Ә. Сағадиевтің зерттеулері жалпы экономикалық сипат алып, оның негізгі бағыттарындағы ізденістермен толықты. Ол агроөнеркәсіп кешенінің шаруашылық механизмдерін жетілдіру, ұлттық валюта енгізу және оны тұрақтандыру, шетелдік инвестицияларды тарту мәселелеріне арналған ұсыныстар жасады.

Академик Сағадиев, әсіресе, тәуелсіз мемлекетімізде жаңа экономикалық реформалардың ғылыми сарапталуына, жаңа стратегиялық экономикалық жобалар мен болжамдар жасауға, жаңа ғылымдық,

ізденгіштік, шығармашылық шабытпен кіріскенін айрықша айтсақ әділдік бар. Ол жаңа экономикалық жүйе туралы өзінің ұсыныстары мен пікірлерін мерзімді баспасөзде жариялап, әртүрлі ғылыми конференцияларда, билік салаларының жиналыстарында сөз алып, қоғаммен белсенді түрде ой бөлісіп келеді. Өз ұсыныстарын Президентке де, Үкіметке де іркілмей айтып, жаңа құбылыстардың ғылыми-теориялық ерекшеліктеріне назар аударуды – өз парызы санайтын көрнекті ғалымның бірі – академик К.Ә. Сағадиев.

Кенжеғали Әбенұлының «Қазақстандағы экономика реформасы: тұжырымдамалық дәлелдеудің кейбір жолдары» деген талдау еңбегінде ол Қазақстандағы экономикалық реформаны жүргізудің концептуалдық негіздеу жолдарын көрсетеді. Ғалымның меңзеуінше, Қазақстанның қазіргі экономикасын түбегейлі өзгертіп, оның өркендеу стратегиясын жаңартуда жаңа саясат, жаңа көзқарас, экономикалық ойлау жүйесін бүгінгі күн талабына негізделген басқару процесін қалыптастыру керек. Сондықтан да бізге батыл ғылыми тұжырымдар, сонымен қатар идеологиялық қоспалардан таза, жаңа экономикалық теория жасау керектігін ол өзінің бірнеше мақалаларында атап көрсетті.

Сонымен бірге ғалым қазақ мемлекетінің болашағына көз жіберіп, оның ертеңгі күні тек экономикадағы түбегейлі өзгерістерде жатқанын айтады. Бұл дегеніміз экономикадағы іргелі ғылымдар деңгейін көтеру Қазақстанның дүниежүзілік қауымдастығына өтуіне, жаңа дамыған мемлекеттердің дәрежесіне жетуіне әрі өз Отанымызда әлем, табиғат, болашақ туралы прогрессивтік көзқарастарды қалыптастыру үшін қажет екен.

Ғалым ел дамуында байқалып отырған индустриалдық мешеулікті зердесінен өткізіп, жерімізге тиімділігі төмен табиғат – ананы бүлдіретін тиімсіз технологияларды тарту саясатының айрықша қауіпті екенін ескертті. Ол өзінің «Қазақстанның ғылыми-техникалық тәуелсіздігі», «Үміт ұшқыны сөнбесе игі» деген мақалаларында бұл туралы ауқымды әңгіме көтерді. Ұшан-теңіз байлығымызды өзге емес, өзіміз дұрыс пайдалану үшін ғылыми-техникалық жүйе құру қазіргі уақытта ең бір қажетті мәселе екенін дәйектеді. Оның бұл тәрізді еңбектері Қазақстан экономикасындағы ғылыми тұжырымдарды байытты.

Бұрынғы экономикалық жүйе құлап, еліміз жаңа нарықтық экономикалық қатынасқа көшіп, еркін экономика туралы неше түрлі ұшқары пікірлер айтылып жатқанда, академик К.Ә. Сағадиев еркін экономикалық мемлекеттік басқару қажеттілігі туралы да табанды пікір айтты. Академиктің сөзін өмір өзі растады. Тек мемлекеттің қатысуы арқылы экономикалық жетістіктерге қол жеткізу мүмкіндігін бүгінгі үдерістер дәлелдеп отыр. Әлемнің көптеген мемлекеттерінде өткізілген халықаралық конференциялар мен ғылыми форумдарда беделді баяндамалар жасап, Қазақстанның дүниежүзілік қоғамдастыққа танылуына да тынымсыз еңбек етіп, арсалысумен келеді. Ол тәуелсіздіктің алғашқы жылдары ҚР Президентінің жанынан құрылған Консультативтік Кеңестің, Ұлттық Кеңестің белсенді мүшесі болып, мемлекеттік маңызы мол стратегиялық құжаттардың қабылдануына ықпал ете алды. Осындай зерделі ғылыми зерттеулерге, қоғамдық-саяси өмірге білімділікпен, ақыл-парасаттылықпен араласуы оны жоғары қоғамдық, мемлекеттік дәрежеге көтерді.

Кейінірек Қазақстандағы экономикалық реформаларды жақсартуға арналған жұмыстарын кеңейте де, күшейте де түсті. Мысалы, ол алғашқылардың бірі болып, кластерлік дамудың тиімділігіне назар аударды, республикамыз үшін Дүниежүзілік сауда ұйымына кірудің жағымды-жағымсыз жақтары туралы баспасөзде сараптама жасады. Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігінің факторларын, оның ғылыми-техникалық, әлеуметтік, тіпті адамгершілік жақтарын зерттеуге отызға жақын жұмыстарын арнады.

К.Ә. Сағадиевтың экономикадағы голландтық сырқат, бәсекелестік кері әсер ететін себептер, республиканың салық саясаты, салық мөлшерін жеңілдету, қор нарығы, рейдерлікке қарсы тұру туралы зерттеулері мен ұсыныстары да өте құнды.

2006 жылы Кенжеғали Әбенұлының «Реформы: аналитический взгляд» атты 4 кітабы жарық көрді. Жинаққа ғалымның әр жылдары жарияланған мақалалары, сұхбаттары, мекемелерге жазған хаттары, түрлі ғылыми конференцияларда жасаған баяндамалары енген. Бірінші кітабы «Жаңару көшінде» деп аталып, үш бөлімге жүйеленген. Беташары ретінде ХХ ғасыр реформаторы Ахмет Байтұрсыновтың: «Дүниенің төріне қызыққандар төрде орын алып жатыр. Тырыспағандар есікте жатыр. Есікте қалмай төрге тырысалық, басқалар төрге қалай бара жатқанына қарап, біз де солардың істегенін істейік» деген айшығы беріліпті. Адам баласы уақыт озған сайын заман иеленудегі көштен қалғысы келмейді. Іргедегі озық елдің екпініне төтеп берер экономикан, білімнің мен ғылымың сай болмаса, адыра қалатынымызды сұңғыла ойлы ғалым дөп басып, ашық түстеген.

Дәл осы ойды бүгінгі жаһандану кезеңіндегі өркениетті елдердің көшінен қалмас үшін қалай, қандай қадамдар жасау қажеттілігі жөнінде ХХІ ғасырдың тоғысында Торғайдың түлегі академик К.Ә. Сағадиев өзінің өмір тәжірибесінен жинақтаған салиқалы ой-тұжырымдарын ортаға салады.

Арада ғасырға жуық мезгіл өтсе де, адамзат баласының ғылымның ғаламдану көшінде өзінің ұлттық болмысын жоғалтпауы ең өзекті мәселе екенін алғашқы реформатор-ғалым да кейінгі заманауи ғалым да айтады. Ғалым жаһандану дәуіріндегі түрлі жаңартулардың жаңашылдығы ұлттық рухымыздың дінгегін шайқаймайтынына сенімді. Оның пайымдауынша, жер бетіндегі барлық ұлтқа ортақ техника ғылымдарымен қатар, әр ұлттың болмысын танытатын ұлттық ғылымы – оның тілі, әдебиеті, өнері, мәдениеті, тарихы, бір сөзбен айтқанда, гуманитарлық ғылымы қатар дамып, бірге жүргізіліп отыруы керек дейді.

Академик ағамыздың екінші кітабы осы алғашқы кітаптың жалғасы болып табылады. Мұнда бүгінгі егеменді Қазақстандағы экономика ғылымының еліміздің өндірістің барлық саласындағы тұрақты даму жолдарының өзекті мәселелері сөз болады.

Кенжеғали Әбенұлы экономист-ғалым ретінде қазақ ғылымына кеңінен енген экономика терминінің адамзат қоғамының қалыптасу мен даму үрдісінде қатар жүретін егіз ұғым екенін жаңаша пайыммен түсіндіреді. Әрі бұл саладағы ой-танымның «өткені, бүгіні, келешегі үнемі жалғастықта дамып, өрбіп отыратыны табиғи құбылыс, яғни, ұрпақтар үндестігі» деп таниды. Ғалым ғасыр басындағы ұлт зиялыларының экономика саласындағы ой-тұжырымдарына «Ахмет Байтұрсынұлы және алашордашылардың экономикалық көзқарасы» атты тақырып аясында кеңінен тоқталып, адамзаттың даму тарихындағы жойқын өзгерістерге шолу жасайды. Мәселен, Ахмет Байтұрсынұлы ғасыр басындағы ұлттық мәдениеттің шыңы ғана емес, қазақ халқының көсемі деп дәріптелуінің тылсым тарихына тоқталады. Ұлтымыздың ар-ожданы деп танылған Ахмет Байтұрсынұлы бастаған Алаш зиялыларының қалаған әлеуметтік-экономикалық платформаларының бүгінгі таңдағы тарихи және экономикалық мамандары тарапынан жеткілікті көңіл бөлініп, зерттелмей отырғанына өкініш білдіреді.

Шығармаларының үшінші, төртінші кітаптарында Қазақ елі өркениетті 50 елдің қатарына ену үшін зайырлы мемлекет ретінде оның бүгінгі келбеті қандай болуының шартты жолдары әрі экономикасы дамыған елдермен қалай иық тіресудің қажеттіктері туралы ой-танымдары мен пайым-тұжырымдары айтылған. Академик ағамыздың бұл еңбегінде жазған келелі ұсыныстары мен кеңестері өз мәнін болашақта да жоғалтпайды.

К.Ә. Сағадиев – жоғары білім беру саласы мен ғылымның ірі ұйымдастырушысы. Үш іргелі жоғары оқу орнының ректорлық қызметін атқарды. ҚР Ұлттық Ғылым академиясының президенті болып істеуі, К.Ә. Сағадиевтің ғылым мен білімді тәжірибемен ұштастыруы нағыз азаматтық талап пен қажырлы еңбек жолын көрсетсе керек.

Бұл – жас мемлекетіміздің шаңырақ көтеруінің алғашқы ең ауыр жылдары еді. Әрине бүкіл елде болып жатқан рухани саналық өзгерістерден Ғылым академиясы да шет қала алмайтындығы белгілі. Бұрынғы қоғамдық, мемлекеттік құрылымдар өзгеріске ұшырап жатты. Ғылыми құрылымдарды жаңа, еркін, әсіресе іргелі, нақты ғылымдар саласын саясаттан таза, тәуелсіз жаңа мазмұн, жаңа мақсат бағытында құру міндеті күн тәртібінде тұрды. Әрине, ол кезең Ғылым Академиясының президентіне де айрықша сын болғаны түсінікті. Ғылым Академиясының орнын, беделін күшейту, оның іргелі білімдік іргетасын сақтау, ғылымның сан салалы мамандарын шашыратып алмай, оларды ғылымның өрістеуіне ұйымдастырып, бағыттау, ғылымды қаржыландырудың жаңа жолдарын іздестіру сияқты толып жатқан мәселелер бір мезгілде Академия жаңа басшысының алдында тұрды.

К.Ә. Сағадиевтің Ұлттық Ғылым академиясының президенттігіне баламалық жабық дауыспен академия мүшелерінің қалың тобы ғылым көшінің сардары етіп сайлануы – оның талабы мен талантына сай болғандығының белгісі. Ол қарсыластарын әділ күресте жеңді. Кенжеғали Әбенұлы қай қызметте жүрсе де өзіне де, өзгеге де жоғары талап қояды, тапжылмай еңбек етеді. Еңбексүйгіштік ізденіс жолы, тыңнан жол салу, жұмыстың ғылыми негізделген арнасына ұмтылу оған тән қасиеттер.

Ол академиялық ғылыми құрылымдар мен кәсіби ғылымдарды жақсы тани білді және оған егеменді Қазақстанның ғылымындағы негізгі ұйымдастырушылық-басқарушылық мәселелері де белгілі болатын. Кенжеғали Әбенұлы Қазақстанның ғылыми-техникалық дербестігіне қол жеткізуді мақсат етіп қойды және Ұлттық Ғылым академиясының міндеттерін шешуде осы мақсатқа түбегейлі қол жеткізуге бағыттады.

Академик К.Ә. Сағадиев академияның даму стратегиясының негізі етіп, ғылым мен техниканы мүмкіндігіне қарай ел егемендігін күшейту жолдарына бағыттауға және осы мақсатқа жетуге ден қойды. Сонымен қатар ғалым елдің экономикасын тұрақты түрде дамытудың басты саласы – жаңа білім беру мен технологиялық прогресс екенін алға тартты.

Сонымен, ол мемлекетіміздің тұрақты экономикалық дамуының басты негізі жаңа білім мен техникалық прогресс болуы тиіс деген идеяны дәйекті түрде ұстанды.

Айта кету керек, К.Сағадиев Академияға президент болған жылдары үнемі Елбасының қолдауын сезініп, қызмет жасады.

Аз уақыттың ішінде академик Сағадиевтің ұсынысымен «Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының мәртебесі және ғалымдарды қолдау туралы» ел Президентінің Жарлығы жарияланды. Бұл құжат сол кезде академия өмірінде маңызды қызмет атқарды.

Академия президенті К.Сағадиев өз қызметінде ғылымның еліміздің экономикалық қуатын дамытуға, материалдық-техникалық базасын абаттандыруға, мәдениетінің өркендеуіне ықпалын күшейтуге мейлінше көңіл бөлді. Сол жылдары экономикалық қиындықтарға қарамастан, маңызды деген салаларда төрт жаңа ғылыми-зерттеу институттары ашылды.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1994 жылдың 9 ақпанындағы «ҚР Ұлттық Ғылым академиясының мәртебесі және ғалымдарды мемлекеттік қолдау шаралары туралы» Жарлығына және ғылымды реформалау жөніндегі басқа да құжаттарға сәйкес академия құрылымдары мен академия мүшелерінің қызметін реттейтін жаңа нормативтік материалдар дайындалып қабылданды, іргелі және іргелі қолданбалы зерттеулердің басым бағыттары белгіленді. Ғылыми құрылымдардың қызметі, мамандар әлеуеті және материалдық-техникалық база тексеріліп, аттестацияланды. Іргелі зерттеулердің технологиялық бағдары және ғылыми-зерттеу институттарының ғылыми зерттемелерін іс жүзінде қолдану бағыттары күшейтілді.

Сол жылдары белгілі қиындықтарға қарамастан ҰҒА құрамында ғылымды дамытудың үздік бағыттары бойынша жаңа төрт ғылыми-зерттеу институттары ұйымдастырылды. Олардың бірі Фитотехника институты бүгінгі күні шет елдерде сұранысқа ие нәтижелі дәрілік препараттар жасап, халықаралық аренаға шығып отыр.

1994-1996 жж. ҚР ҰҒА және оның Президиумы жалпы республикалық шараларды ұйымдастыру орталығына айналды.

Кенжеғали Әбенұлы 1990 жылы Қазақстан Ұлттық Ғылым академиясы президиумының бас ғылыми хатшысы қызметін атқарып жүргенде де республика ғылымының даму саясатының тұжырымдамасын жасауға бар күш-жігерін жұмсады. Оның басшылығымен Ұлттық Ғылым академиясының жұмысшы тобы «Қазақстандағы ғылым және ғылыми саясат туралы» Заңның жобасын дайындады. Ғылым академиясының Оңтүстік, Батыс және Шығыс бөлімшелерін ұйымдастырушылардың бірі К.Сағадиев болды.

К.Ә. Сағадиев Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты ретінде еліміздің бюджет жүйесін өркендету және оның тұрақтылығын дамыту мақсатында көп еңбек етті. Оның ұсынысы бойынша экономика салаларының бюджет жобалары бөлек қаралатын болды. Бұл жол бюджет бағдармалары бойынша әкімдерге бөлінетін қаржы бюджет ресурстарын жіті де дәл зерттеуге мүмкіндік береді. Сондықтан осы тәжірибе 4-ші шақырылған Парламент Мәжілісінің жұмыс әдісіне де енді.

Академик ағамыздың шындықты бетке айта білер парасатқа иек артқан жүректілігі, батырлығы да бар екенін мақтанышпен айтамыз. Оған дәлел ретінде мына бір жайтты келтірсек түсінікті болады.

1996 жылдың ақпан айында Президент жанындағы Мемлекеттік Кеңестің кезекті бір отырысында жүргізіле бастаған реформалардың жайы сөз болған жиында өзінің ойлы сөзін тайсалмастан айта білді. «Президент мырза, сіз жаңа азаматтық қоғам құру жөнінде өте жақсы айттыңыз, оны біз қолдаймыз. Бірақ та не істесек те, қандай реформалар жүргізсек те, халықтың пікірімен санасуымыз керек қой. Ал, осында отырған мына кейбір үкімет мүшелері де, Премьер-министр мына Қажегелдиннің өзі де халықтың жанайқайын құлағына да ілмейді, оны қойып, айтылып жатқан ұсыныстарымызбен есептеспейді» дегені Кенжеғали Әбенұлының орынды жерде ақиқатты арқасына жасырмай айта білер асыл қасиетін көрсетпей ме?

К.Ә. Сағадиев Алматы халық шаруашылығы институтын (қазіргі Т.Рысқұлов атындағы нархоз университеті) ұйымдастырушылардың бірі болып, тек осы білім ордасында 20 жылдан астам ұстаздық қызмет етіп, ұстаз бола жүріп, экономикалық ғылымға терең бойлап, танымал ғалым дәрежесіне де тер төккен еңбекпен жете алды.

Кенжеғали Әбенұлы Қазақ осы университетінің ректоры болған жылдарда да еліміз экономикасын ойдағыдай дамытатын замандарға лайық экономист мамандарын дайындау тұжырымдамасын түпкілікті өзгерте отырып, нарыққа керек мамандар әзірлеуде, оларды бүкіләлемдік деңгейге көтеруге ұмтылды. Осы мақсатпен ол университеттің көптеген маман-оқытушыларын шет елдерге білімін жетілдіруге жіберді, ал қалғандарына нарықтық экономикаға қанық шетелдік мамандарды шақыртып, олардан үйренуге мол мүмкіндік туғызды.

Академияда оқу процесін басқару толық жаңартылды, бұрынғы факультеттердің орнына ректордың бастамасымен оқу-ғылыми кешендері ұйымдастырылды. Олар маркетинг, менеджмент, халық-аралық экономикалық қатынастар, қаржы, бухгалтерлік есеп және экономикалық кибернетика деп әлемдік өркениетке сәйкес аталды.

Осы кешендердің құрамында маркетинг, менеджмент, макро және микроэкономика, кәсіпкерлік пен бизнес негіздері, агробизнес, халықаралық экономикалық қатынастар және басқа да жаңа кафедралар ашылды. Мамандықтардың бағыты өзгеріп, оған сай жаңа оқу жоспарлары және нарықтық оқытудың тың бағдарламалары дайындалды.

Сонымен, аталмыш оқу орны Қазақстандағы экономикалық оқу орындарының кара шаңырағы және таңдаушыларға жан-жақты білім беретін бірден-бір университет болып отыр. Оның нарық заманының талабына орай жаңа бағытпен дамуына академик К.Сағадиевтің қосқан үлесі ерекше.

Кенжеғали Әбенұлы бұл университетте экономикалық кадрлар даярлауға республика өмірінде болып жатқан өзгерістерге сай түбегейлі бетбұрыс жасады. Университетті басқарудың жаңа үлгісін ұсынып, ол Қазақ мемлекеттік басқару академиясына айналды. Бұрынғы факультеттер оқу-ғылыми кешені болып өзгертілді, жаңа кафедралар ашылды. Оқу жоспары өзгертілді, оқытушылар құрамы қайта даярлаудан өтті. Ғылыми жұмыстар зерттеу институттары мен орталықтарын ашу арқылы едәуір күшейтілді. Нарықтық экономикасы дамыған мемлекеттерден мамандар шақырылды, қажет оқу құралдары мен әдістемелік әдебиеттер жазылуына жағдай жасалды. Осындай өзгерістердің нәтижесінде оның қызметі жаңа сапалық деңгейге көтеріліп, Қазақстанның беделді жоғары оқу орындарының біріне айналды. Онымен қатар университеттің ректорының да абыройы асқақатады. Оның реформаторлық қабылеті мен табысты ғылыми ізденістерін көпшілік мойындады.

К.Сағадиевтің тағы да ректор болып, артынан іргелі із қалдырғаны – ол 1996 жылдан бастап Қазақ мемлекеттік ауыл шаруашылығы институты мен Алматы мал дәрігерлік институтының негізінде құрылған Қазақ мемлекеттік аграрлық университеті.

Бұлар бірінен соң бірі 1929 және 1930 жылдары ашылған, бай тарихы бар, дәстүрлі қалыптасқан жоғары оқу орындары болатын.

Кенжеғали Әбенұлы бұл университеттің де жұмысын түбірімен қайта құрды. Қысқа мерзім ішінде бұрынғы факультеттердің негізінде ірі оқу-ғылыми өндіріс кешендері ұйымдастырылып, сапалы мамандарды даярлау жолға қойылды. Олардың әлемдік ақпарат кеңістігіне шығуын қамтамасыз ету мақсатында республикада алғаш рет компьютерлік және тіл үйрету орталықтары, сондай-ақ гуманитарлық білім беру орталығы құрылды. Мамандықтар тізімі қайта қаралып, жаңартылды. Ең әуелі мамандармен кеңесіп, оқу орнында ашылатын жаңа мамандықтардың саны мен сапасын анықтады. Бұрынғы екі институт бойынша 36 мамандықтан кадрлар дайындаса, қазір оның саны екі есеге жуық қысқартылып, 21 мамандық қалдырылды. Өзінің жері, суы, малы, қаражаты бар шаруашылық иелерінің жаңа легін дайындау мақсатымен фермерлер мектебі өмірге келді.

Жаңа ректор қызметінің алғашқы күнінен бастап, оқытушылардың біліктілігіне, студенттердің сапалы білім алуына қатаң талап қойылды. Мамандарды оқыту мен даярлауды тексерудің рейтинг-тесттік жүйесін енгізіп, шет тілдерді үйретуді, компьютерлік сауаттылықты күшейтуді, оқытушылардың жаңа аграрлық-экономикалық саясат бойынша білімін жетілдіруді ұйымдастырды.

Жаңа оқу орны әлемнің белді жоғары оқу орындарымен, шетелдік қорлармен, басқа интеллектуалдық ұйымдармен тығыз қарым-қатынас жасай бастады.

Осындай жаңғыртудың нәтижесінде университет оқыту мен ғылыми зерттеулер және басқа да негізгі бағыттары бойынша түпкілікті өзгерістерге ұшырады. К.Ә. Сағадиев осы екі жоғары мектептің оқу үрдісін жаңа арнаға салып, оның профессорлары мен оқытушылары қауымын тұтас салықалы құрылымға айналдыра білді.

Осындай өзгерістердің нәтижесінде Қазақ мемлекеттік аграрлық университетінің абыройы аспандап, 2001 жылы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен Қазақстанның бірқатар жоғары оқу орындары қатарында ұлттық мәртебеге ие болды.

Шыны керек, қазір ауыл қиын да күрделі өмір сүруде. Сол ауылға ертең ие болатын қазақ жастарына ауыл шаруашылығы мамандығын игеруге жан-жақты жағдай жасай отырып, маман кадрларды аграрлық экономиканы көтеруге бағыттауы академик К.Сағадиевтің ұрпақ тәрбиесі, өмір мұраты деп түсінген ұлағатты ұстаздың, ұлы ғалымның, парасатты тұлғаның кең ойлап, кең толғандығынан деуге болады.

К.Ә. Сағадиевтің ғылыми еңбектері республикада ғана емес, көптеген шет елдердің экономика саласының мамандарына танымал болды. Оның экономикалық проблемаларға арналған сөздері, қазақ, орыс тілдеріндегі еңбектері ағылшын, неміс, француз тілдеріне аударылып, халықаралық экономика ғалымдарының беделді пікіріне ие бола алды. Академик Сағадиев Пәкістан Ұлттық Академиясының, АҚШ-тың Нью-Йорк Академиясының, Халықаралық жоғары мектеп академиясының мүшесі болып сайланғаны – қазақ ғылымының мәртебесі.

Көрнекті оқымысты экономика саласынан басқа гуманитарлық ғылымдардан, яғни тарих, әдебиет, өнер, тағы басқалардан хабарының молдығы, оның шет елдерде, Қазақстанда өткен әртүрлі симпозиумдарда, конференцияларда, ұлы адамдарға арналған айтулы сессияларда сөйлеген сөздері мен баяндамаларынан анық байқалып келеді.

Кенжеғали Әбенұлы қызметте өзін де, өзгені де босаңсытпайды, қатаң талап қояды. Адамдарды өз қабілітіне байланысты орналастырады. Жүздеген, тіпті мындаған адамдарды бір мақсатты орындауға жұмылдыру оның үйреншікті қасиеті.

Ғылымды дамытып, білім беру ісін жетілдіру, байланыстарды баянды ету мақсатында АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Германия, Оңтүстік Корея, Пәкістан, Иран, Израиль, Қытай және басқа көптеген елдерге барып, игілікті жұмыстарға ұйытқы болуы да бөле-жара айтуға тұрады.

Академик К.Ә. Сағадиевтің еліне, халқына сіңірген еңбегі ескерусіз қалған жоқ. Ол әркез орынды бағаланып келеді. Омырауына орден де, медаль да тақты. Оның жетекшілігімен 15 докторлық, 40 астам кандидаттық диссертация дайындалып қорғалды. 240-тан астам ғылыми еңбектері, көптеген монографиялары бар, оның ішінде 30-аса монографияның авторы.

Халқымыздың абзал азаматы, парасатты ұлы, талантты ғалым, көпұлтты Қазақстан халқының үлкен ұлтжанды патриоты Кенжеғали Әбенұлы Сағадиев туралы біз әрдайым мақтанышпен айтамыз. Ол 1992 жылы Англиядағы Кембридж университетінің Халықаралық библиографиялық орталығының ұсынуымен «Жыл адамы» атағына да ие болды.

Академик ағамыз Кенжеғали Әбенұлының өмір жолы мен мемлекетке, халыққа еңбегі кімге, қай ұрпаққа болса да үлгі боларлық өнеге. Басқа сөзбен айтқанда, оның өмірі өнеге, өнегесі өмір.

Қазақстан ғылымы мен жоғары мектептерінің тарихында бірінен кейін жалғастыра республиканың үш ірі жоғары оқу орнын және Ұлттық Ғылым академиясын басқарған адам жоқ. Ал бұл құбылыс К.Ә. Сағадиевтің өте жоғары кәсібилігін, парасаттылығын танытады.

Өзінің мерейтойын академик ағамыз шабыты кемелденген шағында және балалары мен немерелерінің, туыстарының, достары мен шәкірттерінің ортасында қарсы алып отыр. Оның өмірінің басты мақсаты мен мағынасы – келешектің жасампаз ұрпағын тәрбиелеу, туған халқына шынайы қызмет ету.

Академик К.Ә. Сағадиев – өз ұлтының мүддесін бәрінен де жоғары қойып, саналы ғұмырын халқына қалтқысыз қызмет етуге арнай білді. Кенжеғали Әбенұлы сол Алаш арыстары күресіп, арман етіп кеткен тәуелсіздікті көзі көрді, сол тәуелсіздікті орнықтыру мен нығайтудың бел ортасында жүрді, әлі де болса тәуелсіз ел мүддесі жолында саликалы ой айтып, елдің ағасы мен абызы болып, өз халқымен бірге жасасып келеді. Сондай нар ғалым, нар тұлға, нар азамат Кенжеғали Әбенұлының келешек өмір белестерінде жүзі жарқын, жолы сара болсын дейміз.

Раушанбек Әбсаттаров

ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі,
философия ғылымдарының докторы, профессор.

Әміржан Шалтыков

саяси ғылымдарының докторы, профессор.